

ELORRIXOKO BERBETIA

Aintzane Agirrebeña eta Juan Martin Elexpuru
(Badihardugu Euskara Elkarteak)

Cesar Gallastegi (Atarikoa)

Elorrioko udala

2014

Izenburua: Elorrixoko berbetia

Egilea: Aintzane Agirrebeña eta Juan Martin Elexpuru
(Badihardugu Euskara Elkarte)

Atarikoa: Cesar Gallastegi eta Juan Martin Elexpuru

Argitaratzailea: Elorriko Udala, Euskara Saila

Argazkiak: Cesar Gallastegi

Maketazioa eta inprimaketa: Gertu (Oñati)

Lege Gordailua: ??????

ISBN-a: ??????

Urtea: 2014

*Elorriar guztiei,
batez be liburu hau egitten lagundu dabenei*

AURKIBIDEA

<i>Alkatearen agurra</i>	11
<i>Berba bi, sarrera modura</i>	13
1.- Atarikoa: Elorrio eta euskara	15
1.1.- Elorrioko euskararen inguruko datu orokor batzuk	15
1.1.1.- Elorrioko euskarari buruzko ikerketak	15
1.1.2.- Elorrioko euskararen kokapena euskalkiaren ikuspegitik	17
1.1.3.- Egungo egoera soziolinguistikoari buruzko hainbat datu.....	19
1.1.4.- Elorrioren aipamenak euskarazko esaretan.....	20
1.2.- Elorriarren iritziak bertako euskaraz	22
1.2.1.- Elorrioko euskararen berezitasunak: kalea, auzoak eta inguruko herriak.....	22
1.2.2.- Euskara onena non?	23
1.2.3.- Elorrioko euskara eta batua	24
1.2.4.- Hika, zuka, berorika.....	24
1.2.5.- Elorrioko kalea euskaratik erdarara	25
1.3.- Euskara Erdi Aroan eta Aro Modernoan.....	26
1.3.1.- Lehen aztarna idatziak elorrioren	27
1.3.2.- Erakunde publikoetan erabilitako hizkuntza	30
1.3.3.- Eliza eta euskara	33
1.3.4.- Euskaraz idatzitako lau literatura-lekukotza.....	34
1.4.- XIX. mendetik XX. mendera.....	38
1.4.1.- Balendin berrio-otxoak santua.....	39
1.4.2.- Euskara bizitza publikoan.....	40
1.4.3.- Mende hasierako apaiz euskaltzaleak.....	43
1.4.4.- <i>Elorrio 'ko guraso ta etxeko nagusien bazkuna</i>	46
1.4.5.- Abertzaletasunaren eragina.....	47
1.5.- Frankismoa. Epilogoak	50
1.5.1.- Sasoi latzak	50
1.5.2.- Euskarazko idazleak	51
1.5.3.- Frankismo garaiko azken urteak. Epilogoak	53
2. - Metodologia	55
2.1.- Iturriak	55
2.2.- Ikusentzunezkoak	57
2.3.- Transkripzio-irizpideak.....	57
3.- Ezaugarri fonetikoak	59
3.1.- Bokalismoa	59
3.1.1.- Hiatoak.....	59
3.1.2.- Diptongoak	65

3.1.3.- Bokal geminatuak	67
3.1.4.- Aldaera nagusiak	68
3.2.- Kontsonatismoa	71
3.2.1.- Herskariak	71
3.2.2.- Sudurkariak	74
3.2.3.- Albokariak	75
3.2.4.- Dardarkariak	76
3.2.5.- Igurzkariak: J eta F	77
3.2.6.- Txistukari frikariak	78
3.2.7.- Txistukari afrikatuak	78
3.2.8.- Bustidurak	79
3.2.9.- Arau morfofonologikoak	82
4.- Ezaugarri morfologikoak	89
4.1.- Deklinabidea	89
4.1.1.- Kasuak eta deklinabide-atzizkiak	89
4.1.2.- Deklinabide-taulak	100
4.2.- Determinatzaileak	108
4.2.1.- Mugatzaileak	108
4.2.2.- Zenbatzaileak	113
4.2.3.- Determinatzaile zehaztugabeak	117
4.3.- Izenordainak	118
4.3.1.- Pertsona-izenordainak	118
4.3.2.- Izenordain zehaztugabeak	122
4.3.3.- Bestelako izenordainak	127
4.4.- Postposizio askeak	128
4.5.- Adjektiboak mailakatzeko partikulak eta atzizkiak	133
4.5.1.- Maila-adberbioak	133
4.5.2.- <i>-en</i> , <i>-a(g)o</i> eta <i>-e(g)i</i> atzizkiak	133
4.5.3.- Atzizki txikigarriak eta handigarriak	134
5.- Aditz sintagma	135
5.1.- Elorrioko aditzaren ezaugarriak	135
5.1.1.- Nor-Nori-Nork saileko erroa <i>*eutsi</i> da (orok. <i>*-i-</i>)	135
5.1.2.- <i>*edun</i> -en erroa <i>-o-</i> edo <i>-au-</i> da	135
5.1.3.- <i>*egin</i> erroa, <i>*ezan</i> orokorraren ordeaz	136
5.1.4.- Nor-Nori sailean <i>j-dun</i> adizkiak	136
5.1.5.- Nor-Nori saileko iraganaldia: ‘oraina + <i>-n</i> ’	136
5.1.6.- Lehenaldiko 3. pertsonetan Ø ezaugarria	137
5.1.7.- Pluralgile ia bakarra <i>-z</i> da	137
5.1.8.- <i>-te</i> pluralgilerik ez da erabiltzen	138
5.1.9.- <i>*edun</i> -en hitanoan <i>j-dun</i> adizkiak	138
5.1.10.- Lehenaldiko eta subjuntiboko forma pluraletan lotura-bokala <i>-e-</i> da	138
5.1.11.- Aditz-izenak	139
5.1.12.- Partizipioak atributo gisa	141
5.1.13.- Mendebaleko <i>-n</i> amaierako aditzak	141
5.1.14.- Mugimenduzko aditzen osagarria inesiboan	141

5.2.- Adberbioak.....	143
5.2.1.- Denbora-adberbioak	143
5.2.2.- Leku-adberbioak	144
5.2.3.- Modu-adberbioak.....	146
5.2.4.- Maila-adberbioak.....	147
5.2.5.- Iritzi-adberbioak	147
5.3.- Aditz-aulak.....	148
5.3.1.- Nor	149
5.3.2.- Nor-Nori	150
5.3.3.- Nor-Nork.....	156
5.3.4.- Nor-Nori-Nork.....	162
5.3.5.- Aditz trinkoak	175
6.- Sintaxia.....	185
6.1.- Perpaus bakunak	185
6.1.1.- Adierazpen-perpausak	185
6.1.2.- Aginte-perpausak	186
6.1.3.- Haridura-perpausak	187
6.1.4.- Galde-perpausak	187
6.2.- Juntadurazko perpausak.....	189
6.2.1.- Emendiozko juntagailuak	189
6.2.2.- Juntagailu hautakariak	189
6.2.3.- Aurkaritzako juntagailuak.....	190
6.3.- Perpaus menderatuak	191
6.3.1.- Perpaus osagarriak	191
6.3.2.- Perpaus erlatiboak.....	193
6.3.3.- Konparazio-perpausak	194
6.3.4.- Ondorio-perpausak	197
6.3.5.- Denbora-perpausak.....	198
6.3.6.- Modu-perpausak	199
6.3.7.- Helburuzko perpausak	201
6.3.8.- Kausa-perpausak.....	202
6.3.9.- Perpaus kontzesiboak	205
6.3.10.- Baldintzazko perpausak	206
6.4.- Lokailuak	207
6.4.1.- Emendiozko lokailuak	207
6.4.2.- Hautakariak.....	209
6.4.3.- Aurkaritzakoak.....	210
6.4.4.- Ondoriozkoak	210
6.4.5.- Kausazkoak.....	211
7.- Hiztegia.....	213
8.- Esaerak eta esamoldeak.....	241
8.1.- Esaerak.....	241
8.2.- Zenbait esamolde eta ohitura zahar	245
9.- Kantak eta errezitatuak	247
9.1.- Ume kantak eta errezitatuak	247

9.2.- Maite kankak eta bestelakoak.....	248
9.3.- Gabon ingurukoak	248
9.4.- Udaberri eta udakoak	249
9.5.- Erdarazkoak	250
10.- Transkripzioak.....	251
10.1.- Kalea, Urkizuaran eta San Agustin	251
Maria Igarza Zubiate (1924). Kalea	251
Pedro Eriz Arbulu (1925). Kalea	254
Herminio Urizar Suinaga (1927). Kalea	256
Genara Eguren Amiano (1929). Urkizuaran	258
Maria Pilar Iñurriagarro Aranzibia (1934). Urkizuaran	261
Dominga Irazola Arietaleaniz (1919). San Agustin	262
10.2.- Berriozabaleta, Lekeriketa, Leiz eta Miñota.....	264
Lorenzo Arietaleanizbeaskoa (1958). Berriozabaleta	264
Eusebio Arietaleanizbeaskoa Agirrezabal (1922). Berriozabaleta	267
Alejandra Eguen Zabala (1928). Lekeriketa	270
Margarita Lasuen Ugaldea (1923). Lekeriketa.....	272
Pantxi Treviño Agiriano (1926). Leiz	274
Isidro Valenciaga Gacetabeitia (1930). Miñota	276
10.3.- Zenita, Mendraka eta Berrio	278
Jose Aizpurua Murgoitio (1931). Zenita	278
Maria Aizpurua Murgoitio (1933). Zenita.....	280
Bittori Gallastegi Berriozabal (1933). Zenita.....	280
Iñaki Gallastegi Gorroño (1928). Zenita	283
Martxel Eguen Belar (1928). Mendraka	286
Felisa Errasti Onagoitia (1926). Berrio	286
Antonia Kortazar Agiriano (1918). Mendraka	289
10.4.- Gazeta, Aldape eta Iguria.....	290
Claudio Egidazu Gongeta (1925). Gazeta.....	290
Juan Ardanza Errasti (1927). Aldape.....	292
Jose Luis Ardanza Errasti (1929). Aldape.....	293
Felisa Arietaleanizbeaskoa Altzerreka (1927). Gazeta.....	294
Frantziska Arietaleanizbeaskoa Altzerreka (1929). Gazeta.....	294
Juana Arruabarrena Lazkano (1924). Gazeta	297
Angel Gallastegi Egidazu (1932). Iguria.....	298
11.- Bibliografia	301

Alkatearen agurra

Benetan be atsegin handia da niretzat Elorrioko euskerearen inguruan egindako ikerketa-lan hau aurkeztea. Lehenengo eta behin, euskerea elorriar guztion ondarea dalako eta, beraz, guztion ardurea dalako, baita Udalarena be, ondare hori ahal dan ondoen zaintzea eta zabaltzea.

Baina, gainera, nire eretxian, ikerlan honek bi kontu garrantzitsuri erantzuten deuse, eta horregaitik, lan hau orain argitaratzea guztiz aproposa da.

Batetik, Udalak bultzatutako ekimena danez, erakunde publikoek geure hizkuntzeagaz daukaten zor historikoari erantzuten deutso. Udalak historian zehar euskerea ez dau gaitzetsi, baina egia da gax egin jakola ohiko jardueretan normaltasun osoz txertatzea, hain zuzen be, ikerlanaren lehenengo kapituluan azaltzen dan moduan. Gaur egun, zorionez, normaltasun hori lortu dogu, eta seguru asko, datozen urteetan be bide beretik jarraituko dogu, euskaldunon hizkuntz eskubideetan sakonduz. Horrenbestez, lan hau ekarpen txiki bat da geure oroimena berreskuratzeko eta geure udalerriko aspaldi-aspaldiko hizkuntzeari eta hiztunei benetako omenaldia egiteko.

Bestetik, hizkuntzak mendez mende bilakatu eta aldatu egiten diran arren, une honetan, euskerea egoera berezi-berezian dago. Azken urteotan gizarte-aldaketa handiak gertatu dira, eta euskerearen aldaera estandarra hezkuntzaren eta komunikabideen bidez zabaltzeari esker, gure hizkuntzak badauka gaur egun beharrezkoa dan bizitasuna. Baina, horregaz batera, Elorrioko euskerearen ñabardura eta berezitasunak galtzeko arriskuan dagoz. Hori dala eta, hau momentu aproposa zan geure herritarren berbetea galdu orduko jasotzeko.

Zenbait urtez, Badihardugu Elkarteko lagunak jardun dabe lan hau prestatzen. Buru-belarri ibili dira gure herriko euskerearen bereizgarriak hainbat ataletatik aztertzen, jakiteko zeintzuk diran Elorrioko euskerearen ezaugarriak edo bereizgarriak hizkuntzearen arlo ezbardinetatik begiratuta: fonetikea, morfologia, aditza, lexikoa eta abar. Zeregin horretan, herriko informatzaile batzuen laguntasuna izan dabe, mota honetako beharretan holongoak giltzarri izaten dira eta. Eskerrik asko guztioi neure izenean eta ordezkutzen dodan Udalaren izenean. Eskerrak emon gura deusdaz baita be Udaleko euskara teknikariari, aldi honetan proiektuaren gain-gaineen egon dalako, eta aurreko udalbatzari, orain aurkezten dogun ekimen hau abiatu ebalako. Egin dogu denon artean urrats garrantzitsu bat, hain zuzen be, Elorrioko betiko euskerea jasotzea eta plazaratzea. Hurrengo urratsa, liburuan jasotakoa eguneroko jardunera ekartzea izango da; izan be, liburu honek ez dau ezertarako balio bazterren baten ixten badogu. Horregaitik, gizarteratzeari begira, danon ardurea izan-

go da jasotakoari ahal dan zabalpen handiena emotea; bide horretan, irakasleen eta euskaltzaleen laguntzea be ezinbestekoa izango da.

Ahoz esaten dana haizeak daroala eta idatzitakoak ez daukala bizirik esaten dabe. Horregaitik ba, Elorrioko berbetea ezagutu eta erabiltze aldera, liburuan idatzita geratu dan partitureari musikea ipini beharko deusagu, bakotxak bere neurrian eta doinuan!

Ana Otadui Biteri

Berba bi, sarrera modura

2010. urtean Elorrioko Udalak, Euskara Zerbitzuaren eskutik, herriaren ahozko ondarea biltzeko eta aztertzeko beka luzatu zuen, eta gure proiektuaren proposamena onartzearekin batera hasi zuen lan honek bere ibilbidea, 2010eko udaberrian. Taldekideon asmoa, labur-labur esanda, Elorrioko nagusienekin berba egin, eta herriko hizkera eta aspaldiko ohiturak batzea izan da, eta horretan aritu ginen bi urte luzez.

Proiektuan zehar 40 grabazio inguru egin ditugu, denak bideoan eta euskarri digitalen; gainera, lehenago Elorrioko jaso diren lekukotasunak batzen ere saiatu gara, besteak beste Elorrioko Toponimia lanerako egindako lana. Horren guztiaren emaitza da esku artean duzun lan hau, orain arteko proiektuaren laburpena eta lehenengo emaitza, baina, honetaz gain, Interneten ere jarri dugu materialaren zati handi bat, eta datu-base ireki bat ere sortu dugu, hemendik aurrera herrian jaso edo jorratu daitekeen antzeko materiala ere bertan txertatu ahal izateko. www.ahotsak.com/elorrio helbidean duzu ikusgai.

Euskal Herrian ahozkotasanak garrantzi berezia izan du. Izan ere, idatzizko eredu eta lan handiegirik gabe, euskaldunoi ahozko transmisioaren bitartez heldu zaigu gure aurrekoen ondarearen zati handi-handi bat. Orain gutxira arte izan da horrela, baina, gaur egun, mendez mendeko transmisio hori eten egin da eta ahozko memoria hori galzorian dugu. Gure herriak azken bizpahiru belaunaldietan izan duen aldaketa izugarria izan da, eta neurri batean, bi herri ezberdin ditugula esan dezakegu, bizimoduan, sineskeretan, hizkeran, komunikatzeko moduan... Orain arte izan garena eta gaur egun garena ulertzeko, ezinbesteko dugu gure aurretikoen ondare hori jasotzea; betiko galdu aurretik batzea.

Bilketa eta ikerketa proiektu honen bitartez, XX. mendeko lehen urteetan jaio ziren hiztunen hitza jaso nahi izan dugu; Elorrioko nagusienekin hitz egin eta euren bizipenak batu ditugu. Alde batetik, alderdi etnografikoa jasotzen saiatu gara, batez ere, gehien aldatu diren sailetan sakonduez: baserri munduko ohituretan, lanbide zaharretan, jaietan, antzinako sinesmenetan, lagunarteko eta familiarteko harremanetan, ume-jolasetan... Horrekin batera, eta batez ere, Elorrioko ondare linguistikoa jaso dugu, Elorrioko bizilagunek euren izaeraren eta nortasunaren bereizgarri duten euskara. Azken batean, ez dugu nahi izan grabazio solteak egin, Elorrioko herriaren memoria kolektiboa jaso baizik, eta ondoren, bildutako material hori guztia ahal bezain ondo sailkatu.

Eskerak eman nahi dizkiegu, nola ez, proiektuan parte hartu eta euren hitza utzi diguten elorriar guztiei. Izan ere, lanaren protagonistak gurekin hizketan jardun duten horiek dira. Euren hitza izan da gure euskarria eta lana egiteko ezinbesteko zitzaigun lehen-gaia. Dударik gabe, gure eskerrik beroena hain ondo hartu gaituztelako, eta euren istorio, ipuin, zaletasun, oroitzapen eta baita zoritxarrak ere gurekin banatu dituztelako.

Bestalde, benetan eskertzen dugu udalak taldekideoi eman digun babes. Uste dugu horrelako lan bat orain egitea ezinbestekoa zela herriko hizkeraren testigantza zuzena jaso ahal izateko, eta udaleko euskara zerbitzuan aurkitu dugu gure lana betetzeko behar genuen laguntza. Eskerrik beroena, batez ere, Bittor Uriarteri. Eta eskerrik asko, nola ez, liburu honen zuzenketa lanetan fin bezain zorrotz ibili diren Inma Eguen, Miriam Eriz, Jose Garaizabal, Joanjo Salterain, Josu Murgoitio, Mikel Basabe, Roman Berriozabal eta Asier Sarasuari. Historiako zatiari dagokionez, eskerrak Anselmo Díaz, Alberto Ruiz Capellán, Igor Basterretxea eta artxibo eta liburutegietako arduradunei. Euren laguntzarik gabe lan hau ezinezkoa litzateke eta gure esker ona guzti-guztiei.

Lan honek ez du Elorrioko herri hizkera guzti-guztia biltzen; jakin badakigu lehen hurreratzea besterik ez dela, (gehienbat lexikoan eta aditzean). Hala ere, datozen urteotan egin daitezkeen beste ikerketa batzuen oinarri izan daitekeela uste dugu, eta baita, berandu aurretik, Elorrioko herriaren hizkera den altxorra jaso eta ez ahazteko balioko duen lana ere. Ahalegin horretan jarri dugu gure gogoia eta nahia.

Aintzane Agirrebeña eta Juan Martin Elexpuru

| 1 |

Atarikoa: Elorrio eta euskara

1.1.- Elorrioko euskararen inguruko datu orokor batzuk

1.1.1.- Elorrioko euskarari buruzko ikerketak

Elorrioko euskara gutxi ikertu da. Ez dira asko izan gure herriko hizkeraz arduratu diren hizkuntzalari eta adituak. Urriak dira baita ere, Elorrioko euskara –ipuin, bertso eta antzekoen bidez– jaso dituzten bildumak. Jarraian lan horietako batzuk aipatuko ditugu.

a) Euskal gaien inguruko lehen saioak

Foruen galera gertatu eta gero, Eusko Pizkundea izeneko mugimendu kulturala gertatu zen. Horren barruan kokatzen da Resurrección María de Azkue (1864-1951) euskaltzalea. Azkuek hainbat eta hainbat lan argitaratu zituen euskararen inguruan, eta Euskaltzaindiaren aurreneko lehendakaria izan zen. Elorrioko euskarari dagokionez, lan bat azpimarratuko dugu, *Flexionario Vasco*¹ izenekoa. Aditz bilketa horrek Elorrioko euskara ere kontuan hartzen du².

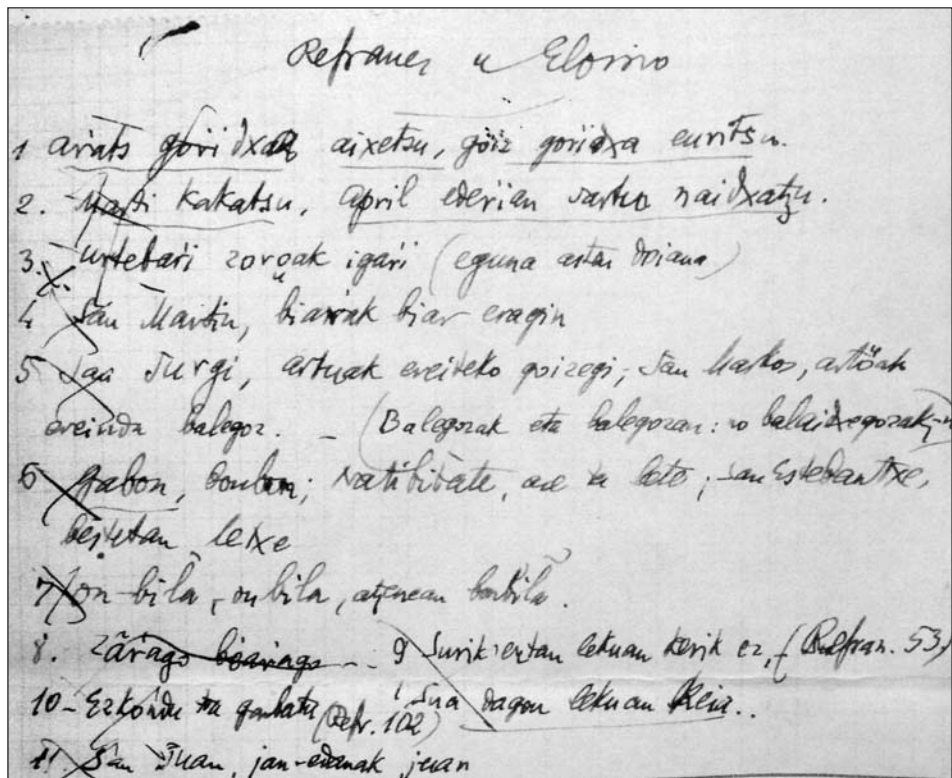
b) Hogeigarren mende bukaerako lan filologikoak

Hogeigarren mendearen bukaera aldera filologia lanak azkartu ziren. Hala ere, ez dira asko Elorrioko hizkeraz ari direnak. Lan monografikoei dagokienez, salbuespen mo-

¹ Eskuizkribu horren kopia bat Euskaltzaindiaren liburutegitik atera eta Elorrioko Udalaren Euskara Zerbitzuan gordetzen da. Aditzez gain, Elorrion bildutako esaera batzuk ere jasotzen dira (adib.: *On bila, on bila, bonbila...*).

² Azkueren beste lan batzuk ere kontuan hartzekoak dira, esaterako, *Euskalerrriaren yakintza* delako liburua; bertan Elorrioko zenbait kontu aipatzen dira. (Resurrección María de Azkue: *Euskalerrriaren yakintza-Literatura popular del País Vasco*, 4 lib., Espasa-Calpe, Madril, 1935-1947). Hogeigarren mende hasieran ere badira beste izen aipagarri batzuk: Eugenio Larrañaga elorriarra (aurrerago hitz egingo dugu idazle horri buruz), Manuel Lekuona...

dura Wim H. Jansen holandarraren *Acento y entonación en Elorrio* artikulua aipa dezakegu. Horretaz aparte, dialektologiaren edo aditzaren inguruko zenbait ikerketatan ere³ agertzen zaigu Elorrioko euskara. Azkenik, aipagarriak dira argitaratu gabe dauden eta oso ezagunak ez diren ikerlan batzuk, hala nola, Garaizabal neba-arrebena edo Eusko Jaurilaritzako IRALE programaren barruan Bizkaiko eta Elorrioko euskarari buruz⁴ egindakoa.

Azkuek *Flexionario Vasco* izeneko lanean bildutako esamoldeak.

³ Horietako batzuen (Bonaparte, Yrizar eta Zuazo) berri laburra hurrengo puntuan emango dugu. Badira gehiago, jakina (Iñaki Gaminderen *Aditza bizkaieraz*, Euskalerriko Atlas Etnolisguistikoa...).

⁴ Maripaz Garaizabal Aizpurua eta Josetxo Garaizabal Aizpurua: *Elorrixon euskararen eta hika formen egoera: Elorrixon hika aditz era*, argitaratugabea, 165 orrialde; IRALE-Irakasleak Alfabetatu eta Euskalduntze programa delakoaren barruan egindako lana Bizkaiko eta Elorrioko euskarari buruz: 892 orrialde ditu eta lau bideo dakartza. Bi lan horien kopiak Euskaltzaindiaren liburutegian gordetzen dira, baita Labayru Ikastegiaren liburutegian ere; Garaizabal neba-arreben lanaren beste kopia bat Elorrioko Udalaren Euskara Zerbitzuan gordetzen da.

c) Azken urteetako lan interesgarri batzuk

Azken urteetan liburu interesgarriak argitaratu dira Elorrioko euskarari dagokionez. Azpimarragarriena, dudarik gabe, Labayru Ikastegiaren eskutik plazaratutako *Elorrioko toponimia*⁵.

Aurretik ere toponimia-ikerketarik bazen arren⁶, Elorrioko Udalak bultzatu zuen lan hori, hiria sortu zeneko 650. urteurrena betetzen zenean. Emaizta benetan ederra da: liburuaz eta CDaz gain, interneten kontsultagai dago; gainera, udalerriaren mapa toponimikoa ere atondu zen.

Azkenik, Elorrioko historia jorratu duten lan batzuk gogoratu nahi ditugu⁷, horietan ere euskararen historia egiteko datuak ematen dira eta. Egilez egile, izen hauek dira aipagarrienak: Iñigo Agirre Kerexeta –gure herriari buruzko monografia⁸ baten eta beste zenbait artikuluren egilea–, Roman Berriozabal Azpitarte –abertzaletasunaren kronikagilea⁹ eta Balentin Berrio-Otxoa santuari buruzko hainbat lanen idazlea¹⁰– edo Igor Basterretxea Kerexeta¹¹. Beste izen batzuk ere ez ditugu aipatu gabe utzi nahi, hala nola, Jose Luis Arrua-barrena edo Alberto Ruiz Capellan errioxarra, eliz artxiboetan aditu paregabea.

1.1.2.- Elorrioko euskararen kokapena euskalkiaren ikuspegitik

Elorrioren egiten den euskara bizkaiera –edo mendebalekoa– da. Markinako aldaeraren barruan sartu zuten XIX. mendean aritu zen Bonaparte printzeak eta XX. mendeko Yrizar ikerlariak. Hala ere, hainbat ezaugarrien arabera beste nonbait ere koka liteke¹². Dena den, Elorrioren bakarrik egiten da Elorrioko azpialdaera deituko genukeena. Hona hemen aipatutako egile horien ikerketen inguruko datu gehiago.

⁵ Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Elorrioko toponimia*, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006. Liburuak gehigarri modura CD bat dakar; bertan liburuan ez datorren informazioa gehitzen da.

⁶ Victoria Eugenia Ruiz Vicandi eta beste batzuk: «Estudio de topónimos de la Anteiglesia de Garay y la villa de Elorrio, ambas dentro de la Merindad del Duranguesado», in *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País*, Donostia, 32. lib. 1-2 zk., 1976, 3-120 or. Elorriori dagokion atala, Lourdes Verdes Rolak egin zuen. Magisteritza ikasketen barruan egindako lana da.

⁷ Aspaldiko egileak ahaztu gabe, hala nola, Jaime Kerexeta (adib.: *Linajes y casas solariegas en Bizkaia*, Elkar, Bilbao, 1987) edo Santos de Pagadigorria (*Matrícula y padrón de los Caballeros Hijosdalgo de esta Muy Noble y Muy Leal Villa de Helorrio*, Diputación Provincial de Vizcaya, Bilbo, 1965).

⁸ Iñigo Agirre Kerexeta: *Elorrio. Herri monografiara hurbilketa*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1992.

⁹ Roman Berriozabal Azpitarte: *Nacionalismo vasco en Elorrio (1894-1937)*, Sabino Arana Fundazioa, Bilbo, 2007.

¹⁰ Lan horien izenburuak honako hauek dira: *Valentin Berrio-Otxoa. Euskerazko gutunak, Proceso de beatificación de Valentin Berrio-Otxoa (1862-1906), Agur Balentin! Balentin Berrio-Otxoa santuaren omenez jarritako bertso- eta olerki-bilduma eta Neure amatxo maitia: euskerazko gutunak. Balentin Berrio-Otxoa*.

¹¹ Beste batzuek gain, hiru lan hauek aipa daitezke: *Hierro y palacios. Elorrio-Sevilla: mercaderes elorrianos en Sevilla durante los siglos XVI y XVII; Recopilación de artículos históricos sobre Elorrio. Programas de fiestas 1934-2004 eta La sociedad elorriana del siglo XVII: ejemplos de vida cotidiana en una villa moderna del Duranguesado*.

¹² Elorrioko euskara bizkaiera da, horretan ez dago inolako zalantzarik. Eztabaidagarriagoa da azpieuskalkiarena eta aldaerarena, aintzat hartzen diren hizkuntza-ezaugarrien arabera leku batean edo bestean sailka baitaiteke berbeta bat. Durango edo Abadiño, esaterako, Gernikako aldaeran sartuta daude, eta Elorrio, berriz, Markinakoa, oso urrun geratzen den Ondarruko hizkerarekin batera. Egia esan, nekez defendi daiteke Elorrioko euskarak antz handiagoa duela Ondarrukoarekin Abadiñoakoarekin baino.

a) Louis-Loucién Bonaparte (1813-1891)

Louis-Loucién Bonapartek –Frantziako Napoleon III.aren iloba– euskal dialektoen azterketa sakona egin zuen XIX. mendearen erdi aldera, eta euskalki eta azpieuskalkien mugak zehazten zituen mapa argitaratu zuen Londresen 1863an¹³. Bizkaieraren barruan, hiru azpieuskalki (mendebaldekoa, ekialdekoa eta Gipuzkoakoa) eta hamar aldaera (Markina, Gernika, Bermeo, Plentzia, Arratia, Orozko, Arrigorriaga, Otxandio, Bergara eta Gatzaga) ikusi zituen Bonapartek. Haren arabera, bizkaieraz egiten da Elorrión, ekialdeko azpieuskalkian, Markinako aldaeran.

b) Pedro de Yrizar (1912-2005)

Madrilen bizi izan zen azpeitiar honek ikerketa lan handia egin zuen, aditzaren arloan batez ere. *Morfología del verbo vizcaíno* (1992) liburuan sakon aztertu zuen Elorrioko aditza. Yrizarrek, Bonaparteren sailkapena ontzat emanda, hainbat azpialdaera ikusi zituen Markinakoaren barruan; Elorriokoa da horietako bat. Elorrioko euskara hitz egiten zutenen kopurua ere ematen du: 4.070 hiztun.

c) Koldo Zuazo (1956)

Gaur egungo filologo eibartar-mallabitarrek bizkaierari “mendebaleko” euskalkia deitzea proposatu zuen 1998an plazaratutako dialektologia-mapa berrian¹⁴. Egungo hizkeren azterketa sakona egin ondoren, zenbait aldaketa proposatu zituen terminologian zein Bonapartek, Mitxelena, Yrizarrek eta abarrek egindako sailkapenetan. Baina Elorrio lehen bezalatsu geratu zen.

Koldo Zuazoren sailkapena (2003).

¹³ Louis Lucien Bonaparte: *Carte des sept provinces basques, montrant la délimitation actuelle de l'euskara*. Londres, 1863.

¹⁴ Koldo Zuazo: «Euskalkiak gaur», in *Fontes Linguae Vasconum*, 30. zk., 1998, 191-233 or.

1.1.3.- Egungo egoera soziolinguistikoari buruzko zenbait datu

Labur bada ere, egungo egoera soziolinguistikoari buruzko datu batzuk jaso nahi izan ditugu. Batetik, euskaldunen kopurua azalduko dugu, azken urteetako datuak emanez. Bestetik, euskararen erabilerari tarte bat utziko diogu; kasu horretan, azken kale neurketaren datuak jarriko ditugu¹⁵.

a) Euskaldunen kopurua Elorrioren

Eustatek (Euskal Estatistika Erakundea) 2011n argitaratutako datuen arabera, Elorrioko biztanleen %61,3 euskalduna da. Eustatek bost urterik behin kaleratzen ditu hizkuntzen ezagutzaren inguruko datuak eta Elorriori dagokionez, ondokoak dira azken hogeita hamar urteetako emaitzak.

URTEA	BIZTANLEAK	EUSKALDUNAK	IA-EUSKALDUNAK	ERDALDUNAK
1981	7.357	3.501 (%47,6)	375 (%5,10)	3.487 (%47,4)
1986	7.336	3.602 (%49,1)	601 (%8,20)	3.132 (%42,7)
1991	7.127	3.734 (%52,4)	599 (%8,40)	2.793 (%39,2)
1996	7.221	4.085 (%56,5)	882 (%12,20)	2.254 (%31,2)
2001	6.983	4.112 (%58,89)	1.151 (%16,48)	1.720 (%24,63)
2006	6.881	4.034 (%58,63)	1.200 (%17,44)	1.647 (%23,94)
2011	7.109	4.357 (%61,30)	1.413 (%20,00)	1.339 (%18,70)

Azken datuen arabera, Elorrioren hamar hiztunetik sei, %61,3 zehatz esanda, euskaldunak dira; %20 ia-euskaldunak, hau da, euskaldun osoak izan barik, euskararen nola-baiteko ezagutza dutenak, ulermen mailan behintzat; eta, gainontzeko %18,7 erdaldunak, inolako gaitasunik ez dutenak. Horiek dira Elorrioko herritarren hizkuntza-gaitasunari buruz argitaratu diren daturik berrienak. Hurrengo azterketa 2016an egingo da.

Datuek garbi erakusten dute azken hogeita hamar urteotan euskaldunen kopuruak nabarmen egin duela gora, 13,7 puntu, hain justu; elebidun hartzaileen edo ia-euskaldunen kopuruaren igoera oraindik handiagoa izan dela, 14,90 puntu irabazi baititu; eta erdaldunen edo euskara ezagutzen ez dutenen kopurua 28,4 puntutan jaitsi dela. Beraz, ondorioztatu daiteke datozen urteotan euskaldunen kopuruak eten barik egingo duela gora.

¹⁵ Datu hauek guztiak Elorrioko Udalaren web atarian ikusgai daude (besteak beste, hiru agiri hauek daude bertan: «Elorrioko hizkuntza-erabileraren kale-neurketa. 2013», «Elorrioko hizkuntza-erabileraren kale-neurketa, 2008» eta «Datu soziolinguistikoak» izenekoa; helbidea. <http://www.elorrio.net/eu-ES/Bizi/Euskara/Orrialdeak/default.aspx>).

b) Erabilera

2013ko maiatzean egindako kale-neurketaren arabera, hamar elkarriketatik hiru euskaraz egin dira Elorrioko kaleetan.

Hizkuntza-erabileraren inguruan Soziolinguistika Klusterrak egindako azterketa horren arabera, Elorrioko kaleetan entzundako hamar elkarriketatik hiru baino zertxobait gehiago, %33,4, euskaraz egin dira, gazteleraz %65,9 eta beste hizkuntza batzuetan %0,7.

Aurreko neurketa 2008ko maiatzean egin zen leku eta ordu berean, orduan egindako neurketan euskararen kale-erabilera %28,4koa izan zen. Beraz, 2013ko neurketarekin alderatzen badugu kale-erabilerak bost puntu egin du gora.

Adinaren arabera, alde esanguratsuak antzematen dira hizkuntza-portaeran. Haurrak dira alde handiarekin euskaraz gehien berba egiten dutenak. 2013ko neurketan, Elorriko behatutako haurren %65,9 ari zen euskaraz; ondoren, erabilera dezente jaitsiz, gazteak %28,3rekin eta, jarraian, helduak %26,2ko erabilerarekin, azkenik, adinekoak %19,9rekin.

Adinaren araberako erabilera aztertzerakoan azpimarratzekoa da: batetik, bi neurketetan haurren eta gainontzeko adin-taldeen arteko aldea handia dela oso; bigarrenik, bai 2008an eta bai 2013an, adinekoak direla euskara gutxien erabiltzen dutenak; eta azkenik, gazte eta helduen arteko erabileran apenas dagoela alderik bi neurketetan.

Emakumezkoen eta gizonezkoen arteko erabileran alde handirik ez badago ere, bai 2008an eta bai 2013an hitzuna emakumezkoa denean euskara zertxobait gehiago entzun da gizonezkoa denean baino.

Haurrek maila berean erabiltzen dute euskara nagusiekin edo hurrekin daudenean; nagusiek, berriz, askoz gehiago erabiltzen dute euskara hurrekin daudenean beste nagusi batzuekin daudenean baino.

1.1.4.- Elorrioren aipamenak euskarazko esaeretan

Esaeretan herriak aipatzen dira inoiz. Batzuetan, herri baten ezaugarriak adierazteko edo. Beste batzuetan, elkarri adarra jotzeko helburuarekin. Hona hemen Elorriori buruzko esaera horietako batzuk, denak oso ezagunak Elorrioren bertan eta baita inguruko herrietan ere:

a) *Elorrixoko buzkantza, zazpi libra ta bost ontza eta Antzuolan sedia, Bergaran koi-pia, Elorrixon buzkantzia, Durangon tronpia*

Ikusten da sasoi batean famatuak zirela Elorrioko buzkantzak eta gure herriaren adierazgarri modura hartzen zela.

b) *Elorrixo, ez koipe, ez orixo*

c) *Elorrixoko Itturri Nausixan ura edandakua dok hori (eta antzekoak)*

Zelebre ikutua duten elorriarrei buruz esaten da Bergaran eta beste hainbat lekutan; famatua da Elorrioko Plazako “Itturri Nausixa”, eta nola elorriarrak –bizkaitarrak orokorrean– “haizetsu” fama izan duten Gipuzkoa aldean.

d) *Elorriko ikusi* eta antzekoak

“Gorriak ikusi”, “txarto pasatu” esan nahi du esamolde horrek¹⁶. Esaterako, Oñatin, «*Elorriko ikusita ñaok ni*» jaso zuen Kandido Izagirrek¹⁷. Erabileraren beste adibide bat, Gipuzkoako kostaldeko Getarian girotua, Kaxildo Alkortari (Getaria, 1943) orain dela gutxi entzundakoa: «*Galtzetan tarrat egin eta Elorrio dek etxera joatean*». Arratian ere, antzera¹⁸.

Elorrioko iturri nagusia.

¹⁶ Kontua da herriari izena ematen dion «elorrio» hitza elorri zuri landaretik omen datorrela, idazle gehienek aburuz; baina, aldi berean, «elorrio» hitzak badu beste esanahirik. Hain zuzen ere, *nekea* edo *estualdia* esan nahi du (eta horrela agertzen da Euskaltzaindiaren *Hiztegi Batuan*); gaztelaniazko *penalidad* edo *tribulación* berben parekoa da. Hortik *Elorrio egin*, *Elorrio ikusi* edo *Elorrikoak ikusi* moduko esapideak. Mogelen *Peru Abarkan* erabiltzen da esamoldea eta gaur egun ere bizirik dago espresio hori, goian esaten dugun moduan.

¹⁷ Kandido Izagirre.: «El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes», in *Anuario del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo”*, 4. zk., Gipuzkoako Aldundia, Donostia, 1970, 3-248 or.

¹⁸ Angel Larrea Beobide eta Juan Rekalde Izagirre: *Arratia inguruko hiztegia*, Ediciones Beta III Milenio, Bilbo, 2010, 242. orrialdea.

1.2.- Elorriarren iritzia bertako euskaraz

Gaur egungo elorriarrek euskarari buruz duten iritzia ezagutu nahirik, galdera banaketa batzuk egin genizkien batzuei elkarrizketan zehar. Euren ume eta gazte denborako euskal giroa, zein den euren ustez Bizkaiko edo Elorrioko euskararik onena, auzoen eta kalearen arteko diferentziak, euskara batua ulertzen duten, hika jarduten duten, eta horrelakoak. Hau da bildutako iritzien laburpena:

a) Elorrioko auzoen artean dauden aldeak txikiak direla diote ia denek. Berriokoa da, agian, bereziena. Hori bai, inori ez zaio oharkabeen pasatu hitzak *-e*, *-dxe* amaitzen direla zenbait auzotan, Berriz aldera jotzen dutenetan batez ere, eta *-a*, *-xa* kalean.

b) Ez dituzte hurbilago sentitzen Durango, Abadiño edo Markinako euskarak Arrasatekoa, Bergarakoa edo Eibarkoa baino. Arratiakoa edo Ondarroa-Lekeitio aldekoa zailak egiten zaizkie.

c) Elorriokoa bertakoa da askorentzat Bizkaiko euskararik onena. Inork ez du beste herririk aipatu. Gipuzkoan, berriz, Tolosa eta Oñati ditu ontzat zenbaitek. Eibarkoa “klarrua” ei da. Labur esanda, nortasun handiko euskara da Elorriokoa, udalerrri barruan batasun handia duena eta inguruko herrietatik nahiko erraz bereizten dena.

e) Telebistako euskara batuarekin ondo samar konpontzen dira batzuk eta gaizki beste batzuk.

f) Hitanoan jarduten dute elkarrekin lekuko ia guztiek. Gizon zein emakume, ez dago diferentziarik alde horretatik. Eta Euskal Herriko beste lekuetan bezalakoak dira erabileraren parametroak.

g) Elorrio guztiz euskalduna zen azken gerratera arte. Gerra ostean hasi zen erdaluntzen, eta denborarekin kalean euskara ia galdu egin zen. Euskararen aurkako giro politikoa eta eskola jotzen dituzte lekukoek horren errudun nagusi, baina baita zenbait euskaldunen arinkeria eta erdalzaletasuna ere. Euskara gazte-denboran (gerra ostean) galdu-tako askok zahartzaroan berreskuratu dute ilobekin. Euskara nahastua, hori bai.

1.2.1.- Elorrioko euskararen berezitasunak: kalea, auzoak eta inguruko herriak

Lekuko askok ez dute diferentzia handirik ikusten Elorrioko auzoen artean euskararen aldetik. Gazetako Claudio Egidazuren ustez, «*Apatara diferentzia dezente dago eta Berrizera asko. Hemen bertan ez diferentziarik, baiña hemendik San Agustiñera apur bat notatzen zan eta Apatara, sei kilometro, bastante, eta Berrizera asko. Tonuen gehixao, neuk pentsau berbetan baiño be. Eta berba baneka diferente be, igual*».

Hiztun askok ikusten ditu izen eta adjetiboen amaieretan aldeak ipar-mendebaldearen (Miñota, Berriozabaleta, Leitz, Lekeriketa...) eta kaleko euskararen artean; lehen eremuan *-e* eta *-dxe* egiten dutela, eta kalean eta ekialdeko auzoetan, berriz, *-a* eta *-xa*: «*Hamen Elorrixon eta han Berriz aldian oso desbardin. Guk esaten dou ba ‘ogidxe’, ‘ardaue’, eta hamen esaten da ‘ardaua’, ‘ogixa’. Guk -e eta harek -a*» (Elisa, Pantxi Treviñoren adiskidea. Leitz).

Lekeriketako Margarita Lasuenek ere ez du diferentzia handirik aurkitzen Elorrioko mugen barruan. Baina konturatzen da aipaturiko fenomenoaz; eta diferentzia handia-

goa ikusten du Apatara Berrizera baino: «*Patxigaz ikusi dozu diferentziaik? Eusebiogaz be ez. Behin Berriz aldera hasi ezkeru diferentetxuao, ta Apatara hasi ezkeru 'más distinto es'. Elorrixon 'elorrixarra', erak eta erak. –Kaletarrak puxkat diferente? –Kaletarrak betik bere kaletarkerixatxue*». Gazetako Juanita eta Felisa Arietaleaniseaskoa aiztek ere antzeko iritzia dute: «*Hamen, Igurixan, Gazetan, hamen Azkarretan... 'Esto parecido', eta Miñotan edo Berriozabaletan-eta nik ez dot notau. Nik gehixen Berrixo aldekuak. Elorrixokuak kalekuak dittun, horrek eitten dabena 'xua' ta hori. Guk 'Elorridxokuak'*».

Zenitako Jose Aizpuruak, berriz, diferentziak ikusten ditu batetik bestera. “Tonadan”, batez ere: «*Diferente, diferente. Hemendik Lekeriketara be pixkat. Tonadia, tonadan edo bere zerian. San Agustiniñera be diferentia*». Miñotako Isidro Valenciagak ere doinu ezberdina nabaritzen du. «*Apur bat tonue diferente be eitten da. Berrixon be apur bat tonue diferente eitten da. Elgetan be bai. Abadiñon be konpletamente beste tono bat. Berrizen, antzera*».

Hiztegiari dagokionez, berba diferente gutxi datorkie gogora: «*Ostantzien herbak diferente gutxi. Oin, 'naarra' i lehenau 'arpela'*». Jose Aizpuruak. «*Ogixa eitten zana hori, guk esaten giñun han (Leitzen) 'eromaidxe', ezta?, eta hemen (Igurixan) 'ispiria'...* Guk Berriz aldera eitten dogu» (Elisa, Pantxi Treviñoren adiskidea. Leitz).

Laburbilduz, Berrioko euskara ikusten du zenbaitek diferenteena Elorrio barruan, nahiz eta aldeak oso nabarmenak ez izan. Inguruko herriei begiratuta, berriz, badirudi elorriarrek ez dutela arrotzago sentitzen Gipuzkoako bizkaiera (Arrasate, Bergara, Eibar...) Durangokoa edo Markinakoa baino. Abadiñokoa eta Berrizkoa ere Arrasatekoa bezain urrun edo gertu sentitzen dute gehienek. Eibartarrek oso argi egiten ei dute berba. Arratiakoa eta Ondarroakoa zailak egiten zaizkie.

1.2.2.- Euskara onena non?

Elorriori non euskararik onena? Eta Bizkaian? Eta Euskal Herrian?

Juana eta Felisa Arruabarrena gazetarrek diote, Elorriori dagokionez, Gazetan egiten dela ondoen euskaraz: «*Gazetan onduen. Baietz, e! Bai, bai, bai, tonadilla barik Gazetan primero! Beste guztietan be dauke tonadilla modukua. Onduen Gazetan, Gazetan ein da beti euskeraz garbi*».

Bizkaian euskararik onena non egiten den galdetuta, zer erantzun ez dakitela gertatu dira asko: «*Bizkaixen, e, ... hor behien egon be ez dago euskerarik*» (Jose Aizpuruak). Baina elorriarrek harro daude herriko euskaraz. Inork ez digu erantzun Markinan edo Durangon egiten dela ondoen. Eta batek baino gehiagok Elorriokoa dela onena: «*Euskerarik onena? Hamentxe. Neutako... Akostunbrau be haixe ein dou ta*» (Isidro Valenciaga); «*Nik uste dot, e... Klaro, beste herri batzuek be esango dabie euren polittena, baiña Elorrixokua... normalena izango dala*» (Angel Gallastegi); Alejandra Eguen ere iritzi berekoa da: «*Entzuteko ta aitzeko hemengue, Elorrixokue*». Jose Aizpuruak ere berdin pentsatzen du.

Gipuzkoan, Tolosa aldekoa du ontzat Isidro Valenciagak: «*Hau Tolosa alde hau eta horrek eitten dabe gutako beste tono bat eta... Eta bixkorrao be bai berba, e!*»; Angel Gallastegiri, berriz, Oñatikoa gustatzen zaio: «*Nik neuk ikusten dotena da Gipuzkuan Oñati, bastante...*».

Arratiako zein Lekeitio-Ondarroako euskarak oso diferentetzat dituzte: «*Hametik Arratixara be asko kanbixetan da. Eta honek Ondarroa ta Lekeitixo eta honek be beste tono... Eibartarrak klaru eitten dau berba*» (Isidro Valenciaga).

1.2.3.- Elorrioko euskara eta batua

Arietaleanizbeaskoa aiztek diote gerra ostean euskara galdu zuen adineko jendea ilobekin ari dela berreskuratzen: «*Umiekin batuaz baiña ondo. Ikasi, ta edarto ikasitta da-biz. Pixkat batua. Batua edo bixkaiera edo. Batzuk edarto, baiña beste batzuk destartalau*». Aizta hauek telebistako euskara batua ondo ulertzen dute: «*Ondo, ondo. Gauza batzuk aittu ezik, baiña konbersaziñuak berak erakusten dau, berak ekarten dau. Ta edarto eitten dabe batua. Ta gustora entzutekua be eurok eitten daben moruan*».

Beste batzuek ez dira batuarekin hain ondo konpontzen: «*Oin umiekin zelan hau tandidau umiekin dabillen berbetan, ba horrek umiei berba ein bihar dotse ta asko dauz umien antzera amak berba eitten dabenak. Ta nik oso gutxi aitzen dot, gutxi umien hau batuau gutxi. Gutxi...; bapez igual*»; eta Elorrioko euskara galtzera doala dio: «*Hamengo euskera hau galdu in bihar xaku, umien euskeria ez dou aitzen eta*» (Alejandra Eguen). Isidro Valenciagak ere arazoak ditu batuarekin: «*Nik gaur be..., askok esango dau hori dok mozolue, nik telebisiñue, erderaz gurago dot entzun euskeraz baiño. Ze hor berba eitten dabe euskeraz baiña beste klase bat. –Ze moduz entenditzeko telebisiñoko euskeria? –Txarto*».

1.2.4.- Hika, zuka, berorika

Elkarriketatu ditugunek hika egiten dute lagun eta neba-arreben artean, salbuespenak badiren arren. Esaterako, «*Bai, gu danok beti 'hi'.* Gurasuei ez. *Baiña anaiei ta danei. Nausixauei sekula be ez, ez, danei 'zu'.* *Baiña gaztiei gu beti kuadrillan beti 'hi'»* (Pedro Eriz); «*'Hi' beti. Nik, ointxe urtebete pasau hil dxata lagun bat hor larogeta hamazazpi urte pasautakue. Nik hari 'zu' sekula ez dotsat ein*» (Isidro Valenciaga); «*Bai 'hi' nik beti. Nik euki dittut lagunak gaztiauak, eta neuk esan: 'beti zu'. Euskeldunak, honek Arratia anaioak. Neuk esan eurai: 'ez eidazue neri', hau edo bestia edo. Beti 'zu'. 'Kauben laletxe, zu ez, eidak biher dan moduan!'*» (Claudio Egidazu).

Baina badira neba-arreben artean zuka egiten dutenak ere: «*Guk hika, lagunekin be hika... Nik nebiai sekula ez dotsat 'hi' esaten*» (Mari Aizpurua); «*Guk ez, neba-arrebok beti 'zu'»* (Jose Aizpurua).

Binaka elkarriketatu ditugunek (Frantziska eta Felisa Arietaleanizbeaskoa aitzak, Juana eta Maria Jesus Arruabarrena aitzak, Mari Aizpurua eta Bittori Gallastegi adiskideak, Martxel Eguen eta Felisa Errasti adiskideak, eta tertuliako sei andrazkoak) hika egin ohi dute euren artean. Jose Aizpuruak zuka egiten dio bera baino hamar urte zaharragoa den Patxi Esteibarlanda lehengusuari. Eta honek, oster, hika Joseri.

Berorika abadeei, medikuei edo abokatuei, “jende inportanteari”. «*Abadiai beroi. Ta txapela daukanak txapela altzau*» (Pedro Eriz). Albaitariari ezetz dio Jose Aizpuruak: «*Betenarixuai ez, hari deskuidaten bada errazoe txarra igual*».

1.2.5.- Elorrioko kalea euskaratik erdarara

Lekuko askok diote Elorrio ia guztiz euskalduna zela gerra aurretik: «*Elorrixokuak bertakuak keba, jakin be ez [erderarik]. Holantxik estudixetan egon dan mutillen bat edo, krixada Kasajarenian edo. Baiña bestelan erderia... 'llamaba la atención' gure denporan. –Zeuk noiz ikasi ziñuan erderaz? –Ni krixada egon nintzenien*» (Felisa Errasti).

Asko ziren auzoetan erdaraz berbarik ulertzen ez zutenak: «*Deboraldi bat ibili giñien juen barik eskolara, aizta bi, hillebete edo faltau giñun eskolatik. Eta juen giñenien maistriek ia zela juen garien. Eta nik orduen erderaz ez genkixen, euskeraz neskatuak, ez dakit zazpi urte edo zortzi edo, ta nik erderaz entendidu ez, harek [maistriak] erderaz esan. Nere aiztiak entendidu, ha nausitxue, ta ha etxera juen. Etxera joateko itxuria ainddu oskun edo, ta nik ez notsan entendidu. Ta ni bertan geratu*» (Dominga Irazola).

Eskoletan betidanik erdaraz erakusten zen arren, ikastola indartsua sortu zen Elorrio Errepublikaren boron: «*Ez dakit zenbat urte neukazen. Ikastolara lelengo gerra aurretik. Arrebia zan andereñua. Eta Gaztelukua maixua, Abadiñokua. –Zenbat ziñaten? –Ez dakit, 150 ume bai, herriko gehixenak*» (Iñaki Gallastegi “Atxerua”); «*‘Escuelas Vascas’*. Izena hori euken ta erakutsi be dana euskeraz eitten oskuen. Bertakua, Elorrixokua zan maistria, eta maixua be. Irakurten-ta, tablia-ta, dotriñia-ta. Dana euskeraz. Neri han ikasittako tablia etxata ahaztu oindio» (Luis Izagirre).

Baina gerra ostean giroa erdalduntzen hasi zen. Neskak ei ziren erdararako joera handiena zutenak: «*Euskera asko eitten zan Franco etorri artian. Nik beti ein dot euskeraz, erderaz ikasi be ez. Baiña geuk be kulpia giñuken. Nik neure estiloko neskak, neri dantzan eittia asko gustau jata gaztetan; ta juen plazara eta: –‘Mesedez’. – ‘No!’. – ‘Kawenlaputa!’, nunguak zarie ba zuek...’ Euskeraz esan eta erderaz kontestau. Francok kulpa asko, baiña geuk be bai puxkat. Haundi ein...*» (Claudio Egidazu).

Pedro Erizek horrela ikusten du gauza: «*Hara, nik etxakixat zelan dan. Ni ez noiak..., nire laguna ez dok sekula izen Franco. ‘Franco que no dejaba, que no dejaba. No dejaría en algunos sitios’, baiña Francok etxuan ixten Galdakanotik berutz. Etxakixen bai eurarak, eta oin esaten xuek ‘no nos dejó, no sabemos en vasco porque no dejó Franco’. Elorrixon mundu guztiak eitten juan berba euskeraz. Nik hoixe xakixat. Gure kuadrillan sekula ez dok berba erderaz ein. Etorri zuan urte baten gaillegu bat gure kuadrillara. ‘Emilio ya lo siento’. ‘Pero no, Pedro, yo soy el agregao, vosotros seguir’. Guk ez giñun erderaz zer danik be jakin*».

Gerra ostean euskaraz ahaztutako andrazkoek oraintxe berrikasi omen dute seme-alabekin: «*Elorrixoko kalia be erderia sartu zan. Bertako andrak ointxe ikasi dxone seme-alabekin euskeraz. Euskera bat... Baiña zela ein leike hori, berba euskaria, euren bizi guztia hamen bizitta. Baiña desastre berbetan!*» (Frantziska Arietaleanizbeaskoa). Antzeko zerbait dio Juana Arruabarrenak ere. Baserritarrei ‘ejerziziuak’ (elizako gogo-jardunak) euskaraz ematen ei zizkieten, eta kaletarrei erdaraz. Eta dio euskarara bueltatu dela zenbait, motibazio politikoengatik: «*Elorrixon kalien mutillak danak ekixen euskeraz, ta neskak ez. Jakin txarto. Gure edadekuak ez dabe ondo eitten. Ejerziziuak emuten oskuezen; basarritarrak hemen, ta kaletarrak hor erderaz. Ta gero etorri zan hau politika..., euskeraz ez dabela Francok ixten, holako lelokerixa batzuk etorri zien, eta gero danak euskerara. Aurretik erdera, eta gero danak euskerara*».

Eskola izan da erdalduntzeko tresna nagusia, hori garbi dute denek: «*Gu eskolara hasi giñenien erderaz ikesi giñun, eta esaten oskuen: 'hemen datoz maketuak. Eskolatik maketuak'.* Etxien esaten oskuen [...]. *Eske eskolan obligau eitten oskuen erderaz eitten. Gu eskolara euskeraz-euskeraz juen giñien, zazpi urteaz ez giñikin berba bat be ez erderaz»* (Bittori Gallastegi).

Dotriña ere erdaraz ikasi behar izaten zuten gerra ostean: «*Nik leलगoko komuniña ein naban gorrixekin, ta gero eskolan hasi giñenian hamar urtegaz, dotriña erderaz ein biher zan. Ta gero barriro dotriña ikasten ibili ta...*» (Iñaki Gallastegi “Atxerua”); «*Dotriña erderaz, euskerazkoik ez dakit nik»* (Pantxi Treviño).

Euskaraz egiteagatik eskolan zigorra jasotzea oso ohikoa zen: «*Eskolan erakutsi oskuen [erdaraz], belaunbiko ifintten giñuzen txirten ganién euskeraz eitten bagiñuen. Kastigue izeten zan belaunbiko txirten ganién. Grabillie, grabillie. In in biher...*» (Margarita Lasuen). Berezik gogorra zen señorita Rosario, Miñota-Leitzeko maistra: «*Eskolara jue-ten giñenien Señorita Rosariok, bera erdelduna zan, eta euskeraz eztoskun ixten eitten. Eta erderaz ez genkixen berba bat be. Nik neuk ez nekixen behintzet; oin be ez dakit asko ta. Ta, esan dotsutena, obligatzen giñuzen erderaz eitten, ez genkixenez erderaz... Regliaz atzamarrak jo ta aienaka itxi ta...*» (Alejandra Eguen); «*Kastigau eitten giñuzen euskeraz eitten eta»* (Pantxi Treviño).

Kaleko eskoletan ere antzera zen: «*Euskeraz eittiarren emoten oskuen guri zurrapote eskolan. Belaunbiko ipiñi, harri-koxkorraz belaunpién ipiñi ta holakuak. Euskeraz berba eittiarren hurrengo maixuak igual liburuakin burutik behera eta holakuak»* (Angel Gallastegi); «*Hau [egurraren keinua] euskeraz itten bagendun. Eskolan gogor itten oskuen. Kastiguel, erozer gauza horrek. Eskuek hola ipinitta regliaz klak! Eta igual liburuakin holaxe ipinitta [beso zabalik]*» (Isidro Valenciaga).

1.3.- Euskara Erdi Aroan eta Aro Modernoan

Jarraian, Elorrioko euskararen historia sozialaren funtsezko ildoak jorratuko ditugu. Honakoa ez da ikerketa-lan sakona: gaiari buruz dauden datu sakabanatuak bildu eta gidoi honetan jaso nahi izan ditugu, arlo honetan lehen pausoak emateko eta gerora landu ahal izateko.

Abiapuntu moduan adieraziko dugu, nola ez, euskara betidanik hitz egin dela Etorrian. Ahoz, hizkuntza nagusia izaten jarraitu du gaur egunera arte. Idatziz, berriz, beste hizkuntza batzuk erabili izan dira aspalditik: lehenengo latina eta gero gaztelania. Horretara, historian zehar hizkuntza bakoitzak bere eremua izan du, eta euskara ia-ia idatzia eta erabilera kultuen esparrutik kanpo geratu da.

Orduan, ez dago azken mendeetako euskarari buruzko idatzizko lekukotzarik? Zorionez, bai. Euskara idatzirako erabili ez arren, beste hizkuntza batzuetan idatzitako inskripzioetan eta dokumentuetan agertu izan da; nagusiki, toponimoak, antroponimoak, hitzak eta, batzuetan, testu laburrak. Aro Modernoan euskara hutsean idatzitako testu laburrak ere aurkituko ditugu –funtsean, bertsoak–, aurrerago adieraziko dugunez.

Diglosia egoera horretan murgilduta, euskararen egoera okertu egin zen XX. mendean. Eta, gainera, hori guztia aldatu zitekeenean, frankismoa iritsi zen, eta horrek euska-

rarentzat beste atzerapauso nabarmen bat eragin zuen. Kanpotik jende ez-euskalduna heldu zen, euskarak eskoletatik kanpo egoten jarraitu zuen, eta botere publikoetako politikek ez zuten egoera hori kontuan hartu.

Une horretara arte iritsiko da gure kronika; hau da, historia labur honetan ez dugu azken urteei buruz hitz egingo. Azken urteotan, zorionez, egoera goitik behera aldatu da eta euskarak bide eta perspektiba berriak jorratu ditu; hala ere, erronka berriak ere baditu.

1.3.1.- Lehen aztarna idatziak Elorrion

Elorrio harriaren herria dela esan ohi da¹⁹. Eta, hortxe, harrian, hasiko da gure ibilbide historiko laburra. Harrian egindako inskripziorik zaharrenak eta ezagunenak, Argiñetako hilobietakoak, Erdi Arokoak dira eta latinez daude. Geroago, Aro Modernoan, badira harrian –baita zurean²⁰– idatzitako hainbat eta hainbat lekukotza gure udalerriko eraikin pribatuetan (baserrietan, kaleko etxeetan²¹ eta jauregietan²²), eraikin publikoetako fatxadetan (hala nola udaletxean) eta baita eraikin erlijiosoetan ere (elizetan²³, ermitetan²⁴, hiliarrietan eta gurutzeetan²⁵).

a) Goi Erdi Aroa: Argiñetako harrizko hilobiak

Argiñetako nekropoliko hilobietan Elorrioko idatzirik zaharrena dago. Horren inguruan honakoa diote: «Garai horretan ez dago dokumentazio asko Euskal Herrian, oro har, eta, are gutxiago, mendebaldean, ez lehen eskukorik ez eta bigarren eskuko literariorik (ezta kanpoko iturriek lurralde honi buruz egindakorik). Hortik haren garrantzia»²⁶. Zehatz esan-

¹⁹ Iñigo Agirre Kerexetak honela zioen Udalaren eskariz idatzitako testu batean: «Zer da Elorrio? Elorrio harria da. Alde guztietatik, harria...» (2009an argitaratutako udal gida batetik hartua).

²⁰ Miotako Altzerreka baserrian, teilatu-hegalaren habe nagusian hau irakur daiteke: «Antonio de Alzerreca. Año MD» (Jaime de Kerexeta: *Linajes y casas solariegas de Elorrio*, Elkar, Bilbo, 1987, 31. or.).

²¹ Dona Gil Abad: *Elorrio: uriaren Erdi Aroko hirigintza*, Elorrioko Udala, Elorrio, 1997.

²² Ana Isabel Leis Álava: «Arquitectura residencial culta en la villa de Elorrio», in *Ondare*, 24. zk., Donostia, 2005, 57-82 or. Hona hemen Elorrioko jauregietan dauden inskripzioen adibide pare bat: a) Larreategui jauregian karaktere gotikoekin idatzitako inskripzioan hau esaten da: «En el año 1524, día domingo, y de mayo 8, por la vuelta de la Pascua, apaciguó lo esceso Juan Gomez y Pare»; b) Aldapebeitia jauregian: «Esta casa izo el Capitan Don Antonio de Beitia. Año 1694» (Jaime de Kerexeta: *Linajes y casas solariegas de Elorrio*, Elkar, Bilbo, 1987, 126. or. eta 29. or.).

²³ Igor Basterretxea Kerexeta: *Basilica de la Purísima Concepción de Elorrio. Recopilación de datos históricos y anecdóticos*, DYCA, Bilbo, 1997.

²⁴ Gurutzi Arregi Azpeitia: *Ermitas de Bizkaia*, 3. liburukia, Labayru Ikastegia-Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1997, 109-154. orr.

²⁵ Adibide moduan, harrizko gurutzea dago Gazeta auzoan; inskripzio hau dakar: «Aquí murió don Agustin de Barrutieta el día 31 de julio de año 1788» (ikusi baita ere, Xabier Barrutieta Azkarraga-Urizar: *La Cofradía de hijosdalgos de Nuestra Señora Santa María de Gaceta en Elorrio (Bizkaia). Asistencia, devoción y solidaridad vecinal (siglos XVII-XX) / Gazeta auzoko Andra Mariaren aitonen semeen Kofradia Elorrión (Bizkaia): laguntza, debozioa eta auzo elkartasuna (XVII.-XX. mendeak)*, autoedizioa, 2014, 61. or.

²⁶ Euskaraz idatzitako lan hau erabili dugu: Amanda Ruiz Fernández eta Jaione Agirre García: *Euskal Herriko Erdi Aroaren historiako dokumentu idatzi eta grafikoen iruzki-ereduak*, UEU, Bilbo, 2006.

da, gaur egun bi hilobitan ikus ditzakegu inskripzio laburrak, eta latinez idatzita daude²⁷. Beraz, euskara aspalditik inguruko hizkuntzekin harremanetan izan da.

b) Behe Erdi Aroa: paperezko dokumentazioa

Sasoi horretan badira euskararen aztarnak erdarazko testu idatzietan. Adibide modura, *Colección documental del archivo municipal de Elorrio (1013-1519)*²⁸ liburua har daiteke. Lan honetan XI. mendeko latinezko testu bat dago jasota, eta gainerakoak gaztelaniazkoak dira (bat XIV. mendekoa, 20 idatzi XV. mendekoak eta 22 dokumentu XVI. mendearen hasierakoak, Aro Modernoaren mugan).

Bildumako lehenengo testua, *Monasteriobarriaren emanaldia* izenekoa, XI. mendearen erdialdekoka da, baina testu horren XVI. mendeko kopiak gordetzen dira. Beraz, testuaren jatorrizko data zalantzazkoa da, baina «badirudi, aldaketekin, testuak baduela jatorrizko eta egiazko oinarri eta zatia»²⁹. Testu horretan izen eta toponimo interesgarriak agertzen dira, hala nola: *Olabeeçahar, Marcoçubi, Çumelhegi, Memaia eta Harhegi*³⁰.

Bildumaren beste dokumentuei dagokienez, euskarazko izen eta toponimoak ugarri dira. Gainera, euskaraz ohikoak diren hitz batzuk ere agertzen dira. Adibide bat ipintzearen, izen, leku eta hitz arruntak (*egurza*³¹) jasotzen dituen pasarte bat aipatuko dugu: «*puede aver treynta e çinco annos, poco mas o menos tienpo, que en Çumelegui dieron la hegurça nueva a los vecinos de Ascarraga, e a la sazon vido este testigo andar Juan Yvanes de Gastia de Murguetio, vno de los confrades de la confradia de Miota, al poner de los mojones de la dicha hegurça nueva*»³².

c) Aro Modernoa: euskaraz idatzitako lehen inskripzioa

Harrian idatzitakoa izango da ziurrenik Elorrioren dugun euskarazko lehenengo esaldia ere. Hain zuzen ere, Urkizuarango San Antonio ermitan aurki daiteke. Albo batean limosna batzeko prestatuta dagoen harri bat dago eta bertan santuaren aldeko limosna eskatzen da, hitz hauekin: «Antoninoen arguitaco»³³. Ermita hori 1575ean eraiki zen.

²⁷ Lehen aipatutako obran inskripzioen euskarazko itzulpenik luzeena agertzen da: «Jainkoaren izenean Momok bizirik zela Aroko 921ean (88. urtea) egin ninduen, hemen datza lo» (Amanda Ruiz Fernández eta Jaione Agirre García: *Ibidem*, 52. or.). Bertan esaten denez, «ondoriozta dezakegu kultura kristaua iritsia zela Euskal Herriko eremu hauetara mende haietarako, sarkofago honek erlijio horri dagokion hizkuntza eta erromatar jatorriko datatze-sistema erabiltzen baititu» (Amanda Ruiz Fernández eta Jaione Agirre García: *Ibidem*, 63. or.).

²⁸ Concepción Hidalgo de Cisneros Amestoy, Elena Largacha Rubio, Araceli Lorente Ruigómez eta Adela Martínez Lahidalga: *Colección Documental del Archivo Municipal de Elorrio*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1988.

²⁹ Amanda Ruiz Fernández eta Jaione Agirre García: *Ibidem*, 78. or.

³⁰ Concepción Hidalgo de Cisneros Amestoy, Elena Largacha Rubio, Araceli Lorente Ruigómez eta Adela Martínez Lahidalga: *Ibidem*, 1. or. Jakina, berba hauek guztiak *Elorrioko toponimia* izeneko liburuan jasota eta aztertuta daude.

³¹ *Egurza* euskarazko terminoa zenbait aldiz agertzen da lehen aipatutako obran, baita hurrengo mendeetako idazki askotan ere. Carmen Iñasi Martínez eta beste batzuk: «Léxico vizcaíno (siglos XIV-XVI)», in *Oihenart*, 20. zk., Donostia, 2005, 73-201. or.

³² Concepción Hidalgo de Cisneros Amestoy, Elena Largacha Rubio, Araceli Lorente Ruigómez eta Adela Martínez Lahidalga: *Ibidem*, 186. or. (34. dokumentua da, 1514. urtekoa).

³³ «*argitako*» berbak *limosna* esan nahi du.

Urkizuarango San Antonio ermitan dagoen inskripzioa.

1.3.2.- Erakunde publikoetan erabilitako hizkuntza

Labur esanda, euskararen erabilerari dagokionez, idatzizko erabilera –agerikoa– eta ahozkoa –itzalekoa– desberdindu beharko genituzke. Aurretik adierazi dugun moduan, idatzizko ekoizpena modu eksklusiboan gaztelaniaz egiten zen, gehienak euskaldun elebarrak izan arren. Ahoz, euskaraz garatuko ziren dudarik gabe honako hauek: erakunde publikoetako eztabaidak, auzipetu eta testiguen adierazpenak judizioetan eta agintariak eman dako arau eta manuen azalpenak. Beraz, hizkuntza bitartekariak (hau da, itzultzaileak) egongo ziren. Ikus ditzagun zehatzago baieztapen horien adibideak Elorrioren.

a) Euskara Udalean

Euskal Herriko gainerako lekuetan bezala, artxibo publikoetan eta udal artxiboan jasotako dokumentazio idatzi gehiena gaztelaniaz dago³⁴. Hala ere, euskara biztanleen hizkuntza nagusia zenez, eta, kasu gehienetan, hizkuntza ezagun bakarra, batzuetan, gaztelaniaz idatzitako dokumentuetan euskara ahoz erabiltzeari lotutako aipamenak daude. Adibide pare bat emango ditugu, bata XVI. mendearen amaierakoa³⁵, eta bestea XVIII. mendekoa³⁶:

(En) la muy noble e muy leal villa de Helorrio que en el Señorío de Vizcaya (día) domingo a nueve dias del mes de octubre de mill e quinientos e setenta e cinco años en la plaça publica de la villa donde se suelen hazer los ayuntamientos generales de los vezinos desta villa de Helorrio desde inmemorial tiempo a esta parte (...) hecho ansi el dicho ayuntamiento y haberse ayuntado todos o cassi todos los vezinos de la dicha villa y estando ansi ayuntados, el dicho señor alcalde mando al dicho liçençiado Vrquiçu, quel, pues estaba al cabo de la prouision real de su magestad e de lo demas a esta causa conçerniente e se abia platicado e tratado, diese a entender a los vezinos de la dicha villa que asi estaban ayuntados el hefeto para que fueron llamados porque cada vno entendida la caussa e razon dello dixiesse su paresçer libremente e hiçiesse lo que mejor a este pueblo le conbenia; **el dicho liçençiado dixo en su cumplimiento a boz alta e ynteligible en lengua bascongada porque todos lo entendiesen (...)**

Eleccion de señores para el nuevo Gobierno para el año de 1795. En la Sala de concejo y Ayuntamientos de esta Villa de Elorrio del M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya, óy dia primero de Enero de mil Setecientos noventa y cinco: Se juntaron á signos de campana, despues de concluidas las misas conventuales de una y ótra Parroquia como lo han de uso y costumbre los Señores Alcalde, Justicia y Regimiento, y la maior y mas sana parte de loz vezinos, moradores, y Parroquianos de dichas Yglesias, cuios nombres y Apellidos se omiten por obiar proligidad; Y aviendo manifestado á este dicho Nobel Congreso un

³⁴ Beste horrenbeste gertatzen da Elorrioren sortutako dokumentazio idatzi guztiaekin. Adibidez: Elorrioko auzotako kofradiak; ildo horretatik, «la presencia del euskera es nula en los documentos de la Cofradia» (Xabier Barrutieta Azkarraga-Urizar: *Ibidem*, 84. or.); 1968an, kofradia birsortzean, dokumentua euskaraz idatzi zuen Jaime Kerexetak (Xabier Barrutieta Azkarraga-Urizar: *Ibidem*, 59-60 or.).

³⁵ Elorrioko biztanleen errolda da. Foru agintariak eskatzen zuten eta Bizkaiko Foruak arautzen zuen. Santos de Pagadigorria Mugica: *Matricula y Padrón de los Caballeros Hijosdalgo de esta Muy Noble y Muy Leal Villa de Helorrio (1575-1831)*, Publicaciones de la Junta de Cultura de Vizcaya, Bilbo, 1965, 111-112. or.

³⁶ Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Elorrioko toponimia*, CD, 2. Liburukia, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006, 214. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitan dagoen eta signatura).

Pliego Cerrado donde se halla eleccion que han ejecutado para Señores cargo havientes, y del nuevo gobierno que ha de regir este año se abrió, y **leído publicamente en Ydionma bulgar Bascongada**, se aprobó unanimemente por todos los individuos que constituyen este Ayuntamiento general que componen la mayor y mas sana parte de esta citada Villa y su Comprension; ya conveniencia habiendo sido mencionados por su orden en Boletas para suerte rigurosas, salieron á saver (...)

Beraz, agintarien mezua Elorrioko biztanleengana itzulpenaren bidez iristen zen. Aurreko bi adibide horietan Udalean bertan euskaraz ematen ziren azalpenak ikusi ditugu; orain, mezua herriko biztanle guztiei helarazteko beste modu bat azaldu nahi dugu. Bide erraz eta eraginkorra eginkizun hori elizgizonei agintzea zen. Mezaren erdian, apaizek tarte bat utzi behar izaten zuten eliztarrei udal eta administrazio mailako gairik garrantzitsuenak azaltzeko. Adibide moduan, mota horretako lekukotza bi gehituko ditugu, bata, XVI. mendekoa³⁷, bestea, XVII. mendekoa³⁸: bietan Elorrioko parrokoak interes publikoa duen informazioa gure hizkuntzan ahoz eman duela adierazten du:

En la yglia de nra señora Santa maria deesta villa de helorrio dia domingo que se quentan seis dias del mes de octubre del dho año (1575) yo el dho juan olaui (?) elg (?) notifique el prebeimiento del señor alcade a la hora de la misa mayor estando enella oyendo misa **los mas parrochianos della y les declare en bascuence (...)**

En la yglesia matriz de la limpia concepcion de nuestra señora de la villa de helorrio, oy dia domingo catorce de diciembre de mill y seiscientos y treinta y seis anios desde el pulpito de la dicha yglesia alofatorio de la missa conbentual que se diho en la dicha yglesia a pedimento de la parte, yo Pedro Abbad de miota vicario cura beneficiado de esta **dicha villa segun costumbre, publique y declare en lengua bulgar bascongada** de como oy dicho dia despues de bispera en la plaça publica desta dicha villa se avian de poner en candela y almoneda publica los bienes de agustin de ossa y maria de yurretauria su muger ya difuntos (...)

b) Euskara prozesu judizialetan

Esan dugunez, arau orokorra gaztelaniaz idaztea zen, eta hizkuntza horretan idatzita daude Elorriorekin lotuta artxibategietan aurkitu ditugun dokumentu gehienak. Hala ere, elorriarren ahozko jardunak euskaraz egiten ziren, eta, batzuetan, hitzak eta esaldiak jatorrizko hizkuntzan, euskaraz, idatzita aurkitu ditugu. Arraroagoa da, benetako bitxikeria, prozesuan dokumentu bat euskaraz gehitzea. Hori, gutxienez, kasu batean gertatu zen. Egin dezagun aurrera apurka-apurka.

Hasteko, atal honetan interprete judizialak gogoan izan behar ditugu. Adibide moduan, Elorrión oso entzutetsua izan zen eta Bizkaiko korrejidorearengana³⁹ iritsi zen auzi

³⁷ Asier Bidart eta Miriam Eriz: CD, 1. Liburukia, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006, 72. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura).

³⁸ Asier Bidart eta Miriam Eriz: CD, 2. Liburukia, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006, 377. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura).

³⁹ Korrejidorea Espainiako erregearen ordezkaria zen Bizkaian, goreneko agintari judiziala; legez erdalduna izan behar zuen.

bat aipatuko dugu. Bilboko auzotar bat euskara interprete izendatu zuten 1665. urtean Elorrioren egin beharreko jardunean –akusatuen eta lekukoen hitzak jasotzeko–, eta eginkizun horren truke egunean 500 marabedi jaso zituen⁴⁰.

Euskarazko agerpenei dagokienez, badira hitz solteak auzipaperetan, esaterako, aurretik ere aipatu dugun *egurza*, 1641. urtean⁴¹.

Beste kontu bat da esaldiak topatzea; baina bada halakorik ere. Hona hemen lekuko batek prozedura kriminal batean egindako adierazpenak⁴²:

Dijo que en este punto le han dado cuenta de como en la caseria de Areanza del barrio de Yguria de esta jurisdiccion, han visto tendidos durmiendo a unos hombres junto ala cocina de la dicha cassa, y que segun su modo y vestuario, son sospechosos, mayormente, sabiendo como ay el rumor de decirse por muchos que en dicha caseria se recojen algunos salteadores de algun tiempo a esta parte (...) Y haviendo echo sus conzilos los dichos Martin y Domingo dicho Martin dixo a dicho Domingo, en bascuenze Bagara que es lo mesmo en castellano somos ya? que fue dar a entender al dicho Domingo que executase lo que havian propalado

Aipagarria da, baita ere, 1680ko auzipaper batzuetan jasotakoa. Ume bat Elorrioko elizan abandonatu omen zuten. Honela kontatzen du Igor Basterretxeak⁴³:

acudieron al lugar los regidores de la villa y el escribano Joseph de Iztegui. Éstos comprobaron que el niño, pues era varón, se encontraba envuelto en un pellejo de carnero y que, entre éste y un delantal viejo, llevaba un papel escrito en letra mayúscula que decía en euskera lo siguiente: «*Bateatu bague da ta, bateatu eguizu*».

⁴⁰ Igor Basterretxea Kerexeta: *La sociedad elorriana del siglo XVIII. Ejemplos de vida cotidiana en una villa moderna del Duranguesado*, Durangoko Arte eta Historia Museoa, Durango, 2009, 43. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura).

⁴¹ Igor Basterretxea Kerexeta: *Ibidem*, 18. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura). *Elorrioko toponimia* izeneko lanean ere hainbat daude; CDaren lehen liburukian: 508. or. eta 934. or.; CDaren bigarren liburukian: 249. or., 367. or. eta 373. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura).

⁴² Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Ibidem*, 115. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura).

⁴³ Igor Basterretxea Kerexeta: *Ibidem*, 53. or. (bertan adierazten dira dokumentuaren datu guztiak: zein artxibategitakoa den eta signatura).

1.3.3.- Eliza eta euskara

Argi-ilunekin bada ere, Eliza lagungarria izan da euskararen erabilerarako eta irau-penerako. Alde batetik, liturgia latinez gauzatzen zen, idatzia latinez edo gaztelaniaz egi-ten ziren, apaizen prestakuntza linguistikoa eskasa zen, euskarari dagokionez, behinik-behin... Baina, beste alde batetik, Elizak euskara sermoietarako eta katekesirako erabili zuen, eta, mendez mende, erabilera horien inguruan garatu zen gehienbat euskal literatura. Ja-rraian, Elorriori dagozkion zehaztapen batzuk bilduko ditugu.

a) Sermoigintza eta katekesia

Trentoko Kontziliotik (1563) aurrera, herritarrei euren hizkuntzan irakastea eta pre-dikatzea bultzatu zen. Jendeari mezu erlijiosoa helaraztea beharrezkoa zen, eta horretara-ko, komunikazioa eta ondo ulertzea ezinbestekoak ziren. Hori dela eta, sermoiak⁴⁴ eta ka-tiximak⁴⁵ euskaraz garatzen hasi ziren, elizbarrutiko kontzilioen arabera. Are gehiago, elo-rriarrek jokabide hori sustatu eta diruz lagundu ere egin zuten inoiz. Fenomeno horren adi-bide pare bat ezagutzen ditugu. Bietan doktrina kristauaren azalpena euskaraz eskainiko zela ziurtatu nahi zuten.

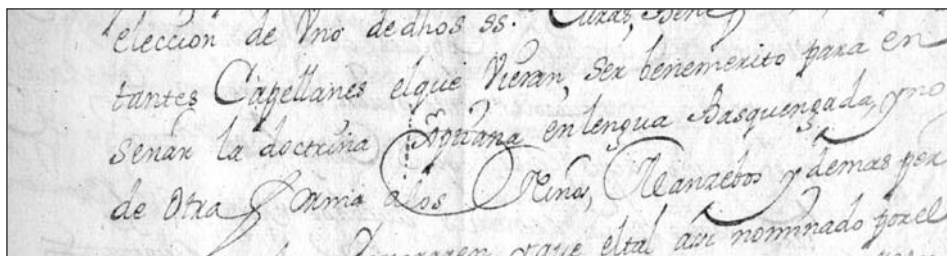
Lehenengo eta behin, Pedro Perez de Urquizu eta María Martínez de Iturberen⁴⁶ tes-tamentua daukagu, 1592koa. Agiri horretan diru kopuru bat uzten da, apaiz batek doktri-na euskaraz irakatsi dezan. Geroago, Martín de Zenitaren 1707ko testamentuan antzeko zer-bait aurkituko dugu. Sortzez Garbiaren Parrokiako dokumentazioa arakatu dugu eta Mar-tín de Zenitak utzitako aginduaren arrastoak askotan aurkitu ditugu; XVIII. eta XIX. men-deetan aipamen ugari daude⁴⁷, esaterako, nork hartuko zuen doktrina irakasteko ardura; ar-txibategian aurkitu dugun azken aipua 1866koa da.

⁴⁴ Adibidez, 1600. urtean, Pedro Manso Calahorrako gotzainaren erantzukizunpean, agindu hau eman zen: «Que en la tierra Vazcongada los Sermones sean en Vazquence».

⁴⁵ Esaterako, 1600. urtean, aurretik aipatutako Pedro Mansoren erantzukizunpean, agindu hau eman zen: «Que los Prelados hagan imprimir cada año Doctrinas Christianas, en language acomodado a las Provincias». Horren bidez, kateximak euskaraz argitaratzea eskatzen zen; euskalkietara egokituta, gainera. 1698an ohar bera egin zen, Pedro de Lepe gotzainaren erantzukizunpean: «Dase forma de cómo se han de hazer los Cathecismos de Doc-trina Christiana en Vazquence, para que pueda aprovechar en las Provincias Vazcongadas».

⁴⁶ Igor Basterretxeak ezagutarazi zuen; Jose Luis Arruabarrenak ere jasotzen du *Aintzinako euskarazaleak Elo-rrion* izeneko orrian; orrialde horretan Martín de Zenitaren kontua ere aipatzen da.

⁴⁷ 1714ko hitz batzuk jasoko ditugu, eta bertan, Calahorrako gotzainaren ordezkariak (esan bezala, Elorrioko pa-rrokia elizbarruti horren mende zegoen) egindako bisita eta kontrolaren berri ematen da: «visitó la obra pía que con mil ducados de capital y treinta de reditos en cada año por el testamento cerrado debajo de cuya disposicion murió el Licenciado Don Martin de Cenita dejo fundada y dispuso que en cada año se juntasen los señores curas y beneficiados de las iglesias de esta villa a toque de campana en el puesto que acostumbran hacer sus cavildos y en él hiciesen eleccion de uno de dichos señores curas, beneficiados o expectantes capellanes el que vieran ser benemerito para enseñar la doctrina cristiana en lengua basquongada y no en otra forma a los niños, mancebos y demas personas que la ignoraren» (Bizkaiko Elizaren Histori Arkibua, Parrokietako artxiboak, Elorrio, Sortzez Garbia, 2000/001-00).

Euskarazko katekesiaren inguruko dokumentuaren zati bat (1714).

b) Nola jasotzen zuten herritarrek elizatik zetorren informazioa

Alberto Ruiz Capellán-ek Santo Domingo de la Calzadan kokatutako eliz artxibategia aztertu du. Bertan Elorriori buruzko dokumentazio ugari dago, izan ere, garai hartan Elorrio herria Errioxan egoitza zuen elizabarrutiarekin lotuta zegoen. Gaztelaniaz idatzitako dokumentazio horretan behin eta berriro aipatzen da albiste hau edo bestea elizan euskaraz azaldu zutela; adibidez, ezkontza-dispensak, benefizioak edo soldatapeko ardurak ematea eta auziak⁴⁸. Auzien kasuan, gainera, dokumentazioan agertzen da euskara itzul-tzaileak izendatzen zituztela.

1.3.4.- Euskaraz idatzitako lau literatura-lekukotza

Aro Modernoan hiru bertso ditugu Elorrioren, baina hiruretako bat ere ez zen bere garaian argitaratu; eskuz idatzita jaso ditugu eta kasualitatez izan dugu haien berri duela gutxi. Gainera, aipatzeko moduko pasarte bat ere badugu prosan, garai hartako euskal literaturako liburu aipagarrienetako batean txertatuta. Ordena kronologikoan aztertuko ditugu.

a) Amodio kanta: *Ene veguiagaz vioçeen artean*

Jaime Kerexetak Elorrioko elizako liburu batean aurkitu zuen. Hain zuzen ere, *Praxis ecclesiastica & secularis* 1606ko liburuaren bukaeran dator, eskuz idatzirik. Horren berri eman zuen Kerexetak 1958an *Euzko Gogo*a aldizkarian, eta Koldo Mixelenak gerotxoago landu zuen, *Textos arcaicos vascos* liburuan⁴⁹. Testuari buruz Adolfo Arejitak ere artikulua bat idatzi zuen⁵⁰. Honako hau Mitxelenaren bertsioa da:

Ene veguiacaz vioçeen artean
Errencore andiac erneçitean.
Onerestea daucat viozean sarturic,
Linda eder galampat causea yçanic.
Veguiratu neguion ta egumbatean
Errencore (andiac erneçitean).

⁴⁸ Apaiz bat tartean duten auzi judizialak dira.

⁴⁹ Luis Mitxelena: *Textos Arcaicos Vascos*, Minotauro, Madril, 1964, 122-123 or. (lanaren berrargitalpena, 1990. urtean, Anejos del Seminario de Filología Vasca “Julio de Urquijo” delakoaren barruan).

⁵⁰ Adolfo Arejita: «“Ene Veguiagaz Vioçeen artean” amodio-kantuaren eskuizkribua», in *Litterae Vasconicae. Euskeraren Iker Atalak*, 6. zk., 1993, 142-147 or.

Vioza veguien dago querella,
 Çana librea ahec gayti catigaçidilla,
 Ta atera ebelaco vere eserean
 Errencore (andiac erneçitean).
 Veguiac deuse egozten vioçari culpea,
 Aganic jaiočala onnerestea,
 Ta agaytirren aditu çerren çirean
 Errencore (andiac erneçitean)

b) Amodio kanta: *Enojaduric*

Testu horren aurkikuntza, berriz ere, Jaime Kerexetari zor diogu. Elorrioko Francisco de Iruarritzaga Landaburu jaunaren liburutegian aurkitu zuen, kontu-liburu batean, hain zuzen. Liburu horren lehen orrialdeetan 1623. urteari dagozkion kontuak agertzen dira; beraz, XVII. mendeko hasierako testua izango litzateke. Liburuaren azken orrian dator eskuz idatzitako euskarazko testua; zoritxarrez, goialdean eta barrenean orrialdea janda dago, eta, horrenbestez, ez da oso osorik irakurtzen. Testu horri buruz Adolfo Arejitak artikulu bat argitaratu zuen⁵¹.

(dama) eder Vatreaniq
 (est)aquidala cegayti
 enojaduriq aditujataz
 yl eyten nauden Veguibi.
 ayn tristeriq eta gustu guichigas
 ni gana bier citiaan
 ce enojaduriq egoceana
 nigaz aguiroi eudea
 estaquit cer da caussoa
 vaya aditu ta bertati
 enojadu
 estaucat niq triste oneq
 merecidua gustia ta
 mereciçaga yminiagaz
 ayn altu onerechia
 amorean licencia onetan enamonagayti
 enojaduric
 vegui ederroc emayten de(us)te
 desfaboreriq asquo
 (...oc) cirea (yc...z)
 (...n le...).

⁵¹ Adolfo Arejita: «XVII. mendeko Bizkaiko amodio-kantu ezezagun bat: “Enojadurik”», in *Litterae Vasconicae. Euskeraren Iker Atalak*, 5. zk., 1991, 10-20 or.

c) Ziri-bertsoak tabakoaren kontrabandoaren inguruan: *Verzoso batzuz esaten nua*

Bertso hauek Elorrioko toponimiari buruzko lana prestatzen ari zirenean aurkitu zituzten eta ikerketa-liburua⁵² argitaratu zenean, 2006an, ezagutarazi ziren bertso horiek. Gerroago, Asier Bidartek eta Adolfo Arejitak artikulu bat idatzi zuten testu horri buruz⁵³. Bertsook 1683. urteko udal-espediente baten atzenengo orrian datoz. Zenbait daturi zein grafiari erreparatuta, ondoriozta daiteke bertsoak ez direla urte horretakoak, beranduagokoak baizik, XVIII. mendeko lehen herenekoak, ziurrenera. Nahiko egoera txarrean kontserbatzen diren bertso hauek Bizkaiko Aldundiko artxiboan daude gordeta, Elorrioko udal artxiboari dagokion atalean. Ziri-bertsotzat jotzen dituzte Arejitak eta Bidartek. Gaia, tabakoaren kontrabandoa. Hona hemen bertso horien bertsio gaurkotua:

Bersotxo batzuk e[sat]en nua [.]
 Bazagoz exilik, g[a]u[r] adorea eu[kirik]
 Bere literan sarturik, / etxe batzuk err[erik]
 guardak lagun arturik.
 Tabako jaiten dakienak / emen ask[o dira],
 Emen asko da gizonik baiña, / ez Eskerra langorik.
 Emen ez eze, Durango<n> bere / asko egin d[oa] tabakorik.
 Ez Karakesen, Habanan bere ez, / Elorrioren langorik
 Berbarik ezin egin dogu / errazua eukia gaitik,
 Kanpoko batzuk atrebiduak / errian egon agaitik,
 Botikarioak, barberuak / Balerion artean,
 Enea berbarik egitera / kausa ekusi artean
 San Gregori, San Alejo, / Jainkoen sierbo andiak,
 Aren lonbreak dituztenak / errian maisu andiak
 Erreal bi librea pagaduta, / amabi errealean saldu,
 Emen baizen beste lekutan / ezin lei ori sufridu.
 Tabako ginak nun dagozan / erriak ondo jakinik,
 Ikuza jauna erririk erri / errekesitoria arturik
 Ur iragoa gura zinduke / orain atzera biurtu,
 Ikuza Jauna Bilborianik / berandu jaku agertu.

d) Prosa: *Andre elorriarraren erretrorika*

Orain arte adierazi dugun moduan, ez dago Elorrioko euskara historikoaren leku-kotza idatzi luzerik, goian aipatutako bertsoak kenduta. Hala ere, badugu interes handia duen testu bat prosan. Horri esker, XVIII. mendeko Elorrioko euskara idatzia nolakoa izan zitekeen jakin dezakegu. Zehatz esanda, idazle gipuzkoar baten lan batez ari gara: Agustín Kardaberaz (1703-1770) *Eusqueraren berri onac* (1761), «Pirineoz hegoaldeko euskal literatura klasikoaren pilare sendotariko bat»⁵⁴.

⁵² Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Elorrioko Toponimia*, Labayru, Bilbo, 2006, 12-13 or.

⁵³ Asier Bidart eta Adolfo Arejita: «Elorrioko ziri-bertso batzuen izkribu hondarrak XVIII. mendean», in *Litterae Vasconicae. Euskeraren Iker Atalak*, 11. zk., 2010, 265-275 or.

⁵⁴ Adolfo Arejita: «Agustín Kardaberaz: zenbait hizkera-ezaugarri eta bizkaieraren iturriak», in Elixabete Pérez eta Esther Zulaika (ed.): *Agustín Kardaberaz. Hirugarren mendeurrena (1703-2003)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 2003, 91. or.

Liburu horretako pasarte batean, Kardaberaz erretorikari eta ondo hitz egiteko ar-teari buruz ari da. Euskarari lotutako adibideak emateko, berezko erretorika euskalduna-ren bi adibide ipintzen ditu, bata Gipuzkoakoa (Donostian kokatua) eta bestea Bizkaikoa (Elorriion kokatua). *Andre elorrioarraren erretorica* izeneko pasartea da⁵⁵. Egilearen esan-etan, testua ez zuen bere euskalkian eman nahi, bizkaieraz baizik⁵⁶. Egia esan, Elorrio oso ondo ezagutzen zuen, eta horren erakusle da Sortzez Garbiaren parrokiako atean kokatu-tako plaka, bertan esaten baita Kardaberazek gure herrian Jesusen Bihotzaren Kongrega-zioa sortu zuela. Hona hemen testu honen bertsio gaurkotua:

Bizcaico abade jaquitun batek bere lloba bat errico echandera baten seme bacarragaz ez-condu gura eben. Baia andreac icusiric abadeac esquintcen eutsan dotea bere echaguni-teari eta onec cituban obligaciñoai eranzuteco adiña eztala, al eguian moduric onenean escusadu iacan. Orregati bere sacerdote iaun onec beti dote laburra opa eutsan, guero guei-tuteco ustez; eta adietan emon gura izan eban bere llobeac cituban aide aberatsac, eta ae-tatic uste cituban urrezco mendiac edo ondasunac, eta etorquizun onen errezcada luce bat chito ederto contadu eutsan.

Echandera cindoac epe galantagaz guztia entzun eta azquenean sacerdoteari modu one-tan esan eutsan:

— Eta, jauna, zure mesedeac etorquizuna bazau?

— Ez, andrea.

— Baquizu etorquizuna celangoa dan? Zuria ala baltza dan?

— Ez, andrea.

— Etorquizunagaz ian edo edan bozu, edo beragaz bici izan bazara.

— Ez, andrea.

— Bada, jauna, etorquizunaren barri obagoric eta segurubagoric ezpozu, zu gueldi zai-te ceureagaz, eta ni bere banoa neureagaz.

Eta orrembestegaz abade jaquitun ori ill otza leguez gogortu ta mututuric andreac itxi eban.

⁵⁵ Liburuak hainbat edizio izan ditu. Osatuena aipatuko dugu jarraian. Bertan Elorriion kokatutako testua bi le-kutan aurkituko dugu: orijinalaren faksimilean (104-106. or.) eta testuaren edizio kritikoa (44. or.); Agustín Kardaberaz: *Eusqueraren berri onac*, Patxi Altuna eta Esther Zulaikaren edizio kritikoa, Euskaltzaindia, Bilbo, 2004.

⁵⁶ Horren inguruan, hau dio: «*ceren contuac nere gustoco ta berezco angó eusqueraren gracia andia duen, biz-caitarra baninz bezala aien guisa contatuco det*» (Agustín Kardaberaz: *Eusqueraren berri onac*, Patxi Altuna eta Esther Zulaikaren edizio kritikoa, Euskaltzaindia, Bilbo, 2004, 44. or.).

1.4.- XIX. mendetik XX. mendera

Atal honetan, XIX. mendetik XX. mendearen amaierara doan tarteari buruz hitz egingo dugu. Aldi honen hasieran, egoera aurreko aldiaren antzekoa zen, hau da, euskara Eloorrioko hizkuntza nagusia zen, baina boteretik eta kultura idatzitik aldenduta zegoen: gaztelania zen administrazioan eta hezkuntzan erabiltzen zen hizkuntza.

Denborak aurrera egin ahala, gaztelania gero eta gehiago hedatu zen eta ospe handiagoa lortu zuen. Adibide pare bat jarriko ditugu. Hasteko, 1864. urtean emandako misioak aipatuko ditugu. Misioak eginkizun publiko erlijiosoak ziren, eta horietan elorriarrek parte hartzen zuten. Misio horiek jesuiten eskutik egin ziren eta erdara ere erabili zen, hain zuzen ere «Guardia Civil» eta «carabineros» izenekoek eskatuta, bestela ez zuten ezer aditzen eta⁵⁷. Bainuetxeen kasua ere aipa dezakegu: Jose Luis Arruabarrena elorriarrak *An-*

Euskarazko agerpen idatzia XIX. mendeko hilerrian.

⁵⁷ Elizbarrutiko aldizkari ofizialean irakur daiteke albiste hori (1864ko 18. zenbakian, 154-157. or.). Informazio gehiago nahi izanez gero, Cesar Gallastegi Aranzabal: «Euskara eta euskal kultura Gasteizko Elizbarrutiaren Aldizkarian (1862-1900)», in *Karmel*, 2009-2, 3-15 or.

tzinako Euskerazaleak esku-orrian egiten du gogoeta fenomeno horrek gaztelania hedatzeko orduan izan zuen eraginaz⁵⁸.

Baina mendea aldatzean, Elorriorentzat eta euskararentzat garrantzi handia izan zuen gertaera jazo zen: abertzaletasunaren sorrera eta hedapena. Mugimendu horrek euskara sustatu zuen Elorrrion, eta baita Euskal Herri osoan ere. Elorrrion, adibidez, lehenengo ikastola garai horretan sortu zen, 1933an, hain zuzen ere; Euskal Herrian, euskara hizkuntza ofizial izatera iritsi zen Autonomia Estatutuaren eta Euzko Jaurlaritzaren eskutik, 1936an. Zorritzarrez, frankismoak aukera horiek guztiak zapuztu zituen.

1.4.1.- Balendin Berrio-Otxoa santua

Balendin Berrio-Otxoa (1827-1861) Elorrioko pertsonaiarik ezagunenetakoa da. Euskaraz idatzi zuen lehenengo idazle santua izan zen, Hegoaldean behintzat: izan ere, Balendinek etxekoei idatzitako hainbat euskarazko gutun gordetzen dira. Horrenbestez, aukera paregabea eskaintzen dute orduko euskara ezagutzeko⁵⁹. Gainera, Berrio-Otxoaren ospea Euskal Herri osora zabaldu zen, segidan azalduko dugunez.

a) Balendin Berrio-Otxoaren gutunak

Erljio-gizon honi dagokionez, lan klasikoez gain, nahitaezkoa da Roman Berrio-zabalek atondutako lanak kontsultatzea⁶⁰. Gutunak direla eta, Berriozabalek dioenez: «*Ezagutzen doguzanen artetik hogeitaz euskeraz idatzita dagoz. Eurretatik hamazortzi amari egin dakoak dira; bakarra gurasoei, eta beste bat Ocañan ezagutu eban monja euskaldun bati*»⁶¹. Adolfo Arejitak, berriz: «*berez-berezko euskerea dario, bizia, mardula eta giharratsua*»⁶². Gutun horiek batzuetan bertso modura edo bertsoekin hornituta idatzi zituen.

⁵⁸ Bertan dio: «aberatsak udako oporrak hartzen hasi ziren, eta Elorrioko kategoriazko bi bainu etxetara etortzen. Ondorioak, beste batzuen artean kulturalak, laster ikusi ziren. Etorri berri erdaldun horiek urak hartu ondoren, inguru guztietatik zabaltzen ziren, ibilialdietan eta solasaldietan, denokin erderaz barriketan eta euren gustuko izen arrotzekin lekuak berriz izendatzen (adibidez “Chamberi” etxea, “Las Delicias” edo “La Paz” ostatuek, “San Miguel de Monte” Kanpanzar osteko auzoa...). Azkenean erdera gero eta gehiago entzuten zen kalean, edo-nork garrantzi itxura bereganatzeko erderaz hasten zen barriketan bertan, eta are gehiago Espainia aldera edo Ameriketara joateko» (Jose Luis Arruabarrena Gallastegi: *Antzinako Euskerazaleak*; zuzenketak: Inma Eguen, argitaratzailea: Barriketan, Elorrioko Euskaldun Taldea, leku eta data ezezagunak).

⁵⁹ Aita elorriarra zen; ama, berriz, Antzuolakoa. Hemezortzi urte bete arte ez zen Elorriotik atera.

⁶⁰ Balentin Berrio-Otxoa Santua: *Neure amatxo maitia. Euskarazko gutunak*, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006. Romanek sarrera bat («Balentin Berrio-Otxoaren biografia eta lanak») eta bilketa lana egiten du, eta Adolfo Arejitak beste sarrera bat («Euskarazko gutunen hizkera-azterketa»).

⁶¹ Balentin Berrio-Otxoa Santua: *Ibidem*, 12. or.

⁶² Balentin Berrio-Otxoa Santua: *Ibidem*, 29. or.

b) Balendin Berrio-Otxoaren ospeak eragindako lanak

Interesgarria da esatea Berrio-Otxoak euskarazko idazlanak agertzea eragin zuela. Lehenengo eta behin, Balendin Berrio-Otxoa santuaren omenez idatzitako bertsoak eta poemak aipatu behar ditugu. Gai hori ere Roman Berriozabalek sakon aztertu du, eta horren inguruan argitaratu zuen liburura joko dugu⁶³. Labur esanda, Berriozabalek 55 testu jaso ditu euskaraz eta gaztelaniaz: 32 euskarazkoak dira, eta kronologiari erreparatuz, Xenpelarre 1867an idatzitako bertsoak dira lehenengoak. Hainbat egileren testuak agertzen dira, hala nola, Felipe Arrese Beitiarenak, Kepa Enbeitia *Urretxindorra*-renak, Resurrección Marí de Azkuerenak, eta herriko egileenak, besteak beste, Claudio Gallastegirenak; horrez gain, egile ezezaguneko testu ugari ere jasota daude. Gainera, Berrio-Otxoaren bizitza prosazko zenbait lan erlijioso eta biografiko idazteko inspirazio-iturri ere izan zen. Roman Berriozabalen lanaren amaierako biografian testu horiek jasotzen dira.

1.4.2.- Euskara bizitza publikoan

Aurretik esan bezala, erdara zen administrazioaren eta boterearen inguruko lan tresna⁶⁴. Euskararen goera zein zen ikusteko, zenbait erreferentzia emango ditugu.

a) Azalpenak euskaraz Udalean

XIX. mendean azalpenak euskaraz ematen jarraitzen zuten⁶⁵, baita XX. mendearen hasieran ere: «*Las actas de las sesiones, tanto las del Ayuntamiento, como las de la Junta Municipal, se leen siempre por el Secretario con la debida pausa, precisión y claridad, explicando además traducidas al vascuence, cuantas veces se crea necesario, sin que se agreguen párrafos de conceptos no manifestados, discutidos o acordados*»⁶⁶.

b) Azalpenak euskaraz herritarrei (1926)

Udal agintariei ez ezik, herritarrei ere ematen zitzaizkien euskarazko azalpenak. Adibide bat jarriko dugu, 1926ko enkante publiko batekoa: «*En el Salón Consistorial de ésta villa de Elorrio, siendo las once y media horas del día veinte y tres de Mayo de mil novecientos veinte y seis, se reunieron los Sres. Concejales que al margen se expresan, después de los Divinos Oficios de la parroquia, bajo la presidencia del Sr. Alcalde D. Domingo de Lasuen, con asistencia del empleado D. Alejandro de Larrañaga, en sustitución del Secretario de la Corporación; y previa lectura de las condiciones del remate, traducidas en el acto en la lengua vulgar del país para mejor comprension, se sacó a un solo remate el aprovechamiento de las hierbas de la finca Las Delicias, hasta el día 1º de Noviembre próximo*»⁶⁷.

⁶³ Roman Berriozabal Azpitarte: *Agur Balentin! Balentin Berrio-Otxoa santuaren omenez jarritako bertso- eta olerki-bilduma-Recompilación de versos y poesías en honor de San Valentín Berrio-Otxoa*, 2007.

⁶⁴ Horrenbestez, gaztelaniaz aritzen ziren Elorrioko elite eta agintariak. Hala ere, bitxikeria modura honakoa jaso dugu: 1809an, Francisco Maguregui errementariak alkate karguan ez jartzeko eskatu zuen, eta horretarako emandako aitzakia gaztelania ez jakitea izan zen, besteak beste (Bizkaiko Foru Agiritegi Historikoa: Bizkaiko Administrazio Atala, Udal Erregimena eta Hirigintza azpiatala, AR00392/026 signatura).

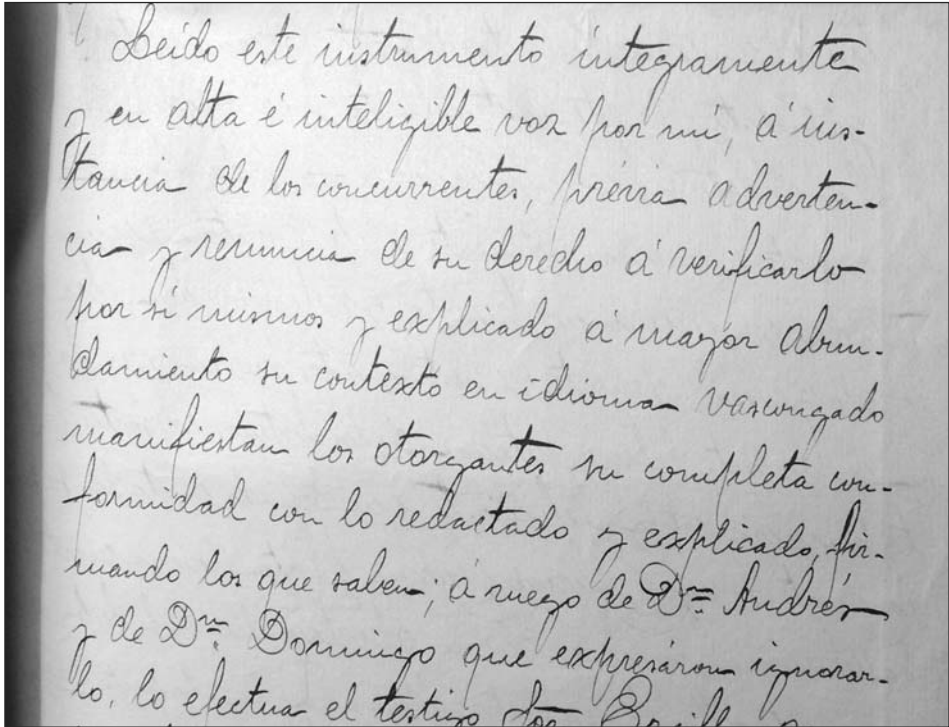
⁶⁵ Esaterako, 1832an, Elorrioko udal idazkariak Bizkaiko agintariei adierazi zien Aldundiko zirkular bat irakurri eta euskaraz azaldu zuela (Bizkaiko Foru Agiritegi Historikoa: Bizkaiko Administrazio Atala, Segurtasun Publikoa, Gerrak eta Zerbitzu Militarra azpiatala, AQ 00001/018 signatura).

⁶⁶ Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Elorrioko toponimia*, CD, 2. liburukia, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006, 415. or.

⁶⁷ Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Ibidem*, 345. or.

c) Notarioaren azalpenak euskaraz (1898)

Herritarrok notarioekin testu garrantzitsuak jorratu ohi ditugu: salerosketak, testamentuak... Abagune horretan ere erdaraz idatzi izan da eta euskaraz azaldu: «*Leído este instrumento íntegramente y en alta e ininteligible voz por mí, a instancia de los concurrentes, previa advertencia y renuncia de sus derecho a verificarlos por sí mismos y explicado a mayor abundamiento su contexto en idioma vascongado manifiestan los otorgantes su completa conformidad con lo redactado y explicado*»⁶⁸.

Euskarazko azalpenak notario aurrean (1898).

d) Albaitaria (1858. urte inguruan), medikua (1876. urte inguruan) eta pregoilaria (1937) izateko baldintzak

Herritarrekin harremanetan dauden lanbideetan noiz edo noiz agertzen zaigu euskararen eskakizuna. Lehenengo kasuan, hau esaten da: «*Hallandose vacante la plaza de médico-cirujano titular de esta villa, (...) se advierte que no será agraciado ninguno que no posea el idioma vascongado*»⁶⁹. Bigarrenari dagokionez, hau: «*Terminado el plazo de*

⁶⁸ Pasarte hau jasotzen duen idazkiaren lehen orrialdean hau dio: «Escritura de capitulaciones matrimoniales formalizada para el enlace de D. Ambrosio de Solagaistua y Aranzabal con Dª Petra de Arieta-Leaniz y Azcárraga, solteros, residentes en dicha villa. Ante el Notario Público Lcdo. D. José Ortiz de Vidasolo». Testua Anselmo Díaz Marquezi esker kontsultatu dugu.

⁶⁹ Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Ibidem*, 312. or.

*admisión de solicitudes, el Alcalde convocara de nuevo á la Junta municipal para la elección y nombramiento del facultativo, debiendo elegirse el nombrado entre todos los aspirantes que llenaren todos los requisitos exigidos por el anuncio oficial del concurso y conceptuándose como condición indispensable ser vasco y poseer con perfección el idioma vasco»*⁷⁰. Gerra Zibilaren aurretik euskara udalbatzaren aktetan aipatzen den azken kasua pregoilariarena da, 1937ko martxoan: euskaraz eta gaztelaniaz irakurtzen eta idazten jakin behar zuen⁷¹.

e) Euskarazko hitzak

Garai honetan gaztelaniaz idatzitako testu administratibo eta juridikoetan, euskarazko hitz solteak («*arerian*», 1836. urtean)⁷², zein esamoldeak («*gueldi emen*», 1914. urtean)⁷³ aurki daitezke.

f) Euskara kartel publiko handi batean (1874)

Behin eta berriro adierazi dugun moduan, badirudi euskara ikusezina zela, hainbat esparrutatik baztertuta zegoelako. Hala ere, euskarari balioa aitortzen dion lekukotza bat aipatu behar dugu, hain zuzen ere, politika mailakoa: bigarren gerra karlistaren garaian, Karlos VII. Erregeari ongi-etorria emateko pankarta bat prestatu zen euskaraz. Pankarta horretan, testu hau idatzi zuten: «*Erligioa, Erria, Erregue, Foruac*»⁷⁴.

⁷⁰ Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Ibidem*, 288. or.

⁷¹ Roman Berriozabal Azpitarte: *Nacionalismo vasco en Elorrio*, Sabino Arana Fundazioa, Bilbo, 2007, 227. or.

⁷² «*Que ademas labra cultiva y trae en arriendo dos pedazos de huerta de la casa principal (...) bajo la renta titulada en lenguaje bulgar bascongada Arerian*»; Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Ibidem*, 373.

⁷³ «*cuando se dirigía el compareciente (...) hacia su casa que vive en el barrio de Aldape, distante á unos veinte y cinco minutos de esta villa, y al llegar al par del jaro titulado de Amandarro, que se encuentra junto á la carretera que se dirige de esta villa á la de Vergara, distante desde el casco de la villa al punto indicado unos quince minutos, se ha encontrado con Victor Sagastizabal, quien al acercarsele le ha dicho al exponente en vascuence "gueldi emen", que quiere decir "quieto aqui"*»; Asier Bidart eta Miriam Eriz: *Elorrioko toponimia*, CD, 1. liburukia, Labayru Ikastegia, Bilbo, 2006, 48. or.

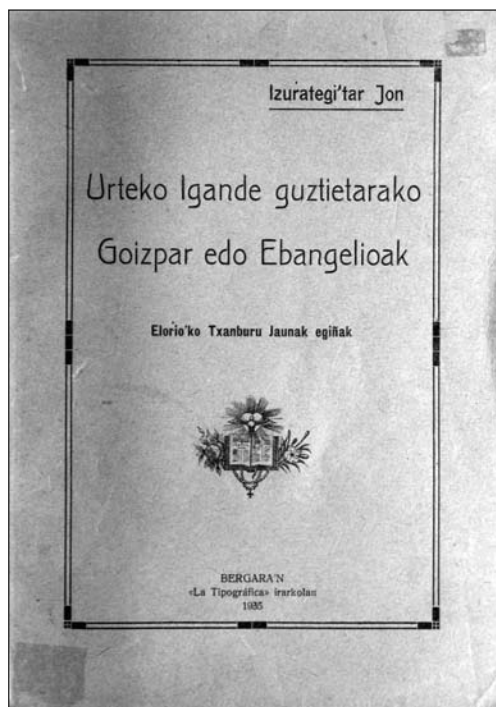
⁷⁴ San Juan eta Berrio-Otxoa kaleek bat egiten duten lekuan, gaur egun iturria dagoen lekuan, letra handi eta ondo ikusteko modukoetan, euskara lehen lerroan agertu zen: «*En la plazuela donde confluyen las carreteras de Vergara y Mondragon (dando frenle á la calle de Suso, la principal déla villa), alzábase gallardo un precioso arco triunfal: pertenecía su estilo á la arquitectura gótica, era sencillo y sin mas adornos que las proporciones á que dicho estilo se presta. Se componía de tres arcos sobre una planta rectangular, y de ocho airosas columnas, que rebasando los arcos, se elevaban por los aires para adornarse con lindas banderas. (...) En el paramento ó fachada hacia la carretera y en los arcos se colocaron tres inscripciones (...) En el paramento opuesto se puso en el centro un gran lienzo con la inscripción Laurac bat (...) en los arranques de las columnas y en igual forma que en la otra fachada aparecían cuatro inscripciones con los lemas Erligioa, Erria, Erregue, Foruac. Todas las inscripciones se adornaron con coronas de llores naturales y preciosas guirnalda á su alrededor*»; eta aurrerago «*Aclamados por el pueblo y en medio de una extraordinaria animación salieron S S. M M. de Elorrio á las once de la mañana para dirigirse á Durango, donde debían descansar un dia. El camino fué una no interrumpida romería: los habitantes de todos los caseríos salían á la carretera con sus trajes de dias de fiesta, formando animados y variados grupos que, apenas distinguían el carruaje real, se extendían en ala y no separaban su vista de los Reyes: los vivos se sucedían unos á otros, la mayor parte en vascuence*»; Aristides de Artíñano: *Crónica del viaje de los Reyes de España por su M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya en Junio de 1874*, Imprenta de Pedro Gurruchaga, Tolosa, 1874, 5. or. eta 18. or.

1.4.3.- Mende hasierako apaiz euskaltzaleak

Atal honetan zenbait apaiz aipatuko ditugu, eta bakoitzak ezaugarri bereziak ditu. Lehenengoa ez zen elorriarra, baina lau hamarkadaz herriko parrokoa izan zen. Bigarre-na elorriarra zen, baina herritik kanpo egin zuen lan. Hirugarrena Elorrio uztera behartu zuten. Hiru apaiz horiek oso ezagunak dira, baina laugarrena ez: elorriar honek bere erlijio testuak idatzita utzi zizkigun, baina orain arte ez genuen lan hori ezagutzen.

a) Jon Izurategi Berrostegieta (1863-1938)

Bilbon jaio zen, 1863an (aita ondarroarra zuen). Sabino Aranaren ikaskidea eta laguna izan zen. Apaiz-ikasketak egin ondoren, Elorrioko parroko izendatu zuten 1897an, eta ia berrogei urtez eginkizun horretan jardun zuen⁷⁵. Lau hamarkada horietan, euskara-ren eta euskal kulturaren aldeko lan handia egin zuen. Euskaraz hainbat artikulu argitaratu zituen aldizkari eta egunkarietan, eta zenbait liburu ere kaleratu zituen⁷⁶; herriko lehen ikastola eratzen ere parte hartu zuen. 1937an espetxeratu eta kondena luzea ezarri zioten. Espetxean hil zen, 76 urte zituela. Elorrion omenaldia egin zioten 2008ko azaroaren 30ean.

Jon Izurategiaren lan baten azala (1935).

⁷⁵ Roman Berriozabal Azpitarte: *Ibidem*, 4. or., 17. oin-oharra.

⁷⁶ *Umechuen jauna artuterako berbaldi laburrak* (1912); *Ama Naigabetuari bederatzi-urruna* (1921); *Jose Deu-naren bederatzi-urruna* (1921); *Jerusalen osterean: semeak amari* (1923); *Ondarru'ko Antigua'ko Ama Lazta-nari bederatziurruna* (1931) eta *Urteko igande guztietarako Goizpar edo Ebangelioak* (1934). 1905ean Palestinara eginiko bidaian amari bidalitako berrogeita sei gutun agertzen dira 1923ko liburuan.

b) Angel Arabiotorre Berraondo (1867-1947)

Elorriar hau Etxebarriko San Agustin elizako parrokoa izan zen. Roman Berrioza-
balek kontatzen duenez: «*En 1917 fue trasladado a Bedia a modo de castigo por haber
traducido al euskera algunos textos religiosos en atención a la inmensa mayoría de sus
feligreses euskaldunes de la parroquia de San Agustin de Etxebarria, en Elorrio. Asimis-
mo, a la edad de 71 años, hubo de exiliarse a Francia y Bélgica con motivo de la Guerra
civil. Tras su regreso fue desterrado a Osma (Araba)*»⁷⁷.

c) Eugenio Larrañaga Landaburu (1898-1966)

Apaiz hau Elorriar jaio zen, eta gerra zibilaren amaieran espetxeratu egin zuten⁷⁸.
Eginkizun erlijiosoa batez ere sorterritik kanpo garatu zuen, baina artikulua batzuetan ga-
rai hartako Elorrioko euskarazko testuak jaso zituen. Hain zuzen ere, Gasteizko semina-
rioan ikasle zela, folklorearekin zaletu zen Jose Migel Barandiarani esker, eta honek sor-
tutako aldizkarian, *Anuario de Eusko Folklore*, honelako artikulua idatzi zituen: «[Refranes
y dichos populares de] Elorrio»; «Canciones y romances de Elorrio (Vizcaya) y Alegría
(Álava)»; eta «Fiestas populares en Elorrio»⁷⁹.

d) Antonio Arieta-Orbe Jauregi

1883. urtean jaiotako Antonio Arieta-Orberen lana ia-ia kasualitatez ezagutu
dugu⁸⁰. Hiru koaderno dira, eta horietan euskarazko eskuizkribuak daude. Zehatz esanda,
lehenengo koadernoan 23 sermoi jasotzen dira 186 orrialdetan; lehenengo bi sermoiak eta
azkena gaztelaniaz daude, eta gainerakoak, euskaraz; lehenengo sermoiaren data 1907ko
urriaren 13a da⁸¹. Beste bi koadernoek —osotasun bat dira, *Dotriñaco asalduerac* izen-
burupean— 201 orrialde eta 98 orrialde dituzte hurrenez hurren, guztiak euskaraz.

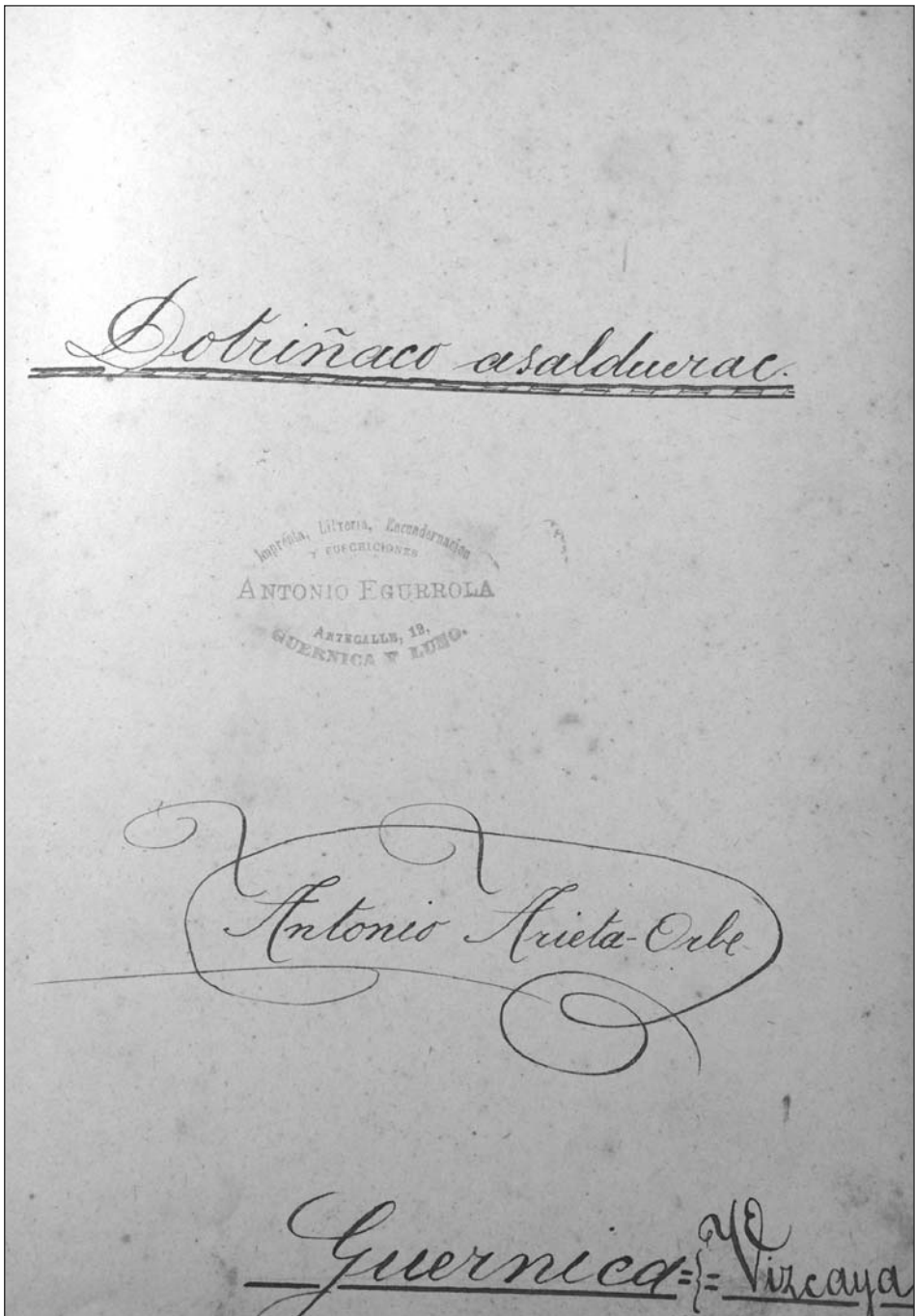
⁷⁷ Roman Berrioza-balek kontatzen duenez: *Ibidem*, 4. or., 18. oin-oharra.

⁷⁸ Biografiaren eta lanen berri laburra izateko, hona jo: Santiago Onaindia: *Euskal Literatura*, 5. lib., Etor, Bilbo, 1977, 70. or.

⁷⁹ «[Refranes y dichos populares de] Elorrio» artikuluan (*Anuario de Eusko-folklore*, 1. zk. 1921, 52-55), hogeita zazpi esatera jaso ziren euskaraz eta gaztelaniaz, hala nola (hitzez hitz kopiatuta): «Elorrijoko buskanta, zazpi libra ta bost ontza», «Antzuola'n sedia, Bergara'n koipia, Elorrijo'n buskanta, Durango'n trompia»... Hona hemen beste bi artikuluen erreferentzia: *Anuario de Eusko-folklore*, 1. zk. 1921, 71-80 (abestiak gaztelaniaz dira) eta *Anuario de Eusko-folklore*, 2. zk. 1922, 53-59 (Ostegun Santuko abesti bat dago jasota). Baina berak egin-
dako ekarpenak ez dira hor bukatzen; adibidez, J.M. Barandiaranen artikulua batean, Elorrioko sorgin-ipuin bat dago jasota (Jose Miguel de Barandiaran: «Sorguin, Belaguile, Brujas», in *Munibe*, 1-2 zk., 1974, 64. or.), eta beste artikulua batean, Elorrioko lamiei buruzko ipuin bat (José Miguel de Barandiaran: «Tradiciones y leyendas: Lurpeko eremuetan = en las regiones subterráneas: Genios de figura humana o semihumana (continuación)», in *Eusko-Folklore*, 7. zk., 1956, 164. or.). Horiek guztiak Eugenio Larrañagak jaso zituen.

⁸⁰ Anselmo Díaz Markezuri esker ezagutzen ditugu. Gure eskerrak, baita ere, Jesus Arieta-Orbe Ibarraraunari, emandako informazioagatik: bere esanetan, osaba Sodupen eta Portugaleten egon zen apaiz, eta batzuetan sermoi batzuk egiten zituen Elorriar.

⁸¹ Sermoi horien artean, koadernoko 145. orrialdean, San Balendin eguneko sermoia dago; hau da izenburua: *Berbachu bi Valentin doatzuaren gañan*. Hona hemen lehenengo lerroak: «Gaur 82 urte aguertu zan iri onetan umechu bat arots pobre eta humilde batzuen semia, Jaungoicuac gauza andijetaraco autu ebana eta egunen batian bere errijari eta Bizcaijari gloriya andija emongo eutzana; umechu au ezagututen dosue gustiuc nor dan; batzuec icusi dosuelaco echian, calian, escolan, Elexan eta beste lecu ascotan; beste batzuec barris icusi ez arren, entzun deutzasuelaco ceuben gurasuai eta edadian aurrera duazanai bere bizitzaco gauza asco».

Antonio Arieta-Orbe Jauregik idatzitako kuaderno baten azala.

1.4.5.- Abertzaletasunaren eragina

Abertzaletasunaren eragina oso zabala izan zen, eta hizkuntza ere barruan hartu zuen. Hurrengo lerroetan, abertzaletasunari lotutako alderdi batzuk eta horiek Elorrioren izandako emaitza aipatuko ditugu.

a) Herriko idazleak prentsan (1909)

Abertzaletasunaren beste ondorio bat izan zen garai hartako prentsan eta aldizkarietan euskarazko idazle kopuruak gora egin zuela. Herriko kolaboratzaileak ziren, herrietako azken albisteen berri ematen zutenak. *Nacionalismo vasco en Elorrio* liburuan izen ugari daude jasota; adibide modura, 1909tik aurrera, *Bizkaitarra* aldizkarian idazle hauek agertu ziren: *Udala*, *Berrio Otxoa* *harzale bat*, *Buzkantz...* Idazleen kopurua—emakumeak barne⁸⁴— handituz eta beste argitalpen batzuetara zabalduz joan zen.

b) Izen euskaldunak umeei (1911)

Mende hasieran jaioberriei izen euskaldunak jartzen hasi ziren euskaltzaleak. Gai horrek buruhauste handiak ekarri zizkien abertzaleei, elizako agintariek eta agintari zibilek kontra egin zutelako. Roman Berriozabalek⁸⁵ dioenez, era horretako lehen albistea 1911n aurki dezakegu, gaia bero-bero zegoenean; urte horretan, Elorrioko neskato bati Miren Jaione izena jarri zioten. Ondoren, mota horretako beste aipamen batzuk daude.

c) Gobernadore Zibila euskararen aurka (1916) eta politika abertzalea Bizkaiko Aldundian (1917)

1916an, udal erakundeetan euskararen erabilera astindu zuen gertakari bat izan zen. Bizkaiko gobernadore zibilak, 1916ko otsailaren 3ko aginduaren bidez, «dialecto vascongado» edo euskararen erabilera herri erakundeetan murriztu nahi izan zuen. Bizkaiko zenbait udalek gobernadore zibilaren aurkako gaitzespen ekintzak antolatu zituzten. Elorrioko Udalak gaia 1916ko otsailaren 13ko bilkuran jorratu zuen. Udaleko aktaren arabera, aho batez onartu zen gobernadore zibilari protesta bidaltzea eta aurrerantzean ediktatuak eta bandoak euskaraz eta gaztelaniaz idaztea, herritarrek hobeto uler zitzaizkien.

Hurrengo urtean, 1917an, jeltzaleak hauteskundeetan nagusitu egin ziren eta Aldundia eskuratu zuten; horretaz baliatuta, euskararen aldeko neurri ugari hartu zituzten. Adibide bi: Bizkaiko Aldundiak udaletara bidalitako zirkularrak euskaraz ere idazteko erabakia hartu zen⁸⁶ eta horrek Elorrioko udal dokumentazioan isla izan zuen: zehatz esanda, akta-liburuan, 1917ko ekainaren 4an, Aldundiak bidalitako lehenengo euskarazko testua kopiaututa agertzen da, ekainaren 8an bigarrena, etab.; bigarren adibidea: abertzaleen eraginez auzo-eskolak antolatzen hasi ziren eta, geroago bada ere, 1922an abertzale kutsuko Miotako eskola zabaldu zuen Bizkaiko Aldundiak⁸⁷. Hiru unetan, Elorrio aitzindaria izan zen hezkuntzan: auzo-eskolak, II. Errepublikako euskal eskola eta frankismo garaiko ikastola.

⁸⁴ Román Berriozabalen liburuan emakumeen izenak agertzen dira. Horrez gain, hau aipatu behar dugu: Jose Luis Lizundia Askondo: «Emakumeak idazle Durangerrian», in *Euskera*, 48-2 zk., 2003, 681-692 or.

⁸⁵ Roman Berriozabal Azpitarte, *Ibidem*, 38. or., 172. oin-oharra.

⁸⁶ Cesar Gallastegi, Anjel Lobera Revilla eta Andres Urrutia Badiola: «Euskarazko testugintza juridiko-administratiborako osagaiak: Bizkaiko eta Gipuzkoako Foru Aldundien zirkularrak (1917-1920)» in *Karmel*, 1999, 4. zk., 3-19 or.

⁸⁷ Gregorio Arrien: *Educación y escuelas de barriada de Bizkaia: escuela y autonomía. 1898-1936*, Bizkaiko Foru Aldundia, 1937.

d) Kaleen izenak (1918)

Vicente Arieta⁸⁸ zinegotziak egindako proposamenean, hau eskatu zuen: «*siendo la casi totalidad de los habitantes de la Villa de Elorrio los que habitualmente hablan el vascuence se pongan los nombres de las calles y barriadas en el idioma euskaro*»; Udaleko osoko bilkurak, 1918ko azaroaren 24an egindako osoko bilkuran, proposamena onetsi zuen.

e) Ikastola (1933)

Elorrioko euskal eskola II. Errepublikan sortu zen, 1933. urtean. Urte horretako otsailaren 2an inauguratu zuten. Euzko Ikastola Batza osatzen zuen. Aurreko urtean eskola publikoan euskararen erabilerarekin arazo bat gertatu zen⁸⁹. Inauguratu zutenean, eskolan lau-rogeita hemeretzi ume zeuden, eta umeen kopuruak gora egiten jarraitu zuen. Gerra Zibila piztean, eskola itxi egin zuten.

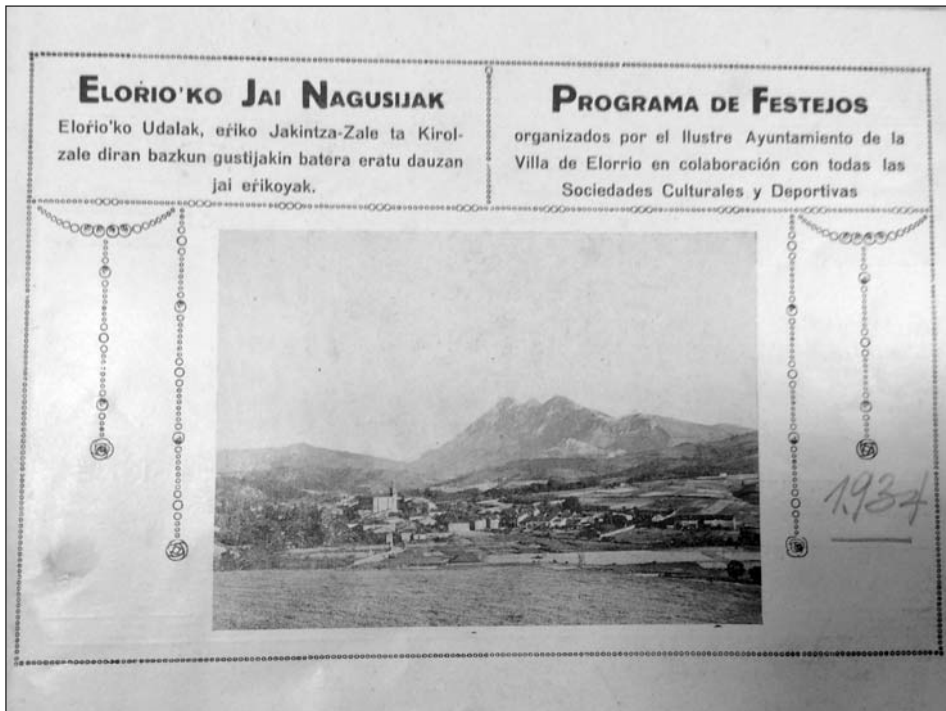
Elorrioko Ikastolako maisu-maistrak eta ikasleak.

⁸⁸ Ez zen kargudun abertzalea, baina, gure ustez, bere proposamena mugimendu abertzalearen testuinguruan sartzen da. *Euzkadi* egunkarian, garaipen jeltzalea balitz bezala agertu zen (Elorrio: «Erabagi eder bat», in *Euzkadi*, 1918ko azaroaren 26a).

⁸⁹ Elorrioko ikastolari buruz: Roman Berriozabal Azpitarte: *Ibidem*, 152-153, 183-187, 198., 216, eta 220-221. or. Gainera, aipagarriak dira Gregorio Arrienek lanak (aurrerago jaso dugun *Educación y escuelas de barriada de Bizkaia: escuela y autonomía. 1898-1936* eta *La generación del exilio: génesis de las escuelas vascas y las colonias escolares. 1932-1940*, Onura, Bilbo, 1983). Are gehiago, Gregorio Arrienek gerraurreko Elorrioko ikastola lan monografiko batean aztertu nahi du; hala agertu zen *Deia* egunkarian 2011ko urriaren 30ean, «Recuperando parte de la historia»; dena dela, une honetan, egileak lan hori aurrerago egiteko utzi du. Lan horretarako, Gregorio Arrienek Cristina Gallastegi Gorroño eskolako irakasle elorriarraren bultzada izan zuen.

f) Bestelakoak

Ez ditugu ahaztu nahi euskaltzaletasunaren beste agerpen batzuk, hala nola, *Berrio-Otxoa Burdiñola* eta euskarazko plakak⁹⁰, euskarazko parte-hartzeak mitin eta bilera politikoetan⁹¹, Kepa Egidazu herriko bertsolaria⁹²... edo giro horren beste adierazpen batzuk, udal mailakoak: pilotalekuaren euskarazko inskripzioa («1933'gañen urtean iragi zan»), 1934. urteko jaietako egitarau elebiduna⁹³ («Eloño'ko Jai Nagusijak. Eloño'ko Udalak, eriko Jakintza-Zale ta Kirol-zale diran bazkun gustijakin batera eratu dauzan jai erikoyak / Programa de Festejos organizados por el Ilustre Ayuntamiento de la Villa de Elorrio en colaboración con todas las Sociedades Culturales y Deportivas»; bertan Elorrioko historiari buruzko artikulua bat eta jaietako egitaraua datoz)...

Elorrioko Ferixa Nausiko jaien egitaraua (1934).

⁹⁰ Roman Berriozabal Azpitarte, *Ibidem*, 40-42. or. eta 45. orrialdeko argazkia.

⁹¹ Herriko mitinez gain, nabarmentzekoa da Elorrioko alkateak euskaraz hitz egin zuela euskal autonomiaren alde egindako Bizkaiko Udalerrien Biltzarrean, 1918ko abenduaren 15ean (Roman Berriozabal Azpitarte, *Ibidem*, 65. or.), eta Alejandro Gallastegi Berrio-Lopek (1894-1951) ehunka mitin egin zituela euskaraz (Roman Berriozabal Azpitarte, *Ibidem*, 54. or.).

⁹² Roman Berriozabal Azpitarte, *Ibidem*, 39. or.

⁹³ Labayru Ikastegiaren liburutegian ikusgai.

1.5.- Frankismoa. Epilogo

1.5.1.- Sasoi latzak

Gerraosteko diktadurarekin euskararen egoerak txarrera egin zuen nabarmen Elorri-
on. Arrazoi politiko eta sozialak direla bide, euskararen presentzia ahuldu egin zen he-
rrian. Urteak igaro ahala, gure hizkuntzaren kontrako presioa gutxitu zen, aurrerago azal-
duko dugun moduan.

a) Eskola

Hezkuntza arloari dagokionez, Jose Antonio Ardanzen (1985etik 1999ra Eusko
Jaurlaritzako lehendakari izana) lekukotza emango dugu, adibide modura. 1941. urtean jaio-
tako elorriarrak hau dio frankismo garaiko eskola giroaz: *«Ikastetxean gaztelaniaz baino
ez zen hitz egin, euskara debekatuta zegoen, eta erabiltzen zutenei zigor handiak ematen
zizkieten. Ni elebiduna nintzen. Ondarroan egin nuen egonaldian, osaba-izeben etxean, gaz-
telaniaz hitz egiten ikasi nuen, eta moldatzen nintzen; baina baziren gai ez ziren ikaskide
baserritarrek, eta haiei zigor fisikoak ezartzen zizkieten. Zigorrik erabiliena makila edo
zumea hartu, eta esku-ahuretan edo behatz-mamietan jotzea izaten zen. Hura bai
mina!»*⁹⁴. Beraz, euskara baztertu ez ezik, zigortu ere egiten zuten.

b) Gizarte aldaketak

Garai hartako beste datu garrantzitsu bat immigrazioarena da, izan ere, urte horie-
tan kanpotik etorritako lagun asko errotu ziren Elorri-
on. Berriz ere, Ardanzen berbak ja-
soko ditugu: *«1950eko hamarkadak immigrazioaren nobedadea ekarri zuen. (...) Immi-
grazioak ekarri zituen beharginak; eta hogeitaz igarotzerako, garai batean hiru mila biz-
tanle izandako herrian, biztanleria bikoiztu, eta sei mila herritar ziren Elorri-
on. (...) Eto-
rri berriek gaztelania baino ez zuten egiten, ez zekiten hitzik ere euskaraz»*⁹⁵.

c) Eliza

Kasu honetan, guk jasotako lekukotza erabiliko dugu: *«elixan dana euskeras, eli-
xan trentaisieterarte, Francon soldauok sartu arte elixan dana eitten san euskeras, bai do-
triña, bai nobenak, bai sermoiak, mesak latin orduan jakiña, baña bestelan dan-dan-dana
eitten san euskeras. Da Francon tropak sartu sienien ya urengoko egunian berba bat etzan
eitten euskeras, dana erderas, etorri san ona ser bat, parroko frankista bat etorri san ona,
da amen euskeras bape etzan eitten»* (Jose Kortazar).

⁹⁴ Jose Antonio Ardanza Garro: *Euskadi Bihotzean. Oroitzapenak*, Destino-Txertoa, Donostia, 2011, 42-43. or.
(erdarazko bertsioa badu, *Pasión por Euskadi. Memoria* izenburupean). Lekukotasun gehiago hemen: Amaia
Nicholson eta Leire Goitisol: *Elorrioko historia emakumeen ahotik: atzoko hitzak josten*, Elorrioko Udala, Elo-
rrio, 2011, 81. or.

⁹⁵ Jose Antonio Ardanza Garro: *Ibidem*, 43-44. or.

1.5.2.- Euskarazko idazleak

Diktaduraren urte gogorrenak pasatu ondoren, elorriar batzuek euskarazko argitalpenak plazaratu zituzten, hain zuzen ere, Klaudio Gallastegik, Jaime Kerexetak eta Sabin Alonsok. Bizkaieraz idatzi zuten. Hiruren nortasuna eta egitekoa oso desberdina zen. Ba-koitzari lerro gutxi batzuk eskainiko dizkiogu.

a) Klaudio Gallastegi Zenarruzabeitia⁹⁶ (1906-1988)

Apai⁹⁷ hau oso ezagun egin zen Euskal Herri osoan, berrogei urtez Bilboko San Ant⁹⁸on elizako parrokoa izan baitzen. Jarduera asko gauzatu zituen eta horietako batzuen bi-⁹⁹dez euskara irmo defendatu.

Frankismo garaian, Bilbon me¹⁰⁰zak euskaraz eman zituen lehen elizgizona izan zen, eta euskara zabaltzeko zenbait ekimenetan parte hartu zuen –besteak beste, euskal liburuak argitaratzea eta *Kili Kili* haurrak alfabetatzeko proiektua–, giroa batere aproposa izan ez arren. Gainera, zenbait liburu argitaratu zituen euskaraz, hala nola *Galburutan* (1968) eta *Amets eta Egi* (1973). Azken datu bat ematearren, *Begoñako Andra Mari*, *Bizkaiko Zaindari* kantaren letra berak idatzi zuen. Klaudioarekin lotura gehien izan zuten bi herriek, Eloorriok eta Bilbok, kale bana eskaini zioten.

b) Jaime Kerexeta Gallastegi⁹⁷ (1918-1998)

Apai¹⁰¹ honen ibilbidea oso bestelakoa izan zen. Klaudio ekintza gizona zen; Jaime, aldiz, gizon lasaia zen, eta Elorri¹⁰²on geratu nahi izan zuen euskararen inguruko azterlanak egiteko (bere hitzetan: «*parrokiako lanetarako baino abilagoa nauzu euskal gaiak iker-¹⁰³tzeko eta idazteko*»). Gainera, musikazale handia izan zen, eta heraldista ospetsua.

Euskararen esparruan egin zuen lanik ezagunena erlijio liburuak euskarara itzultzea izan zen. Zerrenda oso luzea da. Gainera, helburu hau ezarri zion bere buruari: Bibliaren bizkaierazko lehen bertsioa argitaratzea. Erlijiozkoak ez ziren liburuak ere itzuli zituen, eta berak idatzitako poemak ere argitaratu zituen. Euskaltzaindiak euskaltzain urgazle izen-¹⁰⁴datu zuen 1964an, eta ohorezko euskaltzain hil baino apur bat lehenago. 2001eko ekaina-¹⁰⁵ren 2an Elorrioko Udalak omenaldi bat eskaini zion.

c) Sabin Alonso Ariño (1915-1998)

Sabin Alonso euskal idazle laikoa izan zen. Euskal literaturaren historiari buruzko lanen arabera, garai hartako euskarazko aldizkarietan idatzi zuen eta ipuinez gain, antzezlan bat ere idatzi zuen euskaraz. Antzezlan hori idazlearen jaioterrian eta beste herri batzue-¹⁰⁶tan antzeztu zuten zenbait aldiz. Hala ere, Elorriorentzat funtsezkoa izan zen herrian ber-¹⁰⁷tan egindako lana. Izan ere, Sabin Alonso benetako kultura-eragilea izan zen, eta literatu-¹⁰⁸ra eta musika arloan egindako jarduerengatik nabarmendu zen.

⁹⁶ Klaudioaren euskararen aldeko lana artikulu honetan irakur daiteke: Luis Baraiazarra Txertudi: «Don Claudio, Bilboko euskaldunen bihotza», in *Karmel*, 2006-4, 40-61 or. Haren omenezko artikulua Roman Berriozabal elorriarraren eskutik *Anboto* aldizkarian: «On Kauldi Gallastegi gogoan». Beste erreferentzia bat: Anastasio de Olabarria: *Don Claudio, el cura de San Antón*, Editorial La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 2001.

⁹⁷ Jaime Kerexetari buruz badago liburuxko bat Eusko Jaurlaritzaren *Bidegileak* izeneko bilduman; Mikel Atxaga: *Jaime Kerexeta (1918-1998)*, Bidegileak bilduma, 22. zk., Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Vitoria-Gasteiz, 2001.

Euskarari dagokionez, Sabine euskarari tartetxo bat egin zion *Argiñeta* herriko aldizkarian⁹⁸. Bertan artikulua ugari argitaratu zituen euskaraz. Kronikak eta mota askotako kontakizunak idazteaz gain, euskararen erabileraren aurrean kezkatuta agertu zen behin baino gehiagotan. Laburbilduz, *Argiñeta* aldizkariako artikulua Elorrioko idatzizko euskararentzat aterpe txiki bat izan ziren frankismo sasoian.

EUSKALDUNAK, EUSKERAZ

Oraingo aldian euskereak indar aundia artzen asi dala esango leuke edonok. Bai ba! Uri askotako Ikastetxe Nagusietan be, ikasialdi batzuetanbeintzat, irakasten ei dabe ta... Iruñan, Salamancan, Prantzian, Alemanian, Japonen...

Emen be (Euskalerrian!) —euskereari bultzakada batzuk emoteko asmoan, antza dagoanetik— guraso asko asi dira euren seme-alabatxoai (umeai, baña, bakarrik) gure ele eder onetan itz egiten. Eta ederto egin be, gero! Ikas-toletan irakasten dan eraz, oso polito!

Baña benetan ames zoragarri ori lortzeko ustean dabiltezen geienak euren etxeetan be euskeraz deardue jo ta ke, ta ez kalean bakarrik, ifloren aurrean euren gaurkotasuna agertu gurean...

Ala euskerea, euskaldunen artean, emen bai ta an ez erabili bearreko gauzea ete da ba?

Onetza, jasoera bat esan bear bautzuet.

Miota)ra doan bide zabalean, Toloto inguruan, andra gazte bi aurkitu nuazan orain aste bete dala, neure ibiladi baten. Lau urte inguruko mutikotxo bat ebilen olgetan euren alboan.

Urreratu nintzanean, andra gazte areitako batek ba-diotso umeari:

—Ia zer esaten dan!

Eta umeak, beingoan:

—¡Buenas tardes!

Asarratu zan ama gazte a. Arratsaldekoa (merienda) atara poltsatik eta erakutsirik, zemitu eban:

—Ez ba, ez dautzut emongo bear dan lez esan arte. Ez orixe!

Umea ixillik, eta burua makur...

Barriro, amak:

—Arratsalde on esaten ez dakizu, ala?

Orduantxe, umeak:

—Arratsalde on!

Eta beste munduko gauzaren bat lortu balue lez, orra orzer dirauskun ama arek:

—Así tengo que haserle siempre. Si no, nunca te habla vasco.

Eta asko ohea ez dana: neugana zuzenduaz, asi yatan goitik eta betik azalpen asko emoten... erdera mordolloz.

Nik, oster, euskeraz berari, ia euskaldunen artean egoala kontuan jausten zan ba...

Bai zera! Gramatika nundik nora dabillen ez ekien erdereaz, geroago ta gogorrango bera!

Beste andra gazteak, barriz, bere laguna zan ba ta, naikoa zeregin eban barre purruztadeari eutsi eziñik.

Mutikotxo aren burutxoan zelan konponduko ete ziran amaren gogortasuna euskeraz egin ez ebalako, alde batetik, eta bestetik amaren erdera-zaletasuna?

Erbestean norberaren jakintasuna agertu gurarik, eta mundu guztiaren oarpena (atenzioa) norgeragana biurtu eragiterren euskerea oi uundiz erabilten dabenakandik be ez dogu jadetsiko gure asabeen ele maitearen berbiz-kundea. Ez!

Euskerea maite dabenak ez dau ifloren premiñarik zelan onduen lortu leiken euskerearen zabalkundea jakiteko, zer egin bear daben ondo dakialako: Euskaldunen artean, euskeraz irakatsi, ikasi, idatzi, eta batez be EUSKERAZ ITZ EGIN beti eta alde guztietan!!

Beste bide guztiak, barriz, orren albokoak, alperrekoak!

MIOTA - BIDE

HERRAMIENTAS DE
CORTE DE PRECISION

Aquilino Mendizábal, S. A.

FABRICA, OFICINA Y ALMACEN:
ELORRIO (Vizcaya)
Teléfono número 16

DEPOSITOS:

Barcelona: Lauria, 102 - Teléfono 235 5232
Madrid: San Bernardo, 124 - Teléf. 224 64 85
Av. Gral. P. Rivera, -Teléf. 227 39 64
Cardenal Cisneros, 3 - Tel. 223 23 36
Valencia: Alicante, 23-Teléf. 275 801-275 614
Sevilla: Adriano, 11 - Teléfono 298 47
Vigo: Urzáiz, 53 - Teléfonos 4432 - 1960

Sabin Alonsoren artikulua *Argiñeta* aldizkarian (1969).

⁹⁸ Aldizkariaren bilduma osoa Elorrioko Udal Liburutegian kontsultagai dago. Lehen zenbakia 1965eko abenduan irten zen. Euskarazko lehen testua, berriz, 1967ko urtarrilari dagokion 17. zenbakian. 12. zenbakian Sabin Alonsori egindako elkarrizketa dator, Gernikako euskarazko ipuinen lehiaketa irabazi zuen eta.

1.5.3.- Frankismo garaiko azken urteak. Epilogo

Aurretik esan bezala, urteek aurrera egin ahala, frankismoak euskarari egindako presioa arindu egin zen. Hori maila askotan ikusi ahal izan zen. Hainbat urtez euskarazko ezer argitaratu gabe egon ondoren, liburu batzuek argia ikusi zuten, aurreko atalean adierazi dugun moduan. Gainera, euskara berriro ere erabili zen erlijio munduan⁹⁹, eta amaitzeko, berriro ere hezkuntza arloan sartu zen. Horri dagokionez, obra orokorretara joko dugu, hala nola Gregorio Arrienen «*Las ikastolas de Bizkaia, 1957-1972*»¹⁰⁰ artikulura, edo obra zehatzagoetara, esaterako Bidegileak bilduman Jesus Atxari eta Josune Munitxari eskainitakoetara¹⁰¹.

Epilogo moduan, diktadura amaitu eta gaur egungo sistema politikoa ezarri zen garaia helduko gara. Sistema horretan, euskarak hizkuntza ofizialaren kategoria lortu zuen. Horri esker, erakunde publikoetan normaltasunez erabiltzeko aukera izan da, baita hezkuntzan eta gizartean ere. Hala ere, azken urteotako historia ez dugu jorratuko lan honetan.

⁹⁹ Parrokiako artxibategian, 1941ean «pláticas en vascuence y castellano» aipatuta agertzen dira (*Fundación de sermones y misiones* izeneko liburua, 36. or.). Frankismoaren bukaeran euskara elizan sartzeari buruz, ikusi Angel Mª Unzueta: *Vaticano II e Iglesia local*, Instituto Diocesano de Teología y Pastoral. Editorial Descleé de Brouwer, Bilbo, 1994.

¹⁰⁰ Gregorio Arrien Berrojaechevarria: «Las ikastolas de Bizkaia, 1957-1972: sus orígenes y organización», in *Ikastaria. Cuadernos de Sección. Educación*, 6. zk., 1993, 15-289. or.

¹⁰¹ Beñat Gaztelu-Urrutia: *Josune Munitxa (1947-2002)*, Bidegileak bilduma, 43. zk., Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Vitoria-Gasteiz, 2006; Imanol Murua Uribe: *Jesus Atxa Agirre (1920-2007)*, Bidegileak bilduma, 52. zk., Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Vitoria-Gasteiz, 2008; Jesus Atxari dagokionez, ohartxo bat: Igor Basterretxeak jakinarazi digunez, 1956. urteko herriko jaietako egitarauan agertu zen euskarazko testua –*Udala-aspian* izeneko olerkia– berea da (testua hemen ere ikusgai: Igor Basterretxea Kerexeta: *Recopilación de artículos históricos sobre Elorrio. Programas de fiestas (1934-2004)*, Gráficas Lizaso, Zornotza, 2005).

| 2 |

Metodologia

2.1.- Iturriak

Lan hau egiteko *Euskal Herriko Ahotsak* proiektuaren baitan azken urteotan Elorri-
on egin ditugun grabazioak izan ditugu oinarri. Beraz, ahozko iturria izan dugu ardatz.
Ahotsak proiektuari esker herriko jende nagusiari elkarrizketak egin zaizkio, hizkera, ohi-
turak eta ahozko historia jasotzeko asmoarekin, eta bildutako testigantzak erabili ditugu
iturri nagusi gisa. Elkarrizketatutako lekuko guztiak elorriarrak dira, Elorri-
on jaiotakoak, beti bertan bizi izan direnak, eta guztiak 50 urtetik gorakoak. Auzo guztietako lekukoak
elkarrizketatu ditugu. Gazteagoei ez diegu elkarrizketa berezirik egin, baina hiztun gazte-
agoen iritzia ere jaso dugu. Hartara, gazte(ago)en jardunean ezberdintasunak dauden ka-
suetan, liburuan ere aipatu egin dugu. Eta lana borobiltzeko ezinbestekoa izan da herriko
zenbait aditu bolondresez osatutako lan-talde baten laguntza ere. Eskerrak eman nahi diz-
kiegu lan-taldeko kide guztiei euren ahotik asko jaso eta ikasi dugulako, eta kasu askotan,
zalantza izan dugunean beraiek argitu digutelako bidea.

Oinarrizko iturria, esan bezala, *Ahotsak* proiektuaren baitan egindako elkarrizke-
tak izan diren arren, beste iturri batzuetatik ere edan dugu lana osatzeko. Besteak beste, itu-
rri oso garrantzitsua izan da Asier Bidart, Miriam Eriz eta Mikel Basabek egindako *Elo-
rrioko Toponimia* lana, eta batez ere Erizek lan honetarako egindako ehunka transkripzioak.
Lan honetan jasotzen diren hainbat eta hainbat adibide transkripzio horietatik ateratako-
ak dira eta *TOP* laburdurarekin markatu ditugu. Erizek ehunka herritar elkarrizketatu zi-
tuen herriko toponimia jasotzeko eta testigantza horiek guztiak ere oso baliagarriak egin
zaizkigu lan honetan. Erizek elkarrizketatutako lekukoen zerrenda ikusteko, jo “Elorrio-
ko toponimia” liburura.

Ondorengo zerrendan Elorrioko *Ahotsak* proiektuaren baitan elkarrizketatutako le-
kukoak aurki daitezke. Berauek izan dira lan honetako ezaugarriak finkatzen lagundu di-
gutenak. Guztira 30 lagun inguru dira, eta neurri batean oreka gordetzen ahalegindu gara,
bai kaletarren eta baserritarren artean, bai auzoen artean, zein gizonezko eta emakumez-
koen artean. Elkarrizketa gehienak Elorrioko udalarekin sinatutako hitzarmenaren baitan

2010ean egindakoak dira, baina *Ahotsak.com* webgunean badira beste proiektu batzuetarako egindako grabazioak ere. Gure eskerrik beroena elkarriketa horiek utzi dituztenei.

Hauek dira kontsultatu ditugun informanteen izen-abizenak¹⁰²:

- Aizpurua Murgoitio, Jose (1931)
- Aizpurua Murgoitio, Maria (1933)
- Ardanza Errasti, Jose Luis (1929)
- Ardanza Errasti, Juan (1927)
- Arietaleanizbeaskoa, Lorenzo (1958)
- Arietaleanizbeaskoa Agirrezabal, Eusebio (1922)
- Arietaleanizbeaskoa Altzerreka, Felisa (1927)
- Arietaleanizbeaskoa Altzerreka, Frantziska (1929)
- Arruabarrena Lazkano, Juana (1924)
- Arruabarrena Lazkano, Maria Jesus (1922)
- Egidazu Gongeta, Claudio (1925)
- Eguen Belar, Martxel (1928)
- Eguen Zabala, Alejandra (1928)
- Eguren Amiano, Genara (1929)
- Eriz Arbulu, Pedro (1925)
- Errasti Onagoitia, Felisa (1926)
- Gallastegi Berriozabal, Bittori (1933)
- Gallastegi Egidazu, Angel (1932)
- Gallastegi Gorroño, Iñaki (1928)
- Igarza Zubiate, Maria (1924)
- Iñurriagarro Aranzibia, Maria Pilar (1934)
- Irazola Arietaleaniz, Dominga (1919)
- Kortazar Agiriano, Antonia (1918)
- Lasuen Ugaldea, Margarita (1923)
- Treviño Agiriano, Pantxi (1926)
- Urizar Suinaga, Herminio (1927)
- Valenciaga Gacetabeitia, Isidro (1930)

¹⁰² www.ahotsak.com webgunean badira informante gehiago, baina zerrenda honetako hauek izan dira transkribatu eta gure lanaren iturri nagusi izan direnak.

Elorrioko Ahotsak proiektuan parte hartu zuten lekukoei omenaldia (2012).

2.2.- Ikusentzunezkoak

Esan bezala, *Euskal Herriko Ahotsak* proiektuaren baitan burututako grabazioak izan dira lan hau egiteko iturri nagusia. Grabazio horiek eta beste hainbat proiektutatik jasotakoak *Ahotsak.com* webgunean biltzen dira, Elorriori dagokion orrian: <http://www.ahotsak.com/elorrio>. Webgunean lekuko gehienek zenbait pasarte entzun eta ikusteko aukera dago eta baita transkripzioak kontsultatzeko ere.

2.3.- Transkripzio-irizpideak

Aurrerago aipatu bezala, ahozko grabazioen transkripzioak izan dira lan honen oinarri. Herri bateko hizkera jaso eta aztertze orduan, arazo handienetako bat transkripzioak egitea izaten da. Orain dela urte batzuk arte transkripzio hertsia hertsia egiten ziren, laburdura eta kontrakzio guztiekin, transkripzioak zirelako hizkerak jasotzeko eta ikertzeko bide bakarra. Baina gaur egun lekukotasunak grabatzea, audio zein bideoetan jasotzea izaten da ohikoena eta, beraz, transkripzioak garrantzia galtzen du, edozein zalantza argitze-ko euskarri originalera (audio edo bideo artxibora) jo daitekeelako. Hori dela eta, transkripzioak hizkera aztertze erabili beharrean, dibulgaziorako erabiltzen dira gehienbat eta guk ere bide horretatik jo dugu.

Fonetika atalean idazkera fonetiko erabili dugu, noski. Hau da, ahoskera errespetatu dugu, eta hitzunez darabilten ahoskera zuzen-zuzenean papereratzeko saiatu gara, laburdurak, elipsiak eta gainontzeko fenomenoak aintzat hartuz. Gainontzeko ataletan (morfologian, aditzean, sintaxian eta hiztegian) agertzen diren adibide ia guztiak *Elorrioko Ahotsak* proiekturako, hau da, *Ahotsak.com* webgunerako egindako transkripzioak dira; beraz, dibulgaziorako egindakoak. Proiektu honetarako irizpide jakin batzuk erabili ohi ditugu, ulergarritasuna kontuan hartuz, eta lan honetara ere bere horretan ekarri ditugu transkripzioak, grafia aldatu barik.

Aurreko ataletan aipatu dugun moduan, beste iturri batzuetako adibideak ere ekarri ditugu lan honetara. Kasu horretan, egileek egindako transkripzioak errespetatu ditugu eta ez ditugu gure irizpideetara moldatu. Esate baterako, Miriam Erizek toponimia lanerako egindako transkripzioak ahozketasunetik hurbilago dauden transkripzioak dira, argi denez, beste helburu batekin eginak direlako. Kasu horretan, transkripzioak bere horretan utzi ditugu, inolako moldaketarik gabe, irakurketa zertxobait zaildu arren, hala ere erraz ulertzeko modukoak direla iruditzen zaigulako.

| 3 |

Ezaugarri fonetikoak

Atal honetan Elorrioko hizkeraren ezaugarri fonologiko nagusiak zehaztuko ditugu: lehenengo, bokalak (hiatoak, diptongoak, bokal geminatuak eta aldaera nagusiak); gero, kontsonanteak (taldez talde, kontsonanteen kokapena eta aldaerak aztertuz); eta, amaitzeko, palatalizazioak eta arau morfofonologikoak. Alderdi fonologikotik aztertzeko orduan, Elorrioko euskarak (eta mendebalekoak oro har) ez du bereizgarri larregirik. Gaur egun ihar-tuta dauden antzinako zenbait arau alde batera utzita (*urten* vs. *irten*, *barri* vs. *berri*, *lora* vs. *lore*, *ezpan* vs. *ezpain*, *atx* vs. *haitz*), bereizgarri gutxi ditu mendebaleko euskarak alderdi honetan (Zuazo, 2003). Hala ere, badira makina bat ezaugarri, aipatzeko modukoak, Elorrioko euskarari doinu berezia ematen diotenak. Hurrengo orrialdeetan aztertuko ditugu guztiak.

3.1.- Bokalismoa

3.1.1.- Hiatoak

3.1.1.1.- Berba amaierako bokal elkarketak

Alderdi fonetikotik begiratuta, bokalak elkartzerakoan gertatzen diren aldakuntzak dira fenomenoarik esanguratsuenak Elorrioko hizkeran.

A amaieradun berbak

Hauxe dugu mendebaleko hizkeren ezaugarri fonologiko berezi bakarretakoa. Hitz amaieran *-a* duten hitzei nominatibo singularreko mugatzaile-marka gehitzen zaienean, erroa disimilatu egiten da, **a+a>ea**. Bilakaera orokor horrek bigarren mailako hainbat aldaera ditu azpieuskalkiaren arabera. Horrela: **a + a = ea > ia > ie > i**. Hau da: *alabaa* > *alabea* > *alabia* > *alabie* > *alabi*.

Ezaugarri horrek mende bal osoa hartzen du, eta Gipuzkoako bizkaiera gaindituz, Itziar, Azpeitia eta Goierriaraino heltzen da (Zuazo, 1995).

Elorri on, bi edo hiru disimilazio gertatzen dira, hiztunaren arabera eta, beraz, **-a + -a > ea > ia > ie**. Azken asimilazio hau (-ie) San Agustin azpiko lurretan egiten da gehienbat eta, oro har, kalean eta gainontzeko auzoetan -ia nagusitzen da. Beraz, herrian “a-dun hiztunak” eta “e-dunak” daudela esan daiteke, eta ezaugarri honen arabera, hiztun hauek desberdin jokatzen dute aurrerago ikusiko ditugun beste zenbait ezaugarri fonetikotan edo baita zenbait deklinabide-kasutan ere:

alaba + -a > alabia / alabie

okela + -a > okelia / okelie

Herriko jentia etortzen zan eta plazIA bete. (Maria Igarza, kalea)

Plazara, granbolIE euen da, hortxe ikesi giñuen dantz an. (Alejandra Eguen, Lekeriket auzoa)

Nominatiboko mugatu singularrean moduan, berd in egiten dute kasu-marka singular guztiek: ergatiboak, datiboak eta genitiboak (eta baita genitibo-markaren gainean eraikitzen direnek ere). Genitiboaren eta honen gainean eraikitzen direnen kasuan, -ien egiten dute normalean Elorrioko hiztun guztiek, bai nominatiboan -ie egiten duten hiztunek eta baita -ia egiten dutenek ere¹⁰³:

alaba + -(a)k > alabiak

umekerixa + -(a)ri > umekerixiai

okela + -(a)n > okelien (okelaren)

taberna + -(a)gaz > taberniaz (tabernarekin)

aista + -(a)ndako > aistiendako (ahizparentzak o)

Kasu-marken pluralekin eta beste postposizio-markekin (leku-denborazkoekin, partitiboarekin eta prolatiboarekin) ez da -i- eransten, horrelakoetan ez dagoelako mugatzaile singularreko markarik eta, ondorioz, ez in disimilaziorik gertatu.

errota + ak > errotak

errota + n > errotan

errota + tik > errotatik

errota + ra > errotara

errota + ko > errotako

errota + rutz > errotarutz

errota + tzat > errotatzat

...

¹⁰³ *etxia/etxie*; baina *etxien* (etxearen).

Kontuan izan, era berean, *ama, aita, ugazaba, aitajauna, jauna, amama* eta antzeko berbek ez dutela mugatzailerik hartzen.

Bestalde, Elorrioko euskarak ondo gorde izan ditu beste hizkera batzuetan galdu diren **-a** itsatsi gehienak, ziurrenik, aurreko ezaugarri horren ondorioz. Adibidez: *gausa, arrautza, abixa, ferixa, animalixa, atxakixa, txarrikerixa, tontokerixa, familixa...* eta mailegatutako beste mordoak: *memorixa, industria, farmasia...* Horiek guztiak ere normal deklinatzen dira.

E amaieradun berbak

Inguruko herri guztietan moduan, **e + a, e, o > ia, ie, io**¹⁰⁴.

e+a > ia / ie: *etxia/etxie, emia/emie, lusia/lusie, guria/gurie, bakia/bakie, esnia/esnie...*

e+e > ie: *senidien, etxietako, kotxien...*

e+o > io: *semiondako, ori etxioi...*

Kasu honetan (eta gainontzeko bokalekin berdin), **a**-rekin gertatzen den antzera, “e hiztunek” beste urrats bat gehiago egiten dute: **e + a > ea > ia > ie**.

*Erropa azula azpixen. Bai, ta **bestIE** gaiñien.* (Margarita Lasuen, Lekeriketa auzoa)

*Batek eukan tabernia hantxen Abadiñon, eta gero, zelan da **bestIA**?* (Herminio Urizar, kalea)

I amaieradun berbak

Amaieran **-i** duten hitzek, mugatzaile marka gehitzen zaienean, **-x-** epentetikoa hartzen dute, **i+a > ixa** *txorixa, txarrixa, ogixa, mendixa, bustixa, aristixa, arpegixa...* “E hiztunek” **i + a > ixe** egiten dute:

*Ba **trikitikixa** asko. Sueltua, bai.* (Genara Eguren, Urkizuaran auzoa)

*Eta deposittua bastante **haundixa** ein eben goixen, ondo.* (Claudio Egidazu, Gazeta auzoa)

*Konjurue..., “konjuro-**garixe**” ta horrek esaten zien.* (Isidro Valenciaga, Miota auzoa)

*Hementxe euen beheko sua, holakoxe kanpae haundi bat euen. Tximinixiau goraiño zan libre hau, kanpaie lakoxe tximinixie, hor beheko sue ta hemen holan barrikie eukittekto lekutxo bat askatxo batatz, eta lixiba-**ontzixe** esaten dxakon hari; ha lixibie zan ohe-erro-pie ta erropa **zurixe**.* (Margarita Lasuen, Lekeriketa auzoa)

*Ta ardi-narrue zuri-zuri-**zurixe**, horrek **irixok** eruen eben.* (Alejandra Eguen, Lekeriketa auzoa)

Azken adibidean ikusten den moduan, **i+e,o > ixe, ixo:** *irixok, mendixok, aristixetan, txarrixen...*

¹⁰⁴ Salbuespenak dira **ke** eta **te** monosilaboak, bokal luzekoak bailira jokatzan direlako: **ke+a > keia; te+a > teia**.

O amaieradun berbak

o+a,e,o > ua, ue, uo da ohiko bilakaera Elorrion. Adibidez: *astua, potolua, berua, mokordua, mausoleua, memelua, artua, besuetan, neskatuok*... Hala ere, gainontzeko bokalekin gertatzen den antzera, “e hiztunek” asimilazio bat gehiago egiten dute: *-oa > -ua > -ue*.

Esku berUA daukonak gaztaia ona ezin leike etara. (Angel Gallastegi, Iguria auzoa)

Ur berUE bota handik. (Margarita Lasuen, Lekeriketa auzoa)

U amaieradun berbak

Talde honetako hitzak ez dira aldatzen normalean deklinabide-kasuak hartzen dituztenean. Adibidez: *dirua, eskua, mirua, katua*...

Eta gero esa(n) oskunien kasik pekatUA zan hori. (Maria Igarza, kalea)

Hala ere, “e hiztunek” *u + -a > -ua > -ue* asimilazioa egiten dute:

Burdixen eztakitt oin zer eruen giñuen. Baiña mueble ta gorUE be bai, gorUE be bai, gorUE be bai burdi baten, aurreko burdixen. (Alejandra Eguen, Lekeriketa auzoa)

3.1.1.2.- a>e / __u, i/

Bizkaiko ia herri guztietan eta Debagoieneko hizkera gehienetan ere arau den asimilazio hori Elorrion ere gertatzen da. Euskal Herrian zehar nahiko hedatuta dagoen ezaugarria da hau. *I* edo *u* bokalen ostean *a* bokala itxi egiten da eta, beraz, *-ia, -ua* bikoteak *-ie, -ue* bilakatzen dira.

Aurreko puntuan aipatu dugun moduan, zenbait hiztunek *a*-rako joera dute Elorrion eta beste zenbaitek *e*-rakoa. Ezaugarri honetan ere eragina du joera horrek, “a hiztunek” ez baitute normalean asimilazio hori egiten eta “e hiztunek” bai:

Presia agintzen otsen sikatu daitten gero garbitzeko. (Claudio Egidazu, Gazeta auzoa)

Bai, hobe izango zan eskolia ikasi baneu nik holan. (Maria Igarza, kalea)

Eta hantxe ikesi neban hasta regla de interés tresera arte. (Margarita Lasuen, Lekeriketa auzoa)

Segie zorrozten ez zekixen aittitek, eta aittek segie ekarri ebanien etxera, guk hartu, ze igeteixak eta ibiltten giñen eta. “Egunen baten hainkan bat ebai bixok honek, hainkan bat ebai bixuek honek umiok!” “Hartzen ezpadabe eztabe ikesiko”, aittek. (Pantxi Treviño, Leiz auzoa)

Ixerak eta be bai, asko, asko. Asko euen. (Dominga Irazola, San Agustin auzoa)

Hala ere, berba batzuekin hiztun guztiek betetzen dute asimilazio hori (*izen, juen*...), atzetik *-n* bat datorrean:

izan > izen

juan > juen

eruan > eruen

orduan > orduen

Eta orduen soluen itten giñun biharra. Ta kamaran eukitten giñun ba artua ta patatia.
(Pedro Eriz, kalea)

Elorrixokua izen zan, o Durangokua izen zan, martixen pentsetan dot izen zala, hogetaseixen edo... (Herminio Urizar, kalea)

Esan bezala, beraz, nahiko arrunta da asimilazio prozesu hori Elorrioko hizkeran. Bizkaian oso gutxi dira fenomeno hau gertatzen ez diren herriak. Gamindek (2002) lau besterik ez ditu zerrendatzen: Mundaka, Lekeitio, Ermua eta Elorrio bera. Baina adibideetan ikus daitekeenez, Elorrian ere egiten da asimilazio hau (hiztun batzuek sistematikoki eta beste batzuek hitz batzuetan soilik).

3.1.1.3.- Berba barruko aldaketak

Hitz amaieran gertatzen diren aldaketen antzekoak aurkituko ditugu hitzen barruan ere, itxierak eta epentesiak (-x-). Dena dela, kontuan izan behar da ez dagoela ez itxierarik, ezta epentesirik ere hitzaren eremutik kanpo. Hau da, ez hitz elkartuetan (*seme-alaba*, eta ez **semialaba*), ez hitz biren artean (*neska aundixa*, eta ez *neskiaundixa*), ez mailegu berrienen (*geodesia*, eta ez *giodesia...*).

• e + a,o > ia, io

Adibide gutxi dauden arren, kasu guztietan gertatzen da. Adibidez:

behar > biar > bier

behor > bior

lehor > lior

• o + a,e > ua, ue

Kasu honetan ere banaka batzuk baizik ez daude, baina araua beti betetzen da:

nintzoan > nitzuan

almoada > almu(a)ra

doan > duan

• i + a, e o > ixa, ixo

Kasu honetan hainbat dira adibideak, esate baterako¹⁰⁵:

gehien > geixen

bihar > bixar

¹⁰⁵ Salbuespena da Bizkaiko inguru askotan epentesiarekin erabiltzen den *bixotz*. Elorrian *biotz* esaten da.

ia > **ixa**

jaio > **jaixo**

txilio > **txilixo**

lekario > **lekaixo**

kaiola > **kaixola**

goian > **goixen**

bizio > **bisixo** ('hesteetako zizarea')

esaiok > **esaixok**

nekien > **nekixan**

Zumaia > **Sumaixa**

zorion > **sorixon**

Maileguen kasuan ere betetzen da ezaugarri hau: *biologixa, armaixo, radixo, ministerixo*... Baita Gipuzkoa alderako inguruko herri batzuetan betetzen ez diren maileguetan ere¹⁰⁶: *krixada, sosixo, presixo* (precio), *merixenda, kalsixo, serbizixo, demonixo*¹⁰⁷... Beraz, Bizkaia aldeko beste zenbait hizkeratan bezala jokatzten da Elorrioren ere (Mallabia, Zaldibar, kostaldea...)¹⁰⁸.

Aipagarria da puntu honetan, zenbaitetan hitzaren eremutik kanpo ere tartekatzen dela epentesia. '*ei* + *aditza*' kasuetan gertatzen da hori, hain zuzen ere. Elorrioko euskararen, lehenaldiko 3. pertsonako adizkiek ez dut *z-* markarik hartzen. Horren ondorioz, *ei* partikula aurretik jartzean, bi bokal gelditzen dira elkarren segidan, eta batzuetan, *ei* partikularen eta adizkiaren artean *-x-* epentetikoa txertatzen da: *ei eban* > *eixeban*.

Dena dela, fenomeno hau ez da sistematikoa eta bietarako adibideak aurki daitezke¹⁰⁹:

Da neskiurrek su emon ei otzen gau baten. (Begoña Agirre, TOP.)

Da a tapetia gureban se gabetan billurra eukitzen ei eban. (Miguel Ugarte, TOP.)

Da ba serai etxeko uestabai esan ei otzan aber or aldatu seikien. (Maria Angeles Agirre, TOP.)

A andria seruen espadau, estau e... amabi semealaba ei eukasen il be einxakosen-da, ... da orduen, andra txikitxo bat san, da orduen igitaixas ebaten jueten san ba Belaukostera, amendik ordubete bat bai bire... ebai igitaixas irie, illundute etorri da beruskuen egurra ekarten eixebala labasua eitteko, lepuen... an illundute urten, egurra ekarri, labasua ein da umiai praka pare bat josi gabien da urrengo egunien atzerabe, orrek egi berdaderuek! (Juana Arginzoniz, TOP.)

¹⁰⁶ Eibarren, esate baterako, hitz horiek ez dute epentesirik hartzen (Sarasua et al., 2005).

¹⁰⁷ Gaztelaniatik mailegatzten diren *-io(n)* amaieradun berba berezi batzuetan *-iño* bilakaera gertatzen da zenbaitetan inguruko hizkera batzuetan bezala: *demoniño, komuniño*. Hala ere, hitz gutxi dira eta kasu batzuetan bietara erabiltzen da (esaterako, *demonixo* eta *demoniño*, biak erabiltzen dira).

¹⁰⁸ Esate baterako, Lekeitioko hainbat adibide (Hualde et al., 1994): *krixada, merixenda, konfixantza*...

¹⁰⁹ Nagusien ahotan ohikoagoa da, baina gazteen artean gero eta gutxiago erabiltzen dela dirudi.

*Da ori iturrixoi amen gorau **eixeuen**. (Iñaki Gallastegi, TOP.)*

*Oixe iturrixen onduen, baña euen oiñ eun urte-ero, desaparecido ein san... ori dau geure basuen Errotabarri, baso txikitxo bat... or kendu **eixeben** erroia, gure ama san bai emengua, aitta etorrixa san ona, da amak esatoskun, berai be kontaukotzen aittak-ero, erroia **eixebillen**, artua-ta eitten, da andrasko bat ortara makurtu da aseriñak buelta-ka dabilela erroia, ulietatik ebatu, karo ulia lusia eukoban da!... ebatu da akribillau **eixeban**, bertan apurtu **eixeban** andrioi, da orduentzek kendu **eixeben** erroioi. (Pedro Errasti, TOP.)*

3.1.2.- Diptongoak

Silaba berean bi bokal daudenean, diptongo bat osatu dutela esaten da. Euskaraz bi eratakoak daude, beheranzkoak (bokal bietako lehena irekiagoa denean) eta goranzkoak (bokal bietako lehenengoa itxiagoa denean). Aurrenekoak askoz arruntagoak dira euskaraz, eta Elorrian ere hala da.

3.1.2.1.- Beheranzko diptongoak

Euskaraz beheranzko bost berezko diptongo ditu: **ai**, **ei**, **oi**, **au**, **eu**. Elorrian ere bostak aurkituko ditugu:

ai: *erregaixa, aitta, amaika, bai, gaixorik*

ei: *ogei, larogei, sein, bein, geixau*

oi: *goisien, oittu, goi, soi (< zohi)*

au: *ausi, jausi, amalau*

eu: *euli, euri, neuri*

Horietaz gainera, bigarren mailakoak edo sekundarioak ere, bokalarteko kontsonante gaileraz sor daitezkeenak, sarri agertzen dira Elorrioko euskaraz: *atai* (< *atari*), *ganau* (< *ganadu*), *euski* (< *eguzki*), *nausi* (< *nagusi*), *beskaitan* (< *bazkaritan*), *euki* (< *eduki*), *ainka* (< *haginka*)... Forma horietan kontsonantea guztiz galdu da eta forma diptongatua da elorriarren berba artxiboan agertzen den bakarra; forma horiek lexikalizatuta daude.

Eredu orokor horretatik abiatuz, diptongoak sarri moldatu egiten dira ahozko jardunean, bai eraldatuz, bai monoptongatuz.... Ikus ditzagun kasurik orokorrenak.

• -au- > -a-/-o-/-u-

Hau da euskaraz (**au**) diptongorik ugariena (Michelena, 1990). Hala ere, arrunta da monoptongatzea (**a**, **o**, **u**), eta hainbat euskalki eta hizkeratan aurkituko ditugu adibideak.

Eskuarki, arruntagoak dira hasierako silaban gertatzen diren laburdurak. Elorrian ere hala dirudi: hitz hasieran monoptongatutako formak erabat lexikalizatu diren bitartean, bestetan forma biak entzun daitezke:

aurpegi > **arpegi**

laurogei > **larogei**

laurden > *laren*

jaungoiko > *jangoiko*

Hitz amaierako beste zenbait kasutan, ordea, eta beste herri batzuetako joeraren aurka, monoptongazioa ez da gauzatu. Adibidez: *samau*, *bakaillau*...

• **-au- > -eu-**

Bizkaia aldeko zenbait hizkeratan arrunta da **-au->-eu-** bilakaera. Elorrion, ostera, oso arraroa da. Hitzun batzuek horretarako joera duten arren, gehienetan gure herriko hizkeran ez da gauzatzen aldaketa hori, eta nahiko arrotzak dira *geur*, *leuso*, *geusa*... formak.

• **-eu- > -e-**

Badirudi **-eu-** diptongoa aurrekoa baino askoz urriagoa izan dela euskaraz. Elorrion, aurkituko dugun kasu apurretan, ez da aldatzen (*euli*, *euri*, *euskera*...).

Aditzetan, ostera, aldaketa ezagun eta ugariak ditugu. Bizkaieraz Nor-Nori-Nork adizkie-tan **-eu-** da jatorrizko erroa: *neutsan*, *deutsat*... Elorrion, ostera, ez ditugu horrelakoak entzungo. Gehienetan, Deba ibar osoan eta Lea-Artibai inguruan bezala (Yrizar, 1981), monoptongatu egiten da, inguruko herri gehienetan bezala, adizki horien erroa **-o-** bihurtuz (*dotzat*, *notzan*, *otzan*, *jotzat*, etab).

*Horretxeatik esaten **dotsut** ba kaletarrak hasi zienien, gero beste mutillok hor zien, harek aprobetxauko giñuzela ta, bai, etorri hari! Etorri hari! Ikusikok bueltia zelan daukon. Honbreee! (Maria Aizpurua)*

Hala ere, **-au-** erroa duten adizkiak ere jaso zituen Yrizarrek (ik. 5.3.4. puntua).

• **-ain > -an (-uin > -un)**

Eskualdeko hizkera guztietan moduan, *espan* (<ezpain), *san* (<zain), *ursan* (izain), *orban* (<or-bain) eta *laban* (<labain) esaten da Elorrion; ez dira hain arruntak Bizkaiko hizkera askotako *gan* edo *ganera* bezalakoak (ohikoagoak dira *gaiñ* edo *gaiñera*), baina forma hauek ere erabiltzen dituzte zenbait hiztunek (batez ere Abadiño edo Berriz alderako auzoetakoek):

*Eskolan erakutsi oskuen, belaunbiko ifintten giñuzen txirten **ganien** euskeraz eitten bageiñuen. (Margarita Lasuen)*

*Hona bota ebezen berrogei kaiñonazo baiño gehixao hona fraillietara, UHPko kuartelera. Baiña zelan mendixak **ganetik**, **ganetik** pasatzen zien. (Iñaki Gallastegi)*

Antzera, ekialderagoko beste hizkera batzuetan dauden *biguin*, *asuin*, *lurruin*, *muin*... formak, ezezagunak dira Elorrion eta *bigun*, *asun*, *lurrin*... egiten dira. **-uin** amaiera duten hitz bakarretakoak *ipuin* eta *higuin* dira.

• **-ae > -ai eta -oe > -oi**

Elorrion oraindik entzun daitezke **-ae** eta **-oe** amaieradun hitzen forma zaharrak: *anae*, *kanpae*, *sasoe*.... Eta berba berriagoetan ere (gaztelaniako *-(i)ón* amaieradun maileguetan) -oe egiten da batzuetan (*milloe*, *limoe*, *frontoe*...).

*Hementxe euen beheko sua, holakoxe **kanpae** haundi bat euen. (Margarita Lasuen)*

Oe bukaeren kasuan, batzuetan -o hutsa erabiltzen da hitz egiterakoan: *saso, limo, fronto...*

Ta urtien hazten giñuzen ba saso baten txarri bi. (Pedro Eriz)

Eske saso baten euen abade bat, agarrauen ez eban itxen, e! (Genara Eguren)

Dena dela, ezaugarri hau nagusien ahotan entzuten da gehienbat eta gazteen artean arruntagoak dira -ai eta -oi bukaerak: *kanpai, sasoi, limoi...*

3.1.2.2.- Goranzko diptongoak

Diptongo hauetan lehenengo bokala da itxiena, eta hauexek dira kasuak: *ja, je, jo, wa, we*¹¹⁰. Aritu askoren ustez, euskarari arrotzak zaizkio eta gehienetan maileguz hartutakoak dira. Azkueren ustez, esaterako, erdarari hartutakoak edo erdararen kutsuz erantsitako diptongoak dira. Horren adierazle, mailegatutako hainbat eta hainbat hitz euskarak monoptongatu izana: *portu, kontu, porru, errobera...*

Elorrioren, behintzat, hala dela dirudi. Adibide gehienak gaztelaniatik hartutako berbetan agertzen dira; euskarazkoen kasuan, ia beti, kontsonanteak galtzearen ondorioz sortutakoak edo aldaketa fonetikoren baten ondorio dira. Aurkitu ditugun bakarretakoak hauexek dira: *jwen* ('joan'), *gwasen* ('goazen'), *egwerdi* ('eguerdi'), *sewek* ('zeuek'), *egwen* ('eguen', 'oste-gun'), *egwasten* ('eguausten', 'asteazken').

Adibideak oraindik urriagoak dira -i- bokalak osatzen dituen goranzko diptongoen artean. Horien artean, beharbada, bakarretakoak -ae bukaeradun hitzek mugatzailea hartzen dutenean sortzen dituzten diptongoak dira: *gastaja, egoja, kanpaja...* Ezin esan benetako diptongo direnik ere.

3.1.3.- Bokal geminatuak

Segidan dauden bi bokal berdinei deitzen zaie bokal geminatu. Bi multzo nagusitan sailkatu ohi dira: batetik, bokal artean *h* duten hitzak; bestetik, bokal arteko beste kontsonanteren bat galtzeagatik sortzen direnak, hau da, bigarren mailakoak.

Lehenengo multzokoak Elorrioren ere badira: *txaal, naastau, maatz, saar, miiña, beekua...* Zuazok (2000) Deba ibar osoko bereizgarrien artean sartzen du bokal geminatuen ugartasun hau, eta Michelenak (1990) ere bokal bikoitzak gehienbat Durangaldean eta Gipuzkoako bizkaieran gorde izan direla dio. Baina Zuazok berak ere badio gazteen artean galtzen ari dela. Ermuan (Aranberri, 1996) eta Arrasaten (Elortza *et. al.*, 1999) ere horrela dela dirudi. Guk aztertutakoaren arabera, Elorrio ere ez da salbuespena, eta gazteen artean ez ezik, helduen artean ere askotan ez dira esaten, batez ere hizkera arduragabe eta arinean.

Bigarren multzoko bokal geminatuak kontsonante bat galdu ondoren sortzen direnak dira: VCV > VV. Horrelako kontsonante-galtzeak ez dira ugariegiak Elorrioren, batez ere inguruko beste hizkera batzuekin alderatzen baditugu (ikus 3.2.1. atala) eta, beraz, bigarren multzoko bokal geminatu gutxi aurkituko dugu Elorrioren.

¹¹⁰ 'wa' eta 'ja' erara adieraziko ditugu hemendik aurrera goranzko diptongoak. Hau da: *ua, ue, ia, ie, io > wa, we, ja, je, jo*.

3.1.4.- Aldaera nagusiak

Atal honetan hitzun guztiek (edo gehientsuenek) berdin ahoskatzen dituzten hitzak eta neurri batean arautzat jo daitezkeen aldaera-multzo nagusiak bakarrik sartu ditugu. Garbi dago ahozko jardunean beste milaka txandakatze ere gertatzen direla, ia-ia hitzunak adina, baina ezin da esan horiek Elorrioko hizkeraren ezaugarri direnik, lekuko bakoitzaren idiolekto edo berbakeraren baitakoak baizik.

Izan ere, euskararen sistema bokalikoa gaztelaniako sistemaren berdina dela pentsatu arren, bokalen arteko aldea txikiagoa da euskaraz, eta txandakatzeak oso ugariak dira. Hasteko, *a/e* eta *o/u* tankerakoak oso arruntak dira. Gainera, txandakatzeak ez dira bakarrik irekidura-mailan gertatzen; irekidura-maila bereko bokalen artean ere, sail ezberdinen artean, aldaketak gertatzen dira, batez ere *i/u* bokalen artean, baina baita *e/o* artean ere (Michelena, 1990).

Hemen aldaera nagusiak besterik ez ditugu aurkeztuko.

3.1.4.1.- Amaierako *-e > -a*

Aurrerago ikusi dugun moduan, *-a* eta *-e* amaieradun berbek mugatzailea hartzen dutenean emaitza berbera dute (*-a/-e + -a > -ia*). Horren ondorioz, sail bateko eta besteko hitzen arteko nahastea sortu da, eta *-e* amaieradun berba asko *-a* amaieradun bihurtu dira (ikus 3.1.1.1. atala).

Hainbat eta hainbat berbatan gertatzen da irekidura hori. Hementxe batzuk:

agura, altara, andra, basurda, bela, betula, erla, erpa, gixarra, golda, kuma, laba, landara, lora, ota, otzara, sarda, suba, surda, titara, tolara, una...

Hala ere, badira zenbait salbuespen; esate baterako, *amandre* (nahiz eta *andra* esan), *ule* (nahiz eta *betula* esaten den) edo *agure*.

Mendebaleko hizkera guztien ezaugarri den bilakaera hori ondo finkatuta dago Elorrion, dirudienez Bergara aldeko eta Elgoibar aldeko hizkeretan baino biziago, horietan salbuespenak ugariak direlako (Larrañaga, 1998; Zuazo, 2002).

3.1.4.2.- /r/ aurrean bokal irekidura, bereziki *e>a*

Dardarkari azkarraren aurrean, bokalak irekitzeko joera dago hainbat hizkuntzatan, eta baita euskaraz ere (Michelena, 1990). Irekidurarik ezagunena *e>a* bilakaera da, mendebaleko hizkeretan hainbat adibide dituen. Mendebaleko hizkeren mugak gainditu, eta Urola eta Goierri ingurura ere heldu da (Etxabe eta Garmendia, 2003), eta beste euskalki batzuetan ere aurki daitezke adibideak. Elorrion ere, salbuespenak ugari izan arren, hainbat eta hainbat dira arau hori betetzen duten hitzak.

Bokal arteko dardarkari azkarraren aurrean askotan gertatzen da bilakaera hori: *astartu* ('aztertu'), *asarre*, *txarri*, *barri*, *barriketa*, *barriro*, *sarrailla*... Eta baita hitz amaieran ere: *bi-dar*, *istar*, *pitar*, *bastar*, *muskar*, *taillar*, *pipar*, *uskar*¹¹¹...

¹¹¹ Azkeneko bi adibide hauen kasuan, *piper* eta *usker* *e*-dun aldaerak ere erabiltzen dira.

Hala ere, esan bezala, hainbat salbuespen daude.

1.- Berba hasieran ez dirudi gertatzen denik: *erres* ('erraz'), *erro*, *errape*, *erramu* ('erei-notz'), *erreka*, *erregaldara*, *erri*...

2.- Badirudi salbuespen direla berba hasieran beste *e* bat duten berbak: *eper*, *eser*, *eder*...

3.- Baita *-ker* amaieradun zenbait ere: *oker*, *aker*, *esker*...

4.- Amaitzeko, salbuespen da, Durangaldean eta Lea-Artibain bezala, Bizkaiko sartaldean irekitzeko joera duen *gerri*.

5.- Dardarkaria kontsonante baten aurrean badago, orduan ez dago bokal irekidurarik gehienetan: *aterpe*, *atertu*, *berba*, *berna*, *bertan*, *eguerdi* edo *eberdi*, *pertika* (burdiaren zatia)... Kasu honetan salbuespen dira irekidura egiten duten berbak: *bardin*, *astartu*... Hitz bakoitzaren kasuan, irekiduraren arrazoia ezberdina izan daiteke (Michelena, 1990).

3.1.4.3.- i- / u- txandakatzea hitz hasieran

Orain arteko dialektologian bizkaiera gainontzeko euskalkiengandik bereizteko erabili izan den ezaugarri hau Elorrioren ere betetzen da. Horretara, mendebal osoan legeztatu, **u** izango dugu Elorrioren zenbait berba hasieratan:

irin / **urun**

izain / **ursan**

ile / **ule**

irten / **urten**

igel / **ugarixo**

Bilakaera hori, ostera, ez da gertatzen Bizkaiko hizkeretan arruntak diren beste hauetan: *ingirixan egin* (ez *uger* 'igeri') eta *isen* (ez *usen*). Ezta ere, hedadura murriztagoa duten hauetan: *itturri* (ez *uturri*), *ikusi* (ez *ukusi*), *intxaur* (ez *untxaur*), *ipoiñ* (ez *upoiñ*)¹¹².

Michelenak (1990) dioten moduan, **i/u** txandakatzeak oso ugariak dira euskaraz, baina gehienetan kasuak sailkatzea eta aldaera bakoitza aztertzea ez da hain lan erraza. Elorrioren ere, nola ez, hainbat aldaera jaso ditugu. Hala ere, ezin esan araurik jarraitzen dutenik, eta hemen adibide batzuk aipatu besterik ez ditugu egingo: *ikutu* ('ukitu'), *urrian* ('urrun'), *gitxi/gutxi* (biak erabiltzen dira Elorrioren), *ikubil* ('ukabil'),...

3.1.4.4.- -o->-u- NON galdetzailearen eratorrietan

Non galdetzailearen eratorrietan **-o->-u-** bilakaera betetzen da:

non > **nun**

nondik > **nundik**

nongo > **nungo**

nondarra > **nuntarra / nundarra**

¹¹² Esate baterako, Bizkaiko kostaldeko zenbait hizkeratan erabiltzen direnak (Bilbao, 2002).

3.1.4.5.- Gaztelaniako *-(i)ón* amaieradun maileguetan

Gaztelaniatik mailegatzen diren *-(i)ón* amaieradun berbak *-(i)oi* ahoskatzen dira Elorrion.

melón > ***meloi***

frontón > ***frontoi***

camión > ***kamioi***

3.1.4.6.- Gaztelaniako *-(c)ión* amaieradun maileguetan

Gaztelaniatik mailegatzen diren *-(c)ión* amaieradun berbak *-(z)iño* ahoskatzen dira Elorrion.

estación > ***estasiño***

celebración > ***selebrasiño***

procesión > ***prososiño***

comunión > ***komuniño***

3.1.4.7.- Zenbait monosilaboren deklinabidea

Aurrerago aipatu dugun moduan, Elorrion *-e* + *-a* > *-ia* egiten da. Hala ere, *e* bokalarekin amaitzen diren monosilaboen kasuan, *-eia* egiten da:

ke + a > ***keia***

te + a > ***teia***

Azken batean, *-ehe* amaiera duten hitzen eredua jarraitzen dute (behe > ***beia***; mehe > ***meia***; xehe > ***xeia***).

3.2.- Kontsonatismoa

Atal honetan, Elorriion erabiltzen ditugun kontsonanteei buruzko azalpenak bildu dira. Hori bai, gure herriko berbetan bereizgarri edota arau diren ezaugarriak eta aldaketak bakarrik erakutsiko ditugu.

Kontsonanteak taldeka aztertu ondoren, talde bakoitzaren kasuan, lehendabizi ezaugarri orokorrak azalduko ditugu eta, gero, alderdi dialektologikotik begiratuta garrantzia duten zenbait aldaketa eta txandakatze aztertuko ditugu.

3.2.1.- Herskariak

Herskarien artean sei fonema daude euskaraz, /p/, /t/ eta /k/ ahoskabeak eta /b/, /d/ eta /g/ ahostunak. Hitz hasieran eta barruan denak agertzen dira; amaieran ahoskabeak besterik ez (/p/ eta /t/ kasu bakar batzuetan bakarrik: *bat, bost, eup!*... Eta, jakina, adizkietan: *dot, dotsut, dakit...*).

3.2.1.1.- Herskariak galtzea

Bokal artean herskariak ‘bigundu’ egiten dira, eta biguntze horren azken emaitza kontsonanteak galtzea izan daiteke. Galtze hori oso arrunta da zenbait herskariren kasuan. Lege orokor moduan /b,d,g/ ahostunak /p,t,k/ ahoskabeak baino askoz samurrago galtzen direla esan dezakegu, eta ahostunen artean ere aldea dago: /g/ belarea /d/ horzkaria baino errazago galtzen da, eta azken hori /b/ ezpainbikaria baino errazago. Beraz, /g/ da errazen galtzen den soinua, eta /p/ nekez galtzen da (edo ez da sekula galtzen).

Multzo handi horretan, dena dela, bi talde nagusi egin daitezke. Batetik, hiztun guztien artean gertatzen diren galtzeak daude, lexikalizatuta daudenak; bestetik, hizkera azkarrean, unearen eta hiztunaren arabera gertatzen direnak.

• Lexikalizatuak

Hitz batzuetan erabatekoa da kontsonantea galtzea; egoera eta hiztun guztietan gertatzen da. Horrelakoetan ez dago inolako alternantziarik. Aurkitu ditugun adibide guztiak /g/ eta /d/ soinuenak dira, hau da, errazen galtzen diren bienak:

eduki > *euki(ñ)*

bidaldu > *bialdu*

aditu > *aittu*

sudur > *sur*

sagardo > *sa(a)rdau*

eguzki > *euski*

eragin > *eraiñ*

egin > *eiñ*

begitu > *beittu*

• Jardunaren arabera galtzeak

Bestetik, ahozko jardunean, hiztunaren edo unearen arabera gertatzen diren galerak ditugu. Fenomeno hori euskalki guztietan dugu, eta baita Elorrion ere. Edozelan ere, inguruko beste hizkera batzuekin alderatuz kontsonanteak gordetzeko askoz joera handiagoa dago Elorrion. Adibidez, beste herri batzuetan arau diren *ean* ('edan'), *beak*, *mou(a)n*, *gwatu* ('gogoratu'), *proatu* edo *aar*, Elorrion *eran*, *berak*, *moruen*, *gogoratu*, *probau* eta *adar* dira.

Esan bezala, /g/ da errazen galtzen den herskaria (eta kontsonantea). Oro har, *egon*-en adizkietan, *-tegi* atzizkian, *-ago* graduatzaileetan, eta *-gu* marketan ia-ia "araua" da /g/ soinua galtzea:

badago > ***badao*** > ***badau***

dagoz > ***daoꞤ*** > ***dauꞤ***

nago > ***nao*** > ***nau***

muntegixa > ***munteixa***

sa(ga)rdandegia > ***sardandeixa***

txikiagoa > ***txikixaua***

politagoa > ***polittaua***

goizago > ***goizau***, ***goixau***

dogu > ***(d)ou***

daukagu > ***daukou***

dotzagu > ***(d)otzau***

Gainontzeko kasuetan, inguruko hizkerak baino askoz kontserbakorragoa da Elorrioko berbeta, eta, salbuespenak egon arren, normalean gorde egiten da bokal arteko /g/.

Hitz-kateen loturen eraginez sortzen diren galtzeak alde batera lagata (ikus 3.2.9. atala), gainontzeko herskariak nekez galduko dira Elorrion, eta /d/ eta /k/ soinuen adibideren bat aurkituko dugun arren, salbuespen gutxi batzuk dira, hizkera arinaren ondorio besterik ez, eta Euskal Herri gehienean aurkituko ditugunen pareko: *aiskidetu*, *baator* ('badator'), *estaitt* ('ez dakit')... Azken adibide horretan, ziurrenik, hitz amaierako herskariak eragina izan dezake aurreko /k/ ahotsaren galeran (Rotaetxe, 1978), adizki-sail bereko kideetan ez delako galtzen (*estakisu*, *estakixe*...).

3.2.1.2 Aldaera nagusiak

Herskarien arteko galtzeak eta txandakatzeak oso ugariak dira Euskal Herri osoan, eta hemen ezin ditugu Elorrioko aldaera guztiak aipatu. Nagusiak eta arau bezala finkatutakoak bakarrik azalduko ditugu. Izan ere, Michelenaren hitzak hartuz, "*No escasean los casos de permutación entre oclusivas de distintos órdenes. Influye en unos la inseguridad inherente a la posición inicial, en otros la articulación muy relajada entre vocales de las oclusivas sonoras, que da lugar a desapariciones y falsas restituciones.*" (Michelena, 1990).

Gure lan honetan, beraz, aldaera nagusiak besterik ez ditugu azalduko, Elorrioko hitzun guztien edo gehienen artean arau direnak.

• Ahoskabeen aldeko joera hitz hasieran

Badirudi Elorrioko euskararen, berba hasieran, ahoskabeenganako joera garbia dagoela, maila leguetan behinik behin. Egia da Larrañagak Antzuolarako egiten duen ohar berbera egin daitekeela Elorrion ere, hau da, nagusienek gaztelaniazko zenbait hitzetan soinuak ahostun egiten dituztela (*ganbixo*, *gorbata*, *dorniau*...); baina, oro har, ahoskabeak dira nagusi, euskararen jatorrizko legearen aurka. Hau da, latinezko *cella*, *causa* edo *corpus* hitzek *gela*, *gauza* eta *gorputz* eman dute euskaraz. Elorrion, ordea, mailegu zein euskal jatorrizkoetan ahoskabeak dira nagusi, batez ere hurrengo silaban beste ahoskabe bat agertzen denean: *pekatu*, *kolko*, *par-katu*, *tanboliñ*, *titi*, *torniau*, *kurutze*, *titara*, *kako*, *keispe*, *keixa*, *kollara*, *koltza*, *konbidautza*, *katibu*, *kartzela*... Salbuespenak ere, jakina, badira: *barre*, *golpe*, *bake*, *gorputz*...

Joera horren eremua oso zabala da, eta Bizkaian eta Gipuzkoan, behintzat, arrunta da.

• Ahoskabeak gordetzeko joera *n* eta *l* ostean

Mendebal osoan bezala, *n* eta *l* ondoren ahoskabeak gorde dira zenbait mailegutun: *den-pora*, *jente*, *txanka*, *altara*... Dena dela, kontsonante ahostuna duten aldaerak ere entzuten direla esan behar da.

• -ki / -gi

Euskaraz ezaguna da zenbait aditz sortzeko bi atzizki daudela, euskalkiaren arabera: **-ki** eta **-gi**.

Elorrion, mendebal osoan moduan, bigarren taldekoak erabiltzen ditugu: *edegi*, *eskegi*, *eba-gi*, *erabagi*... *Jagi* ere erabiltzen da, nahiz eta gaur egun *jaiki* gehiago entzun.

Lapikuak, ba, behien ipintten zien, edo beste batzuk han eskegitta iguel. Ama difuntiak goxien ohetik jagittakuen baba-lapikua ipintten eban han pi-pi-pi... (Claudio Egidazu)

• VdV>VrV bilakaera

Bokal arteko *d>r* bilakaera oso arrunta da Deba ibar osoan eta inguruan, baita erdaraz hitz egiteko orduan ere (Michelena, 1990; Ormaetxea, 2003; Zuazo, 1999). Elorrion ere bilakaera hori oso arrunta eta ugaria da. Hala izanik ere, esan daiteke jokamolde hori beste hizkera batzuetan baino txikixeagoa dela, batez ere Leintz aldekoekin edota Kostaldekoekin (Ondarroa, Mutriku...) alderatzen badugu.

Berbak berba, eta hitzunak hitzun, *VdV>VrV* bilakaera hori duten hitzak lau talde nagusitan sailka edo mailaka daitezke:

1.- aldaera lege da adizki batzuetan. Batez ere, subjektua *nik* denean eta objektua 3. pertsona plurala: *deuaras* ('dizkiat') *xittuaras* ('dizkiat'), *badakiras* ('badakizkit'), *dakaras* ('dauzkat'). Aginterako kasu batzuetan ere bai: *etorri ari*...

2.- *ero* (*edo*) eta *eran* (*edan*) hitzekin ere lege da.

3.- beste hainbat berbatan ere joera handia dute hitzun gehienek. Hara guk aurkitu ditugun batzuk: *aguro*, *biria*, *moruen*, *abare*, *-di* atzizkidun berbak (*piñarixa*, *pagarixa*...), *-ada* atzizkidunak (*abixara*, *erderakara*, *sartara*, *patxara*, *tarratara*...) eta abar.

4.- kostaldeko (Mutriku, Ondarroa...) eta Debagoieneko zenbait herritako hitzen arteko **d>r** bilakaera ez da Elorrion gertatzen. Adibidez¹¹³, Ondarroan, *ikusireu* ('ikusi du'), *etorrirre* ('etorri da'), *pagarau* ('pagatu du'); Lekeition, *laguna rator* ('laguna dator'), *ikusirau* ('ikusi du'); eta Aramaion, *isengorie* ('izango dira'), *astixe rauenien* ('astia dagoenean').

Horrez gainera, eta euskalki gehienetan betetzen den legea aplikatuz¹¹⁴, bilakaera ez da betetzen ondoren beste dardarkari bat baldin badator: *adurra* (**arurra*), *adarra* (**ararra*), edo *ederra* (**ererra*), besteak beste.

d>r joera orokor horren alboan, kontrako norantza duten hiperzuzenketa batzuk ere aurkituko ditugu: *aidien*, *barrido* ('berriro'), *bidegarro* ('birigarro')...

• **g/b txandakatzea**

Ez dira larregi talde honetakoak, baina bai ondo finkatutakoak ia denak.

gurdi / *burdi*

suge / *suba*

sugalindare / *subilandara* ('sugandila')

3.2.2.- Sudurkariak

Hiru dira Elorrioko euskararen aurkituko ditugun sudurkariak: **m**, **n** eta **ñ**. Lehena, **n**, hitz hasieran, barruan edo amaieran agertzen zaigu; **m** hasieran eta barruan; eta **ñ** hitz barruan eta amaieran.

• **n galtzea: -n + t_z > -t_z-**

n sudurkariaren ondoren **t_z** txistukaria agertzen denean, sudurkaria desagertu egin daiteke ahoskatzeko orduan. Oso nabaria da *izan* aditzaren lehen aldiko formetan. Esate baterako: *banitza*, *nitzuan*, *nitzan*...

• **-ain amaiera gordetzea**

Beste hizkera batzuen ezaugarri da **-ain** (edo **-uin**) amaiera duten berba batzuetan sudurkaria galtzea. Elorrion ez da sekula gertatzen: *arrañ* (**arrai*); *usaiñ* (**usai*); *artzaiñ* (**artzai*); *ipuiñ*/*ipoiñ* (**ipui*).

• **Berba batzuen amaierako n**

Mendebaleko beste hainbat hizkeratan moduan, Elorrion ere sarri gehitzen (edo gordetzen) da beste hizkera batzuetan agertzen ez den berba amaierako **n** soinua. Kasu bakoitza jatorri ezberdinekoa izanik ere, hementxe adibide gisa zenbait berba: *sentzun*, *premiña*, *miññ*, *suiñ*, *mamiñ*, *arrosin* ('aharrausi')... Eta baita *selan*, *olan*, *alandabe*, *edoselan*... moduadberbioen segida osoa ere¹¹⁵.

¹¹³ Ondarruko adibideak gureak eta Rotaetxe (1978); Lekeitiokoak Hualde et al. (1994); Aramaioak Ormaetxea (2003).

¹¹⁴ Hualde et al. (1994): "Rhotacism is blocked when the following syllable contains a rhotic in onset position". Gertakari berbera da 2.2.3. puntuan ikusiko ditugun, *edur*, *idar*, *sidar* eta *bedar*.

¹¹⁵ Ez, ostera, *olango*, *selango* eta abar. Horrelakoetan: *olako*, *selako*, *alako*...

Bizkaiko beste berbeta batzuetan¹¹⁶ arruntak diren *eukin*, *etsin*, *sartun*, *hartun*, *lotun* eta *igon* edo *ixon* aditzen formak ez dira ohikoak Elorrrion, baina zenbait hiztunen ahotan entzun daitezke.

(Maria) Jokularixa. Ta zenbat diru eruengo aban, ba? **Eukin...** (Bittori) **Eukin** bai. (Maria) **Eukin...** Bueno, eske lehenaukuek zenbat **eukingo** xonean, ba? (Maria Aizpurua eta Bittori Gallastegi)

Bai, kuadrillia giñien, kuadrillia giñien, hamabost bat ero iguel. Da bai kalera bejatu alkarraz neska ta mutill da bai **ixon** be bai. (Alejandra Eguen)

Bota bota arrixa, bota aurrerutz- aundixa san-da, asi da goittik berutz da **eutzin** esin da sokiak eskuak jota erreta itxiotzasen, da arrixa bera beinke **eutzin** esin! da goittik bera jausi san. (Vidal Mari Zuazua, TOP.)

Dena dela, gazteen artean arruntagoak dira *-n* gabeko formak. Leintz aldeko *txikiñ* ('txiki') ere arrotza da Elorrrion.

3.2.3.- Albokariak

Alboko kontsonanteak *l* eta *ll* dira. Lehenengoa hitz hasieran, erdian eta bukaeran azal daiteke. *ll*, berriz, *i* bokalaren eraginez soinua bustitzean agertzen zaigu, bai hitz erdian, bai amaieran. Aipatzekoa da zaharrenek ondo bereizten dituztela */ll/* eta */y/* soinuak, baina gazteen artean bereizketa hori (ia) erabat galdu dela.

Bustiduren atalerako lagako ditugu *ll* fonemaren inguruko azalpenak, eta oraingo honetan *l*-k egiten dituen zenbait aldaketa berezi ikusiko ditugu. Michelenak (1990) dioenari jarraituz, euskaraz arruntak dira *n / l / r* arteko nahasteak eta txandakatzeak. Elorrrion bai bederen. Ikus ditzagun aldaera nagusiak.

• *l/n*

Zenbait berbatan, *l/n* txandakatzea dago. Txandakatze hori berba hasieran zein barruan gerta daiteke:

larru / ***narru***

lasai / ***nasai***

txillar / (***k***)***iñar***

kaltzontzillo / ***kantzontzillo***

koliflor / ***koniflor***

giltzurrun / ***guntzurrun***

Inguruko berbeta batzuetan, Debagoienean bertan adibidez, *lahar* / *nahar* bilakaera ere badago; ez dirudi Elorrrion gertatzen denik.

¹¹⁶ Hualde et al., 1994.

• *l/d*

Euskal dialektologian historikoki bizkaieraren ezaugarritzat hartu izan den ezaugarri honetan ere, Elorriok mendebaleko beste hizkerekin egiten du bat.

elur / ***edur***

zilar / ***sidar***

belar / ***bedar***

ilar / ***idar***

Kasu honetan, Michelenari (1990) jarraitzen badiogu, ez dago benetan *l/d* alternantziarik; aitzitik, jatorrizko /r/ baten bilakaera ezberdinak baino ez dira, ziurrenik berba berean bi dardarkari egotea saihesteko. Hau da, **erur* > *elur/edur*.

3.2.4.- Dardarkariak

Bi dardarkari ditugu: bakuna /r/ eta azkarra /rr/. Dardarkari bakuna kontsonante baten aurrean azkar bihurtzen da. Bukaeran ere azkar egiten da. Benetako oposizioa hitz barruan bokalarlean gertatzen da.

Hitz hasieran, ostera, dardarkari azkarra baino ez dugu Elorrian. Hala ere, euskarak jatorriz dardarkariz hasten den hitzik ez duenez, maileguetan eta onomatopeia gutxi batzuetan bakarrik aurkituko dugu: *radixua*, *reklamasinua*, *rocka*, *riki-raka*, *rraass*, *ri-ra*....

Dardarkariz hasitako hitzak euskarak bere egin dituenean, bere sistemara egokitze bokal protetikoa (*a* edo *e*) erantsi izan die aurretik. Elorrian ere ugari dira horrelako adibideak: *errege*, *erropa*, *arratoi*, *arrisku*, *erresoi* ('arrazoi').... Baina beste hainbat mailegutik (berrietan, batez ere), bokal protetiko barik darabiltzagu: *rebisiñua*, *rebistia*, *radarra*, *reketiak*, *rebolusiñua*, *romanuak*, *robota*....

• **Dardarkariak galtzea**

Lehenago esan dugun moduan, euskaraz nahiko arrunta da bokal arteko kontsonante ahulak galtzea. /r/ dardarkari bakunaren kasuan ere horrela da. Elorrian ere gertatzen da, baina horretan badu Elorrioko hizkerak ingurukoengandik bereizten duen zerbait, askoz indartsuago gordetzen dugulako *r* hori berba egiteko orduan. Herskariekin gertatzen den moduan, kasu honetan ere gordetzailleagoa da Elorrioko hizkera inguruko beste zenbait baino (Oñati, Deba, Bergara, Urola aldekoak...).

Hiztunaren arabera aldea egon arren, eta salbuespenak ere nahikotxo izan arren, oro har hauxe esan dezakegu:

1.- Berba batzuetan **erabat galdu** da dardarkaria. Dardarkaria bi bokal berdinen artean badago, **-r(V)-** silaba osoa galtzen da: *bixamon(ien)* ('biharamon(ean)'), *keixa* ('gereiza'), *be* ('bere')... Beste batzuetan, dardarkaria bakarrik galdu da, baina bokal biak diptongatu egin dira: *argisai* ('argizari'), *afaitten*, *beskaitten*, *egualdi* ('eguraldi').... Adibide horietan ere erabatekoa da dardarkaria galtzea; forma horiek lexikalizatuta daude. *Orain* hitzaren kasuan ere, silaba osoa galtzen da: *oiñ* ('orain'), *ointzu* ('oraintsu'), *ondiñoko* ('oraindikan')....

2.- **Nork** eta **zer** hitzen sailetan dardarkaria galdu egiten da, esate baterako: *setan, seta(ra)ko, segaittik, iñok, nok...*

3.- Beste zenbait berbatan ere **r** dardarkari bakuna **leundu** eta galdu egin daiteke (*arma-rixua > armaixua*), baina joera hau ez da batere indartsua Elorrion.

3.2.5.- Igurzkariak: J eta F

3.2.5.1.- j

Jotaren ahoskera erdarazkoaren berbera da Elorrioko hizkeran, bai hitz hasieran, eta baita hitz barruan ere. Aditz partizipioetan halaxe ahoskatzen da, esaterako: *jan, jo, josi...* Baina Nor-nori sailean *x-* egiten da Elorrion (eta baita *dx-* ere mendebalderago dauden auzoetan): *xata, xako, xakue...* Eta berdin aditz alokutiboetan ere: *xuat, xaukuat...*

3.2.5.2.- f

Beste igurzkaria, **f**, badirudi ez dela jatorriz euskararen soinu- artxiboko fonema (Michelena, 1990). Horrek ez du esan nahi, baina, beste hainbatetan adierazi den moduan, euskaldunek ezinezko izan dutela soinu hori ahoskatzea. **f**-ren lekua, hizkera askotan, **p** herskariak hartzen du, baina **f > p** ordezkatzeak, batez ere Gipuzkoa inguruko berrikuntza¹¹⁷ dirudi gehiago. Iturainek (1995) eta Frailek (1996) hainbat adibide ematen dizkigute Oriorako eta Oiartzunerako, askotan gaztelaniazkoak ere bai: *periya, pameliya, penomenua...*

Fenomeno hori, ez dirudi Elorrion heldu denik, ez indarrez, behintzat. Hori bai, badira **p**-z bakarrik entzungo ditugun zenbait forma: *alper, alperriko, naparra, Pantxika, perrato-kixa...*

Elorrion, gainera, inguruko beste hizkera batzuetan moduan, **f**-ren aldeko joera beste ingurune batzuetan ere aurkituko dugu:

• p/f txandakatzea

Jatorriz **p**-dunak diren forma batzuk **f**-dun bilakatzeko joera dago zenbait hizkeratan, eta alderantziz: *arpan / arfan* (arotzeriako tresna), *prijidu / frijidu*, *ipar / ifar*, *pandero / fandero...* Bikote hauetan **p**-dunak erabiltzen dira Elorrioko euskaran. Hala ere, zenbait hitzetan txandakatzea ere aurki daiteke:

ipini / ifini

patel / fratel

praka / fraka

Eskolan erakutsi oskuen, belaunbiko ifintten giñuzen txirten ganiien euskeraz eitten ba-giñuen. (Margarita Lasuen)

Garitzan artakuxuak ipini. Artakuxuak ba txapel haundi bat edo kapela bat edo, ta monigote bat ipini. (Isidro Valenciaga)

¹¹⁷ Berrikuntza diogunean, ez dugu esan nahi azken urteotakoa denik, /f/ soinua agertu ondorengo baizik; hau da, bigarren mailako bilakaera bat.

3.2.6.- Txistukari frikariak

Elorrioko hizkeran, mendebaleko hizkera guztietan moduan, **z** neutralizatu egin da **s**-ren alde. Hau da, **s** ahoskatzen dugu **z** -ren lekuan. Hala ere, ez dirudi neutralizazio hori hain zaharra denik. Inguruko zenbait herritan (Lea-Artibai eta Debagoiena inguruan) oraindik ere soinu horren aztarrenak jaso ahal izan ditugu, eta Elexpuruk (Uned, 1989) dioenez, Ber-garan oraindik entzun daiteke¹¹⁸.

Elorrion, baina, lasai-lasai esan daiteke gaur egun **z** erabat desagertu dela herriko hizke-ran, eta gaur egun darabiltzagun frikariak **s** eta **x** direla.

z->tx- afrikatzea

Hitz hasieran nahiko arrunta da **z->tx-** bilakaera, frikaria afrikatuz. Txandakatzea sistematikoa da berba askotan, esate baterako, ondokoetan: *txakur*, *txarri*, *txapiñ* ('txapin', 'zapatila'), *txasta-txasta*, *txaldun*, *txanka* ('zango'), *txekor*, *txintxarri*, *txiba*, *txipristin*, *txinddurri*, *txo-ko*, *txorta*, *txota*, *txuldar*...

Baina Gipuzkoa aldean bilakaera hori egiten duten zenbait hitzek ez dute horrela jokatzten Elorrion eta **z-dunak** erabiltzen dira ondoko bikoteetan:

txuri / *suri*
txuringo / *suringo*
txintxo / *sintzo*
txoro / *soro*
txotx / *sotz*
txulo / *sulo*
txuxen / *susen*
tximur / *simur*
tximel / *simel*
txorrostaffille / *sorrostaffille*
txurrutero / *surrutero*

3.2.7.- Txistukari afrikatuak

Elorrion, mendebal gehienez moduan, **tz** eta **tx** dira erabiltzen diren afrikatu ba-karrak. Hirugarrena (**ts**), **tz**-ren alde neutralizatzen da. Izan ere, lau txistukariak bitara ekar-tzea da euskalki honen bereizgarri fonologiko (ia) bakarra¹¹⁹: **z** eta **s**, biak egin dira **s**, eta **tz** eta **ts**, biak **tz**. Salbuespen dira *jatxi*, *atxur*, *itxu*, *intxusa*, *itxaso* eta besteren bat, baina horietan **-i** osteko bustiduraren ondorio da ahoskera hori (ikus, 3.2.8. atala).

¹¹⁸ "La confusión total de los dos órdenes de sibilante es hoy general en Vizcaya, salvo, a lo que se indica, en Marquina Echevarría y Bolibar" (Michelena, 1990). Guk ere konprobatu izan dugu, ez bi herri horietan baka-rrik, baita Markinan eta Munitibar-Gerrikaitz inguruan ere. Eta ez bakarrik 80 urteko hizlarien artean; baita 50-60 urtekoen artean ere, nahastea handia den arren.

¹¹⁹ Hualde et al., 1994; Rotaetxe, 1978; Zuazo, 2003.

Afrikatua galtzea

Aurreko puntuan aipatu dugu nola afrikatzen diren berez hitz hasieran **z**-duten hainbat berba. Aurrerago fenomeno hori ere arrunta da Elorrioko ingurune batzuetan.

• **-ns-, -ls-, -rs- eta antzeko multzoak sarri ez dira afrikatzen**

Euskaraz, erdaratik hartutako berbetan, **n**, **l** eta **r** osteko frikariak afrikatu egiten dira gehienetan. Elorrioko ez da hain argia kontu hori:

1.- berrietan ia sekula ere ez: *konsonantia*, *ansiedadia*, *unibersidadia*,...

2.- zaharretan forma afrikatuak arruntagoak diren arren (*pentzau*, *antzar*; *kantzau*, *bertzolarixak*, *saltzia*...), horietan ere denetik entzuten da, sarritan hitz bera modu bietara ere esaten baita: *bersolarixak*/*bertzolarixak*, *salsia*/*saltzia*...

• **Beste ingurune batzuk**

Gainera, beste ingurune batzuetan ere, desafrikatzeak agertzen dira, **ts** afrikatua **s** frikari bihurtuz, adibideak urriagoak diren arren, esaterako: *amesetan*, *ausi* ('hautsi')...

Aurrerago arau morfofonologikoen atalean ikusiko dugun bezala, hitzen arteko bilkuretara ere hedatzen da frikarien aldeko joera, eta aditz laguntzaileak ez dira afrikatzen beste hainbat hizkeratan moduan. Hau da, *il san*, *juen sien*, *egon san*... eta antzekoak entzungo ditugu beti Elorrioko.

3.2.8.- Bustidurak

Euskarak bi bustidura-mota ditu: **adierazgarriak** eta **ingurumenduzkoak** (**aurrekariak** edo **automatikoak**).

Adierazgarriak dira hitzari indar edo adiera berezia eman nahi zaionean soinuak "bustiz" gertatzen direnak. Sarri esan ohi da bizkaieraz arrotzak direla talde honetako bustidurak eta, oro har, noizbait izan duten hedadura baino murriztagoa dutela gaur egun (Oñederra, 1990). Elorrioko ere, beste hizkera batzuetan baino gutxiago ditugu. Hala ere, ezin esan araroak direnik, ezta gutxiago ere. Guk bildutako batzuk, adibiderako: *goxua*, *baltxa*, *xamurra*, *xamarra*, *xinplia*, *kaxkarra*, *koxkorra*,...

Ingurumenduzko bustidurak, oster, indar handia dauka Elorrioko euskararen. Ingurumenduzko bustidura esaten zaio, inguruko **i** batek eragindakoa delako. Esaldi bakarrean adieraztekoan, eta Oñederraren hitzak hartuz (1990): "*bokal(erd) palatal goiko edo itxienak ondorengo kontsonanteari bere ahoskune edo artikulazio puntua "kutsatzen" diola esan daiteke, ahoskatzea bustiz edo palatalizatuz*".

Euskaraz busti daitezkeen hotsak hortzetako eta hortz-hobietakoak dira, ahoskuneari dagokionez. Oro har, ozen eta trabariak asimila daitezke: **t** eta **d** herskariak, **s** eta **z** frikariak, **ts** eta **tz** afrikatuak, eta **n**, **l** ozenak.

Gehienetan bustidura hori eragin duen **i** bokala ez da desagertzen. Horrela, *gaiñera*, *sailla* edo *aixe* ahoskatzen dute herritar gehienek (salbuespen bakarra *gatxa*, *atxa*, *bikotxa* taldekoak).

Salbuespen batzuk egon arren, oro har esan daiteke txandakatzea sistematikoki betetzen dela Elorrioko; bustidura horren indarra hitz amaierara ere zabaltzen da, eta baita erdal ize-

netara ere. Izan ere, Bizkaiko eta Gipuzkoako beste euskalki batzuetan, bustidura ez da hain automatikoa berba amaieran (Oñederra, 1990); Elorrion, ziurrenik, hitz barruan beste.

Ikus ditzagun bustidura-kasuak banan-banan.

3.2.8.1.- $i + n > iñ$

Zerrenda honetakoak dira, esaterako: *baiña*, *gaiñera*, *oiñ*, *fiñ*, *seiñ*, *beiñ*, *baiño*, *gaiñian*,... Maileguetan ere zerrenda luzea da: *kamiñua*, *liñua*, *makiñia*, *piñua*...

Salbuespen bakarra, erdaratik jasotako zenbait mailegu alde batera lagata (*inaugurau*...), *ipini* eta *sinistu* aditzak dira (*ipiñi* /*siñistu* ere esaten den arren). Badirudi, ***i-n-i*** ingurune-ko hitzetan (bi ***i***-ren artean) ez dela betetzen bustidura automatiko hori ¹²⁰.

Ondorengo lerroetan ikusiko dugun moduan, albuespen hori ***i+l*** eta ***i+t*** inguruneetara ere zabaltzen da, hau da, ***i-C-i*** ingurune guztietara (horrela adieraziko dugu ***i+kontsonantea+i*** ingurunea, kontsonante hori edozein dela ere, *t*, *l* edo *n*). Ez da Elorrioko ezaugarri berezia; antzeko egoera gertatzen omen da inguruko hizkerarik gehienetan: Eibarren, Elgetan, Bergaran, Aramaion... eta baita apur bat urrunagokoetan ere, besteak beste, Zaldibian, Lekeitio eta abar.

Gogoan izan, era berean, albuespen direla gure hizkeraren bereizgarri diren aldaera monoptongatu batzuk: *san* ('zain'), *orban*, *laban*, *espan* ('ezpain') eta *ursan* ('izain') (ikus 3.1.2.1. atala).

Bestalde, talde honetako kasu bereziak dira *aundiña*, *txikiña* eta *nausiña*. *Aundixena*, *txikixena* eta *nausixena* aldaeren ondoan, forma palatalizatuak agertzen dira Elorrion; hitzun zaharren artean nagusi dira, gainera. Horietan, zenbait euskalkitan erabat erregularra den bokal-multzo murriztea (***ie>i***) gertatu da lehenago, ondoren bustidura eraginez.

3.2.8.2.- $i + l > ill$

Talde hau ere oso emankorra eta sistematikoa da. Zerrenda honetakoak dira, besteak beste: *morokilla*, *ill*, *oillasko*, *mutilla*, *illuntzixen*, *teillatu*, *sailla*, *armailla*, *sarrailla*...

Salbuespen da, oraingo honetan ere, ***i-C-i*** ingurune-ko berba-multzoa, besteak beste: *ibili*, *erabili*, *abilidade*, *pitiliñ*, *dindiliska*, *ixilik*, *txilibito*, *txiliña*¹²¹...

3.2.8.3.- $i + t > itt$

Bustidura hau ere sistematikoki gertatzen da, nahiz eta kasu honetan ere albuespen izan ***i-C-i*** ingurune-ko berba gutxi batzuk: *pitilin*, *titi*, *igitai*, *kritikau*... eta baita mailegu berri batzuk ere: *pita*...

¹²⁰ Oñederrak (1990) hauxe dio, oinarrituz Eibarko adibideak hartuz: "*Forma guzti hauetan, albokoa bi i-ren artean aurkitzen da. Badirudi hitzaren barrenean beste ebakin palatala egotea bustidura gertatzeko eragozpen izan daitekeela (...)* Beharbada horregatik aurkitzen ditugu ibili eta sinistu bestela asimilazio oparoa duten hizkeretan." Ezaugarri berezi horren adibide garbia *pitiliñ* da, non bustigai diren hiru kontsonanteetatik (***t***, ***l*** eta ***n***), azkena bakarrik bustitzen den.

¹²¹ Salbuespenak ere badira, esaterako: *txillixo*.

3.2.8.4.- $i + tz > (i)tx$

Ez da aurrekoak bezain automatikoa (Oñederra, 1990). Hori onartuta ere, zerrenda luze-
txoa dela esan behar dugu. Hona hemen guk jasotako batzuk.

Diptongo ostean: *gatxa*, *atxa* ('haitza'), *atxurra*, *bakotxa*, *bikotxa*, *birigatxa* (tuberculosis),
gatxizen...

Eta bokal ostean: *itxulittara*, *urretx* edo *urratx*, *iritxi*...

3.2.8.5.- $i + ts > tx$

Kasu honetan badirudi ez dela gertatzen bustidurarik: *bitza*, *egarritzua*, *egitzua*... Salbuespen
batzuk badaude, hala ere: batetik *barritxua* (bustidura adierazkorra dirudi), eta bestetik *itxa-
so* eta *itxu* (oso hedadura zabaleko formak, bustidura-sistema ezberdina duten euskalkie-
tan ere horrela ahoskatzen dira maiz) (Oñederra, 1990). Diptongo ostean ere badugu kasu
bat: *ja(i)txi/je(i)txi* ('jaitsi').

3.2.8.6.- $j + z > jx$ baina $i + z > is$

Aurrekoen ildotik, eta mendebaleko hizkeren antzinako ezaugarriari jarraituz, frikarien ka-
suan ere antzerako fenomeno gertatzen da diptongo ostean: *goix*, *noixien*, *naixela*, *keixa*,
elixa, *aixe*... Gaur egun hiztun gehienek kasuan bustidura hau ia erabatekoa izan arren, az-
pimarratzekoa da nagusi-nagusienek ez dutela bustidura hau horrenbeste egiten, eta arrun-
ta da beraiei *goisien gois* ('goizean goiz') eta tankerakoak entzutea.

Diptongo ostean bezala **i** ostean ere bustidura egiten da Bizkaiko hizkera batzuetan. Elo-
rrion bustidura hori ohikoagoa da zenbait hitzetan (*ixen* 'izan'), baina beste hitz batzue-
tan ez da hain ohikoa edo ez da beti egiten: *gison*, *isar*, *isara*, *bisar*...

Haxe ixeten zan orduko errondioi. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

*Aittak eukitten eban bost kuartilloko botillia, ta danei emoten oskun ardaia ta ogixa. Hori
sekula ezta falta ixen.* (Pedro Eriz)

Gerniakua be gogorra ixen zan, ze orduen be tokau yakun egotia Mendatan basarri ba-
ten, da Gernikatik bastante onduan. (Herminio Urizar)

Harixa be gurien asko euen. Ixerak eta be bai, asko, asko. Asko euen. (Dominga Irazola)

Da agarraue gero gizonai kobrau eitte(n) otsen plazan, txapatxo bat ipintte(n) otsen, ta
kalabazak emoten botsazuz ba ha galdu itte(n e)ben, ha pagau eben-da. (Alejandra Eguen)

Aginterako adizkietan ere ez da Bizkaiko beste hizkera batzuetan arrunta den bustidura-
rik: *eixu*, *jaixu*, *ekarrixu*... Izan aditzaren orainaldian ere ohikoagoa da forma arrunta (*nas*,
as) bustia baino (*naix*, *aix*).

Kontsonante aurretik ere ez da sistematikoa palatalizazioa (*askoria*, *iskua*...), nahiz eta kasu
horietan ere bustidura egiten duten hiztunak badiren.

3.2.8.7.- $i + s > ix$

Euskal Herri ia osoan bezala, ingurune honetan sistematikoa da bustidura: *ixilik*, *prixa*, *lixo*,
bixigu, *pixu*...

3.2.8.8.- *ild, ind > ildd, indd*

/d/ren asimilazioak beste kontsonanteek eskatzen ez duten baldintza bete behar du ingurunearen aldetik, mendebalean bederen: *i* eta bustigaiaren artean *l* edo *n* kontsonanteetako bat behar da.

Kasu hau ere sistematikoa da Elorrion, inguruko eskualderik eta hizkerarik gehienetan bezala¹²².

indarra > inddarra

hilda > hildda

eginda > eindda

agindu > ainddu

txindurri > txinddurri

3.2.8.9.- *ilt, int > iltt, intt*

Ondorengo palatalizazio hauek ere aurrekoen antzeko kasuak dira, baina askoz ere bakanagoak. Kasu honetan badirudi arau nagusia bustidurarik ez egitea dela hitzik berrienetan (*pintada, interno, interes, intentau...*), baina mailegu zahar batzuetan bustidura egiten da (*pinttau, esaterako*).

3.2.9.- Arau morfofonologikoak

Atal honetan, hizketa-katean berbak elkartzerakoan gertatzen diren aldaketa fonetikoak aztertuko ditugu. Ingurune jakin batean eta elementu gramatikal jakin batzuk elkartzean sortzen diren aldaketak.

Hainbat eta hainbat daude, baina batzuk besterik ez ditugu azalduko, arruntenak eta ugarrienak besterik ez, batez ere arautzat har daitezkeenak: aditzekin edo deklinabide-kasu batzuekin gertatzen direnak eta Elorrioko hitzun gehienen artean finkatuta daudenak.

Garbi gera bedi, fonetika sintaktikoa aztertzen dugun atal honetako hainbat puntutan zaila dela benetan arau dena zehaztea, idiolektoa –hiztun bakoitzaren hitz egiteko modua– erabakigarria delako hitz-kateak modu batean edo bestean ahoskatzeko orduan. Eta zer esanik ez, hizkera-maila: erlaxatuagoa den, arinagoa, jasoagoa, lagunartekoa... horrek eragin handia izango du berba-kate hauek ahoskatzeko moduan.

Hori hala izanik ere, badira Elorrioko euskararen ezaugarri diren zenbait fenomeno orokor. Ikus ditzagun.

3.2.9.1.- EZ + aditza

• *ez + b-, d- > ezp- / ezt-*

Oso arau orokorra da, ondo sustraitua eta Euskal Herriko hizkera guztietan betetzen dena. Elorrion ere salbuespenik gabe aurkituko dugu.

¹²² Hualde et al., 1994; Oñederra, 1990.

es badator > ***espadator***

es dakit > ***estakitt***

• ***ez + j-*** > ***etx-***

Mendebaleko hizkeren artean arruntak dira ***j-*** ebakeradun adizkiak, batez ere hitanoko alokutiboko formetan. ***Ez*** partikularekin batzean ***ezj*** > ***etx*** bilakaera gertatzen da:

es jata > ***etxata*** ('ez zait')

es jakon > ***etxakon*** ('ez zitzaion')

es jakuesen > ***etxakuesen*** ('ez zitzaizkien')

es jakuk > ***etxakuk*** ('ez zaiguk')

es jeuan > ***etxeuan*** ('ez zegoan')

es jebixan > ***etxebixan*** ('ez zebilean')

es jon > ***etxon*** ('ez din')

es jonagu > ***etxonau*** ('ez dinagu')

es juek > ***etxuek*** ('ez ditek')

es juan > ***etxuan*** ('ez zian')

• ***ez + l-, n-***

Arau orokor modura esan daiteke /z/ galdu egiten dela, baina ez beti. Hiztunaren arabera aldatzen dela dirudi, eta hiztun berberak ere biak erabil ditzake esaldi berean. Hala ere, nagusien artean gehienetan txistukaria galdu egiten da, eta hori da arau nagusia:

es litzake > ***elitzake*** ('ez litzateke')

es leuke > ***eleuke*** ('ez luke')

es noia > ***enoia*** ('ez noa')

es nitzen > ***enitzen*** ('ez nintzen')

es neban > ***eneban*** ('ez nuen')

es naxuan > ***enaxuan*** ('ez nian')

• ***ez + g-*** > ***esk-***

Erabat automatikoa ez den arren, inguruko hizkera gehienetan bezala, Elorrioren ere ***g>k*** aldaketa (*eskara*, *eskiñuen*, *eskaitusu...*) gerta daiteke.

• ***ez + z-***

Hau ere nahiko sistematikoa da, inguruko hizkera gehienetan bezala. Txistukaria afrikatu egiten da sarri: *e'izan*, *e'izien*...

• ***ez + (h)-***

Hitanoko formetako ezezko esaldietan, oro har, ez dago aldaketarik: *es'ator*, *es'eban* ('ez huen')...

Hala ere, esan beharra dago batzuetan *ez* partikulako *-z* galtzeko joera dagoela, adibidez: *ez + (h)itzan > e'itzan* ('ez hintzen').

3.2.9.2.- *n-, l-, r-* ostean txistukari frikariak gordetzea

Lehenago aipatu dugun moduan, euskaraz arrunta da *n-*, *l-* eta *r-* ostean frikariak afrikatu bihurtzea, eta joera hori aditz laguntzaileekin ere gauzatzen da (*hil zen > hiltzen*; *joan ziren > joantziren*; *behar zituen > behartzituen*...). Elorrioren ez da horrelakorik gertatzen, eta frikariak gordetzen dira, afrikatu barik.

il san > il san ('hil zen')

juen sien > juen sien ('joan ziren')

bier sittuen > bie sittuen ('behar zituen')

Frikariak bere horretan gordetzea mendebealeko euskalkiaren ezaugarria da (Zuazo, 2003), eta Debarrenen eta Debagoieneko zenbait hizkeratan betetzen ez den arren¹²³, Elorrioren arau garbia da.

3.2.9.3.- Adizkien hasierako *d-* galtzea

Aditz laguntzaileen hasierako *d* soinua galdu egiten da ahozko jardunean:

ekarri dosta > ekarri'osta ('ekarri dit')

ikusi dozu > ikusi'ozu ('ikusi duzu')

ekarri dostat > ekarri'ostat ('ekarri diat')

esan dot > esa'ot ('esan dut')

ekarriko doskuzu > ekarrik'oskusu ('ekarriko diguzu')

esango dostak > esang'ostak ('esango didak')

Geroaldiko kasuetan, gainera, adibideetan ikusten den moduan, aditz laguntzailearen lehenengo bokala ere galdu egiten da gehienetan.

Aditz laguntzaileak *au*, *eu*, *ai* edo *ei* diptongoak baditu, orduan ez da hasierako *d* hori galtzen; *da* adizkiaren kasuan ere, gehienetan, ez da galtzen:

esan daixela ('esan dezala')

hartu deixen ('har dezan')

ipini dau ('ipini du')

ekarriko dau ('ekarriko du')

konpondu da ('konpondu da')

¹²³ Antzuolan (Larrañaga, 1998) eta Deban (Txurruka eta Urbietta, 2003), adibidez.

3.2.9.4.- *Ba- + dV- > b(a)V*

Ba baldintzako partikulari **d**-z hasten den adizkia gehitzean, oro har, **d** herskaria galdu egiten da, silaba-galera eraginez. Gehienetan **a** bokala ere galdu egiten da:

ikusten ba + dittut > ikusten b(a)ittut ('ikusten baditut')

esaten ba + dok > esaten bok ('esaten baduk')

jaten ba + dosue > jaten bosue ('jaten baduzue')

ikusi ba + dot > ikusi bot ('ikusi badut')

Ondorengo lau adizkiekin, ordea, gehienetan ez dago aldaketarik eta adizkiak oso-osorik ahoskatzen dira: *da*, *die* ('dira'), *dau* ('du') eta *dabe* ('dute').

sartzen bada ('sartzen bada')

artu badau ('hartu badu')

eltzen badie ('heltzen badira')

emon badabe ('eman badute')

3.2.9.5.- *bihar > biher > bie > bi*

Bihar ('behar') aditza gutxitan ahoskatzen da osorik (ezezkoetan, gehienbat). Gehienetan *bia* edo *bie* forma da aurkituko duguna eta batzuetan gehiago ere murrizten da *bi* eginez:

artu bier notzan > artu bienotzan / binotzan ('hartu behar nion')

apurtu egin bier xata > apurtu ein bixata ('apurtu egin behar zait')

Gehienetan **dV-** hasten diren adizkietan murrizketa hori muturreraino eramaten da, *bia > bie > bi* bilakatuz:

egin bier dosue > ein biosue ('egin behar duzue')

jan bier dot > jan biot ('jan behar dut')

Murrizketa hori ez da sistematikoa *da*, *die*, *dabe*, eta *dau* adizkiekin, eta kasu hauetan bietara entzuten da Elorrioko euskaran:

ebatu bier da > ebatu bieda > ebatu bida ('oratu behar da')

erabili bier dira > erabili biedie > erabili bidie ('erabili behar dira')

jan bier dabe > jan biedabe > jan bidabe ('jan behar dute')

edan bier dau > eran biedau > eran bidau ('edan behar du')

3.2.9.6.- Aditz nagusiaren amaierako **-n** galtzea

Aditz nagusia **-n** hizkiaz amaitzen denean, eta aditz laguntzailea kontsonantez hasten denean, ahozko jardunean sarri galtzen da fonema hori. Murrizketa hori ia araua ere bada bi kasutan:

1.- Aditz nagusiak **-tzen/-ten** marka badu, ia-ia aditz laguntzaile guztiekin:

ekartzen eben > *ekartze'eben* ('ekartzen zuten')

emoten xok > *emote'xok* ('ematen dik')

jaten neban > *jate'neban* ('jaten nuen')

artzen dosta > *artz'osta* ('hartzen dit')

ipintten otzen > *ipintte'otzen* ('ipintzen zieten')

2.- Aditz nagusia **-n** hizkiz amaitzen denean (*eman, jan, edan, esan...*), aditz laguntzailea **d**-rekin hasten bada.

emon dostak > *emo'stak* ('eman didak')

jan dittue > *ja'ittue* ('jan dituzte')

Goiko adibideetan ikusten den bezala, aditz laguntzaileak **d**- marka duenean, **n**- ez eze, **d**- ere galdu egiten da. Izan ere, erraz galtzen dira, bata (**-n**) zein bestea (**d**-), eta bata galdu ondoren bokal artean geratzen dena ere aise desagertzen da. Beharbada horrexegatik, badirudi elkartze horiek ahoskatzeko modu bi daudela: kontsonante biak ahoskatuz (hizkera patxadatsu eta jasoagoan), edo biak galduz (hizkera erlaxatu eta arinagoan). Hau da, aditz laguntzailearen lehen hizkia gordetzen bada, **-n** amaiera ere gorde egiten da ia beti.

jan dostasue / *ja'ostasue* ('jan didazue')

ein dittue / *eittue* ('egin dituzte')

esan dosue / *esa'osue* ('esan duzue')

erosten dostak / *erost'ostak* ('erosten didak')

Goiko azpi-arau horren ondorioz, **d**- galtzen ez duten adizkien kasuan (ikus 3.2.9.3 atala), aditz nagusiaren **-n** ere ez da galduko:

jan deixen > (**ja'eixan*) ('jan dezan')

esan dau > (**esa'au*) ('esan du')

etorten da > (**etortze'a*) ('etortzen da')

eraten dabe > (**erate'abe*) ('edaten dute')

Salbuespen dira, era berean, **b**- kontsonantez hasten diren adizkiekin sortzen diren batuerak, baldintzazko egiturak, eta *behar* aditza dutenak. Horietan ez da sekula galtzen **-n** amaiera. Adibidez: *jan badau* ('jan badu'), *ekartzen b'osu* ('ekartzen baduzu'), *emon bidea* ('eman behar da')...

3.2.9.7.- **-k + b-** > **p-**

-k-z bukatzen den hitzaren ondoren **b**-z hasten den beste bat badator, **kb** > **p** bilakaera geratzen da sarritan. Hau legeau ez da sistematikoki betetzen berba guztiekin, baina bai zenbait berba motz eta arruntekin, batez ere *be* (*bere*, 'ere'), *bai*, eta *ba* ('bada') hitzekin. Horiek *pe*, *pai*, eta *pa* esaten dira **-k** ostean badatoz:

onek be bai > *one'pe bai*

diruik bez > dirui'pez

arek bai siela onak! > are'pai siela onak!

badakik ba > badaki'pa

Gainontzeko hitzetan, ostera, luze eta ez hain arruntetan, normalean ez da **b>p** bilakaerarik.

3.2.9.8.- **-k + d- > ez dago aldaketarik**

Inguruko zenbait hizkeratan (Lea-Artibaikoetan, esate baterako), **-k + d- > t-** bilakaera gertatzen da (*Joxek dauka > Joxe tauka*)¹²⁴. Elorrioren ez da horrelakorik gertatzen, eta elkar-keta horretan ez dago aldaketarik (**-k** herskaria leuntzea besterik ez).

Joxek dauka > Joxe(k) dauka

3.2.9.9.- **-t + b- > p-**

Aurrekoaren antzera, **-t** herskariaren ostean ere **b-** ahostuna ahoskabe bihurtzen da sarri-tan. Oraingoan ere, gehienbat *bai*, *ba* eta *be* partikulen kasuan:

bat bai beintzat > ba'pai beintzat

es dakit ba > estaki'pa

bat be es > bapes

3.2.9.10.- Berba amaierako **-t** herskaria galtzea

Berba amaierako **-t** herskaria, **-st** kontsonante multzoan, leundu eta galdu egiten da ahoz-ko jardunean:

bost frontoi > bos frontoi

prest gauz > pres gauz

bost gison > bos gison

3.2.9.11.- Berba amaierako afrikatua desafrikatzea: **tz/ts > s**

Berba amaierako afrikatua (**-tz**), ahozko jardun normalean, gehienetan desafrikatu egiten da kontsonante baten aurrean:

berakatz bila > berakas billa

otz neukan > os neukan

aberats barrixa > aberas barrixa

¹²⁴ Hualdek, Elordietak eta Elordietak (1994) zein Rotaetxek (1978) hainbat adibide dituzte Lekeitio eta Ondarurako: *posi tas* (pozik daude), *gixona tira* (gizonak dira), *sema tatos* (zenbat datoz). Elorrioren ez dugu horrelakorik aurkituko.

| 4 |

Ezaugarri morfologikoak

4.1.- Deklinabidea

4.1.1.- Kasuak eta deklinabide-atzizkiak

Deklinabide-atzizkien marketan, singularreko eta pluraleko kasuetan, kontuan izan behar dira mugatzailea gehitzerakoan gertatzen diren aldaketa fonetikoak eta auzo batetik bestera egon daitezkeen aldeak (ikus 3.1.1.1. puntua).

Hona hemen deklinabide-atzizkiak, banan-banan:

1) Nominatiboa [NOR/ZER]

Aditz iragangaitza duten perpausetan subjektuari dagokion kasua da nominatiboa, eta aditz iragankorreko perpausetan, berriz, objektuari dagokiona.

Ø da nominatiboaren marka. Hala ere, artikulua eranstea, emaitza hauek gertatzen dira:

Mugagabea: **Ø** da nominatibo mugagabearen marka.

*Ba ezta^{kit} zenbat **urte** eingo naban* (Maria Pilar Iñurriagarro)

*Ba honenbesteko bat **gari** abariai emon.* (Isidro Valenciaga)

Singularrean: **-a** da singularreko artikuluaaren marka. Baina bokalez amaitzen diren hitzetan, bokalen elkartzearen ondorioz, zenbait aldaketa fonetiko gertatzen da: **-ia**, **-ixa**, **-ua** eta **-a** dira ohikoenak: **-a/-e+a>-ia**; **-i+a>-ixa**; **-o/-u+a>-ua**).

***ElixIA** be itxi egin zan* (Maria Igarza)

*Sasoe baten **fama haundiXA** eukan harek.* (Pedro Eriz)

*Gero okel**IA** be egoten zan* (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

***GernikakUA** be gogorra ixen zan.* (Herminio Urizar)

Batzuetan, asimilazioz, *-ie*, *-ixe*, *-ue*, *-e* ere egiten da:

EtxIE hustu ein bihe(r) zala *tabernIE* ipiñi biher ebela hamen-da. (Iñaki Gallastegi)

Orduentxe eraten eben hamengo jentiek *ardauE* gure aiña. (Martxel Eguen)

Ta nik *jenerUE* eruen bihe dan modukua gertetako. (Juana Arruabarrena)

Pluralean: **-ak** da pluraleko artikuluaaren marka. Singularrean gertatzen denaren antzera, bokalez amaitutako hitzetan *-ak*, *-iak*, *-ixak* eta *-uak* izan daitezke emaitzak. Batzuetan, asimilazioz, **-ek** ere egiten da Elorrioko euskaran.

Pasau zienian *abioiAK* hamentik Elorriko aldetik harutz... (Herminio Urizar)

Zozo-bidigarruak *jokerAK* eukitten dxuezek. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Horretxek arregletan zittuen *kaltzadAK*. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Behi *gorrixEK* eukezan. (Alejandra Eguen)

2) Ergatiboa [NORK/ZERK]

Ergatiboak subjektuaren funtzioa betetzen du beti, eta aditz iragankorra behar du.

Ergatiboaren paradigma osoa nominatiboko formei amaieran **-k** jarrita eratzen da; salbuespena, kontsonantez bukatzen diren hitzen forma mugagabeak dira, **-ek** marka hartzen dute eta.

Mugatu singularrean ere nominatiboko formari **-k** erantsita sortzen dira forma ergatiboak: **-ak**. Nominatibo pluralean gertatzen den antzera, hemen ere batzuetan, asimilazioz, **-ek** egiten da:

Gure ama *difuntieK* arriua eiñ eben berak goruetan. (Dominga Irazola)

Haren arregliaz *aiuntamentueK* euken ha kargua itxitta ha arregletako (...) ...errentia *aiuntamientuAK* itxi otsan haren kargu hartzeko. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Pluralean **-ak** da marka, nominatibo pluralaren marka bera, alegia. Aurreko kasuetan aipatutako moduan, ergatibo pluralean ere batzuetan **-ek** marka erabiltzen da asimilazioz:

Zozo-bidigarruAK jokerak eukitten dxuezek. (...) Jokerak, jokerak eukitten jittuezek *zozuEK* eta *bidigarruEK*. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

3) Datiboa [NORI/ZERI]

Datiboak zeharkako osagarriaren funtzioa betetzen du.

Mugagabean eta mugatu singularrean, nominatiboko oinarrirei **-(r)i** kasu-marka erantsita eratzen dira datiboko formak. Elorrioko euskaran bokal arteko *-r-* galdu egiten da hitz egiterakoan eta **-i** marka geratzen da:

...itxi atia, tiratu *atiaI* ta juen. (Maria Aizpurua)

...etxetik emoten otsan *argixaI*. (Claudio Egidazu)

Eta hori esa(n) otsan gure *aitleI*. (Maria Pilar Iñurriagarro)

Mugatu pluralean, ostera, datiboko formen eraketa bestelakoa da: nominatiboko formei barrik, oinarriko hitzari gehitzen zaio kasu-marka **(-e(r)i)**. Singularrean bezala, datibo pluralean ere bokal arteko **-r-** galdu egiten da eta **-ei** marka geratzen da. Elorrioko euskaran **-ai** eta **-ei** markak erabiltzen dira datibo pluralean:

*Da agarraue gero **gizonAI** kobrau eitte(n) otsen plazan. (Alejandra Eguen)*

*Holakoxiak ipini **keixAI** ta **makatzAI** ta. (Isidro Valenciaga)*

Adinekoek **-ai** darabilte gehiago, baina ematen du gazteagoek bietara erabiltzen dutela, azen-tua aldatuta. Izan ere, nagusienek azentuarekin bereizten dituzte datibo singularra eta plurala:

- *gizónai (sg)*

- *gízonai (pl)*

4) Jabetza-genitiboa [NOREN]

Jabetza-genitiboak, izenak dioen moduan, jabetasuna adierazten du normalean, baina jabetzarekin zerikusirik ez duten beste hainbat testuinguruan ere agertu daiteke: **-(r)(e)n bat** egituran, datetan (hilabeteari erantsita) edo postposizio jakin batzuekin, esaterako.

Mugagabea: jabetza-genitiboaren mugagabeko forma nominatibo mugagabeko formei kasu-marka erantsita lortzen da (datiboan moduan). Bokal arteko **-r-** galdu egiten denez, **-n** da mugagabeko marka Elorrioko euskaran. Kontsonantez bukatutako hitzei lotzerakoan, baina, loturazko **-e-** bokala gehitzen da:

*Berak saldu otsan itxuria **motorrEN** bat edo zeozer. (Herminio Urizar)*

*Holan denporale **txarrEN** bat jo ezkeru igual egun **erdiN bat** edo **egunEN bat** geratzen badok bandadan bat edo... (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Mugatu singularra eratzeko, nominatibo singularreko formei **-n** kasu-marka eransten zaie. Aurrerago aipatu dugun moduan, nominatibo singularrean **-ia** egiten dute hiltun batzuek eta **-ie** besteei. Genitiboko **-n** marka gehitzean **-ian** eta **-ien** markak sortuko lirateke, beraz. Baina normalean **-ien** egiten dute bai nominatiboan **-ie** egiten dutenek eta baita **-ia** egiten dutenek ere (ikus 3.1.1.1. puntua).

*Ta salto eitten dot **hormieN** bestekaldera ta, gero kartutxuek berak esplotau. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, Berriozabaleta auzoa)*

*“**MaixueN** alabia” esan biherrien, “Abadetxuena”. (Dominga Irazola, San Agustin auzoa)*

*...tabako **rubixueN** usaiña hartu ta. Joe! Rafa, Jaime... horrek zerekuak, Etxebarria Bilboko tailler zerekuak. (Pedro Eriz, kalea)*

*Hori bonbardeuoi Durangokua treinta de marzo edo, **martixeN** hogetamarrien edo ixen zan. (Herminio Urizar, kalea)*

Elorrioko euskaran, genitibo mugagabeko eta singularreko formek ez dute **/r/** soinurik, galdu egiten delako bokal artean. Izenordainak dira salbuespena.

Mugatu pluraleko formak oinarriko hitzari **-en** gehituta lortzen dira.

*Ta han hiru **neba-arrebEN** artian dxeuan bat...* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

*Kastigue izeten zan belaubiko **txirtEN** ganien.* (Margarita Lasuen)

5) Partitiboa [-rik]

Partitiboa mugagabeen ageri da beti, eta **-(r)ik** da hartzen duen marka. Elorrioko euskaran, beste kasu batzuetan gertatzen den antzera, galdu egiten da partitiboko /r/ soinua.

*Da gu illuntzen hasi ebenien danok etxera ta atiek itxi danak barrutik eta, iñoi ez dotsagula zabaldu biher **ateIK**-eta.* (Iñaki Gallastegi)

*Ze orduan ez euen **telaIK**.* (Dominga Irazola)

*Ta harrezkero ezta kitt halako **ezteguIK** zertu zan.* (Alejandra Eguen)

Dena dela, **-i** bokalez amaitzen diren berbetan gehientsuenetan gorde egiten da /r/:

*Esa(n) otsen Aldapeko sozio batek neuk itxi notsan ezker bihe(r) dan moduko **bezka-RIK** eztabela jan.* (Juana Arruabarrena)

6) Instrumentala [ZEREZ]

Aditzak adierazten duen prozesua zein tresnaz edo zeren bitartez burutzen den adierazten duen kasua da hau.

Instrumentala gutxi erabiltzen da, sarritan honen ordeztu beste kasu batzuk (soziatiboa, mobitatiboa edo inesiboa) erabiltzen dira eta. Gainera, gehienetan mugagabeen erabiltzen da. Bokalez amaitzen diren berbek zuzenean hartzen dute instrumentalaren **-z** marka, eta konsonantez amaitzen direnek, berriz, **-e**- lotura bokala txertatuta (**-ez**).

*Jo baldia ta taberna guztia bete zan **abarketaZ**.* (Maria Igarza)

*Hamendik **mendiZ** mendi...* (Genara Eguren)

*Elixia dana beteta **kurutzeZ**.* (Jose Aizpurua)

7) Soziatiboa [NOREKIN/ZEREKIN - NOREGAZ/ZEREGAZ]

Elorrian, inguruko hizkeretan moduan, **-(e)kin** eta **-(e)gaz** marka biak erabiltzen dira soziatiboan. Oro har, **-(e)gaz** erabiltzen da mugagabeen eta singularrean:

*Eta hori izekuoi ezkondu zanian, hori izekuoi edo, eruen zittuen arriue, **amaZ**, **geuGAZ** bizi zan, ezkondu zanian burdi bi **arriuaZ** eta asto bi. Eta beste guztiok oiñez, **soiñojo-lliAZ**, hori **GelatxoAZ**.* (Alejandra Eguen)

Adibideetan ikusten den moduan, hitzari **-(e)gaz** atzizkia gehitzean, normalean, galdu egiten da bokalarteko **-g-** eta **-(e)az** forma geratzen da: *ama + gaz > amagaz > amaaZ > amaz*. Arrazoi honengatik, batzuetan **-(e)az** forma soildua instrumentalarekin nahasten da, antzeko itxura hartzen duelako.

Pluralean **-ekin** marka erabiltzen da. Elorrioko “a hiztunek” **-akin** egiten dute pluralean; “e hiztunek”, berriz, **-ekin** egiten dute (ik. 3.1.1.1. puntua), **a-z** bukatzen diren hitzetan izan ezik (kasu horretan, **-akin**).

*Da gabe baten etorri zien goxeko laurak aldien eta, benga! Etxie hustu ein bihe(r) zala tabernie ipiñi biher ebela hamen-da. Eta aittak: “Ta ni **umiEkin** nora bialdu biher no-zue ba?” (Iñaki Gallastegi)*

*Ze lagun neure gizonaz ba hango anaiek zien. Aiztak **anaiEkin** aiztak. (...) Bai, **txilin-txuEkin**. Ta ardi-narrue zuri-zuri-zurixe, horrek irixok eruen eben. (Alejandra Eguen)*

*Eta gure ama jun zan **esniEkin** Eibarrera, eta illuntzera arte ez zan etorri. (Pantxi Tre-viño, Leiz auzoa)*

*Eta gero bestekaldien euen balde haundi bat **abarketAKIN**; ze orduen **abarketAKIN** ibil-tten giñien danok, eta gu asko giñien da abarketak pe asko. (Maria Igarza)*

***Abarka-galtzAKIN** neguen-da, **abarka-galtzAKIN** plazan dantzok itten. (Genara Egu-ren)*

*Eta gero bezkaixa be **koziñerAKIN**-eta baserrixen. (Alejandra Eguen)*

*Orduen kamiñoi pe eseuen da **ganauAKIN** einbiesan karriua. (Juan Arregi, TOP.)*

*Orduen baakisu etxaunak **etxaunAKIN** eskontzen sien, da... (Eusebio Arietaleanizbe-askoa, TOP.)*

Eman ditugun adibide gehienetan sozietiboak kidetasuna adierazten du. Adierarik arrun-tena hori den arren, beste hainbat ere izan ditzake, besteak beste zergatia, modua, nolakotasuna, denbora.

*Nik lelengo tirua botako naxuan sei-zazpi bat **urteGAZ** edo. (Lorenzo Arietaleanizbe-askoa)*

*Hamasei bat urte ein nittuenian aittan **permisuAZ** ibili zeikian eskupetia. (Lorenzo Arie-taleanizbeaskoa)*

*Elorrixoko batek Urkiolara hogetamazortzi-berrogei **kiloGAZ** ixo xuan. (Jose Luis Ar-danza)*

8) Motibatiboa [NORENGATIK/ZERGATIK]

Zergatia adierazteko balio duen postposizio-atzizki honen aldaera nagusia **-(g)aittik** da Elo-rioko euskaran¹²⁵. Askotan **-gaittik** markaren /g/ herskari ahostuna bokal artean geratzen da eta galtzeko joera handia izaten du: **-(e)aittik**.

*Ez euen libertadeik hona etorteko, baiña seguramente **ardixeGAITTIK**. (Claudio Egi-dazu)*

*Ez, hamen Urkiola dok aldapaik gogorrera **askoGAITTIK**. (Jose Luis Ardanza)*

*Amabos milla **pesetAITTIK**, harek soluek, basuek, etxia... (Eusebio Arietaleanizbeas-koa)*

¹²⁵ Elorrioren ez dira arruntak Durangaldeko **-ka(i)ttik** formaren multzokoak, ezta Debagoieneko **-gatik** formaren taldekoak ere.

9) Destinatiboa [NORENDAKO - NORENTZAT - NORENTZAKO]

Destinatiboan **-(e)ntzako** eta **-(e)ndako** markak erabiltzen dira Elorrian:

Ta gureTZAKO, bueno, kalien denpora guztian da, ezebe ez zan egoten baiña, kalien egoten giñien (Maria Igarza)

SemieNTZAKO erosi dot. (inkesta-Genara Eguren)

... esate(n) eben hau “ezemas” ta zereNDAKO, granuENDAKO-ta ona zala (Pedro Eriz)

DaneNDAKO arriua eiñ eban liñuaz berak. (Dominga Irazola)

NereTAKO Madriletik haretzek (Pedro Eriz)

Ura erateko be haraxe, ganauenTAKO be haraxe, eta itturrixa elegantia. (Eusebio Arie-taleanizbeaskoa)

10) Prolatiboa [-tzat]

Prolatiboa kasu berezia da, mugagabeen baino ez baita erabiltzen. Prolatiboaren marka **-(tzat)** zuzenean txertatzen zaio hitzari, hitz-amaiera bokalduna zein kontsonanteduna izan; hitzaren amaierako letra afrikatua denean (*tz/ts*), frikaritu egiten da (*z/s*) (adib.: *haritz+tzat>haritztat*). Aditz edo esamolde jakin batzuekin ez bada, gutxi erabiltzen da prolatiboa.

11) Leku-denborazko genitiboa [NONGO]

Mugagabea: leku-denborazko genitiboaren mugagabeko forma **-(e)(ta)ko** da. Mugagabearen marka zuzenean eransten zaio hitzari amaiera bokaldunen kasuan, eta **-e-** epentetikoa gehituta amaiera kontsonantedunen kasuan:

Hiru etxeTAKO ardixak. (Claudio Egidazu)

Singularreko forma **-(e)ko** da. Kontsonantez bukatutako hitzei loturazko **-e-** jartzen zaie.

Eta gero bestetik auzoKO neska ta mutil danok batera bejatzan giñen kalera. (Alejandra Eguen)

DiputaziñoKO eskolak zien horrek. (Margarita Lasuen)

Eta etxeKO danak atxur banaz mahats arteKO bedarrak-eta ebaten... (Iñaki Gallastegi)

AiuntamentuKO balkoittik. (Iñaki Gallastegi)

Pluraleko forma **-etako** da. Bai singularreko marka eta bai pluralekoa zuzenean eransten zaizkie hitzei.

Bai, hoixe, landa-baztarrETAKO sasi artietan eta. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Gerria urte ebenien hor frailliETAKO eskoletxien ipiñi eben kuartela. (Iñaki Gallastegi)

Leku-izenek zuzenean hartzen dute **-(e)ko/-go** marka:

Da han izen zan hamen IntxortaKO hau frentia apurtu ebenien, hiru egun edo lau lehenau GernikaKUA ixen zan. (...) “hartuizuz danak eta jun zaitte zeera, AbadiñoKO auzua... (Herminio Urizar)

*Da jaixetan, **ElorriKO** jaixetan **DurangoKO** musikie da **MundragoKUE** etorte(n) zien.*
(Alejandra Eguen)

Leku-denborazko genitiboak leku-denborazko beste atzizkiekin batera dituen ezaugarriak hauek dira:

- Forma mugagabea eta pluralean *-ta-* artizkia hartzen dute.
- Izen bizigabeei bakarrik eransten zaie. Jarraian azalduko ditugun leku-denborazko beste postposizio-atzizkiak izen bizidunei ere erants dakizkieke, baina bizidunekin beste forma bat hartzen dute.

Atal honetatik aurrerako leku-denborazko postposizio-atzizkietan bizidunen deklinabidea eta bizigabeena bereiziko ditugu, postposizio-atzizkien formak desberdinak baitira kasu batean eta bestean. Bizidunen deklinabidea ez da asko erabiltzen eta kasu batzuetako adibiderik ez dugu jaso. Bi deklinabide-moten arteko gurutzaketak ere gertatzen dira, batez ere, bizidunak bizigabe gisa deklinatzen dira sarri.

12) Inesiboa [NON/NORENGAN]

a) Bizigabeen deklinabidea (NON)

Mugagabeko marka **-(e)tan** da. Bokalez amaitzen diren hitzek zuzenean hartzen dute marka, eta kontsonantez amaitzen direnek, berriz, loturazko bokala gehituta.

*Eta euezen baldien **lejiatAN** ipinita.* (Maria Igarza)

*Edozein **lekuTAN** ba ez dok egoten.* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Singularreko marka **-(e)an** da, baina zehaztapen batzuk egin behar dira. Berezko *-a* duten hitzak beste hitzetatik guztiz bereizten dira, hitzari berari zuzenean lotzen zaio-eta marka (elixa*N*, errota*N*, hanka*N*). Bokalez amaitutako beste hitz guztien kasuan, nominatiboko forma mugatuari eransten zaio inesiboaren marka (*urtIAN*, *herriXAN*, *lurrIAN*...). Genitiboan gertatzen den antzera, inesiboan ere asimilazioa egiten dute Elorrioko euskaran bai “a hiztunek” eta bai “e hiztunek” eta, beraz, *-e*-dun formak dira ohikoenak (*urtIEN*, *herriXEN*, *lurrIEN*...). Kontsonantez bukatutako hitzek ere berdin jokatzen dute loturazko bokala sartu ostean.

*Oiñ **kortaN** ganauak pe danak-eta.* (Martxel Eguen)

*Gari-**arkaN** sartuta eukiten zan.* (Angel Gallastegi)

*fusillak **bentanaN** da paiñolo gorrixa ta* (Maria Igarza)

*Eta behin sartain bat [...] beko **atieN**, oin serrauta dauen **atieN**...* (Maria Aizpurua)

*Aitte **taillerrieN** ebillen.* (Pantxi Treviño)

*Euki eben hor etxe **aurrieN** folloe bat eta geratu giñien barrido **ohieN**.* (Iñaki Gallastegi)

Pluraleko marka -etan da.

*...gero hartu **katxarruETAN** eta eruen soziedadera. (Juana Arruabarrena)*

*Gari-arkan sartuta eukiten zan. Garixa garbittuta **arkETAN**, da... (Angel Gallastegi)*

*Oin be lurrak karian premiña badauke. **OrtuETAN** eta. (Angel Gallastegi)*

***KotxiETAN** sartzen zien eta gora ta behera... (Maria Igarza)*

*Porrejenplo zozo-bigarrua **tontorrETAN**-eta nekez egoten dok. (...) Beti be holan bixkar **aldetxuETAN** eta holan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Eman ditugun adibideetan inesiboa lekua adierazteko erabiltzen da, NON galderari erantzunez. Baina beste esangura batzuekin ere erabiltzen da, besteak beste ondorengoak adierazteko: denbora, jarduera, modua, kopurua eta salneurria.

*Zozo-**bidigarroTAN** eittia piñua dauen lekuan edo arbolia... (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Orduen eguerdi-**domekETAN**, eguerdi-**atsaldETAN** mutiko [kuadrillia] jueten giñien eta. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

***GoruETAN** eitten eben. (Margarita Lasuen)*

*Ba kuarta-**denporETAN** eitten zan bijilixia. (Pantxi Treviño)*

*Baiña gero, **askoTAN** illundu orduko etxera. (Genara Eguren)*

b) Bizidunen deklinabidea (NORENGAN)

Bizidunen inesiboko atzizkia **-(e)ngan** da, berez, baina oso gutxi erabiltzen da. Honen ordez bizigabeen inesiboa erabiltzen da normalean, baina beste egitura batzuk ere erabil daitezke (*-re(n)* gain postposizioa, soziatiboa...).

Atal honetan aipatzeko modukoa da, era berean, jabegoa eta inesiboa adierazten dituen **-(e)nean** forma. ‘Nor baiten etxean’ da forma horren esangura; ‘etxea’ zentzu zabalean hartuta, beheko adibideetan ‘negozioa’ ere izan daitekeela ikusten da eta. Elorrioko euskaran **-(e)nian** eta **-(e)nien** aldaerak erabiltzen dira:

*Hemen esaten eban harek, hemen etxien jaixo ei zan hor **HerreritoNIAN** ero ba mutilen bat listo samarra zana. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Pedro ta bixok **SixtoNIEN** behera [zetozen]. (Maria Aizpurua)*

13) Ablatiboa [NNDIK/NORENGANDIK]

a) Bizigabeen deklinabidea (NNDIK)

Bizigabeen deklinabidean, mugagabeko marka **-(e)tatik** da, singularrekoa **-(e)tik**, eta **-etatik** pluralekoa. Amaierako **-k** beti ahoskatzen da, inguruko zenbait hizkeretan ez bezala¹²⁶:

*Da han etortzen zan ura, bueno, leku **biTTATIK**, ur asko etorten zan. (Claudio Egidazu)*

*Ez motza. **BelaunETIK** behera. (Genara Eguren)*

¹²⁶ Esate baterako, Aramaion (Ormaetxea, 2002) edo Zaldibarren (Gaminde, 2003).

Gero **arbolaTIK** jausi ein nitzen eta enitzen gero juen gehixao. (Dominga Irazola)

genduan ba guk alkarraz **kaleTIK** urteten genduan, hemendik bueltia ein Miñota Leiz **aldeTIK** ta gero basarrira [...]. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

...atiek itxi danak **barruTIK** eta, iñoi ez dotsagula zabaldu biher ateik-eta. (Iñaki Gallastegi)

Ni eindde nau **San FerminETATIK** etorri eta gari ebaten eindda. (Pedro Eriz)

Leku-izen bereziek zuzenean hartzen dute marka. Kontsonantez bukatzen direneri loturazko -e- tartekatzen zaie:

San PrudentzioTIK, BergaTIK. (Iñaki Gallastegi)

Ta **IntxortaTIK** edo ikusten zittuen ardixok. (...) Nora doiazen be ez. Intxortara, **Asen-tzioTIK** ziher Elgetara. (Claudio Egidazu)

Neretako **MadriLETIK** haretzek, eta zerak be bai, Valientenak be bai, Buzkantz Kalera, horrek be bai, **MadriLETIK.** (Pedro Eriz)

b) Bizidunen deklinabidea (NORENGANDIK)

Bizidunetan ablatiborako erabiltzen den marka **-(re)(n)(g)andik** da. Beste deklinabide-atzizki batzuetan gertatzen den bezala, jabetza-genitiboaren marka aukerakoa da, baina genitiborik bariko aldaerak **-(e)gandik** genitibo-markadunak **-(re)(n)gandik** baino gehiago erabiltzen dira. Horrez gainera, **-g-** ere normalean galdu egiten da ahozko jardunean. Ezau-garri hori bizidunen deklinabide osoan errepikatzen da.

Aurretik aipatu bezala, bizidunen deklinabideak ez dira hain erabiliak. Ablatiboa inesiboa baino gehiago erabiltzen den arren, ez dugu adibiderik jaso bildutako testigantzetan.

Azkenik, inesiboa moduan, hemen ere aipatzekoa da jabegoa eta ablatiboa adierazten dituen forma: **-(e)netik**.

Hau kaliau zan Julian **ZapaterueNETIK** honutz ondo, ta panaderixatik harutz be ondo. (Maria Igarza)

14) Adlatiboa [NORA/NORENGANA]

a) Bizigabeen deklinabidea (NORA, ZERTARA)

Mugagabean, **-(e)tara** da marka.

Hor Mondraora goiazela **eskumaTARA** (Pedro Eriz)

Ilbarrixan botatako pagua **suTARA** botatakuan bitsa darixola. (Patxi Esteibarlanda)

Mugatu singularrean, **-(e)ra** da marka; postposizio-atzizkia izenari txertatzen zaio zuzenean, ez forma mugatuari. Kontsonantez amaitutako hitzetan loturazko bokala txertatzen da normalean.

Orduentzek amak armozua emon oskun da ba gu **zeeRA**, Konbentu **kaleRA**, ez, Barria **kaleRA** jueteko giñien ba **eskolaRA**, Maristetara. (Herminio Urizar)

MezaRA jueten giñien gora, **ermittaRA**. (Genara Eguren)

Ta holan **barrankuRA**, zulueta ta jueten bazan-eta... (Patxi Esteibarlanda)

Mugatu pluralaren marka -etara da.

Ostien euren etxiETARA. (Pedro Eriz)

... Barria kalera jueteko giñien ba eskolara, MaristETARA. (Herminio Urizar)

Hona ermittETARA edo eztakit zelan zan, errogatibak edo, eurixa eskatzen. (Isidro Valenciaga)

Ta holan barrankura, zuluETARA ta jueten bazan-eta (...) berutz juten bazien barran-kuETARA ta sakonETARA, hurrengo egunien denporale txarra jeneralian. (Patxi Es-teibarlanda)

Bota ebezen berrogei kaiñonazo baiño gehixao hona frailliETARA (Iñaki Gallastegi)

Leku-izen bereziei ere zuzenean gehitzen zaie atzizkia. Bokalez amaitutakoei zuzenean erans-ten zaie marka, eta kontsonantez amaitutakoei, berriz, loturazko bokala tartean dela.

Ba ibillaldixe zan neure etxetik, Telletxetik GazetaRA. (Alejandra Eguen)

IntxortaRA, Asentziotik ziher ElgetaRA. (Claudio Egidazu)

Adlatiboak norabide esangura ez ezik beste batzuk ereizan ditzake: denbora-tartea, leku-tartea, 'noiz' esangura, modua, leku zehatza, ekintza, 'zeren bila', besteak beste.

b) Bizidunen deklinabidea (NORENGANA)

Bizidunetan adlatiborako erabiltzen den marka **-(r)(e)(n)(g)ana** da. Hala ere, batzuetan atziz-kiaren aurreko jabetza-genitiboko marka ez da agertzen eta zuzenean **-(e)(g)ana** marka gehi-tzen zaio hitzari. Bokal artean geratzen den -g- ere galdu egiten da sarri, atzikia guztiz soil-duz **-(e)ana**. Hona hemen adibide batzuk:

Ta jun zan eta gero odol asko, odol asko, ta medikuANA [juan bihar gazela gurien], ta batek lagundu osten ta medikuaANA erueten-da. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Eta esan onan Pedrok: "Juen in bihou MariANA, Mari txarto dau ta". (Maria Aizpurua)

Eta beste batEANA juen be bai. (Juan Ardanza)

Hemen ere adlatiboa eta jabegoa adierazten dituen **-(e)nera** forma aipatu beharra dago; 'nor-baiten etxera' adierazteko ('etxera' zentzu zabalean hartuta) erabiltzen da.

Da han, MotxoiaNERA juen zaittie eta esaiozue neuk bialdu zaittutela. (Herminio Urizar)

15) Muga-adlatiboa [NORAINO/NORENGANAINO]

Postposizio-atzizki honek lekuzko muga adierazten du normalean (bestelako esapideetan ere erabiltzen den arren).

a) Bizigabeen deklinabidea (NORAINO)

-(e)taraiño da mugagabeko marka, **-(e)raiño** singularrekoa eta **-etaraiño** pluralekoa. Elo-rioko euskaran **-(e)raiñoKO** ere erabiltzen da batzuetan.

GoRAIÑO zan libre hau. (Margarita Lasuen)

HonAIÑO tapauta. (Genara Eguren)

... han goititik behera grada guztiak beheko **barreneRAIÑOKO** ta... (Maria Aizpurua)

Ganauak hartuta **BilboRAIÑOKO** juen zien. (Claudio Egidazu)

b) Bizidunen deklinabidea (NORENGAINO)

Bizidunekin erabiltzen den marka **-(e)(n)ganaiño(k)** da, baina oso gutxi erabiltzen da Elorri-
on.

Honekin batera, jabetza-genitiboa eta muga-adlatiboa adierazten dituen **-neraiño(k)** ere erabiltzen da, ‘-ren etxeraino’ esangurarekin.

16) Hurbiltze-adlatiboa [NORUTZ/NORENGANUTZ]:

a) Bizigabeen deklinabidea (NORUTZ)

Mugagabeko marka **-(e)tarutz** da, **-(e)rutz** singularrekoa, eta **-etarutz** pluralekoa. Elorri-
ko euskaran ez da erabiltzen mendebaldeko beste hizkera batzuetan erabiltzen den **-ran-
tza**¹²⁷. Izen arruntekin adibiderik jaso ez dugun arren, hona hemen **-rutz** atzizkia erabiltzen
dela agertzen duten zenbait adibide:

Hau kaliau zan Julian Zapateruenetik **honutz** ondo, ta panaderixatik **harutz** be ondo. (Ma-
ria Igarza)

Ta intxarrixak-eta zaata asko etaraten **be(he)RUTZ** juten bazien... (Patxi Esteibarlanda)

Barria kalien, Calle Barria han dau bat, Konbentu kalia ez hurrengua **harutz** (Hermi-
nio Urizar)

b) Bizidunen deklinabidea (NORENGANUTZ)

Bizidunen forma ez da erabiltzen.

¹²⁷ Iurretan **-rantza** atzizkia erabiltzen da (Errazti, 1994), baina Berrizen (Bravo, 2001) eta Abadiñon (Gaminde, 1991) **-rutz**. Eta baita Debagoienean ere.

4.1.2.- Deklinabide-taulak

4.1.2.1.- Izen arrunt bizigabeen deklinabide-taula

Bizigabeen deklinabidearen taulak osatzeko, hitz hauek aukeratu ditugu: *elixa, kale, mendi, baso, buru, lur*¹²⁸.

1. Mugagabea

	elixa	kale	mendi	baso	buru	lur
Nominatiboa	elixa	kale	mendi	baso	buru	lur
Partitiboa	elixaik	kaleik	mendi(r)ik	basoik	buruik	lurrik
Ergatiboa	elixak	kalek	mendik	basok	buruk	lurrek
Datiboa	elixai	kalei	mendi(r)i	basoi	burui	lurri
Genitiboa	elixa(re)n	kale(re)n	mendi(re)n	baso(re)n	buru(re)n	lurren
Instrumentala	elixaz	kalez	mendiz	basoz	buruz	lurrez
Soziatiboa	elixa(g)az	kale(g)az	mendi(g)az	baso(g)az	buru(g)az	lurre(g)az
Motibatiboa	elixa(g)aittik	kale(g)aittik	mendi(g)aittik	baso(g)aittik	buru(g)aittik	lurre(g)aittik
Destinatiboa	elixa(re)ndako	kale(re)ndako	mendi(re)ndako	baso(re)ndako	buru(re)ndako	lurrendako
	elixa(re)ntzako	kale(re)ntzako	mendi(re)ntzako	baso(re)ntzako	buru(re)ntzako	lurrentzako
	elixa(re)ntzat	kale(re)ntzat	mendi(re)ntzat	baso(re)ntzat	buru(re)ntzat	lurrentzat
Prolatiboa	elixatzat	kaleztat	menditzat	basotzat	burutzat	lurtzat
Leku-genitiboa	elixa(ta)ko	kale(ta)ko	mendi(tta)ko	baso(ta)ko	buru(ta)ko	lurre(ta)ko
Inesiboa	elixa(ta)n	kaletan	mendittan	basotan	burutan	lurretan
Ablatiboa	elixa(ta)tik	kale(ta)tik	mendi(tta)tik	baso(ta)tik	buru(ta)tik	lurre(ta)tik
Adlatiboa	elixatar	kalelara	menditara	basotara	burutara	lurretara
Muga-adlatiboa	elixa(ta)raño	kale(ta)raño	mendi(tta)raño	baso(ta)raño	buru(ta)raño	lurre(ta)raño
Helburu-adlatiboa	elixa(ta)rutz	kale(ta)rutz	mendi(tta)rutz	baso(ta)rutz	buru(ta)rutz	lurre(ta)rutz

¹²⁸ Aurreko atalean azaldu ditugu deklinabide-markek har ditzaketan formak eta aldaerak. Tauletan forma nagusiak bakarrik jarri ditugu. Kontuan izan aukera eta aldaera gehiago ere izan badela Elorrioko hizkeran.

2. *Mugatu singularra*¹²⁹

	elixa	kale	mendi	baso	buru	lur
Nominatiboa	elixia	kalia	mendixa	basua	burua	lurra
Partitiboa	---	---	---	---	---	---
Ergatiboa	elixiak	kaliak	mendixak	basuak	buruak	lurrak
Datiboa	elixiai	kaliai	mendixai	basuai	buruai	lurrai
Genitiboa	elixien	kalien	mendixen	basuen	buruen	lurren
Instrumentala	---	---	---	---	---	---
Soziatiboa	elixia(g)az	kalia(g)az	mendixa(g)az	basua(g)az	burua(g)az	lurra(g)az
Motibatiboa	elixia(g)aittik	kalia(g)aittik	mendixa(g)aittik	basua(g)aittik	burua(g)aittik	lurra(g)aittik
Destinatiboa	elixiendako	kaliendako	mendixendako	basuendako	buruendako	lurrendako
	elixientzako	kaliientzako	mendixentzako	basuentzako	buruentzako	lurrentzako
	elixientzat	kaliientzat	mendixentzat	basuentzat	buruentzat	lurrentzat
Prolatiboa	---	---	---	---	---	---
Leku-genitiboa	elixako	kaleko	mendiko	basoko	buruko	lurreko
Inesiboa	elixan	kalien	mendixen	basuen	buruen	lurren
Ablatiboa	elixatik	kaletik	menditik	basotik	burutik	lurretik
Adlatiboa	elixara	kalara	mendirara	basora	burura	lurrera
Muga-adlatiboa	elixaraiño	kalaraiño	mendiraiño	basoraiño	bururaiño	lurreraiño
Helburu-adlatiboa	elixarutz	kalerutz	mendirutz	basorutz	bururutz	lurrerutz

¹²⁹ "E hiztun" moduan izendatu ditugunek -e egiten dute nominatiboa eta ergatiboa (ikus 3.1.1.1. atala). *elixie, kalie, elixiek, buruek...*

3. *Mugatu plurala*¹³⁰

	elixa	kale	mendi	baso	buru	lur
Nominatiboa	elixak	kaliak	mendixak	basuak	buruak	lurak
Partitiboa	---	---	---	---	---	---
Ergatiboa	elixak	kaliak	mendixak	basuak	buruak	lurak
Datiboa	elixai	kaliak	mendixai	basuai	buruai	lurrai
Genitiboa	elixen	kalien	mendixen	basuen	buruen	lurren
Instrumentala	---	---	---	---	---	---
Soziatiboa	elixakin	kaliakin	mendixakin	basuakin	buruakin	lurakin
Motibatiboa	elixe(g)aittik	kalie(g)aittik	mendixe(g)aittik	basue(g)aittik	burue(g)aittik	lurre(g)aittik
Destinatiboa	elixendako	kaliendako	mendixendako	basuendako	buruendako	lurrendako
	elixentzako	kaliendzako	mendixentzako	basuentzako	buruentzako	lurrentzako
	elixentzat	kaliendzat	mendixentzat	basuentzat	buruentzat	lurrentzat
Prolatiboa	---	---	---	---	---	---
Leku-genitiboa	elixetako	kalietako	mendixetako	basuetako	buruetako	lurretako
Inesiboa	elixetan	kalietan	mendixetan	basuetan	buruetan	lurretan
Ablatiboa	elixetatik	kalietatik	mendixetatik	basuetatik	buruetatik	lurretatik
Adlatiboa	elixetara	kalietara	mendixetara	basuetara	buruetara	lurretara
Muga-adlatiboa	elixetaraño	kalietaraño	mendixetaraño	basuetaraño	buruetaraño	lurretaraño
Helburu-adlatiboa	elixetarutz	kalietarutz	mendixetarutz	basuetarutz	buruetarutz	lurretarutz

¹³⁰ Datiboan *-ei* ere entzuten da, batez ere gazteagoen artean: *elixei, kaliei, mendixei, basuei, buruei, lurrei*. Soziatiboan “*e* hiztunek” *-ekin* egiten dute *-a* bukaeradun berbe-tan kenduta beste kasu guztietan: *kaliekin, mendixekin, basuekin, buruekin, lurrekin* (ikus 4.1.1. atala).

4.1.2.2.- Izen arrunt bizidunen deklinabide-aula

Bizidunen deklinabidearen paradigma erakusten duten taulak osatzeko, berba hauek aukeratu ditugu: *seme*, *alaba*, *gizon*.

1. *Mugagabea*

	alaba	seme	gizon
Nominatiboa	alaba	seme	gizon
Partitiboa	alabaik	semeik	gizonik
Ergatiboa	alabak	semek	gizonek
Datiboa	alaba(r)i	seme(r)i	gizoni
Genitiboa	alaba(re)n	seme(re)n	gizone(n)
Soziatiboa	alaba(g)az	seme(g)az	gizone(g)az
Motibatiboa	alaba(g)aittik	seme(g)aittik	gizone(g)aittik
Destinatiboa	alaba(re)ndako	seme(re)ndako	gizonendako
	alaba(re)ntzako	seme(re)ntzako	gizonentzako
	alaba(re)ntzat	seme(re)ntzat	gizonentzat
Prolatiboa	alabatzat	semetzat	gizontzat
Inesiboa	alaba(n)gan	seme(n)gan	gizone(n)gan
Ablatiboa	alaba(n)gandik	seme(n)gandik	gizone(n)gandik
Adlatiboa	alaba(n)gana	seme(n)gana	gizone(n)gana
Muga-adlatiboa* ¹³¹	alaba(n)ganaiño	seme(n)ganaiño	gizone(n)ganaiño
Hurbiltze-adlatiboa*	alaba(n)ganutz	seme(n)ganutz	gizone(n)ganutz

¹³¹ Aurreko azalpenetan esan dugun bezala, muga-adlatiboa eta hurbiltze-adlatiboa ia-ia ez dira erabiltzen bizidunekin. Inesiboa, ablatiboa eta adlatiboa ere guxi.

2. *Mugatu singularra*

	alaba	seme	gizon
Nominatiboa	alabia	semia	gizona
Partitiboa	---	---	---
Ergatiboa	alabiak	semiak	gizonak
Datiboa	alabiai	semiai	gizonai
Genitiboa	alabien	semien	gizonen
Soziatiboa	alabia(g)az	semia(g)az	gizona(g)az
Motibatiboa	alabiagaitik	semiagaitik	gizonagaitik
Destinatiboa	alabiendako	semiendako	gizonendako
	alabientzako	semiენტzako	gizonentzako
	alabientzat	semiენტzat	gizonentzat
Prolatiboa	---	---	---
Inesiboa	alabie(n)(g)an	semie(n)(g)an	gizone(n)(g)an
Ablatiboa	alabie(n)(g)andik	semie(n)(g)andik	gizone(n)(g)andik
Adlatiboa	alabie(n)(g)ana	semie(n)(g)ana	gizone(n)(g)ana
Muga-adlatiboa*	alabie(n)(g)anaño	semie(n)(g)anaño	gizone(n)(g)anaño
Hurbiltze-adlatiboa*	alabie(n)(g)anutz	semie(n)(g)anutz	gizone(n)(g)anutz

3. *Mugatu plurala*¹³²

	alaba	seme	gizon
Nominatiboa	alabak	semiak	gizonak
Partitiboa	---	---	---
Ergatiboa	alabak	semiak	gizonak
Datiboa	alabai	semiai	gizonai
Genitiboa	alaben	semien	gizonen
Soziatiboa	alabakin	semiakin	gizonakin
Motibatiboa	alabe(g)aittik	semie(g)aittik	gizone(g)aittik
Destinatiboa	alabendako alabentzako alabentzat	semiendako semientzako semientzat	gizonendako gizonentzako gizonentzat
Prolatiboa	---	---	---
Inesiboa	alabe(n)(g)an	semie(n)(g)an	gizone(n)(g)an
Ablatiboa	alabe(n)(g)andik	semie(n)(g)andik	gizone(n)(g)andik
Adlatiboa	alabe(n)(g)ana	semie(n)(g)ana	gizone(n)(g)ana
Muga-adlatiboa *	alabe(n)(g)anañño	semie(n)(g)anañño	gizone(n)(g)anañño
Hurbiltze-adlatiboa *	alabe(n)(g)anutz	semie(n)(g)anutz	gizone(n)(g)anutz

¹³² Datiboa *-ei* ere entzuten da, batez ere gazteagoen artean: *alabei*, *semiei*, *gizonei*. Soziatiboa *“e hiztunek” -ekin* egiten dute *-a* bukaeradun berbetan kenduta beste kasu guztietan: *semiekin*, *gizonekin* (ikus 4.1.1. atala).

4.1.2.3.- Pertsona-izenen deklinabide-taula¹³³

Pertsona-izenen deklinabidearen paradigmama islatzen duten taulak osatzeko, izen hauek aukeratu ditugu: *Amaia, Arrate, Xabi, Imanol*.

	Amaia	Arrate	Xabi	Imanol
Nominatiboa	Amaia	Arrate	Xabi	Imanol
Partitiboa	Amaiarik	Arraterik	Xabirik	Imanolik
Ergatiboa	Amaiak	Arratek	Xabik	Imanolek
Datiboa	Amaiari	Arrateri	Xabiri	Imanoli
Genitiboa	Amaian	Arraten	Xabi(re)n	Imanolen
Soziatiboa	Amaia(ri)n	Arrate(ri)n	Xabi(ri)n	Imanole(ri)n
Motibatiboa	Amaia(g)az	Arrate(g)az	Xabi(g)az	Imanole(g)az
Destinatiboa	Amaia(g)aitik	Arrate(g)aitik	Xabi(g)aitik	Imanole(g)aitik
	Amaiantzat	Arratentzat	Xabi(re)ntzat	Imanolentzat
	Amaia(ri)ndako	Arrate(ri)ndako	Xabi(re)ndako	Imanolendako
	Amaiantzako	Arrate(ri)ntzako	Xabi(re)ntzako	Imanolentzako
Prolatiboa	Amaiatzat	Arrate(ri)ntzat	Xabitzat	Imanolentzat
Inesiboa	Amaia(g)an	Arrate(g)an	Xabi(g)an	Imanol(e)(g)an
Ablatiboa	Amaia(g)andik	Arrate(g)andik	Xabi(g)andik	Imanol(e)(g)andik
Adlatiboa	Amaia(g)ana	Arrate(g)ana	Xabi(g)ana	Imanol(e)(g)ana
Muga-adlatiboa*	Amaia(g)ana(n)i	Arrate(g)ana(n)i	Xabi(g)ana(n)i	Imanol(e)(g)ana(n)i

¹³³ Adibide gisa bokal ezberdinez eta kontsonantez bukatutako izenak aukeratu ditugu.

4.1.2.4.- Leku-izenen deklinabide-taula

Leku-izenen deklinabidearen paradigma erakusten duten taulak osatzeko, hitz hauek aukeratu ditugu: *Donostia, Ermua, Bizkaia, Lasarte, Oñati, Zaldibar, Zarautz*.

	Donostia	Ermua	Bizkaia	Lasarte	Oñati	Zaldibar	Zarautz
Nominatiboa	Donostia	Ermua	Bizkaia	Lasarte	Oñati	Zaldibar	Zarautz
Ergatiboa	Donostiak	Ermuak	Bizkaiak	Lasartek	Oñatik	Zaldibarrek	Zarautzek
Datiboa	Donostiari	Ermuari	Bizkaia(r)i	Lasarteri	Oñatiri	Zaldibari	Zarautzi
Jabetza-genitiboa	Donostian	Ermuan	Bizkaian	Lasarten	Oñatin	Zaldibarren	Zarautzen
Soziatiboa	Donostiakin	Ermuakin	Bizkaiaekin	Lasartekin	Oñatikin	Zaldibarrekin	Zarautzeekin
	Donostia(g)az	Ermua(g)az	Bizkaia(g)az	Lasarte(g)az	Oñati(g)az	Zaldibarre(g)az	Zarautze(g)az
Motibatiboa	Donostia(g)aititik	Ermua(g)aititik	Bizkaia(g)aititik	Lasarte(g)aititik	Oñati(g)aititik	Zaldibarre(g)aititik	Zarautze(g)aititik
Destinatiboa	Donostiantzako	Ermuandako	Bizkaiaixandako	Lasartendako	Oñatindako	Zaldibarrendako	Zarautzendako
	Donostiantzako	Ermuantzako	Bizkaixantzako	Lasartentzako	Oñatintzako	Zaldibarrentzako	Zarautzentzako
Leku-genitiboa	Donostiako	Ermuko	Bizkaiko	Lasarteko	Oñatiko	Zaldibarko	Zarautzko
Inesiboa	Donostian	Ermuan	Bizkaian	Lasartera	Oñatin	Zaldibarrera	Zarautzera
Ablatiboa	Donostiatik	Ermutik	Bizkaiaitik	Lasartetik	Oñatitik	Zaldibartik	Zarautzitik
Adlatiboa	Donostiara	Ermura	Bizkaira	Lasartera	Oñaira	Zaldibarrera	Zarautzera
Muga-adlatiboa	Donostiaraino	Ermuraino	Bizkairaino	Lasarteraino	Oñatiraino	Zaldibarraino	Zarautzeraino
Hurbiltze-adlatiboa	Donostiarutuz	Ermurutuz	Bizkairutuz	Lasarterutuz	Oñatirutuz	Zaldibarrerutuz	Zarautzerutuz

4.2.- Determinatzaileak

Izenaren edo [izen+adjektibo] multzoaren erreferentzia zehazten laguntzen duten osagaiak dira determinatzaileak, eta hiru motatakoak izan daitezke: mugatzaileak, zenbatzaileak edo determinatzaile zehaztugabeak.

4.2.1.- Mugatzaileak

4.2.1.1. Artikulua

Izena edo [izen+adjektibo] multzoa mugatzeko balio duen partikula da artikulua, eta singularra zein plurala izan daiteke. Nominatiboko mugatu singularraren eta mugatu pluralaren bidez adierazten da: *-a* markaren bidez singularra eta *-ak* markaren bidez plurala.

Pluraltasunaz gain, hurbiltasuna ere adieraz daiteke plural hurbila delakoaren bidez (*-ok*). Hitzuna nahiz solaskidea edo biak hartzen direnean erabiltzen da, eta baita aurretik aipatutako zerbaiti berriz erreferentzia egiten zaionean ere. Elorrioko euskaran sarri erabiltzen da.

Da mutiko guztiok harek harrapetan a(r)iñeketan han ibiltten zien. (Jose Aizpurua)

Ze hiru-lau egunien edo ardixak etara barik euezen eta gosiaz kortan eta. Tiroteuoi akabau zanian arratsaldien ardixok etara zittuen kanpora. (Claudio Egidazu)

Eta kartutxuek errebetetan eta holakoxiak itten giñuzen guk ordun be mutikuok, ze in be ez eta. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

4.2.1.2. Erakusleak

Erakusleek ere izenaren edo [izen+adjektibo] multzoaren erreferentzia mugatzen dute, baina beti jakineko zerbait dute erreferente eta, izenak berak adierazten duenez, balio erakuslea dute.

Erakusle arruntak

Erakusleek hiru gradu izan ditzakete, gertutasunaren arabera: *hau/honek* (1. gradua), *hori/horrek* (2. gradua), *ha/harek* (3. gradua).

Erakusle arruntak

	1.gradu sing.	1.gradu pl.	2.gradu sing.	2.gradu pl.	3.gradu sing.	3.gradu pl.
Nominatiboa	hau	honek	hori	horrek	ha	harek
Ergatiboa	honek	honek	horrek	horrek	harek	harek
Datiboa	honi	honei	horri	horrei	hari	harei
Genitiboa	honén	honén	horrén	horrén	harén	harén
Soziatiboa	hone(g)az	honekin	horre(g)az	horrekin	hare(g)az	harekin
Destinatiboa	honéndako honéntzat honéntzako	honéndako honéntzat honéntzako	horréndako horréntzat horréntzako	hórréndako hórréntzat hórréntzako	haréndako haréntzat haréntzako	hárréndako hárréntzat hárréntzako
Motibatiboa	hone(g)aittik	hone(g)aittik	horré(g)aittik	hórré(g)aittik	hare(g)aittik	hárré(g)aittik
Leku-genitiboa	honétako	honétako	horrétko	hórrétko	harétako	hárrétko
Inesiboa	honétan	honétan	horrétan	hórrétan	harétan	hárrétan
Ablatiboa (bizigabe)	honétatik	honétatik	horréatik	hórréatik	harétatik	hárréatik
Ablatiboa (bizidun)	honé(n)(g)andik	hone(n)(g)andik	horré(n)(g)andik	hórré(n)(g)andik	hare(n)(g)andik	hárré(n)(g)andik
Adlatiboa (bizigabe)	honétara	honétara	horréara	hórréara	harétara	hárréara
Adlatiboa (bizidun)	honé(n)(g)ana	hone(n)(g)ana	horré(n)(g)ana	hórré(n)(g)ana	hare(n)(g)ana	hárré(n)(g)ana
Muga-adlatiboa (bizigabe)	honétaraíño	honétaraíño	horréaraíño	hórréaraíño	harétaraíño	hárréaraíño
Hurbiltze-adlatiboa (bizigabe)	honétarutz	honétarutz	horréarutz	hórréarutz	harétarutz	hárréarutz

Erakusle indartuak

Erakusle indartuak sortzeko modurik ohikoena erakusle arruntei *-(t)xe* atzizkia jartzea da: *hauxe/honetxek, horixe/horretxek, haxe/haretxek*. Esaten dena bereziki indartzeko erabiltzen dira forma indartuak. Elorrioko euskaran asko erabiltzen dira forma indartuak.

*“Nik zetako ingo xuat ba”, ezin zeikien erosi, “ba **hauxe** eruango xuat”. (Maria Igarza)*

***Hoixe** akordetan nitzen etorri zala eta. (Dominga Irazola)*

*Gure afiziñua **haxe** izaten zuan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta **haxe** egon zan, nik debuta in nebanian, Ocejá. (Herminio Urizar)*

Erakusle indartuak¹³⁴

	1. gradu sing.	1. gradu pl.	2. gradu sing.	2. gradu pl.	3. gradu sing.	3. gradu pl.
Nominatiboa	hauxe	honetxek	horixe	hórretxek	haxe	háretxek
Ergatiboa	honétxek	honetxek	horétxek	hórretxek	harétxek	háretxek
Datiboa	honitxi/honétxi	honetxei	horitxi	hórretxei	haritxi	háretxei
Genitiboa	honétxen	honetxen	horétxen	hórretxen	harétxen	háretxen
Soziatiboa	honétxe(g)az	honetxeekin	horétxe(g)az	hórretxeekin	harétxe(g)az	háretxeekin
Destinatiboa	honétxendako	honetxendako	horétxendako	hórretxendako	harétxendako	háretxendako
	honétxentzat	honetxentzat	horétxentzat	hórretxentzat	harétxentzat	háretxentzat
	honétxentzako	honetxentzako	horétxentzako	hórretxentzako	harétxentzako	háretxentzako
Motibatiboa	honétxe(g)aittik	honetxe(g)aittik	horétxe(g)aittik	hórretxe(g)aittik	harétxe(g)aittik	háretxe(g)aittik
Leku-genitiboa	honétxetako	honetxetako	horétxetako	hórretxetako	harétxetako	háretxetako
Inesiboa	honétxetan	honetxetan	horétxetan	hórretxetan	harétxetan	háretxetan
Ablatiboa (bizigabe)	honétxetatik	honetxetatik	horétxetatik	hórretxetatik	harétxetatik	háretxetatik
Ablatiboa (bizidun)	honétxe(n)(g)andik	honetxe(n)(g)andik	horétxe(n)(g)andik	hórretxe(n)(g)andik	harétxe(n)(g)andik	háretxe(n)(g)andik
Adlatiboa (bizigabe)	honétxetara	honetxetara	horétxetara	hórretxetara	harétxetara	háretxetara
Adlatiboa (bizidun)	honétxe(n)(g)ana	honetxe(n)(g)ana	horétxe(n)(g)ana	hórretxe(n)(g)ana	harétxe(n)(g)ana	háretxe(n)(g)ana
Muga-adlatiboa (bizigabe)	honétxetaraíño	honetxetaraíño	horétxetaraíño	hórretxetaraíño	harétxetaraíño	háretxetaraíño
Hurbiltze-adlatiboa (bizigabe)	honétxetarutz	honetxetarutz	horétxetarutz	hórretxetarutz	harétxetarutz	háretxetarutz

¹³⁴ Erakusle indartuetan ohiakoak dira *-t-* gabeko formak ere: *honexek, horrexek...*

Erakusleen ezker aldeko kokagunea

Mendebaleko euskararen ezaugarrietako bat da mugatzaileak izenaren ezkerrean zein eskuinean ipintzeko joera erakusleak indartu nahi direnean. Horrelakoetan, ezkerreko erakusleaz gainera artikulua edo beste erakusle bat ere ezartzen da izenaren eskuin aldean. Elorrioko euskararen ere oso indartsua da joera hori. Hainbat modutara gauza daiteke (Aretak hainbat eredu jasotzen ditu *Eibarko euskara: izen sintagmaren deklinabidea* lanean), baina hauek dira erabilienak singularrean eta pluralean, hurrenez hurren:

- Erakuslea deklinatuta + [izena + gradu bereko erakuslea (mugatzaile moduan, izenari lotuta), ezkerreko erakuslearen deklinabide-marka berarekin]: *hau etxiau, hori etxioi, ha etxia*.

Hau etxiau dau biziik tontorra dauelako hor. (Iñaki Gallastegi)

Hori bonbardeuoi Durangokua treinta de marzo edo, martixen hogetamarrien edo ixen zan. (Pedro Eriz)

Ta gu *haretxekin* kastillano *bixokin* pieza bat eiñ eta berbetan. (Maria Aizpurua)

Eta gero *horrek mutillorrek*... (Maria Aizpurua)

- Erakuslea deklinatuta + izena deklinatuta. Kasu honetan, izenak plural hurbileko artikulua hartzen du, aurreko erakuslea 1. edo 2. gradukoa denean eta pluraleko marka hutsa erakuslea 3. gradukoa denean:

Egunen baten hainkan bat ebai bixok honek, hainkan bat ebai bixuek *honek umiok!* (Pantxi Treviño)

Ezkontzen [zietzenien] gabien lelengo ba izeten zien, bezkeixek eukitten zittuen *horrek eurok inbitauok* eta. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Ta ardi-narrue zuri-zuri-zurixe, *horrek irixok* eruen eben. (Alejandra Eguen)

Harek erdiko *gradak* pe danak beteta egoten zien. (Jose Aizpurua)

Sarritan, aurretik aipatutako konturen baten inguruan edo jakina den gairen baten inguruan hitz egiterakoan, nahiz eta hitzaren aurretik erakuslerik agertu ez, hitzaren eskumatara (izenari lotuta) agertzen da erakuslea. Kasu honetan, jatorriz erakuslea dirudien arren, desberdin jokatzeko duela ematen du. Nerea Aretak bere tesian honakoa dio: *Forma horiek erakusleen forma eta funtzioetatik sortuak izan daitezke, baina mugatzaile funtzioan ezaugarri bereziak dituzte. (...) semantiko-pragmatikoki bistan egon behar du mintzagaiak, edo aurrez ere mintzagai izan behar du. Gainera, horrelako formek batzuetan hizlariaren jarrera islatzen dute eta funtzio adierazkorra nabarmena da.* (Areta, 2003. 279. orr.). Hona hemen Elorrioko jasotako zenbait adibide:

Zenbat urte da Eibarko *zeroi* urten ebanien? (Pantxi Treviño)

Eta orduen egoten zan *urbedeinkatuoi*, hori kurutzioi eiñ eta soluen ipintteko. (Jose Aizpurua)

Haxe ixeten zan orduko *errondioi*. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Ein otsan bisittia *erregiñiorri* eta esan ei otsan *erregiñiorrek* estudixetako kolokauko dabela ta. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

*Horma ostera salto eññ dou, ta **kartutxuorrek** pau!, tirue ein eban. (Eusebio Arietalea-nizbeaskoa)*

*Eta behin sartain bat [...] beko atien, oin serraute dauen atien, sartain bat esegitta, gal-daria xauanan esegitta, eta haxiak [...] don **Anastasiuoi** sartu, joixon atiak eta halabiarrian etxonan buruan jo **abadioi**. (Maria Aizpurua)*

4.2.2.- Zenbatzaileak

Zenbatzaileek determinatzaile-sintagmaren zenbatasuna adierazten dute. Hiru sail bereiz daitezke: 1) zenbatzaile zehaztuak edo numeralak; 2) zenbatzaile zehaztugabeak; 3) zenbatzaile orokorrak.

Zenbatzaile zehaztuak	Zenbatzaile zehaztugabeak	Zenbatzaile orokorrak
bat, bi, hiru... bana, biña, hiruna...	asko, gutxi, batzuk, honenbeste, horrenbeste, hainbeste, ugeri, zenbat, nahikua, mordua, larregi, gehixago, gutxiago, pixkat, pillo bat, apur bat, makiña bat, hamaika...	guzti, oso, dana

4.2.2.1.- Zenbatzaile zehaztuak edo numeralak

Zenbateko zehatza adierazten dute: *bat, ehun, mila...*

Zenbatzaile hauek kokagune finkoa dute sintagmaren barruan: *bat* eta *bi* zenbatzaileak izan ezik, beste guztiak izenaren ezkerrean agertzen dira.

Bat

Bat zenbatzailea beti determinatzaile-sintagmaren eskuin muturrean kokatzen da, mugatzaile bezala. Hain zuzen ere, horregatik hartzen dute batzuetan mugatzaile zehaztugabetzat (izen zenbakarriekin).

*Handik askatik etara ta fregaderatxo **bat** euen hor eta handik behera botaten zien. (Margarita Lasuen)*

*Ha santo **bat** zan. (Bittori Gallastegi)*

Bi

Bi zenbatzailea ezkerrean nahiz eskuinean koka daiteke. Mendebaleko hizkeraren bereizgarria da *bi* zenbatzailea izenaren eskuin aldean kokatzea eta Elorrioren ere halaxe egiten da, kasu gutxi batzuetan ezkerrean ere agertzen den arren.

*Eta hori izekuoi ezkondu zanién, eruen zittuen arriue, amaz, geugaz bizi zan, ezkondu zanién **burdi bi** arriuaz eta **asto bi**. (Alejandra Eguen)*

Gengonazen **mutil bi** ta **neska bi**. (Maria Aizpurua)

Oin joan dan azkenengo **urte bixan** edo zabaldua dak. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Ta gu haretzekin **kastillano bixokin** pieza bat eiñ eta berbetan. (Maria Aizpurua)

Ori arrixoi amendikaldekuoi ainbat bider erueten giñuen, ebatu **lagun bik**-eta (Pedro Errasti, TOP.)

Banakariak

Zenbatzaile zehaztuei *-na* atzizkia erantsiz zenbatzaile banakariak lortzen dira. Hitzak berak dioen moduan, ‘banatze’ adiera dute: *bana*, *biña*...

4.2.2.2.- Zenbatzaile zehaztugabeak

Askok dira zenbatzaile zehaztugabeak. Izenak dioen moduan, kopuru zehaztugabea adierazten dute. Hona hemen Elorrioren gehien erabiltzen direnak:

Batzuk

Nominatiboan edo ergatiboan forma bera erabiltzen da Elorrioren: *batzuk*.

*Etxata akordatzan, baiña maletak pe bai, erropetan batu beste erropa **batzuk** eta, ba maletak pe bai.* (Alejandra Eguen)

*Diputaziñoako eskolak zien horrek, da bieltzen oskuezen hillien behiñ edo holako liburu txikitxo **batzuk** ipoiñ moduen.* (Margarita Lasuen)

*Gero sukaldera sartu ta beste lagun **batzuk** pe ekarri ebezen, da sukaldien eurek kantau ta trikitixen dantzandak [bortzegixekin].* (Iñaki Gallastegi)

*Hor durangar **batzuk** posturia ein xuen, ta geratu barik ixo xuan.* (Jose Luis Ardanza)

X-(r)en bat

X-(r)en bat esapidea gutxi gorabeherako kopurua adierazteko erabiltzen da.

*Motxoia esate(n) otsen eta gure aittak asko ezautzen eban ze berak saldu otsan itxuria motorren **bat** edo zezer.* (Herminio Urizar)

*Holan denporale txarren **bat** jo ezkeren igual egun erdin **bat** edo egunen **bat** geratzen badok bandadan **bat** edo, eta gero akabo.* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Asko

Asko izen zenbakarriekin erabiltzen da:

*Eta beste batzuk laranjak pe bai eta beste gauza **asko**; eta mutiko guztiak haretzek harrapetan.* (Jose Aizpurua)

*Eta otia ebaten zan, otia euen orduen leku **askotan**, ta otia ebaten zan, arluak.* (Angel Gallastegi)

Izen zenbakaitz neurgaitzekin *handi* eta *luze* adjektiboak erabiltzen dira, besteak beste (*bil-dur haundixa, denpora luzia, ...*), baina asko zenbatzailea ere erabiltzen da zenbaitetan:

*Lehenguan be haxe-putz edarrak denpora **asko** eztala in zittuan.* (Ixidro Valenciaga)

Ta holan barrankura, zulueta ta jueten bazan-eta, arrena, zaata **asko** intxarrixak-eta, zaata **asko** etaraten baeben, hurrengo egunian denpora txarra. (Patxi Esteibarlanda)

Gutxi

Zenbatzaile hau izen zenbakarri zein zenbakaitzekin erabiltzen da. Elorrion *gutxi* eta *gi-txi* forma biak jasotzen dira, nahiz eta arruntena *gutxi* izan.

Denpora **gitxi** ein eban, e. (Dominga Irazola)

Hiru egun esan dot baiña lau egun biharko littuke su **gutxiaz** ibili ezkeiño baiña. (Angel Gallastegi)

Amak erdera **gutxi** zeukan. (Genara Eguren)

Honenbeste/horrenbeste/hainbeste

Etorri hadi geurea kridxeda, **horrenbeste** bihar ezton eingo ta. (Pantxi Treviño)

Hainbeste jente ta baserrixen beheko sue euen bakarrik. (Alejandra Eguen)

Apur bat

Surteko hautsa botaten dxakon hari gaiñien **apurtxo bat** hartu deixen harek. (Margari-ta Lasuen)

Gero kurutziai bota eta horrek soluetan sartu eta soluetan bota eitten zan **apur bat**, so-luetan be bota eitten zan **apur bat**. (Jose Aizpurua)

Pillo bat edo pillua

Jo baldia ta taberna guztia bete zan abarketaz. Jente guztia: “¿Pero qué...? Zer dok, bai-ña, hau?” Dana, dana abarketa **pillua** lurrien. (Maria Igarza)

Eta behera jun nitzen, eta barre **pillo bat** indda gero jun nitzen atzera. (Dominga Ira-zola)

Ugeri / Ugari

Ta gero ardaa eran mordo bat, ardaa eran eta mozkorra **ugeri**. (Martxel Eguen)

4.2.2.3.- Zenbatzaile orokorrak: guzti, dana, oso.

Zenbatzaile hauek orokortasunaz mintzatzeko erabiltzen dira, sintagmako izenak adierazten duenaren multzo osoa adierazteko. Zenbatzaile orokor hauek determinatzaile-sintagmaren eskuineko muturrean kokatzen dira.

Guzti

Izena mugatzeko erabiltzen da gehienetan zenbatzaile hau. Deklinatzerakoan, normalean ez da -x- epentesirik tartekatzen, baina zenbait hiztunek epentesiarekin darabilte, eta joe-ra hori handiagoa da gazteen artean.

Eta guretzako, bueno, kalien **denpora guztian** da, ezebe ez zan egoten baiña, kalien ego-ten giñien. (Maria Igarza)

Hori **domeka guztixetan**. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Elorrixo guztie pasau zan, ta harrezkero eztakitt halako ezteguik zertu zan. (Alejandra Eguen)

Eta beste batzuk laranjak pe bai eta beste gauza asko; eta *mutiko guztiak* haretzek harrapetan. (Jose Aizpurua)

Gau guztien egoten zan argixa baiña. (Claudio Egidazu)

Da ni enas akordetan baña jueten sien or Basate sier estai nora, orduen kontrabandua-ero ixeten san, eseben ixten garixe-ta sertzie, uruntzie, da juenbierrisetan san gabes ... Aitza esatotzen, Aitzaga ... *mendi gustixek* pasau da! ... kanpora, gero ya libre sanien neu be juenda nau astuas Durangora. (Tere Eguen, TOP.)

Urik eseuen ausuen, da Gasaatik, Saldibartik, Aixittera eskondu san neska bat, da *auso gustixe* atxurrakin jo, da ure ekarri eben oiñ eundeberrogei urte, berrogetaamar urte ero, da oiñ, gure aitten denporia san da, oiñ larogei urte porrejenplo, ero larogeitabos ero... (Iñaki Treviño, TOP.)

Da etxeik etxe jueten giñien *etxe gustietara*, estaitt nik senbat urtien juenda nauen! (Isabel Orbegozo, TOP.)

Erakusleekin ere erabiltzen da. Gainera, erreferentziazko izena ezkututzen denean, erakuslea (deklinatuta) ezkerretara jartzen da:

Honbre! San Blas, Asentzio, San Lorentzo, *horrek guztiok*. (Genara Eguen)

Hori buelta guztioi beti. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Dana

Hizkera batzuetan nahasketa sortzen da *guzti* eta *dana*-ren artean, baina Elorrion norma-lean ondo bereizten dira; *guzti* zenbatzaile gisa erabiltzen da eta *dana*, berriz, izenordain gisa:

Harek erdiko gradak pe *danak* beteta egoten zien. (Jose Aizpurua)

Ilbarrixan siku-siku eitten zan satsa, zezpala letxe *dana* sekatu... (Jose Aizpurua)

Dana pekatu zan. (Bittori Gallastegi)

Bagoien ekarten otsen igual sagardaua, eta burdixaz ekarri, eta hurrengo egunien *dana* eraten eben. (Iñaki Gallastegi)

Oin *dana* libre da. *Dana* libre. (...) Oin *dana* libre da; itten dabena *dana* parkatuta dao oin. (Antonia Kortazar)

Eta gero bestekaldien euen balde haundi bat abarketakin; ze orduen abarketakin ibil-itten giñien *danok*. (Maria Igarza)

Hala ere, arruntena ez bada ere, zenbaitetan *guzti*-ren lekua hartzen du, zenbatzaile funtzioa betez:

Ta erropak garbitzeko be danak hantxe, *andra danak* haraxe jutten zien erropak garbitzen. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Gero bestetik auzoko *neska ta mutil danok* batera bejatzten giñen kalera. (Alejandra Eguen)

Oso

Guzti eta oso zenbatzaileak elkarren ordain izan daitezke, singularrean daudenean. Hala ere, *oso*, batez ere zati daitezkeen izenei lotuta erabiltzen da.

*Ta bakillauak pe ez oingo morukuek, e. **Osuek** ekarri, neuk zatixak eiñ; da senduak pe ez. Gazixak pe sekula be ez. (Juana Arruabarrena)*

*Se itxuria Aramaixotik be enterretan etorten sien Sanagustiñera, Aramaixoti pe, basoik baso da gero or deskantzue, an kalbarixue dauen lekuen... da gero enterrau, iguel **egun bat osue** birien... da an deskantzue... (Juan Larrabe, TOP.)*

*Goixien armosau ta eberdirako artu e txitxiburduntzi tta basora... **egun osorako**, eske andik barriro etorri tta juetia Jesusmaria! (Justina Belar, TOP.)*

4.2.3.- Determinatzaile zehaztugabeak

zein	edozein
zer	edozer

Determinatzaile hauek izenaren ezkerretara jartzen dira eta ez dira inoiz mugatzailearekin batera agertzen determinatzaile-sintagman.

***Edozein** lekutan ba ez dok egoten. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Horrek bai, **ze** haxe dabillen, horrek bai. (Isidro Valenciaga)*

*Ona iturrira etorten sien... auxe san jente geixen etorten sana, baña eguerdixen amabixetan jaten san orduen, oingo moruen **edozein ordutan** barik, amabixetan esta?, da amabixetan amen sei ero sortzi lagun da, selan udan astiro botaten dauen ura ba amar miñetu ero agei miñetu iguel egon bier etxoitxen txandiai. (Iñaki Gallastegi, TOP.)*

*Kolkuen sartu bai a da antxe, ta **edosein seretan** sabaldu, ta usein bat! (Asun Arietaleanizbeaskoa, TOP.)*

*Muntaixe da basuen sartzeko landarak artzen diran lekua, asixe erein, asixe erein, o bien pago asixe ero **edosein asi** klase eragin da gero an landarak urtetzen dabe. (Jose Asua, TOP.)*

*Goittik bera Mondragotik etorri sien, bueno reketiak txapel gorri-gorrixakin ene!... gu euskeras berbetan -onek **ser jente** dator emen, onek txapel gorrixok- geu neskak, da -Si no ablais en español os vamos a cortar el pelo-. (Teodora Arbulu, TOP.)*

4.3.- Izenordainak

4.3.1.- Pertsona-izenordainak

Bi multzotan bana daitezke pertsona-izenordain zehaztuak: arruntak eta indartuak.

Pertsona-izenordain arruntak	Pertsona-izenordain indartuak
NI	NEU
HI	HEU
HA	BERA
GU	GEU
ZU	ZEU
ZUEK	ZEUEK
HAREK	EURAK

4.3.1.1. Pertsona-izenordain arruntak

Hurrengo orriko taulan, pertsona-izenordain arrunten paradigma dator jasota.

Hirugarren pertsonan, berez, ez dago pertsona-izenordain arruntik, eta horien ordezt hiru-
garren graduko erakusle arruntak (*ha* eta *harek*) erabiltzen dira.

4.3.1.2. Pertsona-izenordain indartuak

Mendebal osoan legez, *neuk*, *heuk*, *geuk*... erako izenordain indartuak erabili ohi dira Elo-
rrion.

Taulan jaso ditugun 3. pertsonako izenordain indartuak (*berak* eta *eurak*) hirugarren gra-
duko erakusleetatik eratorritakoak dira.

Pertsona-izenordain arruntak

	NI	HI	HA	GU	ZU	ZUEK	HÁREK
Nominatiboa	ni	hi	ha	gu	zu	zuek	hárek
Ergatiboa	nik	hik	harek	guk	zuk	zuek	hárek
Datiboa	neri	hiri	hari	guri	zuri	zue(r)i	hárei
Jabetza- genitiboa	nire/nere	hire	harén	gure	zure	zuen	háren
Soziatiboa	ni(g)az	hi(g)az	haré(g)az	gu(g)az	zu(g)az	zuekin	hárekin
Destinatiboa	niretako/neretako	hiretako	haréndako	guretako	zuretako	zuendako	hárendako
	niretzako/neretzako	hiretzako	haréntzako	guretzako	zuretzako	zuentzako	hárentzako
	niretzat/neretzat	hiretzat	haréntzat	guretzat	zuretzat	zuentzat	hárentzat
Motibatiboa	ni(re)(g)aittik	hire(g)aittik	haré(g)aittik	gu(re)(g)aittik	zu(re)(g)aittik	zuekaittik	hárekaittik
Ablatiboa	ni(re)(g)andik	hire(g)andik	haré(n)(g)andik	gu(re)(g)andik	zu(re)(g)andik	zuekandik	hárekandik
Adlatiboa	ni(re)(g)ana	hire(g)ana	haré(n)(g)ana	gu(re)(g)ana	zu(re)(g)ana	zuekana	hárekana

Pertsona-izenordain indartuak

	NEU	HEU	BERA	GEU	ZEU	ZEUEK	EURAK
Nominatiboa	neu	heu	bera	geu	zeu	zeuek	eurak
Ergatiboa	neuk	heuk	berak	geuk	zeuk	zeuek	eurak / eurek
Datiboa	neuri	heuri	berai	geuri	zeuri	zeuei	eurci
Jabetza- genitiboa	neure	heure	bere(n)	geure	zeure	zeuen	euren / beren
Soziatiboa	neu(re)(g)az	heu(re)(g)az	bera(g)az	geu(re)(g)az	zeu(re)(g)az	zeuekin	eurakin
Destinatiboa	neuretako	heuretako	beretako/berendako	geuretako	zeuretako	zeuendako	eurendako
	neuretzako	heuretzako	bere(n)tzako	geuretzako	zeuretzako	zeuentzako	eurantzako
	neuretzat	heuretzat	beretzat	geuretzat	zeuretzat	zeuentzat	eurantzat
Motibatiboa	neuregaittik	heuregaittik	bera(n)gaittik	geu(re)(g)aittik	zeu(re)(g)aittik	zeuegaittik	euragaittik
Ablatiboa	neuregandik	heuregandik	bera(n)gandik	geu(re)(g)andik	zeu(re)(g)andik	zeue(n)(g)andik	eur(e)(n)(g)andik
Adlatiboa	neuregana	heuregana	bera(n)gana	geu(re)(g)ana	zeu(re)(g)ana	zeue(n)(g)ana	eur(e)(n)(g)ana

Pertsona-izenordain indartuen erabilera

Izenordain indartuak galdegaiaren lekuan erabiltzen dira sarritan:

Neuk ipintten neban. (Juana Arruabarrena)

Motxoianera juen zaittie eta esaiozue neuk bialdu zaittutela. (Herminio Urizar)

Geuria ez dok basarrixa, beste propietarixo bat dxakok. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Baina mintzagaiaren lekuan ere ager daitezke, batez ere *be* (ere), *behintzat* eta horrelakoen.

*Ezta*kit, *idea*iak *pe* eztaukat, e. *Nik neuk* ez behintzet. (Isidro Valenciaga)

Zelako sortak erueten giñuzen *geuk* *pe*! (Jose Aizpurua)

Eta esan notsan: “*jun* *bihon*?” “*Ez*.” “*Ba neuk* *pe* *ez*.” (Maria Aizpurua)

3. pertsonako *bera* eta *eurak* batzuetan esanahi indartzailerik gabe ere erabiltzen dira:

Gure ama difuntiek arriua eiñ eben berak goruetan. (...) *Danendako arriua eiñ eban liñuaz berak*. (Dominga Irazola)

Ba bera *be* konforme ta ni *be* bai. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Ba osatutakuen eitteko bisitta bat *berai*. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Pedro, *joan* in biha ziñake, hor ezta~~kit~~ *ba* reunixon bat edo, *fulano* ta *fulano* ta *fulano* *juen die eurakin* eta. (Claudio Egidazu)

Eta ni telefonotik berbetan eta *eurak* entzuten egoten zien “*a ver cómo hablaba el castellano*”. (Genara Eguren)

3. pertsonan izenordain bat baino gehiago erabiltzen dira kasu batzuetan (genitiboan eta sozietiboan, esaterako):

Da gero an goixen eieben, ermitta politta san gañera, beren aterpetxuas da bai... (Genara Eguren, TOP)

Jose Kotxero san bere laguntzaillia. (Jose Kortazar, TOP)

Amesolak aberatzak sien da arek euken an beren etxiai kargu eitteko ipinita persona bat. (Maria Mendizaba, I, TOP)

Ermandadiak eukitzeben obligasiñua euren ganauakin ferixara etorteko. (Antonio Kortazar, TOP)

Beretzat piñu sartuta dako ta *berentzako*, da gero arekin gastuakin ba oiñ e elixarako da elixarako, beti egoten da batien ittogiña-ero bestien au dauela-ero, arek pageteittu ta axe arregletako. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP)

Sanjuan kaliai esatotzen Santusin kalia, gure aittak esateban Santusin kalia etzala isen egokixa, *berendako* ori sala saldixen kalia. (Antonio Kortazar, TOP)

Berau eta berori

	BERAU	BERORI
Nominatiboa	berau	beroi
Ergatiboa	beronek	berorrek
Datiboa	beroni	berorri
Jabetza-genitiboa	beronen	berorren
Soziatiboa	beron(e)(g)az	berorr(e)(g)az
Destinatiboa	beronentzat	berorrentzat
Motibatiboa	berone(n)(g)aittik	berorre(n)(g)aittik
Ablatiboa	berone(n)(g)andik	berorre(n)(g)andik
Adlatiboa	berone(n)(g)ana	berorre(n)(g)ana

1go eta 2. graduako erakusleetan oinarrituta daude 3. pertsonako izenordain berrindartu hauek. Sarritan, hitz egiterakoan, bokal arteko -r- galdu egiten da: *beronen* > *beonen* ; *berorri* > *beorri*.

*“Manos abajo” itten ei etsen; “manos arriba!” itten ei etsen. Nik hori **beorri** entzunda. (Frantziska Arietaleanizbeaskoa)*

***Beroi** zan Abadetxuena. (Dominga Irazola)*

*Onek uratza **beronek** dauko. (Angel Gallastegi, TOP.)*

Bigarren graduak (*berori*) errespetuzko harremanetarako ere erabili izan dira, baina gaur egun trataera hori galduta dago.

4.3.1.3. Genitiboko izenordainak

Arruntak	Indartuak	Bihurkariak
nere / nire	neure	neure
hire	heure	heure
haren	bere / beren	bere
zure	zeure	zeure
gure	geure	geure
zuen	zeuen	zeuen
haren	euren / beren	euren

Nere / nire

Bietako adibideak jaso ditugu Elorrión:

***Nire** aiztiak pe afan haundixe euken josten eitteko. (Dominga Irazola)*

*Bai, **nire** aitta zanak-eta neri zapaldu eraitten osten gaztaia, ze ni esku hotzekua beti izan naz. (Angel Gallastegi)*

*Haxe edo; nik **nere** kaza denporako gogorapen onenak orduantxe denporakuak dittuk. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Nere aittek erderaz ondo ekixen, e, nik paiño hobeto. (Margarita Lasuen)

Jo eban behin Tribulin etxia da **nere** etxien da onduen dagona, ezta, eta jo eban alerue... (Maria Igarza)

3. *pertsonako genitiboko izenordainak*

Izenordain genitibo bihurkariak (*bere* edo *euren*) erabiltzeko arau nagusia izenordain horrek perpaus bereko beste *nor*, *nori* edo *nork* sintagma batean izatea aurrekaria da. Adibideak:

Da gero ba batzuk sokiaz, beste batzuk euren azalaz lotuta erueten zittuen, da kurutziak dotore beren zera eindda, eta erremua eta erauntzaz. (Jose Aizpurua)

Baiña ganauek dingi-danga, dingi-danga euren martxan, ta asto bi ba, astuek pe soka-tik, muturretik astuek pe. (Alejandra Eguen)

Eta etorri zien zortzi-edo mutil formauta, eta hor etxe aurrien jarri zien, euren konpañietan eta euren lekuetan, da gu illuntzen hasi ebenien danok etxera ta atiek itxi danak barrutik eta, iñoi ez dotsagula zabaldu biher ateik-eta. (Iñaki Gallastegi)

... leitzen baekisen da bere kautan. (Arantza Zenitagoia, TOP.)

...berak konteten dauena da bere aittittak-ero obria eiebanien esebala afaixa emon ... eta orduen ipiniotzela Liorreta, aurretik Demanduru sala. (Jose Garaizabal, TOP.)

Hala ere, araua ez da betetzen sarritan.

Ta alantxeik orduko karrera akabau eban mutillorrek, da orduen Españanak Amerikak siela, da Perura, birrei de Peru ara bialduben kolokauta, da ango erregiñen batas-ero an laguna-ero, andik beintzet eskondu ei san. Baña atzera be, gero a be atzera beren pa-rajera, ona etorri. (Eusebio Arietalenizbeaskoa, TOP.)

4.3.2. Izenordain zehaztugabeak

Bi multzo nagusi bereiz daitezke izenordain zehaztugabeen artean: 1) *Galderazko izenordainak*; 2) *Galderazko izenordainetatik eratorritakoak*.

Galderazko izenordainak	Galderazko izenordainetatik eratorritakoak
NOR/NORTZUK	INOR, EDONOR, NORBAIT, NOR EDO NOR
ZEIN/ZEINTZUK	EDOZEIN
ZER/ZERTZUK	ZER(A), ZER EDO ZER, EDOZER, EZER

Nor, *zer* eta *zein* partikulez gain, bada beste bide bat izenordain zehaztugabeak eraikitze-ko: *batenbat* (bat edo bat).

4.3.2.1. Galderazko izenordainak: *zein*, *nor*, *zertzuk*...

Zein eta nor

Nor eta *zein* izenordainak pertsonez galdetzeko erabiltzen dira. Elorrioko euskaran biak era-biltzen dira:

*Hamen baakizu **nor** egoten zan sarri? (Frantziska Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta gu juaten giñien hara eta “ha norena izen da?” eta “eztaitt, baiña esan dau Gil Robles”, da igual, e. Eta bestien Prieto, eta bestien **nor** dan be ez. (Maria Igarza)*

*Preguntau osten atsekaldien “Zela da, **zein** pasetan da?” (Dominga Irazola)*

*Enon akordetan abadia **zein** zan. (Maria Aizpurua)*

Hala ere, *nor* izenordainak pertsonen galde dezake soilik, eta *zein*-ek, berriz, gauzez ere galde dezake.

Zertzuk, nortzuk, zeintzuk

Zer, nor eta zein galderazko izenordainen pluraleko forma hauek maiz erabiltzen dira:

*Pixkat haundi ein giñienien baten batek esan oskun, e, “que ahí estaba ‘La Marquesita’, ‘La Condesita’ y ‘La Tremens’”. Baiña ezkiñuan jakiñ **zertzuk** zien. (Maria Igarza)*

***Nortzuk** etorri dia? (Genara Eguren-inkesta)*

Galderazko izenordainak

	NOR	NORTZUK	ZEIN	ZEINTZUK	ZER	ZERTZUK
Nominatiboa	nor	nortzuk	zein	zeintzuk	zer	zertzuk
Ergatiboa	nok	nortzuk	zeinek	zeintzuk	zek	zertzuk
Datiboa	nori	nortzui	zeiñi	zeintzui	zeri	zertzui
Jabetza- genitiboa	noren	nortzun	zeiñen	zeintzun	zeren	zertzun
Soziatiboa	no(g)az	nortzuekin	zeiñegaz	zeintzuekin	ze(g)az	zertzuekin
Destinatiboa	norendako	nortzundako	zeiñendako	zeintzundako	zerendako	zertzundako
	norentzako	nortzuntzako	zeiñentzako	zeintzuntzako	zerentzako	zertzuntzako
	norentzat	nortzuntzat	zeiñentzat	zeintzuntzat	zerentzat	zertzuntzat
Motibatiboa	no(re)(g)aittik	nortzuegaittik	zeiñegaittik	zeintzuegaittik	zegaittik	zertzuegaittik
Ablatiboa	no(re)(n)gandik	nortzu(n)gandik	zeiñengandik	zeintzungandik	zetatik	zertzutatik
Adlatiboa	no(re)(n)gana	nortzu(n)gana	zeiñengana	zeintzungana	zetara	zertzutara

Galderazko izenordainetatik eratorritakoak

	EZER	ZEOZER	EDOZER	ZERA	IÑOR	EDOZEIN
Nominatiboa	ezer	zeozer	edozer	zera	iñor	edozein
Ergatiboa	ezek	zeozek	edoze(re)k	zerak	iñok	edozeinek
Datiboa	ezeri	zeoze(r)i	edozeri	zera(r)i	iñori	edozeiñi
Jabetza- genitiboa	eze(re)n	zeoze(re)n	edozeren	zeran	iñon	edozeiñen
Soziatiboa	eze(g)az	zeoze(g)az	edoze(re)(g)az	zera(g)az	iñogaz	edozeiñe(g)az
Destinatiboa	ezendako	zeozendako	edozerendako	zerandako	iñondako	edozeiñendako
	ezentzat	zeozentzat	edozerentzat	zerantzat	iñontzat	edozeiñentzat
	ezentzako	zeozentzako	edozerentzako	zerantzako	iñontzako	edozeiñentzako
Motibatiboa	eze(g)aittik	zeozegaittik	edozegaittik	zeragaittik	iñogaittik	edozeiñegaittik
Ablatiboa	ezetatik	zeozetatik	edoze(r)atik	zetetik	iñongandik	edozeiñe(n)gandik
Adlatiboa	ezetara	zeozetara	edoze(r)iatara	zeragandik	iñongana	edozeiñe(n)gana

4.3.2.2. Galderazko izenordainetatik eratorritakoak: *inor*, *ezer*, *edozein*, *zeozer*, *zera*...

Inor eta *ezer*

Izenordain zehaztugabe hauek ere *nor* eta *zer* galderazko izenordainen gainean eraikita daude, baina hauek ezezko testuinguruetan erabiltzen dira gehienetan. *Inor* izenordainak pertsonen egiten die erreferentzia, eta *ezer*-ek, berriz, pertsona ez direnei.

*Eta esan giñuan, guk daukun edadian **inor** barik geratzia etxien be...* (Pedro Eriz)

*Zuk eztozu **inor** biheko geldi egoteko.* (Pantxi Treviño)

*Nik gobernetan nittuen moruan Kofradixan **inork** eztittu gobernau.* (Juana Arruabarrena)

*Bueno, guri zelan ez doskuen **ezer** eskatu ba ezin jakin. Eurak pe ez emon **ezer**, e!* (Pedro Eriz)

*Erromeixan dantzan, ze lehen hartzera **ezer** etzan joaten tabernara ta neskak. Bo... Keba!* (Genara Eguren)

*Entendidu be ez **ezer**.* (Maria Pilar Iñurriagarro)

Esan bezala, ezezko testuinguruetan erabiltzen dira normalean, baina galderazkoetan, konparaziozkoetan eta baldintzetan ere erabil daitezke:

*An Otzaguenguen be auparia eieben aber **inor** gordeta badauke espadauke etxien pre-guntetako. (...) sekulako saldua ein bata bestiai da esaosten e: -amen **inor** badakosue ...?* (Antoni Arginzoniz, TOP.)

*Orrek etxiak eitten asi sienien orduentxe begitu eiban **eser** eteuen.* (Manolo Txatxi, TOP.)

Inor izenordaina 'beste bat' esanahiarekin ere erabiltzen da:

*Egun baten itxuria, esakeria, jokatu eban **inon** diruas, jokatu eban asiñuetara, da itxuria argia san da ortik asi san dirua eitten* (Jose Kortabarria, TOP.)

*Ibilitta gaus konfurugarixa batzen astuas abarientzako (...) da etxeik etxe jueten giñien etxe gustietara (...) baña eskien **inontzako**.* (Isabel Orbegozo, TOP.)

Izenordaina nabarmendu nahi denean *be* partikula eransten zaio. *Inor/ezer + be + ez* gehitzen direnean, forma trinko hauek sortzen dira ahozkoan: *iñobez*, *ezebez*.

*Keba-keba! Eta zigarrua erretan, bueno... Ez eraten be ez eta **ezebez**.* (Genara Eguren)

*Eztakitt zenbat errosaixo edo, zenbat pater noster edo zenbat "zulora laster". Besteik **ezebez**.* (Bittori Gallastegi)

Zerbait eta *zeozer* (*zer* edo *zer*)

Zerbait oso gutxi erabiltzen da Elorrión; pertsona ez direnak aipatzeko izenordain arruntena Elorrioko euskaran *zeozer* da.

*Eskatu eitten [...], neri sei ero, beste batek zortzi, beste batek hamar igual, da harei eruen, eta harek emon eitten eben erriel bat ero, ba **zeozer**.* (Jose Aizpurua)

*Holakon baten in dxonan, **zeozer** etorri dxatanan hanka bittartera.* (Maria Aizpurua)

*Ta aber baten bat hemen, aiuntamentukon bat edo, **zeozer** baekixen.* (Claudio Egidazu)

*Ez tiroik-eta, e. Baiña **zeozer** dauela ensegida.* (Maria Igarza)

*Motxioa esate(n) otsen eta gure aittak asko ezautzen eban ze berak saldu otsan itxuria motorren bat edo **zeozer**. (Herminio Urizar)*

Edonor, edozein, edozer

Edonor izenordainak pertsonen egiten die erreferentzia eta *edozer*-ek pertsona ez direnei; *edozein*, berriz, pertsonen nahiz pertsona ez direnei erreferentzia egiteko erabil daiteke. Baina Elorrioren *edonor* izenordaina ez da erabiltzen eta *edozein*-ek hartu du honen lekua. Pertsona ez direnen kasuan, *edozer* erabiltzen da.

*Ni **edoseiñekin** noia. (Genara Eguren-inkesta)*

***Edoseiñek** jartzeban martxan, nik neu pe bai. (Felisa Mujika, TOP.)*

*Da orduen ogixa **edoseiñek** eseban jaten diarixo. (Juanita Lupiola, TOP.)*

Hala ere, *edozein* eta *edozer* determinatzaileak ere badira, eta determinatzaile moduan erabiltzen dira gehienbat (ikus 4.2.3. atala).

Zera

Zera asko erabiltzen da ahozko jardunean, batez ere hitz bat burura etortzen ez zaigunean, haren ordezkotza gisa. Deklinabide-atzizkiak ere hartzen ditu, kasuaren arabera.

***Zera** bizi zan ba hemengo **zeroi**, fundadorioi ero **zeroi**. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Ipoiñek edo oso zien **zerak**. (Margarita Lasuen)*

*da kurutzia dotore beren **zera** eindda. (Jose Aizpurua)*

*Laixaketan; hartu, **zerak** hartu ta lurra bueltau. (Antonia Kortazar)*

Norbait, nonor (nor edo nor) eta batenbat (bat edo bat)

Norbait edo *nonor* (*nor edo nor*) izenordainak arrotzak ez diren arren, *batenbat* (*bat edo bat*) izenordain zehaztugabea erabiltzen da normalean Elorrioko euskaran, zehaztu gabeko pertsonen erreferentzia egiteko.

***Batenbat** etorri don (forma aurruntena) / **Nonor** etorri don / **Norbait** etorri don / (inkesta-Genara Eguren)*

*Pixkat haundi ein giñienien **batenbatek** esan oskun, e, “que ahí estaba ‘La Marquesita’, ‘La Condesita’ y ‘La Tremens’”. (Maria Igarza)*

*Gaia? Ba hau Uztapide mutilzarra dala ta haren [anai] artian **batenbat** apartauko dabela ta holakoxe gaiak. (Iñaki Gallastegi)*

*Ta aber **batenbat** hemen, aiuntamentukon bat edo, zeozer baekixen. (Claudio Egidazu)*

Batenbat izenordainaren segida osoa aurkituko dugu Elorrioren: *batenbatek, batenbati, batenbaten...* Eta baita plurala ere: *batenbatzuk*:

***Baten batzuk** eusen orrek espesialistak. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP.)*

*Muebliek pe bai **batenbatzuk**. (Alejandra Eguen)*

Azken adibidean ikus daitekeenez, *batenbat* eta *batenbatzuk* izenordainek zenbaitetan gauzei ere egiten diete erreferentzia.

4.3.3. Bestelako izenordainak

Elkarkariak: *elkar*

Alkar eta *arkal* aldaerak erabiltzen dira Elorrion.

*Eitten genduan ba guk **alkarraz** kaletik urteten genduan, hemendik bueltia ein Miñota Leiz aldetik ta gero basarrira [...]. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Da bai kalera bejatu **alkarraz** neska ta mutill da bai ixon be bai. (Alejandra Eguen)*

*Nik etxakiñat ba, heu be eongo hintzanan igual, beti **alkarrekin** [ibiltten gintzonazen]. (Maria Aizpurua)*

*Ta lehentxo baten jokuen ibili [gintzen] **arkalaz**, eta esan notsan ze... (Dominga Irazola)*

*Danak **arkali** laguntzen gontsen. (Isidro Valenciaga)*

Askotan *elkar*-en ordeztu *'batak...bestia'* egitura erabiltzen da:

*Lagundu **batak bestia**. (Bittori Gallastegi)*

Bihurkaria: *X-en burua*

Izenordain elkarkariak bezala, izenordain bihurkariak ere ez du berezko erreferentziarik. Aurrekari batetik jaso behar du erreferentzia. Ez dugu adibiderik jaso, baina erabiltzen da Elorrion.

Bakoitza eta nobera

Elorrioko euskaran *bakotxa* eta *nobera* aldaerak erabiltzen dira:

*Maletatxua ta **noberen** kubieltuak eta **noberen** basuak hartu ta ta etorri hona ta... (Felisa Errasti)*

*Gero makiñatxo bat giñuken, erain **noberak** eta garbitzeko, arek bisimoruak mutill! (Pedro Errasti, TOP.)*

*Da or ba **bakotxak** berak eitteban estakisu? (Mariasun Agirre, TOP.)*

*Xaxo baten euen kontrolauta, **bakotxak** senbat artzebanetik udaletxai emon einbitzan hainbeste. (Narciso Gongeta, TOP.)*

4.4.- Postposizio askeak

Postposizio askeen bitartez ere postposizio-sintagmak sor daitezke. Hauek ez dira ezeri lotuta joaten, baina sarritan postposizio-sintagma konkretu bat eskatzen dute aurretik. Asko dira postposizio askeak, baina hona hemen adibide batzuk:

Alde

*Etxe bakotxien beti abemarixia ero difuntuen **alde** erresau. (Blanca Egidazu, TOP.)*

*... se esaten eixeban beti einbiedala aintzen dauenen **alde**, aintzen dauenen **alde** einbiedala beti. (Alejandro Ardantza, TOP.)*

Aldera

*Kamiño(Φ) **aldera** eta onutz (Felix Urrejola, TOP.)*

*Bilboko sintuturoia berak eieban da gero plano gustiakin Francon **aldera** pasau san. (Jose Kortazar, TOP.)*

Aldien

*Lenauko kangrekuak oinguen **aldien**, orrek oinguak asurra ta masala, asko jateko estake euki be, lenaukuak edarrak sien kangrejuak. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP.)*

*Eskortia, da eusen emen, Katatein bat, beste bat an e... Nebera(Φ) **aldien** etxakiat eseuen beste bat be. (Javier Beitia, TOP.)*

Aldetik

*Eitten genduan ba guk alkarraz kaletik urteten genduan, hemendik bueltia ein Miñota Leiz (Φ) **aldetik** ta gero basarrira [...]. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Sirenia jo eban eta ikusi nittuen nik abioiak hametik Elorrixo(Φ) **aldetik**. (Herminio Urizar)*

Aparte

*Oin pasetan da **ortik aparte** oin jentia jueten da oporretan da... (Ignacio Etxebarria, TOP.)*

*Solotik **aparte** basue. (Antoni Arginzoniz, TOP.)*

Arte (eta artian)

*Hasi hemen [...] eta Txanberinera edo San Juan kalera **arte** (Pedro Eriz)*

*Eta hantxe ikesi neban hasta regla de interés tresera **arte**; (Margarita Lasuen)*

*ta gure ama jun zan esniekin Eibarrera, eta illuntzera **arte** ez zan etorri. (Pantxi Treviño)*

*Lelengo bizi giñuazen ointxe urte bi(Φ) **arte** goixen. (Pedro Eriz)*

*Orduan lau urte(Φ) **arte** etxien iguel. (Maria Pilar Iñurriagarro)*

*Errondak ingo (e)bazen baiña ez; gabien ba berandu(Φ) **arte** ez. (Dominga Irazola)*

*Hamabi bat urte(Φ) **arte** ero. (Alejandra Eguen)*

*...lehen hasi hor Domusantu inguran edo ta Erregenak ingurura **artian** edo landetan-eta geratuta egoten zuan bidigarrrua. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Artian / artien

Artian eta *artien* aldaerak erabiltzen dira Elorrioko euskaran.

*Ta han hiru neba-arreben **artian** dxeuan bat gerra-denporan hanka bat kendu otxen ta...* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

*Gero han sastratza(Φ) **artian** ba porrejenplo pikua badak arbolan bat edo, edo masustrak edo holakuak badazek ba jokeria.* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

*Ba hau Uztapide mutilzarra dala ta haren [anai](Φ) **artian** baten bat apartauko dabela ta holakoxe gaiak.* (Iñaki Gallastegi)

*Gaur be dauzen danen **artien** ezin leike eiñ ha besteko bat.* (Iñaki Gallastegi)

*Orduan denporan arbitzak eta erromolatxa(Φ) **artien** eta artotzatan-eta.* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Aurrien

*Eta etorri zien zortzi-edo mutil formauta, eta hor etxe(Φ) **aurrien** jarri zien.* (Iñaki Gallastegi)

*Euki eben hor etxe(Φ) **aurrien** folloe bat eta geratu giñien barrido ohien.* (Iñaki Gallastegi)

Azpixen

*Atxen **aspixen** dausenak* (Asensio Arbulu, TOP.)

*Gero ayuntamientuen **aspixen** jarri eben basarriko asa ta porru ta arrautza ta baba, da jentia jueten san, kaletarrak erosten...* (Pedro Errasti, TOP.)

Barik

*Aiuntamentuko balkoittik. Altaboz(Φ) **barik**.* (Iñaki Gallastegi)

*Buelta eindda juen zan ta domeka gabeko hamarrak inguruan edo etorri zien gizonok etxera, ardi(Φ) **barik**.* (Claudio Egidazu)

*Guk daukun edadian iñor **barik** geratzia etxien be.* (Pedro Eriz)

Behera

*Elizia dana bete-bete eindda egoten zan goittik **behera**, medallakin.* (Maria Aizpurua)

*Urak zela goittik **behera**...* (Claudio Egidazu)

*Ez motza. Belaunetik **behera**.* (Genara Eguren)

*Handik askatik etara ta fregaderatxo bat euen hor eta **handik behera** botaten zien.* (Margarita Lasuen)

*Baiña lelengo urek hara etorten zienak goittik behera, fregaderatik **behera**.* (Margarita Lasuen)

*Pedro ta bixok Sixtonien **behera** [zetozen].* (Maria Aizpurua)

Bittartez

Aren bittartes sabaldu aben. (Miguel Ugarte, TOP.)

Bittartien

Ugarten da gure etxien bittartien errekoa pasetan da. (Miguel Ugarte, TOP.)

Or pago bixen bittartien sartuta seuen. (Tomas Basauri, TOP.)

Gaiñien / Ganien

Gaiñien eta ganien aldaerak erabiltzen dira Elorrioko euskaran.

Eta joan [ingo ete non ba] [...] horma(Φ) gaiñien eta (Claudio Egidazu)

Ta ha trapue ifintten dxakon eta surteko hauts apur bat eta erauntz-orrixe(Φ) gaiñien. (Margarita Lasuen)

Kastigue izeten zan belaunbiko txirten ganien. (Margarita Lasuen)

Gora

Txanberitik gora egun bat bai tta hurrenguen be bai kaiñonazuak egoten zien hor zazpirak inguruen. (Maria Igarza)

Eta gero handik gora ba zehiaua kargau. (Angel Gallastegi)

Ganaua illuntzixen ardixa-ta mendixen gora jueten bada, denpora ona hurrengo egunien. (Patxi Esteibarlanda)

Inguru

Bai nik orduen neukezan hamahiru urte(Φ) inguru. (Alejandra Eguen)

Inguruen

Hamen hasi zan mobidia oktubre(Φ) inguruen. (Maria Igarza)

Ze hor Elorrixoko... ez herrira, baiña Txanberi(Φ) inguruen... (Maria Igarza)

Orduan lau urte arte etxien iguel. Etxe(Φ) inguruen. (Maria Pilar Iñurriagarro)

Kanpora

Kosiñia bertan basarrixen euken, etxetik kanpora. (Julian Garaizabal, TOP.)

Sanfaustotik kanpora jausten bada nere etxia sertu ingo san. (Jesus Areitourtena, TOP.)

Kontra

Olantxeik arrixas eindda euen erredonduen karobixoi... atxen kontra ero sulo, sulokuna sera sien lekuen, edosein lekutan eindda olantxeik arrixas bueltan-bueltan... (Juan Arregi, TOP.)

Plasabasoko iturrixa, birien kontra (Asensio Arbulu, TOP.)

Da gero a kamiñua selan san ba amen asi giñien, or soiñujolia etxe(Φ) kontra da or prasuela moruko bat da erromerixia eitten giñun ... (Julian Garaizabal, TOP.)

Asko aldatuta dau... bire(Φ) **kontra** baña len ori bire estua san, oin kamiñua eindda dau... (Vidal Mari Zuazua, TOP.)

Xaxo bat or egon san frontoien beti euen posturan bat eta jentia jueten san ikusten, bata igual anak besua lotuta, esku batas ona sana beste baten **kontra**... kuestiñua da beti euen seoser, beti motibon bat euen posturak eitteko ... (Maritxu Igarza, TOP.)

Kontran / kontrara / kontratik

Beien euen sera, tontorra, bire(Φ) **kontran** tontortxo bat. (Justina Belar, TOP.)

Da gero beste bat serien be bai Kurutzebarrin be bai, an erreka(Φ) **kontran** ... (Jose Luis Eriz, TOP.)

Arbola batzuk bealdien, oin be badaus da goixen be baeuesen trenbira(Φ) **kontrara**. (Jose Kortabarria, TOP.)

Aretxen **kontrara** serera, Landako selara... (Jose Aizpurua, TOP.)

Mondragoko kamiñuai ebatu, da Aldapetik, Aldapetik aurrera-auurrera erreka(Φ) **kontratik**. (Isidro Berrio, TOP.)

Au kantosarra san se... etorten giñen amendik, ortu(Φ) **kontratik**, ibilixak biria eindda ya jentia, estasiñora, da ortik etorten giñen estasiñora jueteko. (Jose Kortabarria, TOP.)

Le(ge)txe(ri)(k)

Ilbarrixan siku-siku eitten zan satsa, zezpala **letxe** dana sekatu... (Jose Aizpurua)

Horrek ikustezuz pelikulian **letxek** memorixan. (Felisa Arietaleanizbeaskoa)

Nik hori gaur(Φ) **letxe**. (Maria Aizpurua)

Moduan / moduen

1) Guk horren **moduen** egingo bagiñukek gatzetarako be ez. (Maria Aizpurua)

Gero etxien gaztaia faltau barik, ba ogixen **moruen** jan. (Angel Gallastegi)

2) Bueno, konbentua zan, oin eskola(Φ) **moduan** dau (Pedro Eriz)

Da bieltzen oskuezen hillien behiñ edo holako liburu txikitxo batzuk ipoiñ(Φ) **moduen**. (Margarita Lasuen)

Hori..., gerra(Φ) **moduen** edo zeoze jazo zan. (Pantxi Treviño)

Elixia be itxi egin zan, bai, zakuak eta ipiñi ebezen “intendencia”(Φ) **moruen**. (Maria Igarza)

Onduen

Harek hartu eben aurrian han Sixton etxe(Φ) **onduen**, eta ekarri eben. (Maria Aizpurua)

Hantxe Bolungaraiko etxe(Φ) **onduen** mutiko-neskato kuadrilla bat, eta gure aitten pre-guntie ein oskun. (Claudio Egidazu)

Da kojo bat euen Elorrixon eta igo eban aiuntamentu(Φ) **onduen** mailla batera. (Maria Igarza)

Hor etxe(Φ) **onduen** euen bat, eta esa(n) otsan behiñ gure aittai: “habla en cristiano!”.
(Maria Pilar Iñurriagarro)

Ostian / ostien

Ni gerra(Φ) **ostian** egon nitzan... (Pedro Eriz)

Eta zelan ez euen gerra(Φ) **ostien** telaik ba... (Dominga Irazola)

Bai, elixa(Φ) **ostien**. (Bittori Gallastegi)

Parien

An eseuen serik, platano-arbola batzuk eta banku bi, banko bat antxe Faruken ate(Φ) **parien** eta apoliñera bestekaldera, da beste bat Doñapakenera, iru banko, da Drogerixa aurrien be beste bat, onetara, lau banko eusen or; bat ontxe monumentua dauen lekuen onetara, beste bat jardiñen **parien**. (Pedro Eriz, TOP.)

Elorrixon olak iru sien, au Senittako oilia, Igurixako oilia da Askarragakolia, da ola moruen ero Sanagustiñen be basan oin botata da elixien **parien** bestekaldien euen. (Patxi Esteibarlanda, TOP.)

Industrialen **parien** kamiñuas amendik aldetik... or san ei san basarri bat, ei san gero palasio bat eiben, kriston palasiua! (Asensio Arbulu, TOP.)

Labaderua aretxen **pare-parien**, orretxen etxe(Φ) **parien**, orreaittik Milak esaten dau goi-ttik bera ura etorten dala gureiña ondiño. (Begoña Etxaniz, TOP.)

Sanjorgek len solua eukan an, itxuria ermittia lenau egon san an andikaldien, Santixago(Φ) **parien** errekiak bestealdetik. (Jose Irazabal, TOP.)

Ziher

Intxortara, Asentziotik **ziher** Elgetara. (Claudio Egidazu)

Sanaustiñera kaltzarak egoten sien... Seletatik **sier** kaltzaria. (Jose Julian Gazetabeitia, TOP.)

Len san kaltzaria Berriosabaletara, da len emendik etorten sien elisara, eta atautak eta be ortixik, denpora txarra ero kamiñotik **sier**, baña bestelan kaltzaratik. (Isabel Orbe-gozo, TOP.)

Da ni enas akordetan baña jueten sien or Basate(Φ) **sier** estai nora. (Tere Eguen, TOP.)

Buruen **sier** botatosku. (Mariasun Agirre, TOP.)

Da presako muniak ebatu bestela apur bat ura geldik euelako bestela jueten san erro-tan **sier**. (Begoña Agirre, TOP.)

4.5.- Adjektiboak mailakatzeko partikulak eta atzizkiak

4.5.1.- Maila-adberbioak

Adjektiboa, zenbait adberbio bezala, maila-adberbioz lagunduta ager daiteke. Maila-adberbio asko egon daitezke, baina hauek dira Elorrioko euskararen gehien erabiltzen direnak: *oso*, *nahiko*, *benetan*, *samar* eta *guztiz*. Hauekin batera gaztelaniatik mailegatutako *total* eta *bastante* ere asko erabiltzen dira. Maila-adberbio gehienak adjektiboaren ezkerrean jartzen dira; *samar* da salbuespena, adjektiboaren eskuinean kokatzen da eta:

*Hori harri haundi **samarrakin**.* (Angel Gallastegi)

*Ta gero ba **total** garbi dauen lekuan be ez.* (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

*Eta deposittua **bastante** haundixa ein eben goixen, ondo.* (Claudio Egidazu)

*Ura **oso** latza euen ganauei ero emoteko.* (Claudio Egidazu)

*Urteteban ura, ba olan arriarte moru baten ero, ba **naikua** garbixa olan eskuetarakota* (Juana Arginzoniz, TOP.)

4.5.2.- *-en*, *-a(g)o* eta *-e(g)i* atzizkiak

Atzizki hauek adjektiboari eta adberbio batzuei eransten zaizkie, superlatiboa, konparatiboa eta larregitasuna adierazteko.

4.5.2.1.- Superlatiboa: *-en*

Superlatiboa adierazteko atzizkia *-en* da.

***Txarrena** ganauekin...* (Claudio Egidazu)

*Ez, hamen Urkiola dok aldapaik **gogorrena** askogaittik.* (Jose Luis Ardanza)

*Durangoko bonbardeua **gogorrena** orduantxik izen zan.* (Herminio Urizar)

***Onena** zalako.* (Iñaki Gallastegi)

*Hamen inguruan topau dot nik **haundiña**.* (Mertxel Eguen)

4.5.2.2.- Konparatiboa: *-a(g)o*

Konparatiboa adierazteko atzizkia *-ago* da; Bokalkartearen *-g-* galdu egiten da Elorrioko euskararen eta, ondorioz, *-ago* > *-ao* > *-au* egiten da normalean.

*Erremu Sapatuen Bergako ferixia, da Erremu Egunien kurutzia eiñ, ba sortak eiñ zeinēk baiño zeinēk **ederrauak** eta **haundixauak**.* (Jose Aizpurua)

*Santo Domingo-ta be bai baiña **motxauak** dittuk eta.* (Jose Luis Ardanza)

*Gabez ba lan **gutxiau** eitteko.* (Angel Gallastegi)

*Akordetan nintzen ibili zala, baiña **gehixau** enitzen akordetan.* (Dominga Irazola)

*Eta gero handik gora ba **zehiaua** kargau.* (Angel Gallastegi)

4.5.2.3.- Larregitasuna: *-e(g)i*

Larregitasuna, azkenik, *-e(g)i* atzizkiaren bidez adierazten da. Elorrioko euskaran ez da men-debaleko beste hainbat hizkeratan erabiltzen den **lar** erabiltzen larregitasuna adierazteko (*lar haundixa*).

Leen larrei da oin gutxi. (Iñaki Treviño, TOP.)

4.5.3.- Atzizki txikigarriak eta handigarriak

Elorrioko testigantzen artean *-txo* txikigarriaren adibide hauek jaso ditugu:

Hamen bertakua beti ixen dok puxkat haunditxuaua... (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Ba hoixe pentsetan dot nik pe, txikitxue nintzen eta. (Pantxi Treviño)

| 5 |

Aditz sintagma

5.1.- Elorrioko aditzaren ezaugarriak

5.1.1.- Nor-Nori-Nork saileko erroa **eutsi* da (orok. **-i-*)

Mendebal osoan moduan, Elorrioren ere *eutsi* da Nor-Nori-Nork adizkien erroa.

Motxioia esate(n) otsen eta gure aittak asko ezautzen eban ze berak saldu otsan itxuria motorren bat edo zeozer. (Herminio Urizar)

Ta lehentxo baten jokuen ibili nintzen arkalaz, eta esan notsan ze: “zu gurien ibilitte zaoz, ezta, josten?”. Ta “bai”, esan ostan. (Dominga Irazola)

Diputaziñoko eskolak zien horrek, da bieltzen oskuezen hillien behiñ edo holako liburu txikitxo batzuk ipoiñ moduen. (Margarita Lasuen)

Horretxeatik esaten dotsut ba kaletarrak hasi zienien, gero beste mutilok hor zien, harek aprobetxauko giñuzela ta, bai, etorri hari! (Maria Aizpurua)

Bizkaiko zenbait hizkeratan *-eu-* da errorik arruntena (Yrizar, 1981): *neutsan, deusat...* Baina Elorrioren, inguruko hizkera gehienetan moduan¹³⁵, *-o-* da erroa: *dotsut, notsan, ostan...* (Yrizarrek *dauste, dautsak, dausku, ... -au-* erroa ere jaio zituen Elorrioren).

5.1.2.- **edun*-en erroa *-o-* edo *-au-* da

Mendebaleko hizkeretan ohikoa den legez, **edun*-en erroa *-o-* edo *-au-* da Elorrioren ere, adizkien arabera. Iraganaldiko batzuetan *-eu-* ere ager daiteke. Adibidez:

¹³⁵ Adibidez, Ondarroan (Rotaetxe, 1978), Bergara inguruan (Elexpuru, 2005), Durangaldean (Gaminde, 2003) edo Debagoienean (Ormaetxea, 2003).

*dot**dogu**dozuz**dau* (‘du’)*dabe* (<*daue*) (‘dute’)*neban* <*neuan* (‘nuen’)*baneu*

5.1.3.- **egin* erroa, **ezan* orokorraren orde

Aditz iragankorren ahaleran, aginteran eta subjuntiboan, **egin* erroa erabiltzen da (orok. **ezan*). Ezaugarri hau ere orokorra da mendebaleko hizkera guztietan (Zuazo, 1998):

Esan neiketzu (‘esan diezazuket’)*Pentsaizu* (‘pentsa ezazu’)*Hartu deixen* (‘har dezan’)

5.1.4.- Nor-Nori sailean *j*-dun adizkiak

Mendebaleko hizkera gehienetan, Nor-Nori saileko adizkietan *j*- tankerako ebakerak dau-de, orokorra den *z*-ren orde (Zuazo, 1998). Adibidez:

zait > *xata**zaizu* > *xatzu**zitzaion* > *xakon*

J horrek ebakera desberdinak ditu, baina, Elorrioko euskaran: *x* da nagusi (*xata*, *xako*), nahiz eta *dx* ere entzun daitekeen zenbait hiztunen ahotan (*dxata*, *dxako*). Ezezkoetan, ‘*ez*+*j*’ el-kartzean, berriaz, *tx* ahoskatzen da:

Atzo illuntzixen dantzan plazan ein ebenak barrido konfesetan jueteko esaten dau. Nik etxakiñat (ez jakiñat) ba, heu be eongo hintzanan igual, beti alkarrekin [ibiltten gintzonazen]. Eta esan notsan: “jun bihon?” “Ez.” “Ba neuk pe ez. Berak in baxon pekatu bera konfesau daixela. Guk etxonau (ez jonau) bai holakoik eiñ ezer; da konfesau daixela bera”. (Maria Aizpurua)

5.1.5.- Nor-Nori saileko iraganaldia: ‘oraina + -n’

Ezaugarri hau ere orokorra da mendebaleko hizkeretan.

xata — *xatan* (‘zitzaidan’)*xako* — *xakon* (‘zitzaion’)

Bizkaiko zenbait hizkeratan joera hori Nor-Nork sailera ere igaro da (*dot*—*doten* ('nuen')). Elorrioren ez da halakorik.

5.1.6.- Lehenaldiko 3. pertsonetan Ø ezaugarria

Mendebaleko hizkeren ezaugarri nagusiari jarraituz, oro har, iraganaldiko 3. pertsonaren marka Ø da Elorrioren ere (eta ez *z-*):

*Eta, klaro, urte(n) eben eta efektibamente. Plazia **euen**...! Eta zan, Eibarren ipiñi **eben** banderia, hortxe egunien, “el día de la República”. (Maria Igarza)*

*Eta esan notsan ze: “zu gurien ibilite zaoz, ezta, josten?”. Ta “bai”, esan **ostan**. Denpora gitxi ein **eban**, e. (Dominga Irazola)*

*Aitte taillerrien **ebillen**. (Pantxi Treviño)*

5.1.7.- Pluralgile ia bakarra -z da

Euskaraz, hainbat partikula darabiltzagu adizki pluralak sortzeko, adibidez: *-it-* (ditut), *-z-* (dauzka), *-z* (goaz), *-zki-* (litzaizkidake), *-tza* (dakartza)... Mendebaleko euskalkiaren berrikuntza nabarmenetakoa zera da, *-z* pluralgilea ia kasu guztietara zabaldu izana, analogiaz. Elorrioren ere erabat betetzen da ezaugarri hori.

zaizkizu > xatzuz

daude > dauz

dauzka > daukoz

dizkiozu > dotsazuz

Mendebaleko hizkera batzuetan, gainera, berrikuntza hori **edun* eta *izan* aditzetara ere hedatu da, *-it* pluralgilea ordezkatzuz eta horrelako formak sortuz: *ditut* / *dodaz*; *ditu* / *dauz*; *zituen* / *ebazan*; *ginen* / *gintzezan*.

Elorrio ezaugarri honen muga dagoela dirudi. Oro har berrikuntza hori ez dela Elorriora iritsi dirudi, baina bitasuna dago kasu batzuetan. *Nor-nork* sailean ohikoa da lehenaldiko formetan (*nor* = 3. pertsona plurala denean):

nittuen, zittuen vs. *nebazen, ebazen, ebezen*

*Klaro, hamen bonbak bota **ebazen** bi edo hiru eta gero segidu ei(n) eben harek abioiak. (Herminio Urizar)*

*Nik etxien eitten zien gaztaiak, etxerako, ya urte guztirako siketzen zienak neuk eitten **nittuen**. (Angel Gallastegi)*

*Oin andrak be emoten **dittue** mezak. (Antoni Arginzoniz)*

Beste sailetan ere aurki daiteke adibide bakanen bat, esaterako, *giñen* vs. *gintzazen*, baina hiztun gehienek *giñen* darabilte kasu honetan:

*Etorri **gintzazen** eta esan otsen: “María, usted mire a ver en qué ambiente vive esta chica”. (Genara Eguren)*

*Eta gero bestetik auzoko neska ta mutil danok batera bejatzan **giñen** kalera. (Alejandra Eguen)*

Lehenaldiko formetan, pluralgilearen (-z-) eta lehenaldiko markaren (-n-) arteko lotura-bokala -e- da Elorrion, mendebaleko beste hizkera askotan ez bezala¹³⁶: *xakozen* ('zitzaizkion'), *ne-bazen* ('nituen'), *neukazen* ('neuzkan'). Hala ere, Bizkaiko beste hizkera batzuetan moduan lotura gisa -a- bokala duten adizkien adibide gutxi batzuk ere jaso ditugu:

*Bai nik orduen **neukezan** hamahiru urte inguru. (Alejandra Eguen, Lekeriketa auzoa)*

*Gero besteko bezinuek, bestekaldeko osabie zan neure partetik, harek eruen eban behi-xek, behi gorrixek. Behi gorrixek **eukezan** eta behi gorrixek. (Alejandra Eguen, Lekeriketa auzoa)*

5.1.8.- **-te pluralgilerik ez da erabiltzen**

Euskal Herri erdialdeko ezaugarria den **-te** pluralgilea (Zuazo, 1998) ez da erabiltzen Elorrioko euskarari, ez aditz iragangaitzeko 2. Pertsona pluralean, ez 3. Pertsona pluralean eta ezta iragankorren orainaldiko 2. Pertsona pluralean ere. Mendebal osoan moduan, -e da adizki horietako pluralgilea Elorrion: *zarie, dauke, dakixe, dabe...*

5.1.9.- ***edun-en hitanoan j-dun adizkiak**

Mendebaleko ezaugarri orokorrari jarraituz, **edun*-en hitanoko adizkietan **j**-dun formak erabiltzen dira Elorrion ere. Elorrioko kasuan, hala ere, *x* da ebakera ohikoena (eta *dx* ere entzun daiteke zenbait auzotan):

*diat > xuat*¹³⁷

dik > xok

ditiat > (x)ittuaraz

5.1.10.- **Lehenaldiko eta subjuntiboko forma pluraletan lotura-bokala -e- da**

Lehenaldiko eta subjuntiboko adizkiek **-n** bukaera izan ohi dute. Pluraleko formetan, berriaz, -z pluralgilea tartekatu behar izaten da. Kontsonante horien arteko lotura egiten duen bokala **-a-** izan ohi da mendebaleko hizkera gehienetan (-zan). Hala ere, Elorrion **-e-** bokala erabiltzen da normalean (-zen).

*Ba nik hogeii urte edo eztakit zenbat eukiko [nebaz**en**] orduen. (Pedro Eriz)*

*Klaro, hamen bonbak bota ebaz**en** bi edo hiru eta gero segidu ei(n) eben harek abioiak. (...) deskargau ebezen ba ehunetik iguel larogei bonbak danak golpien. (Herminio Urizar)*

*Zelako bidiek euz**en** lehen ba, oiñezien etorteko? (Genara Eguren)*

*Errondak ingo (e)baz**en** baiña ez; gabien ba berandu arte ez. (Dominga Irazola)*

¹³⁶ Adibiderako Zaldibarko adizki hauek: *genduezan, nekidxezan, dxakuzan...* (Gaminde, 2003).

¹³⁷ Euskara estandarrean ez bezala, beraz, Nor-Nork eta Nor-Nori-Nork sailletako hitanoko adizki hauek ezberdinak dira: *xuat* ('diat') eta *dostat* ('diat').

Ta han beste bizitzan bizi zuazen hiru neba-arreba, solteruak zuazen, eta haren ama. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Etorri gintza~~zen~~ eta esan otsen... (Genara Eguren)

Lelengo bizi giñu~~azen~~ ointxe urte bi arte goixen. (Pedro Eriz)

Hala ere bada salbuespenik; zenbait hiztunek **-a** bokala ere erabiltzen dute batzuetan lotura gisa:

Bai nik orduen neuke~~zan~~ hamahiru urte inguru. (Alejandra Eguen)

***Euasan** beien komedor bi, bat aundixa eta beste bat txikitxuaua da gero beste bat txikixa etxerakua. (Juanita Lupiola, TOP.)*

*Da gero aklarauko **ebesan**, errekan aklaraukoben... (Felipa Ugaldea, TOP.)*

*Juana! Gabien atiak ondo itxi **siñuesan**? (Begoña Agirre, TOP.)*

5.1.11.- Aditz-izenak

- **-au bukaera duten aditzak:** normalean **-(e)tan** egiten dute Elorrion:

harrapau > harrapetan

topau > topetan

kargau > kargetan

altzau > altzetan

gustau > gustetan

aprobetxau > aprobetxetan

gertau > gertetan

akordau > akordetan

markau > marketan

tokau > toketan

pentsau > pentsetan

pasau > pasetan (edo paseten)

- **-tu/-du bukaera duten aditzak:** normalean **-tzen** egiten dute Elorrion:

urkuldu > urkultzen

siketu > siketzen

xehetu > xehetzen

garbittu > garbitzen

apurtu > apurtzen

sartu > sartzen

Salbuespena dira *-tu*-ren aurretik txistukaria duten aditzak, horiek *-ten* egiten baitute:

ahaztu > ahazten

zorroztu > zorrozten

hustu > husten

• ***-idu bukaera duten aditzak:*** *-tzen* egiten dute

eskribidu > eskribitzen

protejidu > protejitzen

leidu > leitzen

• ***-n batez bukatzen diren partizipioak:*** *-ten* egiten dute

eran > eraten

urten > urteten

jakin > jakitten

eruen > erueten

entzun > entzuten

emon > emoten

• ***Partizipioaren bukaera -a, -e, -o, -gi, -ki eta /l, n, r/ i dutenak:***

Kasu honetan jokamolde desberdinak daude aditz-izenak sortzerakoan.

a) *-e* batez bukatzen diren partizipioek *-(e)tan* edo *-ten* egin dezakete:

gorde > gordeten / gordetan

bete > beteten /betetan

erre > erreten / erretan

*Eta zigarrua **erretan**, bueno... Ez eraten be ez eta ezebez. (Genara Eguren)*

***Erretan-erretan** egon san da jausi sanien ba karo dana garra. (Julia Sarraoa, TOP.)*

*“Asentzio, gero Marik babak **erreten** dotsuenien bronkia bota, zaindu daitzula!” (Maria Aizpurua)*

b) *-a* edo *-o* bokalez bukatzen diren partizipioekin, oro har, *-ten* erabiltzen da:

etara > etaraten

jo > joten

bota > botaten

Azken honen kasuan, *botetan* ere erabiltzen da *botaten*-ekin batera:

*Iketza be bai, pagua **botaten** jentia... (Juan Arregi, TOP.)*

*Presia beteta egoten sanien ba **botetan** sinutzan toberatik beera... (Felisa Mujika, TOP.)*

- c) Azkenik, partizipioaren bukaera *-gi*, *-ki* eta */l, n, r/ i* dutenek *-ten* hartzen dute normalean, baina hemen ere badira salbuespen bakar batzuk (zenbait aditzek bi eratara egiten dute: *ibili* > *ibiltten* / *ibiltzen*):

ebagi > ebaten

euki > eukitten

ebali > ebalten

ibili > ibiltten / ibiltzen

ekarri > ekarten / ekartzen

igarri > igarten / igartzen

etorri > etorten / etortzen

ipini > ipintten (ifintten) / ipintzen

Inguruko hizkeretan arruntak diren forma batzuk ez dira erabiltzen Elorrion. Esate baterako, mendebaleko beste hizkera askotan erabiltzen den *-tuten* (*apurtuten*, *leiduten*...) ez da erabiltzen.

5.1.12.- Partizipioak atributu gisa

Elorrion *-ta* atzizkia ezartzen zaie partizipioei atributu gisa erabiltzen direnean. Esate baterako: *kanbixauta*, *koskonduta*, *ipinitta*, *ibilitta*, *hartuta*...

Hala ere, *egiñiko* edo *erosiriko* bezalako formak ere erabiltzen dira Elorrion erlatibozko perpausetan, *-tako* atzizkiarekin batera (azalpen gehiago 6.3.2. puntuan).

5.1.13.- Mendebaleko *-n* amaierako aditzak

Mendebaleko hizkera batzuetan sarritan *-n* kontsonantea gehitzen da aditzaren infinitibokan: *hartun*, *sartun*, *eukin*, *eutsin*, *ixon*... Elorrioko euskaran bietako adibideak aurki daitezke, baina gazteen artean arruntagoak dira *-n* gabekoak:

Vuelta España sarri pasatzen zuen hamendik eta Urkiola ixo ta be bai. (Jose Luis Ardanza)

Da bai kalera bejatu alkarraz neska ta mutill da bai ixon be bai. (Alejandra Eguen)

Zelan euki dittun ba hankok, holan? (Maria Aizpurua)

A beratzen eukin ero estaitt ser eitten sien gero arixa eitteko. (Angel Gallastegi, TOP.)

Kargia eta goitik behera eutsin ezin. (Claudio Egidazu)

5.1.14.- Mugimenduzko aditzen osagarria inesiboan

Aditz-izenak mugimenduzko aditzen osagarri direnean eta norabidea edo helburua adierazten dutenean, ‘aditz izena + n’ (inesiboa) egitura osatzen dute mendebal gehienean (ikus Sintaxiko 6.3.7. atala), eta ez ‘aditz izena + -ra’ (adlatiboa). Elorrion ere mendebaleko ereduak nagusitzen da:

Ta erropak garbitzeko be danak hantxe, andra danak haraxe juten zien erropak garbitzen. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Eta etorri zanien lelengo-lelengo etorri zan aber etxia zutik euen ikusten. (Maria Igarza)

Eta bialdu eben Madrillera estudixetan mutikuei, eta estudixetan dauela mutikuei, mutilla ixa eindda, mutikuei, geixotu. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Basora urtien birritan eta hona galtzaria arregletan hau kamiñuau egiñ aurretik. (Marxel Eguen)

5.2.- Adberbioak

5.2.1.- Denbora-adberbioak

NOIZ galderari edo galdera honetatik eratorriei erantzuten dieten adberbioak dira. Era honetako adberbio ugari dago:

- *Iñoz, noz, noizbaitten, naiñoz (nahi + iñoz), noz edo noz (nonoz)*

Gaillegue e iñoz bai, baiñe ez, ez. (Isidro Valenciaga)

Etxakixat ba nik noz. (Juan Ardanza)

Txokolatia da ogixa da noseronos postria, zeozer sagarren bat etxien artzen sanien da ostien kittu! (Julian Garaizabal, TOP)

- *Aguro, antziña(n), askotan, aspaldi, astero, atzo, atzera, aurtan, azkenien, barriro, batzutan, behiñ, berandu, beti(k), betittik, bittartien, bixar/bixer, bixen bittartien, egunez, enjeneral, ensegida, etzi, gabez, gaur, gehixenetan, gero, goixien (goix), goxau, gutxitan, harañ(e)un, honezkero, lantzien behin, lantzien-lantzien, laster, lehen, lehenguenien, lehelengo, lehenau, luzaro/luzero, noizipeiñien, nozien behin, oiñ, ondi(ñ)o(k), ointsu(en), ointxe, orduen(txe), osteria (be), sarri(ttan/tten), segiduen, sekula, takien-potien, takien-puntuen, puntuen...*

Harek han kandillatxua eta behin illundutakuen gabien ohera aguro. (Claudio Egidazu)

Eta behera jun nitzen, eta barre pillo bat indda gero jun nitzen atzera. (Dominga Irazola)

Gure andriai aurtan be akordau dxako baiña ba! (Jose Aizpurua)

Hurrengo egunien be barriro jun giñien erresaixora. (Felisa Arietaleanizbeaskoa)

Basarrixen biher gogorra dao betik. (Antonia Kortazar)

Eskatzien egoten zien siketzen sarritan. (Angel Gallastegi)

Ta egunez otia sartzen dxakon, ta gabez abarra. (Angel Gallastegi)

Ta gero zapatu goixien goixau jagi. (Juana Arruabarrena)

Hori sekula ezta falta izen. (Pedro Eriz)

Txit, alde batian eta txit! beste aldera jueten dok, eta txit! beste aldera, eta azkenian ez dok jakitten nun dan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Hil ein zan segiduan. (Iñaki Gallastegi)

Gero gabien etxera ekartzen sittuen errotara erueteko, baiña bixen bittartien, selan kendu eittotzuen... (Genara Eguren, TOP.)

5.2.2.- Leku-adberbioak

5.2.2.1.- Erakusleetatik eratorritakoak

Leku-adberbioen artean erabilienak erakusleetatik eratorritakoak dira. Hona hemen Elorrioko formak (parentesi artean forma indartuak):

NUN	hamen(txe)	hor(txe)	han(txe)
NUNGO	hamengo(txe)	horko(txe)	hango(txe)
NUNDIK	hamendi(txi)k	horti(txi)k	handi(txi)k
NORA	hona(xe)	horra(xe)	hara(xe)
NORAIÑO	hona(x)iño	horra(x)iño	hara(x)iño
NORUTZ	honutz	horrutz	harutz

Aipatzekoa da *hamen* eta *hemen* aldaera biak erabiltzen direla Elorrian:

***Hemen** Elorrixon bastante jente ekixenak esan ei etsen ha deposittua txixa eitten jun biko zarie ero hori deposittuoi betetako. (Claudio Egidazu)*

*Onak danok egun baten bota sittuen, kuartela bat, **emen** beste bat, emen dau ... (Jose Kortabarria, TOP.)*

*Ez, **hamen** Urkiola dok aldapaik gogorrera askogaikitik. (Jose Luis Ardanza)*

*Len kamaretan botaten sien orrek artuok, da dana arratoia iseten **san amen** bueno! (Angel Eguren, TOP.)*

NUNDIK kasuan, *hamendik* eta *hemendik* formekin batera *hametik* eta *hemetik* ere erabiltzen dira:

*Sirenia jo eban eta ikusi nittuen nik abioiak **hametik** Elorrixo aldetik. (Herminio Urizar)*

*Vuelta España sarri pasatzen zuen **hamendik** eta Urkiola ixo ta be bai. (Jose Luis Ardanza)*

*Eitten genduan ba guk alkarraz kaletik urteten genduan, **hemendik** bueltia ein Miñota Leiz aldetik ta gero basarrira. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Ta handik hona etorri eta in zittuen hori iturrixoi, hori etxioi palazixuoi, da hori ermitioi eta galtzadak **hemetik** Elorrixora ta San Austiñera, kamiñua, orduko zerak, galtzadak, aldamenien losak, galtzadak, elegantiek ein zittuen. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

Forma indartuen kasuan, batzuetan **-n** jartzen zaie atzetik Elorrioko euskarari:

*Eta **honaxe** etorten zan... (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Batek eukan tabernia **hantxen** Abadiñon. (Herminio Urizar)*

NORAIÑO kasuan, **-x-** tartekatzen da forma indartua sortzeko:

*Isetes Sanjuan kalia **araxiño** san (Maritxu Igarza, TOP.)*

*Arkua dauen lekutik, serrauta euen onaño... euen **onaxiño**. (Jose Kortabarria, TOP.)*

Kasu honetan, gainera, izenekin gertatzen den antzera, batzuetan *-rañoko* da deklinabide marka (Ikus Deklinabideko 4.1.1. atala), bai forma arruntetan eta baita indartuetan ere:

*Araba sartzen da **arañoko**. (Angel Gallastegi, TOP.)*

*Or euen baña labaderua oso edarra, poso bi ba.. au baño, poso bakotxak eukikoban **ona-xiñoko** igual da gero erdixen... (Carmen Igarza, TOP.)*

5.2.2.2.- *Ber-* aurrizkidunak

Talde honetakoak dira, esate baterako: *bertan(txe)*, *bertako(txe)*, *bertatik*, *bertara(xe)*...

*Harrixa **bertan** etaraten genduen guk. (Angel Gallastegi)*

*Baña ha be beren parajera etorri atzera, **bertara** etorri. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

5.2.2.3.- Zehaztugabeak

Egitura desberdinez osatutako adberbioak biltzen dira multzo honetan: *edonon*, *non edo non*, *nonbait*, *nonahi*, *inon*... Baina hauetatik *edo-* hasiera dutenak ez dira erabiltzen Elorrión. *Nahi*-rekin osatutakoen kasuan, inguruko beste hizkera batzuetan bezala, *naiñor* (nahi + iñor) edo *naiñoz* (nahi + iñoiz) tankerako adberbioak erabiltzen dira¹³⁸ Elorrión ere.

‘edo + non + postposizioa’ kasuetarako ‘edozein + leku + postposizioa’ erabiltzen da, adibidez: *edonora* = *edozein lekutara*.

Edozein lekutan ba ez dok egoten. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Hala ere, beste hainbat adberbio zehaztugabe ere erabiltzen dira Elorrión: *nun(edo)nun*, *iñun*, *iñora*...

*Nik hamendik urten be ez Euskal Herritik **iñora**. (Jose Luis Ardanza)*

Nonbait eta *norabait* adberbioen kasuan, normalean ez dira eurak bakarrik erabiltzen, deklinabide marka ezartzen zaie atzetik: *nunbaitten*, *nunbaittera*, *nunbaittetik*...

*“La Marquesita” joan zan **nunbaittera**. (Maria Igarza)*

*An **nunbaitten** itxuria euen reinioi. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP.)*

5.2.2.4.- Bestelakoak

Amaitzeko, gainontzeko leku-adberbioen multzo zabala dugu: *albuen*, *aldamenien*, *atzien*, *atzekaldien*, *aurrien*, *azpixen*, *barrenien*, *behien*, *barruen*, *baztarrien*, *bestekaldien*, *gaiñien*/*ganien*, *goixen*, *guenien*, *hurrien* (‘gertu’), *kanpuen*, *onduen*, *ostien*, *sakonien*, *urrin*...

*Klasifikaziñuen bastante **atzien** ebillen. (Herminio Urizar)*

*Eta orduen ein eben obria **goixen** eta harek bizi die **goixen** eta gu hemen **behien**. (Pedro Eriz)*

*Eta azulak **azpixen** ifintten zien. (Margarita Lasuen)*

¹³⁸ Esaterako, Abadiñon eta Mallabian ere halakoak erabiltzen omen dira (Gaminde, 1991; Mugarza, 2006).

*Ba eztakitt, **hurrien** hartzen zalako. (Genara Eguren)*

*Erauntz-orrixe **ganien** ifintten dxakon. (Margarita Lasuen)*

5.2.3.- Modu-adberbioak

Modu-adberbioak ere bost taldetan bana daitezke: erakusleetatik eratorritakoak, zehaztugabeak, *-to* atzizkiaz osatutakoak, *-ta* atzizkiaz osatutakoak eta bestelakoak.

5.2.3.1.- Erakusleetatik eratorritakoak

Talde honetakoak dira erakusleak oinarri hartuta eratzen diren modu-adberbioak, batez ere *holan* eta *halan*, eta baita euren eratorri guztiak ere: *hola(n)txik*, *holantxe(i)k*, *halaxik*, *halantxe(i)(k)*...

***Holan** emuten otsen vuelta. (Dominga Irazola)*

*Ta ni bentanan **holantxek** makiñan josten. (Dominga Irazola)*

*Eta egun batzutan geldi egoteko eta **holantxik** kalien geldi egon nintzen. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Ura ona dau, baiña gero biherra eindda **halantxek**. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta **halantxe** juan zan. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta **halaxik** enterau giñien ze pasetan zan hor “Kale Bizixuen”. (Maria Igarza)*

***Halan** esakeria lenaokuak esaten eben. (Patxi Esteibarlanda)*

*Nik beti esautuot **olantxeik**, dauen moruen. (Felix Urrejola, TOP.)*

5.2.3.2.- Zehaztugabeak

Zeozelan, ezelan (be), zelanbaitt, zetanbaitt, iñundik iñora, ezetara be...

*Iltsen sienien geixos-ero ganauak iltzen sienien ba aren jabiai, **selanbaitt** ordaintzeko asmos, ba ermandadiak egoten sien. (Antonio Kortazar, TOP.)*

*soluak sien lenau, gari ebaten ero garixa eraitten-ero **setanbaitt** jueten siñien da: -gaur nora juen biosu?- bai etxeuak esateban da: Olondora. (Felix Arruabarrena, TOP.)*

5.2.2.3.- *-TO* atzizkiaz osatutakoak

Elorrian, mendebal osoan moduan, *-TO* atzizkia (eta ez beste hizkera batzuetako *-ki*) erabiliz hainbat adberbio sortzen dira: *ondo*, *edarto*, *hobeto*, *txarto*, *politto*, *zatarto*...

***Ondo**, harekin Gabilondoaz be **edarto**, oso **ondo**. (Herminio Urizar)*

*Nere aitek erderaz ondo ekixen, e, nik paiño **hobeto**. (Margarita Lasuen)*

*“Juen in bihou Mariana, Mari **txarto** dau ta”. (Maria Aizpurua)*

Talde honetako adberbioak indartzeko, bada beste egitura bat ohiko partikulez gain (*oso ondo*, *benetan txarto*...). Adberbioa errepikatuz eta *be* (‘ere’) partikula tartekatuz osatzen da egitura hori:

*Oñes jueteko **txarto be txarto**. (Juan Arregi, TOP.)*

5.2.2.3.- *-TA* atzizkiaz osatutakoak

Aditz batzuei *-ta/-da* atzizkia gehituz ere osatu daitezke modu-adberbioak. Talde honetakoak dira, adibidez: *eginda, esanda, lotuta...*

*Gaixuoi hantxe elixakuek-eta **eruenda**. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Gomazkuak, ondo **lotuta** barrenian. (Genara Eguren)*

5.2.2.3.- Bestelakoak

Talde luzea da hau. Hona hemen batzuk: *a(r)iñeketan, gora ta behera, zarata baten, hasarre, derrigorrez, oiñez(ien), ortosik, tingilin-tanguluen, samur, gertu, nekez, bueltaka, pozik, negarrez, saltoka, hutsik, errez, birritan, apurka-apurka...*

*Da mutiko guztiok harek harrapetan **a(r)iñeketan** han ibiltten zien. (Jose Aizpurua)*

*Zozo-bigarrua tontorretan-eta **nekez** egoten dok. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Baiña **oiñezien** juen da etorri, e. (Patxi Esteibarlanda)*

*Basora urtien **birritan** eta hona galtzaria arregletan hau kamiñuau egiñ aurretik. (Marxel Eguen)*

5.2.4.- Maila-adberbioak

Ikus 4.5.1. puntua.

5.2.5.- Iritzi-adberbioak

Adberbio hauen bidez, perpausean baieztatzen dena nolabait modulatu-edo egiten da: *bai ba, jakiña, duda(rik) barik...*

***Bai ba**. Entendidu be ez ezer. (Maria Pilar Iñurriararro)*

*Elixan dana euskeras, elixan trentaisieterarte, Francon soldauok sartu arte elixan dana eitten san euskeras, bai dotriña, bai nobenak, bai sermoiak, mesak latin orduan **jakiña**, baña bestelan dan-dan-dana eitten san euskeras. (Jose Kortazar, TOP.)*

5.3.- Aditz-taulak

Atal honetan Elorrioko adizkiei dagozkien taulak aurkituko dituzu. Taula horiek osatzeko orduan ondorengo irizpideak jarraitu ditugu:

- Honakoa Elorrioko aditza biltzeko lehenengo saiakera bat besterik ez da eta gehien erabiltzen diren aditzak jasotzen ahalegindu gara.
 - gehien erabiltzen diren aditzen taulak bakarrik sartu ditugu.
 - erabiltzen ez diren adizkiak ez ditugu tauletan jarri; eta gutxi erabiltzen direnak adierazi egin ditugu (oharren bidez, edota grisez markatuz).
 - bestalde, adizkiak erabiltzen diren moduan idatzi ditugu, eta ez dugu jo benetako jatorrizko formetara. Adibidez, *zien* ('ziren') eta *neike* ('naiteke') idatzi ditugu, eta ez *ziren* edo *neinke*. Kasu batzuetan parentesi artean sartu dugu hizkiren bat, hitz egiterakoan hitzun batzuek ez dutelako ahoskatzen.
 - Elorriko arruntak diren forma guztiak (edo gehientsuenak) taularatu ditugu, zuzen-zuzenak izan ez arren. Adibidez, analogiaz sortutako adizki berezi batzuk, edo plural-marka errepikatuz sortutakoak (*diez*, *dittuguz*...) edo kasu-marka bat errepikatuz eratzen ditugunak. Horiek guztiak ere tauletara ekarri ditugu.
- Aditzen taulak idazteko orduan batuko grafia jarraitu dugu. Beraz, tauletan *zien* edo *dotsaz* aurkituko dituzu eta ez *sien* edo *dotzas*. Fonetika atalean aipatu ditugu Elorrioko euskararen ezaugarri nagusiak, eta horietan eta tauletako oin-oharretan aurkituko du irakurleak aditzon ahoskeraren inguruko argibide gehiago.
- Aginterako tauletan agertzen diren forma asko subjuntibokoak dira izan, baina aginterako zentzuarekin ere erabiltzen direnez, adierazi egin ditugu tauletan.
- Aditz-taulak osatzeko iturri hauek erabili ditugu: Yrizar (1981), Garaizabal (Elorrioko hitanoaren inguruko lana, 1984) eta transkripzioetako hustuketak. Herriko lan-talde baten laguntza ere ezinbestekoa izan da.
- Askotan adizki bat baino gehiago dago kasu berdinerako. Gehienetan guk ez dugu hobe bati edo beste bati, baina batzuetan herriko lan-talde bati esker gehien erabiltzen dena edo egokien ikusi den aditza jarri da taulan eta gainontzeko formak oharretara pasa dira.

5.3.1.- NOR (izan/*edin)

	ORAINA	LEHENA	BALDINTZA	ONDORIOA	AHALEZKOA ORAINA-HIP	AHALEZKOA LEHENA	SUBUNTIBOA ORAINA	SUBJUNT. LEHENA	AGINTERA
NI	naz	ni(n)zen / ni(n)zan	bani(n)za	ni(n)tzake	neike	nei(n)kien/ nei(n)kian	naitten	neiten	naitten
	nok	ni(n)zuan	banintzua	nintzakek	nei(n)kek	nei(n)kian	naittian	neintian	
	non	ni(n)zonan	banintzona	nintzakén	nei(n)ken	nei(n)kenan	naittenan	neintenan	
HI-g	haz	hi(n)zen / hi(n)zan	bahi(n)ze(n) / bahitza / bahintzian	hintzakén	hei(n)ke	hei(n)kian	haitten / haittian	heittian	hai
HI-a	haz	hi(n)ze(na)n / hi(n)zanan	hi(n)ze(na)n / hi(n)zanan	hintzakénan	hei(n)ken(n)	hei(n)kenan	haitten / haittian	heittenan	hai
HURA	da	zan	balitza	litzake	leike	zeikien/ zeikian	daitten	zeitten	daitela / deilla ¹³⁹
	dok	zuan	balitzua	litzakek	leikek	zeikian	daittian		
	don	zonan	balitzona(n)	litzakén	leiken	zeikenan	daittenan		
GU	ga(z)	giñ(i)en / giñan ¹⁴⁰	bagiñ	giñake	geinke	geinkien/ geinkian	gaittian/ gaittezan	gei(n)itian	gaittian
	gaituk	gintzuazen/ giñuazen	bagintzuazen/ bagitñuazen	gintzakek/ giñakek	geinkek	geinkian	gaittian	geintian	
	gaitun	gintzonazen / giñonazen	bagintzonazen / bagitñonazen	gintzakezen / giñakezan	geinken	geinkenán	gaittenan	geintenan	
ZU	za	ziñ(i)en / zihan	bañiñ	ziñake	zeinke ¹⁴¹	zeinkien / zinkian	zaittian/ zaitezan	zeintian	zaite ¹⁴²
ZUEK	za(r)ie	ziñien	baziñie / baziñaz(i)e	ziñakie	zeinkie	zeinkien	zaitezen	zeintiezen	zaiteze/zaite
HAIEK	die(z)/ dia	zien	balitzaz	litzakez	leikez	zeikien	d(a)ñien/ daittezen	zeitzezen	daitteze/la
	dituk	zuazen/ zittua(ze)n	balitzuaz(en)	litzakek/ litzakezak	leikek/ leikezak	zeikízen	daittízen	zeitzezen	
	ditun	zon(e)azen / zittua(ze)n	balitzonaz(en)	litzakezen/ litzakezan	leikezen/ leikezan	zeikenazen	daitezenan		

¹³⁹ *Deilla* forma ere jaso dugu adibide batean: *keia ibili deilla barruen (Pedro Errasti, TOP)*.

¹⁴⁰ *Gintzazen* ere jaso dugu, eta *zintzazen* edo *zintzazien* ere entzuten dira, baina ohikoagoak dira tauletan jasotako formak.

¹⁴¹ *Ziñike* forma ere jaso dugu adibide batean: *Konfesau eskero dantzán eiosula bisperán-ero juen siñike komulgetan, baiña konfesetan esposu es, pekatua san-da (Asun Or-begoza, TOP)*.

¹⁴² *Zate* eta *zatez* formak ere jaso ditugu adibideetan: *Tia juen sate (Antoni Arginzoniz, TOP)* / *Aber Aramaixora abixau sates, selako lepokaria eruen bieko siñiken!* (Maria-sun Agirre, TOP).

5.3.2.- NOR-NORI
INDIKATIBOA ORAINALDIA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
NI		naxata	naxana	naxako		naxatzu	naxatzue	naxake
				naxakok				naxakek
				naxakon				naxak(en)
HI-g	haxat			haxako	haxaku			haxake
HI-a	haxat			haxako	haxaku			haxake
HURA ¹⁴³	xat(a) ¹⁴⁴	xata	xana	xako	xaku	xatzu	xatzue	xak(u)e
	xatak			xakok	xakuk			xak(u)ek
	xatan			xakon	xakun			xakenen / xakonen
		gaxataz	gaxanaz	gaxakoz		gaxatzuz	gaxatzuez	gaxakez
GU				gaxakozak				gaxakezek
				gaxakozan				gaxakezen
ZU	zaxataz			zaxakoz	zaxakuz			zaxakuez
ZUEK	zaxataze			zaxakoze	zaxakuze			zaxakueze
HAIEK	xataz	xataz(ek)	xanaz	xakoz	xakuz	xatzuz	xatzuez	xak(u)ez
	xatazak / xatazek			xakozak / xakoze	xakuzak / xakuzek			xak(u)ezek / xakuezak
	xatazan / xatazen			xakozan / xakozen	xakuzan / xakuzen			xake(ne)zen / xakonezan

¹⁴³ *Nor-Nori* kasuan, *Nor* = 3. pertsona da erabiliena.
¹⁴⁴ Yrizarren lanean (Yrizar, 1992) *Nor-Nori* saileko adizki guztiak *dx-* hotsarekin jasotzen dira.

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
NI		naxatan	naxanan	naxakon naxakuan naxakonan		nintxatzun	nintxatzuen	naxaken naxakean naxak(i)enan
HI-g	hintxatan			hintxakon	hintxakun			hintxakuen
HI-a	hintxatan			hintxakon	hintxakun			hintxakuen
HURA	xatan xatan xatanan	xatan	xanan	xakon xakuan xakonan	xakun xakuan xakunan	xatzun	xatzuen	xak(u)en xakuen / xakean xakonen / xakenen / xak(i)enan
GU		gaxatanen	gaxanazen	gaxakozen gaxakuazen		gintxatzuzen	gintxatzuezen	gaxakezen gaxakiazen gaxakenazen
ZU	zintxatanen			zintxakozen	zintxakuzen			zintxakuezen
ZUEK	zintxatanen			zintxakozien	zintxakuzien			zintxakuezien
HAIEK ¹⁴⁵	xatazen xatazen xatanazen	xatazen	xa(ta)nazen	xakozen xakuazen xakonazen	xakuzen xakuazen xakunazen	xatzuzen	xatzuezen	xak(u)ezen xak(u)ezen / xakiezian xakonazen / xakenezen xakienazen

¹⁴⁵ Yrizarren lanean (Yrizar, 1992) Azkuek bildutako formak *-zan* bukaeradunak dira: *xatazan*, *xanazan*, *xakozan*, *xakuzan*, *xatzuzan* eta *xakezan*.

BALDINTZA¹⁴⁶

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
HURA	baleixata	baleixata	baleixana	baleixako	baleixaku	baleixatu	baleixatzue	baleixake
	baleixatak			baleixakok	baleixakuk			baleixakek
	baleixatan			baleixakon	baleixakun			baleixaken
HAIEK	baleixataz	baleixataz	baleixanaz	baleixakoz	baleixakuz	baleixatuz	baleixatzuez	baleixakez
	baleixatazek			baleixakoze	baleixakuzek			baleixakezek
	baleixatazen			baleixakozen	baleixakuzen			baleixakezen

ONDORIOA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
HURA	leixata	leixata	leixana	leixako	leixaku	leixakizu	leixakizue	leixake
	leixatak			leixakok	leixakuk			leixakek
	leixatan			leixakon	leixakun			leixaken
HAIEK	leixataz/leikidaz	leixataz/leikiaz(ek)	leixanaz/leikihaz	leixakoz/leikixoz	leixakuz/leikiguz	leixakizuz	leixakizuez	leixakez/leikixez
	leixatazek			leixakoze	leixakuzek			leixakezek
	leixatazen			leixakozen	leixakuzen			leixakezen

¹⁴⁶ NOR Hura eta Haiek 3. pertsonari dagozkion adizkiak erabiltzen dira gehienbat eta horietxek jaso ditugu tauletan.

AHALEZKOA (*edin) ORAINA-HIPOTETIKOA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
HURA	lekida	lekidak	lekidan	le(k)ixo	lekigu	lekizu	lekizue	le(k)ix(u)e
	lekidak			le(k)ixok	lekiguk			le(k)ixek
	lekidan			le(k)ixon	lekigun			le(k)ixen
HAIEK	lekidaz	lekiazek	lekinazen	le(k)ixoz	lekiguz	lekizuz	lekizuez	le(k)ix(u)ez
	lekidazek			le(k)ixozek	lekiguzek			le(k)ixezek
	lekidazen			le(k)ixozen	lekiguzen			le(k)ixezen

AHALEZKOA (*edin) LEHENALDIA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
HURA	eikidan	eikian	eikiñan	eikixon	eikigun	eikizun	eikizuen	eikixuen
HAIEK	eikidazen	eikiazzen	eikiñazen	eikixozzen	eikiguzzen	eikizuzzen	eikizuezen	eikixezen

SUBJUNTIBOA (*edin) ORAINALDIA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
NI		nakixan	nakiñan	nakixon nakixuan nakixonan		nakizun	nakizuen	nakixen nakixian nakixenan
HI-g								
HI-a								
HURA	dakidan dakidan dakidan	dakian	dakiñan	dakixon dakixuan dakixonan	dakigun dakiguan dakigunan	dakizun	dakizuen	dakixen dakixean dakixenan
GU		gakiazen	gakiñazen	gakixo(ze)n gakixuan gakixonazen		gakizu(ze)n	gakizue(ze)n	gakixe(ze)n gakixiazen gakixenazen
ZU								
ZUEK								
HAIEK	dakidazen dakidazen dakidanazen	dakiazen	dakiñazen	dakixozen dakixuazen dakixonazen	dakiguzen dakiguazen dakigunazen	dakizuzen	dakizuezen	dakixezen dakixeaZen dakixenazen / dakixezenan

SUBJUNTIBOA (*edin) LEHENALDIA

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
NI								
HI-g	hekidan	nekixan	nekiñan	nekixon		nekizun	nekizuen	nekixen
HI-a	hekidan			hekixon	hekigun			hekixen
HURA	eikidan	eikixan	eikiñan	eikixon	eikigun	eikizun	eikizuen	eikixen
GU		gekixazen	gekiñazen	gekixo(ze)n		gekizu(ze)n	gekizue(ze)n	gekixue(ze)n
ZU								
ZUEK								
HAIEK	eikidazen	eikixazen	eikiñazen	eikixozen	eikiguzen	eikizuzen	eikizuezen	eikixezen

AGINTERA (*edin)

	NIRI	HIRI-g	HIRI-a	HARI	GURI	ZURI	ZUEI	HAIEI
NI								
HI-g	hakidak			hakixok / hekixok	hakiguk			hakixek
HI-a	hakidan			hakixon / hekixon	hakigun			hakixen
HURA	dakidala	dakiala	dakiñala	dakixola	dakigula	dakizula	dakizuela	dakixela
GU								
ZU	zakidaz			zakixoz	zakiguz			zakix(u)ez
ZUEK	zakidazie			zakixoze	zakiguze			zakix(u)eze
HAIEK	dakidazela	dakiazela	dakiñazela	dakixozela	dakiguzela	dakizuzela	dakizuezela	dakixezela

5.3.3.- NOR-NORK
INDIKATIBOA ORAINALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK ¹⁴⁷	HAIEK
NI		nok	non	nau naixok naixon		nozu	nozie	nabe naixuek naixonen
HI-g	haut			hau	haugu			haue / habe
HI-a	haut			hau	haugu			haue / habe
HURA	dot ¹⁴⁸ xuat xonat	dok	don	dau xok xon	do(g)u xuau xonau	dozu	dozue	dabe xuek xonon
GU		gaittuk	gaittun	gaittu / gatu gaittuzek / ga(it)luzak gaittuzen / ga(it)luzan		gaittuzu/ gatuзу	gaittuzue/gatuzue	gaittue / gatue gaittuzek / ga(it)luezak gaittuezen / ga(it)luezan
ZU	zaittut / zatut			zaittue / zatu	zaittugu / zatugu			zaittue / zatue
ZUEK	zaittuet / zaittuet			zaittue / zatue	zaittue(g)u/zatue(g)u			zaittue(ze)/zatue(ze)
HAIEK	ditut / ditturaz / dotadaz xua(d)az / xueraz / (x)jittuaraz xona(r)az / (x)jittunaraz	dituk/dozak	ditun/dozan	ditu(z) / dauz xozek / (x)jittuzek / (x)jittuzak xozen / xittuzan	ditugu(z) / do(g)uz xuauz xonauz	dituzu(z)/dozuz	dituzue(z)/dozueз	ditue(z) / dabez xuezek / (x)jittuezek / xittuezak xonezen

¹⁴⁷ Azkuek *zuek*-en forma zaharrak diruditenak jaso zituen (Yrizar, 1992): *zuek nozu, dozu, gaittuzu*...

¹⁴⁸ Fonetikako 3.2.9.3 puntuan azaldu dugun moduan, adizkietako hasierako *d-* galdu egiten da hitz egiterakoan: *ikusi dot > ikusiot*. Hala ere, tauletan forma osoak jaso ditugu.

INDIKATIBOA LEHENALDIA

NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		nindduan	nindduen ¹⁴⁹ nindduan ninddunan		nindduzun	nindduzuen	nindduen nindduean / nindduen nindduenan
HI-g ¹⁵⁰	hinddudan		hindduan	gindduan ¹⁵¹ / giñuazzen			hindduen
HI-a	hinddudan		hindduan	ginddunan / giñunazzen			hindduen
HURA	neban / naban naixuan naixonan	huan honan	eban / aban xuan xonan	giñu(e)n giñuan giñunan	ziñun	ziñuen	eben / aben xuen / xuean xunen / xone(a)n
GU		ginttuazzen / giñuazzen	giñuzzen giñuazzen giñonazzen		giñuzun	giñuzuen	giñuezen gindduezen / ginttuezen ginddunezen / giñunazzen / giñonazzen
ZU	zinddu(d)an		zindduzen	zindduguzan			zindduezen
ZUEK	zinddu(d)azzen / zindduezen		zindduezen	zindduguzen			zindduezen
HAIEK	nittuen / nebazen naixuazzen naixonazzen	huazzen / hittua(ze)n honazzen / hittuna(ze)n	zittuen / ebazen xuazzen xonazzen	giñuzzen giñuazzen giñunazzen	ziñuzzen	ziñuezen	zittuen / ebezen xue(a)zen xone(a)zen

¹⁴⁹ Batzuetan *nindduen* > *nittuen* ere egiten da.¹⁵⁰ Garaizabalek (Garaizabal, 1984) ohar hau egiten du bere lanean: NOR-NORK erabili beharrean, NOR-NORI-NORK erabiltzen dugu kasu batzuetan.¹⁵¹ Forma honetan eta beste zenbaitetan y agertzen da Garaizabalen lanean (*ginyuan*, *ninyuan*...), baina guk *ad* jarri dugu (*gindduan*, *nindduan*...) gure idazkerarekin batera-tzeko.

BALDINTZA¹⁵²

NI	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
		banindduk	baninddun	baninddu baninddua banindduna		banindduzu	banindduzue	baninddue banindduca banindduena
HI-g	bahinddut			bahinddu	bahinddugu			bahinddue
HI-a	bahinddut			bahinddu	bahinddugu			bahinddue
HURA	baneu baneu(ke)k baneu(ke)n	baheu	baheu	baleu baleukek baleuken	bagiñu / bageunke bagiñukek bagiñuken	baziñu / bazeunke	baziñue / bazeunkie	balebe balebiek balebien
GU		bagindduk	baginddun	bagindduz bagindduaz baginddunaz		bagindduzu	bagindduzue	bagindduez bagindduezek bagindduezen
ZU	bazinddut			bazindduz	bazindduguz			bazindduez
ZUEK	bazindduet			bazindduez	bazinddueguz			bazindduez
HAIEK	banittu / baneuz baneu(ke)zek baneu(ke)zen	baheuz	baheuz	balittu / baleuz baleukezek baleukezen	bagiñuz / bageunkez bagiñukezek bagiñukezen	baziñuz / bazeunkez	baziñuez / bazeunkiez	balebez balebiezek balebiezen

¹⁵² Baldintzako aditzkiei berez ondorioakoa den *-ke-* gehitzeko joera dago: *banindduke, bazenduke, baneukez...* Hitanon, gainera, joera hori handiagoa da.

ONDORIOA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	neuke neukek neuken	heuke(k)	heuke(n)	leuke leukek leuken	genduke giñukek giñuken	ziñuke / zenduke	ziñukie / zendukie	leukie leukiek leukien
HAIEK	neukez neukezek neuke(na)zen	heukez(ek)	heukez / heukenazen	littuke leukezek leukezen	giñukiazzen giñukiazian giñukenazzen	zendukez	zendukiez	leuskiezen leuskiezek leu(s)kienazzen

AHALEZKOA ORAINA-HIPOTETIKOA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	neike / nei ¹⁵³ neikek neiken	hei(n)ke(k)	hei(n)ke(n)	leike / lei leikek leiken	geinke geinkek geinken	zeinke	zinekixe / zenekixe ¹⁵⁴	leikie leikiek leikien
HAIEK	neikez neinkezek neinkezen	hei(n)kez(ek)	hei(n)kez(en)	leikez leikezek leikezen	gei(n)kez geinkezek geinkezen	zei(n)kez	zei(n)kiez	leikiez leikiezek leikiezen

¹⁵³ Claudio Egidazuk *nei* esaten duela dirudi: *Besterik ezin nei esan*. (<http://www.ahotsak.com/elorrio/pasarteak/elo-031-005/>)

¹⁵⁴ Bi adibideak hirtun berarenak dira, Claudio Egidazurenak.

AHALEZKOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	neinkian	heinkian	heinkihan	zeikian	geiken	zeinkian	zeinkien	zeikien
	neinkian			zeikian	geinkian			zeikiean
	neinken			zeiken	geinken			zeikienan
HAIEK	neinkiaz	heinkiazek	heinkiazek	zeikiaz	geinkiaz	zeinkezen	zeinkiezen	zeikiezen
	neinkiaz			zeikiaz	gei(n)kiaz			zeikiezian
	neinkenaz			zeikenaz	gei(n)kenaz			zeikiezenan

SUBJUNTIBOA ORAINALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	daidan	daian	daihan	deixen / daixen	deigun / daigun	daizun	daizuen	deixen / daixien
	daidian			daixen	daiguan			daixen
				daixonan	daiguanan			daixen
HAIEK	daidaz	daiaz	daiaz	daixez	daiguz	daizuz	daizuezen	daix(i)ez
				daixiaz	daiguzian			daixiezen
				daixenaz	daiguzen			daixienez

SUBJUNTIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	neixan neian neñan	heian	heinan	zeixan zeian zeñan	geixan	zeixan	zeixen	zeixen
HAIEK	neixazen neiazzen neñazzen	heiazzen	heñnazzen	zeixazzen zeiazzen zeñnazzen	geixazzen	zeixazzen	zeixezen	zeixezen

AGINTERA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	daidan	-ik hartik aprobaitik	-in(in) eukin / eukin esan / esan	daixela	daigun	-izu pentsatu beitzu	-izue eizue	daixela
HAIEK	daidazen	-izek eukizek jakizek	-izen eukizen jakizen	daixeuela	daiguzen	-izuz hartuz ekarriuz	-izuez esozuez botatuez	daixeuela

5.3.4.- NOR-NORI-NORK
(*eutsi)

INDIKATIBOA ORAINALDIA (singularra)¹⁵⁵

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		dostak	dostan	dosta jostak jostan		dostazu	dostazu(e) jost(i)ek jostene(n)	dost(i)je jost(i)ek jostene(n)
HIRI-g	dostat			dosta	dosta(g)u			doste
HIRI-a	dostanat / donat			dona	dona(g)u / dostanau			done
HARI	dotsat jotsat jotsanat / jotsenat	dotsak	dotsan	dotsa / dotso jotsak jotsan	dotsa(g)u jotsau / jotsiau jotsanau / jotsenau	dotsazu	dotsazu(e)	dots(i)je jotsek jotsen(e)(n)
GURI		doskuk	doskun	dosku joskuk joskun		doskuzu	doskuzu(e)	doskue joskuek joskunen
ZURI	dotsut			dotsu	dotsu(g)u			dotsue
ZUEI	dotsu(e)t			dotsu(e)	dotsu(e)(g)u			dotsue
HAIEI	dotset jotse(a)t jotsenet / jotsenat	dotsek	dotsen(en)	dotse jotsek jotsen(en)	dotseu / jotsieau jotseneu / jotsienau	dotsezu/ dotsazue	dotsezu(e)	dotse jots(i)ek jotsenen/ jotsien

¹⁵⁵ *Nor-nori-nork* sailleko aditzetan ez da ahoskatzen hitz hasierako *d-* (ezta hitanoko *j-* ere), baina idatziz forma osoak (*d-* eta *j-*ekin) idatzi ditugu. Sail honetako aditzetan, Irizarrek *-au-* errodun formak ere jaso zituen: *dauste, dauusak, dauksan, dauksu, daustazue...*

INDIKATIBOA ORAINALDIA (plurala)¹⁵⁶

NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		dostazek	dostazen	dostaz	dostaz	dostazu(e)z	dostez jost(i)ezek jost(i)enezen / jostanezen
HIRI-g				dostaz			dostez
HIRI-a				donaz			donez
HARI	dostadaz / dostaraz jotsa(r)az jotsana(r)az / jotsena(r)az	dostazek	dostazen	dotsaz jotsazek jotsazen	dotsazuz	dotsazu(e)z	dotsez jotsezek jotsenezen / jotsanezen
GURI		doskuzek	doskuzen	doskuz	doskuzuz	doskuzuez	doskuez joskuzek joskunezen
ZURI				dotsuz			dotsuez
ZUEI				dotsu(e)z			dotsuez
HAIEI	dotse(d)az jotse(r)az jotsene(r)az	dotsezek	dotsezen	dotsez jotsezek jotse(ne)zen	dotsezuz	dotsezu(e)z / dotsazuez	dotsez jots(i)ezek jots(i)enezen

¹⁵⁶ Irizarrek *-zani/-zak* amaieradun adizkiak ere jaso zituen pluralerako hitanoko formatan: *dostazak, dostazan, doskuzak, doskuzek...* Eta singularrean moduan baita *-au-* erro-dun formak ere: *daustazuz, daustazuz, daustadaz...*

INDIKATIBOA LEHENALDIA (singularra)

NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		hosta(a)n	ostan josta(a)n jostanan		ziñustan ziñustan	ziñustan / ziñusten	osten jostian / josten jost(i)enan/ jostenen
HIRI-g	nostan / ostaten		ostan	giñuan / giñustan			osten / ostein
HIRI-a	nonan /ostanan / o(sta)natzen		onan / ostanan	giñunan/ oneun			onean / o(ste)nen
HARI	notsan	hotsa(a)n	otsan	giñustan / geuntsoan/ geuntsoan 157	ziñustan	ziñustan / ziñusten	ots(i)en jotse(a)n jotsene(a)n
	nots(i)an / naixotsaan notsenan / n(aix)otsanan		jotsa(a)n jotsanan/ jotsenan	giñutsa(a)n giñustanan			
GURI		hoskuan	oskun juskuan juskunan		ziñusku(zu)n	ziñusku(e)n	oskuen juskue(a)n juskune(na)n/joskuanian
ZURI	notsun		otsun	giñut(t)sun			otsu(e)n
ZUEI	notsu(e)n		otsu(e)n	giñutsuen			otsuen
HAIEI	nots(i)en	hotsenan / hotsenen	otsen	giñustsen	ziñustsen	ziñu(e)tsen	ots(i)en jotsiean / jotsen jots(i)enen
	notsiean / notsen nots(i)enen / notsienan		jotsian / jotsen jotsienan / jotsenen	giñutse(a)n giñustsenan / giñutse(ne)n			

157 Genara Eigurenen adibideak: *guk esaten geuntzan* (TOP.) / *Arrokua esaten geuntzan* (TOP.)

INDIKATIBOA LEHENALDIA (plurala)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		hostaazan/hostazen / heustazan	hostanazen	ostazen / eustazan josta(a)zen jostanazen		ziñustazen / zeustazan	ziñutsezen / zeutsezan	ostezen / eustezan jostiezan /jost(i)ezen jostanezen/jostanazen / jostienazen oste(a)zen one(a)zen / onazen
HIRI-g	nostazan / nostazen			ostazen	giñutsazian / giñu(st)azen			
HIRI-a	nonazen			onazen	giñu(tsa)(n)azen / giñu(n)ezen			
HARI	notsazen	hotsa(a)zen	hotsanazen / hotsenazen / hotsazen	otsazen	giñutsazen/geñutsazen	ziñutsazen	ziñutsezen	otsazen / otsezen
	notsiazan / notsazen			jotsa(a)zen	giñutseazan / giñutsazen			jotseazen / jotsezen
	notsanazen /notsenazen / notsanezen			jotsanazen / jotsazen	giñutsanazen / giñutsazen			jotsienazen / jotsenezen
GURI		hosku(a)zen / hoskuezen	hoskunazen	oskuzen / oskuzan		ziñuskuzen / ziñuskuzan	ziñuskuezen	oskuezen
				joskuazzen / joskuezen				joskue(a)zen joskuenazen / joskuezan
				joskunazen				
ZURI	notsuzen			otsuzen	giñu(tsu)zen			otsuezen
ZUEI	notsuezen / not(u)suezan			otsuezen / otsuezan	giñutsuezen / geñtsuezan			otsuezen
HAIEI	notsezen	hotsi(e)azen / holsezen	hotsenezen / hotsenazen / hotsanazen	otsezen	giñutsezen	ziñutsezen	ziñutsezen	otsezen
	notsiezan / notsezen			jotsieazan / jotsezen	giñutseazan / giñutsezen			jotsieazen / jotsezen
	notsene(a)zen			jotsienazen / jotsene(na)zen	giñutsenazen / giñutse(na)zen			jotsienazen / jotsenezen

BALDINTZA (singularra)

NIKI	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK ¹⁵⁸	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		baheusta	baheusta baleustak / balostak ¹⁵⁹ baleustan		bazeunsta	bazeunste	baleust(i)e/balost(i)e baleust(i)ek baleust(i)en
HIRI-g			balosta	bageu(n)sta			baleuste / baloste
HIRI-a			balona	bageuna			baleune / balone
HARI	baheutso	baheutso	baleutsa / balotsa baleutso baleutso	bageutsa bageutsok bageutson	bazeutisa	bazeutise	baleutse / balotse baleutsek baleutsen
GURI	baheusku	baheusku	baleusku / balosku baleuskuk baleuskun		bazeunsku	bazeunskue	baleuskue/baloskue baleuskuek baleuskuen
ZURI	baneutsu/banotsu		baleutsu / balotsu	bageutsu			baleutsue/balotsue
ZUEI	baneutsue/banotsue		baleutsue / balotsue	bageutsue			baleutsue/balotsue
HAIEI	baneutse / banotse baneutsek /baneutisian baneutsean	baheutse	baleutse / balotse baleutsek baleutsen	bageutse bageukek bageutsean	bazeutise	bazeutise	baleutse / balotsie baleutseiek baleutseien

¹⁵⁸ Batzuetan *bageuskik*, *bageuskiok*, *bageuskiek*... formak ere erabiltzen direla aipatzen dute Garaizabal neba-arrebek (1984).¹⁵⁹ Garaizabal neba-arrebek (1984) beren lanean aipatzen dute *balostak*, *balotsok*, *balotsuk*... *o*-dun formak gero eta gehiago erabiltzen direla, eta *eu > o* egiten ari dela.

BALDINTZA (plurala)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		baheustaz	baheustaz	baleustaz / balostaz baleustazak baleustazan / baleustazen		bazeunstaz	bazeunstez	baleustiez/balostiez baleustiezek baleustiezan
HIRI-g	baneustaz(ak)			balostaz	bageustaz(ak)			balostez
HIRI-a	banonazan			balonaz	bageunaz			balonez
HARI	baneutsaz/banotsaz baneutsozak baneutsonazen / baneutsozenan	baheutsaz	baheutsaz	baleutsaz / balotsaz baleutsozak baleutsozan	bageutsaz bageutsozak bageutsozan	bazeuntsaz	bazeunstez	baleutsez/balotsez baleutsezek baleutsezen
GURI		baheuskuz	baheuskuz	baleuskuz / baloskuz baleuskuzak baleuskuzan		bazeuskuz	bazeunskuez	baleuskuez/baloskuez baleuskuezek baleuskuezen
ZURI	baneutsuz/banotsuz			baleutsuz / balotsuz	bageutsuz			baleutsuez/balotsuez
ZUEI	baneutsuez/banotsuez			baleutsuez / balotsuez	bageutsuez			baleutsuez/balotsuez
HAIEI	baneutsez/banotsez baneuts(i)ezek baneutsonazen	baheutsez	baheutsez	baleutsez / balotsez baleutsezak baleutsezan	bageutsez bageuts(i)ezak bageutsonazan/ bageutsezenan	bazeunstez	bazeunstez	baleutsiez/balotsiez baleutsiezek baleutsiezen

ONDORIOA (singularra)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		heustake heuskit	heustake heuskit	liskitt / leuskitt liskida liskiña				leustie / leuskitte leustiek leutenen
HIRI-g	ne(u)skia / niskia			liskida	geuskia			leuste / leuskiek
HIRI-a	ne(u)skiña / niskiña			liskin	geuskiña			leusten / leuskiñe
HARI	neuskixo neuskixok neuskixon	heuski(x)o	heuski(x)o	liskixo / leuskixo liskixok liskixon	geuskixo geuskixok geuskixon			leutsue / leuskixue leutsuek / leuskixue leutsuen / leuskixuen
GURI		heuskigu	heuskigu	liskigu / leuskigu liskiguk liskigun				leusk(ig)ue leusk(ig)uek leusk(ig)uen
ZURI				liskizu / leuskizu	geuskizu			letsukie / leuskizue
ZUEI				liskizue / leuskizue	geuskizue			letsukie / leuskizue
HAIEI	neuskixe neuskixek neuskihien	heuski(x)e	heuski(x)e	liskie / leuskixue liskiek liskien	geuskixe geuskixek geuskixe(ne)n			leustie / leuskixue leustiek / leuskixuek leustien / leuskixuen

ONDORIOA (plurala)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		heustakez	heustakez	liskidaz / leuskidaz liskidazek liskidazen				leustiez / leuskitzez leustiezak leustiezan
HIRI-g	ne(u)skiaz			liskiazek	geuskiaz(ak)			leuskiez / loste(ke)z
HIRI-a	ne(u)skiñaz			leuskiña	geuskiña(zan)			leuskiñez / loste(ke)z
HARI	neuskiox neuskioxozek neuskioxozen	heuskiox heuskioxozek heuskioxozen	heuskiox heuskioxozek heuskioxozen	liskiox / leuskiox liskioxek liskioxzen	geuskiox geuskioxozak geuskioxozan			leutsez / leuskixuez leutsezek leutsezen
GURI		heuskiguz	heuskiguz	liskiguz / leuskiguz liskiguzek liskiguzen				leusk(jig)uez leusk(jig)uezek leusk(jig)uezen
ZURI				liskizuz / leuskizuz	geuskizuz			letsukiez / leuskizuez
ZUEI				liskizuez / leuskizuez	geuskizuez			letsukiez / leuskizuez
HAIEI	neuskixez neuskixezek neuskiñezen neuskizenan	heuskixez heuskixezek heuskixezek heuskixezek	heuskixez heuskixezek heuskixezek heuskixezek	liskiez / leuskixuez liskiezek liskiezen	geuskixez geuskixezek geuskixez(na)zen			leutsez / leuskixuez leutsezek leutsezen

AHAEZKOA ORAINA-HIPOTETIKOA¹⁶⁰ (singularra)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI				leikitt leikidak leikidan				leikidie leikidiek leikidien
HIRI-g	nei(n)kia			leikia	geinkia			
HIRI-a	nei(n)kiña			leikiña	geinkiña			
HARI	nei(n)kixo	heikixo	heikixo	leikixo	geinkixo	zeinkixo	zeinkix(u)e	leikixue
	nei(n)kixok			leikixok	geinkixok			
	nei(n)kixon			leikixon	geinkixon			
GURI				leikigu leikiguk leikigun				leikigue
ZURI	neikizu/neiketzu			leikizu	geinkizu			leikizue
ZUEI	neikizue/neiketzue			leikizue	geinkizue			leikizue
HAIEI	nei(n)kix(i)e	heikixue	heikixue	leikixe	geinkixe	zeinkixe	zeinkix(i)e	leikixue
	nei(n)kix(i)ek			leikixek	geinkixek			
	nei(n)kix(i)en			leikixen	geinkixen			

¹⁶⁰ Aditz modu hau guxi erabiltzen da eta bere ordeaz, indikatiboko formak erabiltzeko joera handia dago.

AHALEZKOA ORAINA-HIPOTETIKOA (plurala)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI				leikidaz leikidazek leikidazen				leikidiez leikidiezek leikidiezen
HIRI-g	nei(n)kiaz			leikiaz	geinkiaz			
HIRI-a	nei(n)kiñaz			leikiñaz	geinkiñaz			
HARI	nei(n)kixoz	heikixoz	heikixoz	leikixoz	geinkixoz	zeinkixoz	zeinkixez	leikixuez
	nei(n)kixozek			leikixozek	geinkixozak			
	nei(n)kixozen			leikixozen	geinkixozan			
GURI				leikiguz leikiguzek leikiguzen				leikiguez
ZURI	nei(n)kizuz			leikizuz	geinkizuz			leikizuez
ZUEI	nei(n)kizuez			leikizuez	geinkizuez			leikizuez
HAIEI	nei(n)kixez	heikixuez	heikixuez	leikixez	geinkixez	zeinkixez	zeinkix(i)ez	leikixuez
	nei(n)kixezek			leikixezek	geinkixezek			
	nei(n)kixezen			leikixezen	geinkixezzen			

HAHALEZKOA LEHENALDIA¹⁶¹ (singularra)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI				(z)ekidan (z)ekidan (z)ekidan				
HIRI-g	nei(n)kian			(z)ekian	geinkian			
HIRI-a	nei(n)kian			(z)ekian	geinkian			
HARI	nei(n)kion	heikion	heikion	(z)ekion	geinkion	zeinkion	zeinkion	zeikion
	nei(n)kion			(z)ekion	geinkion			
	nei(n)kion			(z)ekion	geinkion			
GURI				(z)ekion				
				(z)ekion				
				(z)ekion				
ZURI								
ZUEI								
HAIEI	nei(n)kion	heikion	heikion	(z)ekion	geinkion	zeinkion	zeinkion	zeikion
	nei(n)kion			(z)ekion	geinkion			
	nei(n)kion			(z)ekion	geinkion			

¹⁶¹ AHALEZKOA orainaldian gutxi erabiltzen da eta lehenaldian are gutxiago. Indikatiboko formatara jotzen da ia beti.

AHALEZKOA LEHENALDIA (plurala)

NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI			(z)elikidazen				
			(z)elikidazen				
			(z)elikidanazen				
HIRI-g	nei(n)kiazan		(z)elikiazan	geinkiazan			
HIRI-a	nei(n)kiñazan		(z)elikiañazan	geinkiañazan			
HARI	nei(n)kixozen	heikixozen	(z)elikixozen	geinkixozen	zeinkixozen	zeinkixezen	zeikixuezen
	nei(n)kixuazzen		(z)elikixuazzen	geinkixuazzen			
	nei(n)kixonazzen		(z)elikixonazzen	geinkixonazzen			
GURI			(z)elikiguzen				
			(z)elikiguazzen				
			(z)elikigunazzen				
ZURI							
ZUEI							
HAIEI	nei(n)kixezen	heikixezen	(z)elikixezen	geinkixuezen	zeinkixezen	zeinkixezen	zeikixuezen
	nei(n)kixezzen		(z)elikixezzen	geinkixuezen			
	nei(n)kixenazzen		(z)elikixenazzen	geinkixonezen			

AGINTERA (singularra) (*egin)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		-idak <i>esaidak</i> <i>ekarri</i> idak	-idan <i>esaidan</i> <i>ekarri</i> idan			-idazu <i>esaidazu</i> <i>bota</i> idazu	-idazue <i>esaidazue</i> <i>bota</i> idazue	
HIRI-g								
HIRI-a								
HARI		-ixok <i>esaixok</i> <i>ekarri</i> ixok	-ixon <i>esaixon</i> <i>ekarri</i> ixon			-iozu <i>ebatiozu</i> <i>esaiozu</i>	-iozue <i>esaiozue</i>	
GURI		-iguk <i>esaiguk</i> <i>ekarri</i> iguk	-igun <i>esaigun</i> <i>ekarri</i> igun			-iguzu <i>esaiguzu</i> <i>bota</i> iguzu	-iguzue <i>esaiguzue</i> <i>bota</i> iguzue	
ZURI								
ZUEI								
HAIEI		-i(x)ek <i>esaiek</i> <i>ekarri</i> (x)ek	-i(x)en <i>esaien</i> <i>ekarri</i> (x)en			-iezu <i>esaiezu</i>	-iezue <i>esaiezue</i> <i>bota</i> iezue	

AGINTERA (plurala) (*egin)

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NIRI		-idazek <i>esaidazek</i> <i>ekarri</i> idazek	-idazen <i>esaidazen</i> <i>ekarri</i> idazen			-idazuz <i>esaidazuz</i> <i>bota</i> idazuz	-idazuez <i>esaidazuez</i> <i>bota</i> idazuez	
HIRI-g								
HIRI-a								
HARI		-ixozek <i>esaixozek</i> <i>ekarri</i> ixozek	-ixozen <i>esaixozen</i> <i>ekarri</i> ixozen			-iozuz <i>esaiozuz</i> <i>bota</i> iozuz	-iozuez <i>esaiozuez</i> <i>bota</i> iozuez	
GURI		-iguzek <i>esaiguzek</i> <i>ekarri</i> iguzek	-iguzen <i>esaiguzen</i> <i>ekarri</i> iguzen			-iguzuz <i>esaiguzuz</i> <i>bota</i> iguzuz	-iguzuez <i>esaiguzuez</i> <i>bota</i> iguzuez	
ZURI								
ZUEI								
HAIEI		-i(x)ezek <i>esaixezek</i> <i>ekarri</i> (x)ezek	-i(x)ezen <i>esaixezen</i> <i>ekarri</i> (x)ezen			-iezuz <i>esaiezuz</i> <i>bota</i> iezuz	-iezuez <i>esaiezuez</i> <i>bota</i> iezuez	

5.3.5.- ADITZ TRINKOAK

EGON

	INDIK.ORAINA	INDIKATIB. LEHENA	BALDINTZA	ONDORIOA	AGINTERA
NI	nau	neuen	banengo	nengoke	nauan
	nak	nenguan	banengok		
	nan	nengonan	banengon		
HI-g	hau	henguan	bahengo	hengoke	hago
HI-a	hau	henganan	bahengo	hengoke	hago
HURA	dau	euen	balego	legoke	dauela
	dak	xeuan	bale(g)ok		
	dan	xauanan / xeuenan	bale(g)on		
GU	gauz	gengozen	bagengoz	gengokez	gauzen
	gazek	genguazen	bagengozek		
	gazen	gengonazen	bagengozen		
ZU	zauz	zengozen	bazengoz	zengokez	zauz
ZUEK	zauz(i)e ¹⁶²	zengozien	bazengozie	zengokezie	zauzie
HAIEK	dauz / daz	eu(e)zen / euazen	balegoz	legokez	dauzela
	dazek	xeuazen	bale(g)ozek		
	dazen	xeuenazen	bale(g)ozen		

¹⁶² Aditz-trinkoetan, 3. pertsona pluraleko marka *-e* edo *-ie* izan daiteke. Nagusiagoen artean *-e*-dun adizkiak dira ohikoagoak (*zauze, zatoze, zabize, zoiaze / zoiexe...*), baina gazteagoen artean *-ie* bukaera zabaltzen ari dela dirudi (*zauzie, zatozie, zabizie, zoiazie / zoiexie...*).

ETORRI

	INDIK.ORAINA	INDIK.LEHENA	BALDINTZA	ONDORIOA	AGINTERA
NI	nator	ne(n)torran	bane(n)tor	ne(n)torke	natorren
	natok	ne(n)torran	banentok	ne(n)torkek	
	naton	ne(n)torrenan	banenton	ne(n)etorken	
HI-g	hator	hetorran	bahentor	he(n)torke	hator
HI-a	hator	hetorrenan	bahentor	he(n)torke	hator
HURA	dator	etorren	baletor	letorke	datorrela
	datok	zetorran	baletok	letorkek	
	daton	zetorrenan	baleton	letorken	
GU	gatoz	gentozan	bagentoz	gentorkez	gatozen
	gatozek	ge(n)torrazen / gentozian	bagentozek	gentorkezek	
	gatozen	gentorrenazen / gentozenan	bagentozen	gentorkezen	
ZU	zatoz	zentoan	bazentoz	zentorkez	zatoz
ZUEK	zatoz(i)e	zentozen	bazentoz(i)e	zentorkiez	zatozie
HAIEK	datoz	etozen	baletoz	letorkez	datozela
	datozek	etozian / zetorrazen	baletozek	letorkezek	
	datozen	zetorrenazen	baletozen	letorkezen	

IBILI

	INDIK.ORAINA	INDIK.LEHENA	BALDINTZA	AGINTERA ¹⁶³
NI	nabil nabik nabiñ	nebillen nebillan nebillenan nebiñan	banebil banebik banebiñ	nabillen
HI-g	habil	hebillan	bahebil	habil
HI-a	habil	hebillenan	bahebil	habil
HURA	dabil dabik dabin	ebillen zebillan zebillenan	balebil balebik balebiñ	dabilela
GU	gabiz gabizek gabizen	gebizen gebillazen gebillena(ze)n	bagebiz bagebizek bagebizen	gabizen
ZU	zabiz	zebizen	bazebiz	zabiz
ZUEK	zabiz(i)e	zebizien	bazebizie	zabizie
HAIEK	dabiz dabizek dabizen	ebizen zebillazen zebillenazen	balebiz balebizek balebizen	dabizela

¹⁶³ Agintera ere adierazi egin dugun arren, forma teorikotzat har dezakegu, ez baita ia sekula erabiltzen, fosil-dutako egituretan ez bada.

JOAN

	INDIK.ORAINA	INDIK.LEHENA	BALDINTZA	ONDORIOA ¹⁶⁴	AGINTERA
NI	noia / noie noiek noien	niñoien niñoian niñoienan	baniñoie baniñoia baniñoiena	niñoieke	noien
HI-g	hoie	hindduan / hiñoien	bahiñoie	hiñoieke	hoie
HI-a	hoie(n)	hinddunan / hinddonan	bahiñoie	hiñoieke	hoie
HURA	doie doiek doien	zoien / zoian zoian zoienan	baloie baloiek baloiena	loieke	doiela
GU	goiaz / goiez goiezek goiezen	giñoiezen giñoiazzen giñoiazzenan	bagiñoiez	giñoieke	guazen
ZU	zoiaz / zoiez	ziñoiazzen	baziñoiez	ziñoieke	zoiez
ZUEK	zoiez(i)e	ziñoiazzen	bazinoiazie	ziñoiazike	zoiezie
HAIEK	doiaz / doiez doiezek doiezen	zoiezzen zoiezen zoiezenan	baloiez	loiekez	doiezela

¹⁶⁴ Aditz honetan ia sekula ez da erabiltzen ondorioa. Aginterakoak aurreko aditzetan baino arruntagoak dira, gehienbat, *guazen*, jakina.

EUKI

INDIKATIBOA ORAINALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		naukak	na(u)kan	nauka		naukazu	naukazue	naukie
HI-g	haukat			hauka	haukagu			haukie
HI-a	haukat			hauka	haukagu			haukie
HURA	dekot/da(u)kot / da(u)kat xauk(u)at xaukanat	daukak / dekak 165	daukan / dekan	dauke / da(u)ko / dauka / deko xaukak xaukan	dauku/dakou / dek(o)u xaukau xaukanau	dekozu	dekozue	dekie xaukek xaukenen
GU		gaukazak	gaukazan	gaukaz		gaukazuz	gaukazuez	gaukez
ZU	zaukadaz			zaukaz	zaukaguz			zaukez
ZUEK								
HAIEK	da(u)ka(r)az xauka(d)az / xeuka(d)az xaukana(a)z / xeukanaaz	daukazek/ dekazek	dekazen	da(u)koz/da(u)kaz dekoz xaukazek / xeukazek xaukazen / xeukazen	dakouz xaukauz / xeukauz xaukanauz / xeukanauz	daukozuz	daukozuez	dekiez xaukezek/ xeukezek xaukezen / xeukezen

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		nenkan	nenkanan					
HI-g								
HI-a								
HURA	neuken / neukan naukan neukanan	heukan	heuka(na)n	eukan / euken xaukan / xeuk(i)an xeukanan	giñ(e)ukan/giñuken giñaukan giñukanan	ziñuken		euken xeukezen / xeukiazan xeuk(i)ezenan
GU				geunkazen				geunkezen
ZU				zeunkezan				zeunkezen
ZUEK				zeunkezen				zeunkezen
HAIEK	neukazen / neukezan neukazan / neukiazan neukazenan / neukanazen	heukaz(i)an	heukazenan	eukezan / eukozen / eukazen (x)eukazen / zeukazan zeukazenan	giñukezen / geunkazen geu(n)kaz(i)an geu(n)kazenan			eukezan / eukezen / eukazen zeukiezan zeukiezenan

¹⁶⁵ Garaizabal neba-arrebek (1984) aipatzen dute *au* > *e* bihurtzen ari dela eta *a* > *o*: *daukak* > *dekak* > *dekok* izan-go litzatekeela hurrengo urratsa.

EROAN

INDIKATIBOA ORAINALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		naroiak	naroian	naroia		naroiazu	naroiazue	naroie
HI-g	haroiat			haroia	haroiagu			haroie
HI-a	haroiat			haroia	haroiagu			haroie
HURA	daroiat / daruat xaruat / xaruet xaruenaat	daruek	daruen	daroia xaruek xaruena	daroiagu xaruetau xaruena	daroiazu	daroiazue	daroe xaruek / xaroelek ¹⁶⁶ xaru(e)n
GU		garoiaz	garoianaz	garoiaz		garoiazuz	garoiazuez	garoiez
ZU	zaroiaaaz			zaroiaz	zaroiaaaz			zaroiez
ZUEK	zaroiaaaz			zaroiez	zaroiaaaz			zaroiez
HAIEK	daroiadaz / darua(da)z xaru(e)daz xaruenaaz	daruezek	daruezen	daroiadz xaru(e)zek xaruenaaz	daroiaguz xaru(e)aguz xaruenaaz	daroiazu	daroiazuez	daroez xaru(e)zek xaruenaaz

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI				neroian				neroien
HI-g				heroian				heroien
HI-a				heroian				heroien
HURA	neroian neroian / neruan neroienan	heroian	heroienan	(z)eroian zeroian zeroienan	geroian geroian geroienan	zeroian	zeroien	(z)eroien zeroiazen zeroiezenan
GU				geroiazen				geroiezen
ZU				zeroiazen				zeroiezen
ZUEK				zeroiezen				zeroiezen
HAIEK	neroiazen neroiazen / neruazzen neroienazzen	heroiazen	heroiazenan	(z)eroiazen zeroiazen / zeruazzen zeroienazzen	geroiazen geroiazen / geruazzen geroienazzen / geruenaazzen	zeroiazen	zeroiezen	(z)eroiezen zeroiezen / zeruezen zeroiezenan

¹⁶⁶ Garaizabal neba-arreben oharra (1984; 139. orr.): “Badirudi anitza egiteko sintetiko eratik perifrastiko era-
ra pasatzen dela (eroan xuek). Beste alde batetik, anitza (3. pertsona) singularrean bezala ere erabiltzen da.”

EKARRI**INDIKATIBOA ORAINALDIA**

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		nakark	nakarn	nakar		nakarzu	nakarzue	nakarre
HI-g	hakart			hakar	hakargu			hakarre
HI-a	hakart			hakar	hakargu			hakarre
HURA	daka(r)t zaka(rra)t zaka(rre)nat	daka(r)k	daka(r)n	dakar zaka(r)k zaka(r)n	dakargu zaka(rra)u zaka(rre)nau	dakarzu	dakarzue	dakarre zak(arr)ek zakenen /zakarren
GU		gakarraz	gakanaz	gakaz		gakazuz	gakazuez	gakarrez
ZU	zakadaz			zakaz	zakaguz			zakarrez
ZUEK	zakarredaz			zakarrez	zakarreguz			zakarrez
HAIEK	dakadaz zakadaz zakanaaz	dakazek	daka(r)zen	dakaz zakazek zakazen	dakaguz zaka(rra)uz zaka(rra)nauz	dakazuz	dakazuez	dakarrez zaka(rre)zek zakarrenazen

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		nekarran	nekarnan	nekarren		nenka(r)zun	nenka(r)zuen	nenkarren
HI-g	henkardan			henkarren	henkargun			henkarrien
HI-a	henkardan			henkarren	henkargun			henkarrien
HURA	nekarren nekarran nekarrenan	hekarran	hekarrenan	ekarren zekarran zekarrenan	genkarren gekarrran gekarrenan	zenkarren	zenkarrien	ekarrien zekarren zekarrenen
GU		genkarrazen	genkarnazen	genkazen		genkarzuzen	genkarzuezen	genkarrezen
ZU	zenkardan			zenkazen	zenkarguzen			zenkarrezen
ZUEK	zenkarredan			zenkarrezen	zenkarreguzen			zenkarrezien
HAIEK	neka(r)zen neka(r)zan neka(r)zenan	hekazan	hekazenan	ekazen zekazan zekazenan	genkazen genkaz(i)an genkarrazen genka(rre)nazen	zenkazen	zenka(r)zien	ekazien zenkazian zenkazinan

ERABILI

INDIKATIBOA ORAINALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI		narabik	narabiñ	narabil		narabizu	narabizue	narabile
HI-g	harabitt			harabil	harabigu			harabile
HI-a	harabitt			harabil	harabigu			harabile
HURA	darabitt zabillat zabillénat	dabik	dabiñ	darabil zabi(II)k zabi(II)ñ	darabigu zabillau zabillanau	darabizu	darabizue	darabile zabillek zabillen
GU		garabixaz	garabiñaz	garabiz		garabizuz	garabizuez	garabixez
ZU	zarabidaz			zarabiz	zarabiguz			zarabiez
ZUEK	zarabiedaz			zarabi(I)ez	zarabieguz			zarabiliez
HAIEK	darabidaz zabillaaz zabillenaaz	dabizek	dabizek	darabiz zabillazek zabillazan	darabiguz zabixauz zabixenauz	darabizuz	darabizuez	darabilez zabiziek zabizienzen

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
NI				nerabilen		nerabizun	nerabizuen	nerabilien
HI-g				herabillen				herabilien
HI-a				herabillen				herabilien
HURA	nebilla nebilla nebillaen	hebilla hebilla hebillaen	hebillaen	erabilen zebilla zebillaen	gerabilla gebizian gebizenan	zerabilla zerabilien	zerabilien	erabilien zebizian zebillaenzen
GU				gerabillen				gerabilien
ZU	zerabidazan			zerabillen				zerabilien
ZUEK	zerabidazen			zerabillen				zerabilien
HAIEK	nebillaen nebillaen nebillaenzen	hebizaen hebizaen hebizaenzen	hebizaenzen	erabizen zerabillaen zerabillaenzen	gebillaen gebillaen gebillaenzen			erabilienzen zebizaen zebillaenzen / zebizaenzen

ESAN (*iño)**INDIKATIBOA ORAINALDIA**

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	diñot	diñok	diñon	diño	diñogu	diñozu	diñozue	diñue
	xiñuat			xiñok	xiñuau			xiñuek
	xiñonat			xiñon	xiñonau			xiñonen
HAIEK	diñodaz	diñozek	diñozen	diñoz	diñoguz	diñozuz	diñozuez	diñuez
	xiñua(d)az			xiñozek	xiñuauz			xiñuezek
	xiñonaaz			xiñozen	xiñonauz			xiñonezen

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	niñuan	hiñuan	hiñonan	ziñuan	giñuan	ziñuan	ziñuen	ziñuen
	niñuan			ziñuan	giñuan			xiñuean
	niñonan			ziñonan	giñonan			xiñonean
HAIEK	niñuazen	hiñuazen	hiñunazen	ziñuazen	giñuazen	ziñuazen	ziñuezien	ziñuezen
	niñuazen			xiñuazen	giñuazen			xiñuezen
	niñunazen			xiñunazen	giñunazen			xiñuenazen

JAKIN

INDIKATIBOA ORAINALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	dakit	dakik	dakiñ	daki	dakigu	dakizu	dakizue	dakixe
	xakixat			xakik	xakixau			xakixek
	xakiñat			xakiñ	xakiñau			xakiñen
HAIEK	daki(d)az	dakizek	dakizen	dakiz	dakiguz	dakizuz	dakizuez	dakixiez
	xakizaaz			xakixek	xakixauz			xakixezek
	xakiñaaz			xakixen	xakixanauz			xakixezen

INDIKATIBOA LEHENALDIA

	NIK	HIK-g	HIK-a	HARK	GUK	ZUK	ZUEK	HAIEK
HURA	nekixen	hekixan	hekiñan	ekixen	genkixen	zenkizen	zenkizien	ekix(i)en
	nekixan			xekixan	genkixan			ekixien / xekixian
	nekiñan			xekiñan	ge(n)kiñan			xekixienan
HAIEK	nekixazen	hekixazen	hekiñ(en)azen	ekixezen	genkixezen	zenkixezen	zenkixiezen	ekixiezen
	nekixazen			xekixazen	genkixazen			xekixiezen
	nekiñazen			xekiñazen	genkiñ(en)azen			xekixienazen

JARDUN

INDIKATIBOA ORAINALDIA (NIK-HURA)¹⁶⁷

	ORAINALDIA	LEHENALDIA
NIK	dihardut	niñarduen
HIK-g	diharduk	hiharduan
HIK-a	dihardun	hihardunan
HARK	dihardu	ziharduen
GUK	dihardugu	giñarduen
ZUK	diharduzu	ziñarduan/ ziñarduen
ZUEK	diharduzue	ziñardu(i)en
HAIEK	dihardue	ziharduen

¹⁶⁷ 3. pertsona singularreko formak bakarrik erabiltzen dira.

| 6 |

Sintaxia

6.1.- Perpaus bakunak**6.1.1.- Adierazpen-perpausak**

Baiezko perpausetan hauxe izan ohi da ordenarik arruntena perpaus markatu gabeetan:

Subjektua + Osagarria + Aditza

Ezezko perpausa denean, aldiz, egitura ez-markatua horrelakoa litzateke:

Subjektua + Aditza + Osagarria

Hona hemen zenbait adibide:

Herriko jentia etorten zan. (Maria Igarza)

Gernikakua gogorra ixen zan. (Herminio Urizar)

Hara ezkiñen joaten. (Genara Eguren)

Nik ez nekixen erderaik. (Maria Pilar Iñurriagarro)

Baina perpausako elementuren bat markatu nahi denean, elementu hori aditzaren aurrean jartzen da, hain zuzen ere galdegaiari dagokion lekuan.

***Eibarren** ipiñi eben banderia. (Maria Igarza)*

*Harixa be gurien **asko** euen. (Dominga Irazola)*

***Jokerak, jokerak** eukitten jittuezek zozuek eta bidigarriuek. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Aditza bera denean indartu nahi dena, **egin** aditz indargarria erabiltzen da:

*Aiztiek **josi itten** oskun. (Dominga Irazola)*

*Saso baten kalabazak pe **emon itten** giñutzezen. (Alejandra Eguen)*

Adizki trinkoetan, **ba-** partikula jartzen zaie indartu nahi diren adizkiei.

*Zeozar **baekixen**. (Claudio Egidazu)*

*Hamen sozialistak be **baeuezen**. (Maria Igarza)*

6.1.2.- Aginte-perpausak

Aditz jokatua duten aginterako forma arruntak

Aginterako perpaus hauek normalean perpausaren hasieran ipintzen den adizki berezi batez (agintekera) osatzen dira.

*Etorri **hari**! (Mari Aizpurua)*

*Da han, Motxoianera juen **zaittie** eta **esaiozue** neuk bialdu zaittutela ta ni amakin zee-rara noia, ospitalera. (Herminio Urizar)*

*Etorri **hari** geurea kridxada, horrenbeste bihar ezton eingo ta. (Pantxi Treviño)*

*Hartik! Aprobai*k* iker*a* eitten dotsaan! (Jose Aizpurua)*

Aditz jokatugabea duten aginterako forma arruntak

Aditz-partizipioa erabilia osatzen dira.

*“Gero **etorri**, e! Ez **geatu** etorri barik, e!”, eitten oskuen. “**Etorri!**”. (Felisa Arietalea-nizbeaskoa)*

*“Ez, gu juango ga behera eta zue*k* **etorri** gora...” (Pedro Eriz)*

Zeharkako aginduak

Zeharkakoak diren aginduak, *esan*, *agindu* edo antzeko aditzen bat + ‘aditz-izena + -ko’ forma dutenak:

*Ta gero, je, ordurako gu txi(k)ixak giñienien hala esaten oskuen, ez **etortzeko** hona. (Maria Igarza)*

*Ein otsan bisittia erregiñiorri eta esan ei otsan erregiñiorrek **estudixetako**, kolokauko da-bela ta. Da halantxek **studixau** ei eban, da orduko abogau karrerria ero orduan akabau. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Atzo illuntzixen dantzan plazan ein ebenak barrido konfesetan **jueteko**, esaten dau. (Mari Aizpurua)*

*Amaitz*eko*, erresaixua hasi bihar zala barruen eta. (Mari Aizpurua)*

*Zana hartu ostala esan ostan, eta egun batzutan geldi **egoteko** eta holantxik kalien gel-di egon nintzen eta... (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

Subjuntibozkoak

Subjuntiboa erabiliz ere eratzen dira aginterako perpausak:

*Esaten notsen ba: jarritta egon **gaittian**. (Jose Aizpurua)*

Juengo gaittun serera, mansanillatan juengo gaittun?- daba, -Bai, guasen-, daba mansanillatako atxakisa urten, da gero beste leku batera juen be eitten giñien (Justina Belar, TOP)

Subjuntiboa + -(e)la

Subjuntiboa + -(e)la forma duten aginterako formak:

*Berak in baxon pekatu bera konfesau **daixela**. Guk etxonau bai holakoik eiñ ezer, da konfesau **daixela** bera”. (Mari Aizpurua)*

*Gure gizonai esaten otsan: “Asentzio, gero Marik babak erretzen dotsuenien bronkia bota, zaindu **daitzula!**” (Mari Aizpurua)*

*Baiña bihar dok egon **daittela** bai zangia, egon **daittela** sasi artia, arbola banekia eta holan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Jenerue eruen ona ta ekarri be ein **deiztela** ona, olixua ta bihe(r) gauzak onak ekarri be hara be. (Juana Arruabarrena)*

6.1.3.- Harridura-perpausak

Badira harridura-perpausak sortzeko zenbait formula eta baita harridurari indarra ematen dioten partikulak ere. Esate baterako: erakusleak, galdetzaileak, *ba-* partikula, *gero*, *baiña*, *ona*, *behintzet*, *barrez* (lokailua) ordena aldatzeak, errepikapenak... Hala ere, edozein adierazpen-perpaus bihur daiteke harridura-perpaus ematen zaion doinuaren arabera. Hona hemen zenbait adibide:

*Hoixe! **Zelako** sortak erueten giñuzen geuk pe! (Jose Aizpurua)*

*Baiña **zelako** mutiko pilluak! (Jose Aizpurua)*

*Oin gaztaiñie karua da **geró!** (Pantxi Treviño)*

Joño!, gaixuoi hantxe elixakuek-eta eruenda. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Zer kristo ete dok hau! (Klaudio Egidazu)

*Ene! **Zertzuk** kontau zittuen harek! Bueno! (Pantxi Treviño)*

Eurak pe ez emon ezer, e! (Pedro Heriz)

Elorrixo guztie pasau zan, ta harrezkero eztakitt halako ezteguik zertu zan. Baiña zoragarrixo! Zoragarrixo! (Alejandra Eguen)

Aiba laletxe, hoixe bihar dxonau! (Maria Aizpurua)

6.1.4.- Galde-perpausak

Era desberdinetako galde-perpausak sortzen dira galderaren erantzunen arabera: a) galdetzailez osatutakoak; b) aukera ematen dutenak; c) *Bai ala ez*-ko galderak. Hona hemen zenbait adibide:

***Zelan** da bestia? (Herminio Urizar)*

***Zein** pasetan da? (Dominga Irazaola)*

Hori etxioi? (Maria Igarza)

Eztakizu? (Genara Eguren)

Ikusi dozu? (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Bai ala ez erako perpausetan Elorrioko euskaran ez da erabiltzen erdialdeko euskalkian erabiltzen den **al** partikula, eta entonazioaren bidez bereizten dira adierazpen perpausa eta galdera.

Galderetan bada beste partikula bat zalantza adierazteko erabiltzen dena: **ote**. Elorrian **ete** aldaera erabiltzen da:

*Joan ingo **ete** non, ba?*

*Zer kristo **ete** dok hau?*

6.2.- Juntadurazko perpausak

6.2.1.- Emendiozko juntagailuak

Eta da emendiozko juntagailu nagusia. Aldaera zenbait erabiltzen dira Elorrioko euskaran: **eta**, **t(t)a**, **d(d)a**.

a) **Tta** i bokalez bukatzen diren hitzen ostean erabiltzen da:

Ta jueten giñien domeka atsaldien mutikuok eta, ta haundixauek pe bai tta danok, besteik ez euen-da, haintxe. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Ebai tta preparau ein biher. (Martxel Eguen)

b) **Da** kontsonante albokari, dardarkari eta sudurkarien atzean erabiltzen da gehienbat.

Eskatu eitten otsuezen: “neri erueizuz 6 edo”, beste batek 8, beste batek 10 igual, da harei eruen da harek emon eitten eben erriel bat edo zeozer. (Jose Aizpurua)

Baiña oiñezien juen da etorri, e. (Genara Eguren)

Sudurkarien kasuan, aurreko hitzak *—in* bukaera duenean, **da** busti egiten da **dda** bihurtuz:

Orduen egoten zan ur-bedeinkatua horrei kurutzioi ein dda soluen ipinteko. (Jose Aizpurua)

c) **Ta** bokal ostean erabiltzen da gehienbat, baina kontsonante albokari, dardarkari eta sudurkarien atzean ere sarri ageri da:

Kurutziak dotore, beren zera eindda, ta erremua ta erauntzaz ta beste batzuk laranjak be bai ta beste gauza asko. (Jose Aizpurua)

d) **Eta** kontsonante herskarien atzetik erabiltzen da gehienbat:

Vuelta España sarri pasatzen zuen hamendik eta Urkiola ixo be bai. (Jose Luis Ardanza)

6.2.2.- Juntagailu hautakariak

Juntagailu hautakarien artean *edo* eta *ala* dira erabilienak, baina badira gehiago ere (*nahiz*, *zein...*). Elorrioko euskaran ere *edo* da erabiliena, baina gainontzekoak ere erabiltzen dira neurri txikiagoan.

Edo

Elorrioko euskaran **ero** aldaera da nagusi.

Eta gero gure osabiak eitteban gaban hor hamarrak ero inguruen, “media luna” esaten moruen, argixa bajau eitteban, gutxiao gastetiarren ura ero, etxetik, bolante bat euken kuartuen, da handik ipintten eban ba argixoi bajauta jentia erretiretako holako orduen. (Claudio Egidazu)

Hemen Elorrixon bastante jente ekixenak esan ei etsen ha deposittua txixa eitten jun biko zarie ero hori deposittuoi betetako. (Claudio Egidazu)

Honbre, ba etorten zien porejenplo ba Abadiñotik edo Apatatik edo hortik etorten zien mutilak, ta itten zittuen hori, dantzán ero, ta gero lagundu ta batzutan esaten otsen ba bueno ba “ez etorri gehixao”. (Genara Eguren)

*Porrejenplo, sagasti garbi-garbixa bada be ez, baiña sagastixetan porrejenplo baztarrien sasi arten bat edo bajak, ba han sagarra jaten **ero** han beti holako leketan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Ala

Adibide gutxi jaso dugun arren, *ala* hautakaria ere erabiltzen da Elorrioko euskaran.

Ez xakiat (etxakiat) horregatik ala zegaittik. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Nahiz (nahi)

Elorrioko euskaran **nahi** aldaera erabiltzen da. Juntagailu honen erabilera-eremua mendebalekoa da¹⁶⁸.

*Bi tokatzen bazien **nahi** lau tokatzen bazien... ahiztak be alkarreaz etorten zien ta. (Alejandra Eguen)*

Zein

Zein juntagailuaren eremua ere mendebalekoa da, baina honek esparru are murriztagoa hartzen omen du¹⁶⁹. Durangaldean erabiltzen da (Bravo, 2001; Gaminde, 2003), eta baita Elorrioren ere.

6.2.3.- Aurkaritzako juntagailuak

Era askotara gauza daiteke aurkaritzako juntadura, baina badaude berez aurkaritza zentzu hori duten juntagailuak, eta hauen artean nagusia *baina* da. Aurkaritza adierazten duten beste juntagailu batzuk ere badira (*baizik*, *baino*...), baina hauxe dugu erabiliena Elorrioko euskaran:

*Eta gu juaten giñien hara eta “ha norena izen da?” eta “eztaitt, **baiña** esan dau Gil Robles”. (Maria Igarza)*

*Gurien, ezta esatiarren, **baiña** egoten zan ogixa ondo, ta zaragi-ardaua kortan. (Pedro Eriz)*

*Oin igual ba hogetabi lagun ekipo baten, **baiña** orduen ziran hamaika titular, titularrak edo jokutzen ebanak, eta gero ba beste hiru edo lau. Hamabost-hamasei bat lagun edo. (Herminio Urizar)*

*Arenetan bai joaten nitzen, **baiña** hamen bertan Elorrixora gutxi, gutxi. (Genara Eguren)*

***Baiña** diferentzia dago hamenditxik zerera be... (Felisa Arietaleanizbeaskoa)*

*Orduen josten ikesi barri neuen **baiña**. (Dominga Irazola)*

Baina juntagailua perpausaren hasieran edo aurkaritzako perpaus bien tartean joaten da normalean, baina bigarren osagaiaren bukaeran ere ager daiteke. Hala ere, erantzun laburretan, galde-perpauzetan edo harridurazko perpausa denean gertatu ohi da gehienbat.

*Gau guztien egoten zan argixa **baiña**. (Claudio Egidazu)*

*Oiñ kurbakin apur bat mejorau xuek **baiña**. (Jose Luis Ardanza)*

¹⁶⁸ EGLU-IV (Euskaltziandia, 1994).

¹⁶⁹ EGLU-IV liburukian *zein* bizkaierazko testuetan bakarrik aurkitu dela adierazten da (Euskaltziandia, 1994).

6.3.- Perpaus menderatuak

6.3.1.- Perpaus osagarriak

Perpaus osagarrietan mendeko perpausak sustantibo edo izen baten lekua hartzen du eta osagarri funtzioa betetzen du normalean.

6.3.1.1.- Adierazpen-perpaus osagarriak

Perpaus osagarrietan menderagailu hedatuena **-e(la)** atzizkia dugu:

*Gero enterau giñien Bergaratik botatzen zittu**ela**. (Maria Igarza)*

*Sasoe baten fama haundixa eukan harek, [Bilbotik] be etorten zan jentia, esate(n) eben hau “ezemas” ta zerendako, granuendako-ta ona z**ala**. (Pedro Eriz)*

*Nik ez nekixen erderaik ezer, baiña iguel lau edo urte uste-ot hasi giñi**ela**. (Maria Pilar Iñurriararro)*

*Da han, Motxoianera juen zaittie eta esaiozue neuk bialdu zaittut**ela** ta ni amakin zee-ra noia, ospitalera. (Herminio Urizar)*

*Ama guriak-eta eitten eb**ela** esaten eben. (Margarita Lasuen)*

Baina bada, antzekoa izan arren, honengandik bereizten den menderagailu bat: **-(e)na**. Honako hau zerbait ziurra denean, hau da, “*badakir*” edo “*ikusten da*” bezalako egituren osagarri erabiltzen da:

*Lau urte neukazen. Da hori Anguzarkuoi Paulino ha zan jefioi, harek zertu eban dana. Honbre, hoixe akordetan naz**ena**. (Claudio Egidazu)*

Konturatu zan ez eukana barruan ezer. (Tertulia)

*Harek jakiñian euezen armauta euz**ena**. (Claudio Egidazu)*

*Badakitt nik or aberatzak bisi si**ena**. (Miguel Ugarte, TOP.)*

Bi atzizki hauen arteko bereizketa **-(e)la/- (e)na** ez da leku guztietan egiten, baina men-debal gehienez bezala, Elorrioren ere egiten da¹⁷⁰.

Ezezko adierazpen-perpaus osagarrietan **-(e)nik** erabiltzen da:

*Hori jakiñaaittik be nik sekula esan be ez hori dakitten**ik** eta eztakitten**ik** eta ezebez. (Dominga Irazola)*

*A estot pentzetan dauen**ik** an etxeik. (MariaMendizabal, TOP.)*

Horiekin batera badira perpasu osagarriak eratzeke hain erabiliak ez diren egiturak. Esate baterako, zehar-galderen antzera, galdetzailez eta **-(e)n** atzizkiaren laguntzaz osatutako perpaus osagarriak. Baina zehar-galderetan ez bezala, perpaus hauetako *nola* edo *zelan* hitzek lokailu zeregina betetzen dute hemen. Era honetako egiturak zerbait kontatzerakoan erabili ohi dira, batez ere, *esan* eta *kontatu* bezalako aditzekin (Euskaltzaindia, 1999).

¹⁷⁰ Berrizen (Bravo, 2001), Ermuan (Aranberri, 1996), Iurretan (Errazti, 1994), Abadiñon (Gaminde, 1991) eta Mallabian (Mugarza, 2006) ere jaso da.

*Horretxeatik esaten dotsut ba kaletarrak hasi zienien, gero beste mutillok hor zien, harek aprobetxauko giñuzela ta, bai, etorri hari! Etorri hari! Ikusikok bueltia **zelan** daukon. (Maria Aizpurua)*

*(Eztegurik akordatzen jatzu?) Hor Leizen bat, eta beste bat Aiztekua, lehengusu-lehengusiñak. Ta harekin **zela** egonda nauen ni ezteguen. Ta ni mutikuo, ta haintxe. Ta ezteguen ba akordetan naz baten garbantzuak eta azak jan giñuzela. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Ni mutikua nintzela ikusi neban **selan** erueben afusiletan, gerra denporan. (Miguel Ugarte, TOP.)*

*Ni akordetanas Lasuenek **selan** erosi eban an atzeko ortua ta dana. (Vidal Mari Zuazua, TOP.)*

*Ta gero karia eitten zanian igartzen dxakon **zelan** eindda dauen. (Angel Gallastegi)*

Zehar-galderen tankera duten arren, perpasu osagarriak dira honakoak. Esate baterako, azken adibide honetan, “igartzen dxakon zelan eindda dauen” perpausa “igartzen dxakon eindda dauela”-ren parekoa da.

6.3.1.2.- Galde-perpaus osagarriak edo zehar-galderak

Galde-perpaus osagarriek oinarrian galdera bat izaten dute, baina zuzenean egindako galderak izan beharrean, zeharka egindakoak izaten dira. Zehar-galderak sortzeko modu arruntena aurretik galdetzailea jarri eta ondoren aditzari *-(e)n* atzizkia gehitzea da.

*Ez xakixat (etxakixat) nik **zegaittik** ixen dan, baiña ya ez dok geratzen. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Nik seguru-seguru hurrengo egunien atzo **ze** eiñ aben. (Isidro Valenciaga)*

*Eta halaxik enterau giñien **ze** pasetan zan hor “Kale Bizixuen”. (Maria Igarza)*

*Oiñ hori horko batasunoi eztaikit **zelan** ein eben. (Felisa Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta munarrixek dauke erdixen zulotxo bat, da ha iñok eztaki **zetako** etorten dien han eta **zetako** dien be eztaki iñok ha munarrixa. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

6.3.1.3.- Subjuntiboko perpaus osagarriak

Aurreko bi multzoetako aditzak indikatibokoak ziren, baina honako talde hau subjuntibokoak diren aditzek osatzen dute, eta *-(e)n* edo *-(e)la* atzizkiak har ditzakete.

*Da or mendira-ta juen biebenak lenau, ganauakin, irixakin, beixakin, iretan ero egurretan, orrek presiorrek eukan bueltan biria eindda, eta ormien gañetik, presaorma eitteaben gañetik euen biria, jentia ibili **daitten** ganauakin da olan. (Angel Gallastegi, TOP.)*

*Porrejenplo atzeko aria surixai naasten xako orman pegau **daitten**. (Luis Mari Matso-
rriaga, TOP.)*

*Eta etaraben ixerie ba pentzau **daixen** jentie e... jentie dauela ta es iltzeko (Margarita Ugaldea, TOP.)*

*Baiña bihar dok egon **daittela** bai zangia, egon **daittela** sasi artia, arbola banekia eta holan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Normalean, agintera kutsua izaten dute era honetako perpaus osagarriek.

6.3.1.4.- Perpaus osagarri izenlagunak

Aditz batek edo predikatu-egitura batek gobernatutako perpaus osagarriez gain, badira izen batek gobernatzen dituen perpaus osagarriak ere.

Probokau eraitten ibiltten ziela abaria zalakotan. (Patxi Esteibarlanda)

Kasu hauetan atzizkiaren ondorengo izena (“*uste*”, “*esperantza*” edo antzekoren bat izango dena, ziurrenik) ezabatua egon daiteke, eta, izena desagertzean, *-an* marka *-(e)lako* atzizkiari gehitzen zaio.

6.3.1.5.- Aditz jokatugabedun perpaus osagarriak

Badira aditz jokatugabeak dituzten perpaus osagarriak ere. Jokatuekin gertatzen den antzera, bigarren hauek ere forma bat baino gehiago onartzen dute. Adierazpen-perpausak direnean, perpaus osagarria nominalizazioen bidez sortzen da eta nominalizazio edo aditz-izena hainbat formatan ager daiteke: *-(t(z)ea, -(t(z)eak, -(t(z)erik...* Elorrioko euskaran *-(t(z)ia, -(t(z)iak...* aldaerak erabiltzen dira.

Eta ez zan bihar Intxortakoik entzuteik, e. (Maria Igarza)

Bota eben kaiñonazua ta, Guarda Zobillen kuartela apurtzia zan destinuoi. (Iñaki Gallastegi)

Eta esan giñuan, guk daukun edadian iñor barik geratzia etxien be, ba esan giñuan: “Ez, gu juango ga behera eta zuek etorri gora...” (Pedro Eriz)

Erreza da eittia. (Angel Gallastegi)

Ha zan, harek bai merezi ebala etaratie. (Alejandra Eguen)

Segie zorrozten ez zekixen aittittek, eta... (Pantxi Treviño)

6.3.2.- Perpaus erlatiboak

Perpaus erlatiboek adjektibo edo izenlagun baten lekua hartzen dute. Perpaus erlatiboak eratzeko atzizki ohikoena *-(e)n* dugu:

Gaur be dauzen danen artien ezin leike eiñ ha besteko bat. (Iñaki Gallastegi)

Zozo-bidigarrotan eittia piñua dauen lekuen edo arbolia, pagadixa edo, a(ra)zteixa dauen lekuen gatxa ixeten dok, ze txit, alde batian eta txit! beste aldera jueten dok. (Lorenzo Arietaleanzibeaskoa)

Sarri, ondorengo izena desagertzean, determinatzailea atzizki erlatiboari eransten zaio:

Hemen esaten eban harek, hemen etxien jaixo ei zan hor Herreritonian ero ba mutillen bat listo samarra zana. (Eusebio Arietaleanzibeaskoa)

Hona Madriletik [etozian], nere zeretik, haraxe Txanberinera etozenak. (Pedro Eriz)

Bonbardeua izen zaniengoxeko zortzitterdittan agertu zien abioiak, lau-edo honek bonbardeokuak, eta beste beratzi edo “de cazas” esaten dienak, eta horrek ba atzien proieitzen. (Herminio Urizar)

Aditz jokatugabea dutenetan, **-dako/-tako** atzizkiarekin batera, mendebalderagoko hizketan bezala, **-(r)iko** atzizkia ere erabiltzen da¹⁷¹.

Ilbarrixan botatako pagua sutara botatakuan bitsa darixola. (Patxi Esteibarlanda)

Erosi eieban Berriotxuen aittak etxe bat erretakua... erretako etxe bat erosi eieban. (Alejandro Ardantza, TOP.)

Nik estaitt orrek agertzen dien orrek isenok, baña bueno gure lenaukuak esandako isenak dia. (Luis Mari Matsorriaga)

Neretako ez zan erosi, ahiztiendako erosirikue zan. (Margarita Lasuen)

-(r)iko atzizkiaren kasuan, aditza **-n** batez bukatzen denean **-e-** gehitzen da normalean eta **-eiko** forma eransten zaio aditzari:

Bai, grabillien ganiien egoneikue naz ni. (Margarita Lasuen)

Ta Goikoetxea medikua orduan famosua. Horrek Goikoetxeak, "Zinturón de Hierro" eiñeikua... Famosuoi. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Guri maestriak-eta emotoskuen, eskolan esatoskuen orrek siela lenengo etxiak ein aurretik egoneiko garaixek. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP.)

Elixalden, bueno errementarixia euan or etxe txikixen ... errementarixia euan ... nik errementarixia es baña aren arrastuak bai ikusittut, errementarixien ba... isanda ba onek suteixa-ta egoneikua. (Alejandro Ardantza, TOP.)

Lenau ementxe etxe aurrien euen garaie... garaie san da au eskondu sanien... auxe arreglau eibien ... garaixe iseneikua. (Daniel Sagasta, TOP.)

Atxandittan egon bier ei seeban etxe aundin bat! aber esatotzuten seoser, entzuneikuak e neure aittai da amai, etxe aundin bat, da gero a bota eieben. (Melchora Eguren, TOP.)

6.3.3.- Konparazio-perpausak

Bi kontzeptu konparatzean berdintasunari edo desberdintasunari begira diezaiokegu. Horren arabera, bi multzo bereiz daitezke konparazio-perpausetan: a) berdintasunezkoak: *adina, bezain, bezala...* eta b) desberdintasunezkoak: *baino...* -ago bezalakoak.

6.3.3.1.- Berdintasunezko konparazioa

Maila: -en moduko, besteko

Maila-konparazioan berdintasuna adierazteko morfema nagusia *bezain* da, baina arrotza da Elorrioko euskaran. Bestelako bide hauek erabiltzen dira Elorriko maila-konparazioa egiteko: **-en moduko** eta **besteko** egiturak.

Hona moruak sartu zien, [...] zien, argaltxo batzuk zien, bigotiekin-da. Ajillak eta zerak zittunan. Oin, bal-baltzak ez, e. Oin dauzen moruko baltzak ez. (Felisa Arietaleanizbeaskoa)

¹⁷¹ Bravok (2001) Berrizen erabiltzen dela aipatzen du, baina Ermuan (Aranberri, 1996) eta Deba eskualdean ez da erabiltzen. Gamindek (1991) **-iko** bakarrik jasotzen du Abadiñon eta Iurretan ere (Errazti, 1994) atzizki hori omen da ohikoena.

*Ikusikozu itturrixa sekula ikusi eztozun **morukua**. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Esa(n) otsen Aldapeko sozio batek neuk itxi notsan ezker bihe(r) dan **moduko** bezkai-rik eztabela jan. (Juana Arruabarrena)*

*Hortan ama guria erropia garbitzen gutxin **morukua** zan. (Margarita Lasuen)*

*Ta billurrez zelako atzerakaria ta; oingo **moruko** eskupetak be ez zeuazen. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Gaur be dauzen danen artien ezin leike eiñ ha **besteko** bat. (Iñaki Gallastegi)*

Zenbatasuna: adina, beste

Berdintasunezko kantitate-konparazioa adierazteko Elorrion erabiltzen diren morfema nagusiak **aiña** (adina) eta **beste** dira.

*Orduentxe eraten eben hamengo jentiek ardaue gure **aiña**. (Martxel Eguen)*

*Da nik dakat kargua... ogeitaseigarren urtia-ero eiote, nik da iño pe estau gura ausuen, da badau jente gastia **gureiña** [gure **aiña**] ausuen! (Mariasun Agirre, TOP.)*

*... labaderua aretxen pare-parien, orretxen etxe parien, orreaittik Milak esaten dau goititik bera ura etorten dala **gureiña** [gure **aiña**] ondiño. (Begoña Etxaniz, TOP.)*

*Santaugenia, bai amaseisen beti selebretan san lenau... Markiñako seran moruen setienbrien amaseisen, mesie ba len abariak **gureiña** [gure **aiña**] egoten sien da beti selebretan san mesie lenau. (Javier Arabiotorre, TOP.)*

*Nere denporan piñua ointxe **beste**. Bai. Banekan bat gehitxuao-gutxiatxuao egon leikek baiña ez, lehen beste. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Modua: legez, moduan, lako(xe)

Konparazioa zenbatusunari, mailari edo moduari buruz egin daiteke; horrenbestez, modu-adberbioei ere maila ezar dakieke. Modu-konparazioan hedatuena *hala* adberbio anaforikoan oinarritutako *bezala* modu-adberbioa da, baina mendebalean arruntagoa da **legez** morfema. Elorrion ere mendebaleko *lez* (legez) edo *letxe* (lege(z)txe) erabiltzen dira:

*Ilbarrixan siku-siku eitten zan satsa, zezpala **letxe** dana sekatu..., probetxuik ez eukan [harek]. (Jose Aizpurua)*

*Horrek ikustezuz pelikulia **letxek** memorixan. Felisa Arietaleanizbeaskoa)*

*Ein bihar oskun harri bittartien ein arasia izetia **letxe**, ba, gauzak ipintteko. (Maria Aizpurua)*

*Asunak. Ta horren ura eran be bai eitten eben, erremedixo **lez**. (Genara Eguren)*

Batzuetan, gainera, *zeindda... lez / lege(z)txe* bezalako egiturak aurki daitezke:

*Berakatzak. Lehen eitten eben **zeindda** kollar bat **lez** —guk ez gendun sekula ein, e— ta ha ipini samatik oherakuen. (Genara Eguren)*

*Gu egun baten jua gintzatzen horra... behien dao hor San Jose ermittatxo bat, ta behertxuao dao **zeindda**... txabolatxo bat, baiña eitten da... janordua ein [ziñe], ta hantxe bezkeixa jaten. (Genara Eguren)*

***Zeindda** obligauta **laintxek** ezkondu nintzen ni (Alejandra Eguen).*

***Zeindda** obligaziñue zeozer eitteko, bai. (Alejandra Eguen)*

Hauekin batera, *moduan* sintagma ere erabiltzen da konparazio-perpausetan, nahiz eta ez den konparazio-morfematzat hartzen. Elorrioren *moruan* eta *moruen* aldaerak erabiltzen dira.

*Nik gobernetan nittuen **moruan** Kofradixan iñork eztittu gobernau. (Juanita Arruabarrena)*

*Horrek beste estilo batekuak dia. Ha zan bertsolarixa berez-berez. Pelotarixa izeten **dan moduan** igual; barrutik. (Iñaki Gallastegi)*

*Ostien holan ardaa eraten **dan moduan**..., pentsau be ez, klau! sartu ta begixak itxitta gero egon. (Pedro Eriz)*

*Baiña gure basarrixa, esan doten **moduan** lehen, bizitza bikua zuan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Ez xakiat (etxakiat) horregatik ala zegaittik, oin pasau eitten dok baiña ez dala geratzen bertan lengo **moruan**, ezta gutxiagorik be ez! (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Edozein lekutan ba ez dok egoten. Normalien piñadixetan-eta ez dok egoten holan, ze esango dostat, kazan eitteko **moruen**. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Orduen ez euen famaik oingo **moruen**. Oin dauko gaztaiak ba Idiazabalgua eta beste-kua ta. Orduen ez euen holakoik. [...] Gero etxien gaztaia faltau barik, ba ogixen **moruen** jan. (Angel Gallastegi)*

*Elixia be itxi egin zan, bai, zakuak eta ipiñi ebezen “intendencia” **moruen**, azkenetan, ezta. Eta elixara be ezin zeikien juan. (Maria Igarza)*

*Diputaziñoko eskolak zien horrek, da bieltzen oskuezen hillien behiñ edo holako liburu txikitxo batzuk ipoiñ **moduen**. (Margarita Lasuen)*

*Kanpotik be etorten zien **zeindda** Santurzetik sardiñerak etorten zien **moruen**. (Alejandra Eguen)*

Azkenik, mendebaleko hainbat hizkeratan erabiltzen diren *lako* eta *lako(t)xe* ere aipatu behar dira.

*Lixibie, hementxe euen beheko sua, kanpae haundi bat. Tximinixiau goraiño zan libre hau, kanpaie **lakoxe** tximinixie, hor beheko sue ta hemen holan barrikie eukitteko leku-txo bat askatxo bataz, eta lixiba-ontzixe esaten dxakon hari; ha lixibie zan ohe-erropie ta erropa zurixe. (Margarita Lasuen)*

6.3.3.2.- Desberdintasunezko konparazioa

Maila: baino...-ago

Egitura honen forma arrunta *baiño...-au* da. *Baiño* morfema perpaus barnean edo bukareran ager daiteke eta zenbaitetan ezabatu ere egin daiteke, lehendabiziko konparagaia ere ezabatzen bada.

*Eta gero hori **baiño** haundixaua, akordauko haz hi Hijas de Mariena, han goittik behera grada guztiak beheko barrenerañoko ta, pulpittora juen, eta enon akordetan abadia zein zan. (Maria Aizpurua)*

*Ni **baiño** nausixaua zuan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Hamen bertakua beti ixen dok puxkat haunditxuaua pasetik etorten dana **baiño**. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Erremu Sapatuen Bergako ferixia, da Erremu Egunien kurutzia eñ, ba sortak eñ **zeiñek baiño zeñek** ederrauak eta haundixauak. (Jose Aizpurua)*

Azken adibide honetan konparazioa indartzeko egitura bat ere ikus daiteke: *zeiñek baiño zeñek*.

Zenbatasuna: gehiago, gutxiago

Gehiago / gutxiago zenbatzaile konparatiboekin eta baino morfemarekin egiten da zenbatasun-konparazioa: baiño gehixa(g)o / gutxia(g)o:

*Kuarta-denborak eta ilbarri-ilberak eta gaur **baiño** fede **gehixau** euan len asko be. (Patxi Esteibarlanda)*

*Hona bota ebezen berrogei kaiñonazo **baiño gehixau** hona fraillietara, UHPko kuartelera. (Iñaki Gallastegi)*

*Proporziñuan orduan **gehixau** eingo dxuan oin **baiño**. (Juan Ardanza)*

*Nik **baiño** lau urte **gehixau** dxeukazen, eta ha be holantxek kazari amorratua. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Nere denporan piñua ointxe beste. Bai. Banekan bat **gehixauu-gutxitxuau** egon leikek baiña ez, lehen beste. Bai, bai. Baiña nik pentsatzen dxuat ixen dala hori, lehen ba basarrietan labrau eitten zala **gehixau**. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Ulie ebai be jeneralien ilberan. **Gutxiau** galtzen zala esaten eben asko be, ilbarrikua **gehixau** galtzen zala ulia. Esakerak. (Patxi Esteibarlanda)*

*Ehun piñu badaukazek ehunak neurtu bixuek uno por uno. Ta alturia batzuei **gutxiau** ta **gehixau** ta gero promedixua. Tanto. (Juan Ardanza)*

6.3.3.3.- Zenbat (eta)... -ago eta gero(ago) eta... -ago erakoak

Konparazio-perpausak sortzeko hainbat korrelazio ere egin daitezke: *zenbat eta... -ago* edo *gero(ago) eta... -ago*, esate baterako. Elorrioko euskaran ere erabiltzen dira halako egiturak, baina bildutako testigantzen artean ez dugu perpaus mota honetako adibiderik jaso.

6.3.4.- Ondorio-perpausak

Ondorio-perpausak ondoriozko lokailuen bidez (*non* eta *ezen*) edo maila-hitz baten laguntzaz (*hain*, *honen*, *horren*) sortzen dira. Beste perpaus mota batzuekin konparatuz gutxi erabiltzen dira, sarritan ondorioa adierazteko beste bide batzuk erabiltzen dira eta. Hona hemen Elorrioko testigantzetan aurkitutako adibide gutxi batzuk:

*Kuadrilla haundixe jueten giñen erremerixara, **hainbeste** lagun euen **eze**. (Alejandra Eguen)*

***Hainbeste** jente ta baserrixen beheko sue euen bakarrik. (Alejandra Eguen)*

6.3.5.- Denbora-perpausak

Denbora-perpausek *noiz* galderari erantzuten diote, baina baita *noizko*, *noiztik* edo *noiz arte* galderei ere.

6.3.5.1.- NOIZ galdetzaileari erantzuten dioten menderagailuak

Perpau hauek guztiek *noiz* galderari erantzuten diote, baina perpauen arteko erlazioa desberdina izan daiteke bataren eta bestearen denboraren arabera. Ondorioz, hiru eratako adibideak aurki daitezke:

Ekintzak aldi berean gertatzen direnean

*Da han izen zan hamen Intxortako hau frentia apurtu eben**ien**, hiru egun edo lau lehenau Gernikakua ixen zan. (Herminio Urizar)*

*Eta handik iguel pasatzen zittuen falta eitten eban**ian**. (Herminio Urizar)*

*Ta han nik hartzen naxuan kojuan eskupetia, ta haregaz batera, ta gero barriro beheru**zkuen** barriro bertan itxi eskupetia ta... (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Udalakuak entzuten giñuzen Igurixan basarrixan egon giñen**ien**. (Maria Igarza)*

Neu be ni aittaz mutikua nitzala birritan edo ta, garbantzuak eta makillaua beratu barrik. (Martxel Eguen)

*Harek mutikuak kotxian sartu**keran** ez dakit zer, futbolian dabil**lela** hagiña apurtu... (Pantxi Treviño)*

*Solora botaku**eran** dana apurtu eitten san atzenien karia. (Juan Arregi, TOP.)*

Ekintzak bata bestea baino lehen gertatzen direnean:

*Basora urtien birritan eta hona galtzaria arregletan hau kamiñuau egiñ **aurretik**. (Martxel Eguen)*

*Txarrena hoixe esaten xuek, Txakurzulo ta. Kantsau be eitten dok hara **orduko** ta. (Jose Luis Ardanza)*

*Baiña gero, askotan illundu **orduko** etxera. (Genara Eguren)*

Ekintzak bata bestearen ondoren gertatzen direnean:

*Basarridxen, basarridxen, basarrira ezkondu**takuen**, basarridxen bertan egoten zan bazkaixoi. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Ba osatu**takuen** eitteko bisitta bat berai. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Baiña, joe, hori hartu**takuen** korroskaria eitten [ziñuenien] usain bat!, bueno! (Pedro Eriz)*

*Harek han kandillatxua eta **behin** illundutakuen gabien ohera aguro. (Claudio Egidazu)*

*Ez, **behin** ohien ipiñi **ezkero** ezta geratzen latz, ez. (Dominga Irazola)*

6.3.5.2.- Noizko, Noiztik eta Noiz arte galdetzailei erantzuten dieten menderagailuak

Noizko

*Adibide Ni ezkondu [nintzanien] ia aurreratua euan, nik tabernan ein naban bezkaixoi, bai, Elorrixon [...] ezkondu nintzan**erako**. Orduko ya kanbixauta. (Lorenzo Arietalea-nizbeaskoa)*

*Da allegau nintzen**erako** ara gora ya dana baten euen. (Julia Sarraoa, TOP.)*

*Jente gustixak erueten seban areia ortik eurak etxien bier se**benerako**. (Luis Mari Matsorriaga, TOP.)*

Noiztik

*Esa(n) otsen Aldapeko sozio batek neuk itxi notsan **ezkero** bihe(r) dan moduko bezkai-rik eztabela jan. (Juana Arruabarrena)*

*Etxera ekarri oskue**netik** ure, oiñ eska jueten ara (Irene Mintegia, TOP.)*

Noiz arte

*Lelengo bizi giñuazen ointxe urte bi **arte** goixen. (Pedro Eriz)*

*Errondak ingo (e)bazen baiña ez, gabien ba berandu **arte** ez. (Dominga Irazola)*

*Ba holan nik hamasei bat urte ein **arte** edo. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta gero handik gora ba zehiaua kargau, gaiñian torretu **artian**. (Angel Gallastegi)*

6.3.6.- Modu-perpausak

Modu-perpausek *nola* galderari erantzuten diote. Modu askotara egin daitezke modu-perpausak. Esate baterako, *-n moduan* egitura da modu-perpausak sortzeko bideetako bat. Baina badira gehiago ere:

-ta (-tta)/-da (-dda)

-ta / -da atzizkia sarritan erabiltzen da modu-perpausak sortzeko. Elorrion ez da ohikoa beste hizkera batzuetako *-rik* menderagailua¹⁷².

*Da Gernikan egon giñen han basarri baten ze ama Durangon hor bonbardeuen metrailliak holatxik besuan, da hankan euki ebazen punto bi ta ama aittak eruen eban zerera, koxien hartu**ta**, ospitalera zera eitten, osatzera, da gu bestiok... (Herminio Urizar)*

*Eta euezen baldien lejiatan ipin**itta**. (Maria Igarza)*

*Eta bialdu eben Madrillera estudixetan mutikuoi, eta estudixetan dauela mutikuoi, mutilla **ixa eindda**, mutikuoi, geixotu. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta behin sartain bat [...] beko atien, oin serrau**ta** dauen atien, sartain bat eseg**itta**, galdaria xauanan eseg**itta**, eta haxiak [...] don Anastasiuoi sartu, joixon atiak eta halabiarrian etxonan buruan jo abadioi. (Mari Aizpurua)*

¹⁷² Adibide bakar bat jaso dugu *-rik* menderagailuarekin: *Tabiran alako plasuela aundi bat euen da dana **beteik** egoten san, beixek, irixek eta burdixekin, burkarakarixek... (Jose Agirrebeitia, TOP.)*

Da gero oiñ herrixek sartu zittuen urak, urak herrira bajatu zien eta oin argixa Iberduerokua ero dau emonda Gazetara. (Claudio Egidazu)

Hamentxe ibilli mozkor-mozkor eindda astebete baten. (Martxel Eguen)

Hantxe, hemetikaldeko etxia, jausitta dao. (Margarita Lasuen).

Sortak eindda, kurioso eindda, ta gero ba batzuk sokiaz, beste batzuk euren azalaz lotuta erueten zittuen, da kurutziak dotore beren zera eindda, eta erremua eta erauntzaz. (Jose Aizpurua)

Barik

Eta eten **barik** hamen mutillak [atartien], atia jo ta atia jo ta. (Iñaki Gallastegi)

Neu be ni aittaz mutikua nitzala birritan edo ta, garbantzuk eta makillaua beratu **barik**. (Martxel Eguen)

Ez euken libetadeik hona etorteko, baiña seguramente ardixegaittik, e, ze hiru-lau egunien edo ardixak etara **barik** euezen eta gosiaz kortan eta. (Claudio Egidazu)

Hor durangar batzuk posturia ein xuen, ta geratu **barik** ixo xuan. (Jose Luis Ardanza)

“Gero etorri, e! Ez geatu etorri **barik**, e!”, eitten oskuen. “Etorri!”. (Felisa Arietalea-nizbeaskoa)

Gero etxien gaztaia faltau **barik**, ba ogixen moruen jan. (Angel Gallastegi)

Ezinda

Ezindda aldaera erabiltzen da Elorrioko euskaran.

Gogoratzen nok baten Urkiolan-da holandes batek bizikeletan, ni enintzuan bertan suertau baiña, ixo **ezindda** eskuen-da, “esto no es cuesta, pared!” esaten ei [...] (Jose Luis Ardanza)

-(e)la

Arbolia, izardixa botaten dau ilbarrixan zertu ezker. Ilbarrixan botatako pagua sutara botatakuan bitsa darixola. (Patxi Esteibarlanda)

Aditz-izenarekin

Zertan galderari erantzuten diotenak.

Hori izen zan, bonbardeua izen zanien goxeko zortzitterdittan agertu zien abioiak, lau-
edo honek bonbardeokuak, eta beste beratzi edo “de cazas” esaten dienak, eta horrek
ba atzien protejitzen. (Herminio Urizar)

Abarka-galtzakin neguen-da, abarka-galtzakin plazan dantzok eitten. (Genara Eguen)

-(e)nez

Bertoko nausixak esaten dauenes... urte gutxi dakas Liorretak... irurogei ero irurogita-
mar urte-ero. (Jose Garaizabal, TOP.)

6.3.7.- Helburuzko perpausak

Aditz-izena + -ko

Hauxe dugu helburuzko perpausak sortzeko era arruntena:

*Ta erropak garbitz**eko** be danak hantxe, andra danak haraxe juten zien erropak garbitzen. Ura erate**ko** be haraxe, ganauentako be haraxe, eta iturrirra elegantia. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Eta harek emuten zittuen errentia aiuntamientuak itxi otsan haren kargu hartz**eko**, haren errentiaz galtzadak arreglet**ako**. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Hemen Elorrixon bastante jente ekixenak esan ei etsen ha deposittua txixa eitten jun biko zarie ero hori deposittuoi betet**ako**. Baiña zela manantialak onak euezen, segittuen bete zan deposittua, itxuria. (Claudio Egidazu)*

*Bolante bat euken kuartuen, da handik ipintten eban ba argixoi bajauta jentia erretiret**ako** holako orduen. (Claudio Egidazu)*

*Da gaztaiak, e, oin ba etxako igarten, ze oin makiniakin eitten da eta, frigorifikuak dakozuz-da, gaztaie kuret**ako** eta, bueno. (Angel Gallastegi)*

*Zelako bidiek euzen lehen ba, oiñezien etort**eko**? (Genara Eguren)*

*Etxetara lotuta pixkat, lau-bost edo zortzi [...] Solo bakotxien bat ipint**teko**. (Jose Aizpurua)*

Aditz-izena + -kotan

Normalean baldintza zentzua duen -tekotan egiturak helburua ere adieraz dezake batzuetan. Hala ere, bien lotura (helburua + baldintza) edo tarteko zer bait ere izan daiteke sarri.

*Len orrek etxiok, oin kantora emoten dabe, baña san sarrerria ametik euken, Don Tello kaletik euken, da gero kajaarrosek eibanien obria, karo eiban obria eta etaraban atia andik eta au serratu eta serai emon, kajaarrosai emon, ametik aundixaua ero obeto eitte**kotan**. (Felix Urrejola, TOP.)*

-t(z)eagatik (-t(z)ia(g)aittik)

Erraztik -t(z)eagatik eta -t(z)earren menderagailuak kausa zentzuarekin gehiago erabiltzen ote diren aipatzen du Iurretako euskara aztertzen duen lanean (Errazti, 1994). Elorrioko euskaran ere -t(z)eagatik kausa zentzuarekin erabiltzen da, ez helburuzko zentzuarekin. Hala ere, badira -t(z)earren atzizkiaren adibideak, helburu zentzuarekin ere:

-t(z)earren (-t(z)iarren)

*Eta gero gure osabiak eitten eban gabian hor hamarrak ero inguruen, “media luna” esaten moruen, argixa bajau eitteban, gutxiau gastet**iarren** ura ero... (Claudio Egidazu)*

*“Moros aquí? No puede ser”. Elgetaz itxuria libertade guztia euken Elgeta hartz**iarren** moruok. (Claudio Egidazu)*

*Ta gero mutillak eurak deklarau eben gu ez billurtz**iarren** mosketoioak hantxe itxi zittuela. (Claudio Egidazu)*

Lenau fede gutxi egongo san da fedia ekartiarren eingo sien, fedeik bapes da fedia etortiarren. (Juan Ardanza, TOP.)

Arek esateixeban ba terrenue emongo bala, or txikitxo bat, ba ermita bat eittiarren. (Tere Eguen, TOP.)

-t(z)en

-t(z)en atzizkiak Zertan galderari erantzuten dio eta ‘aditz izena + n’ (inesiboko marka) egituraz osatua dago. Elorrioko euskaran egitura hau erabiltzen da helburua adierazteko eta ez erdialdeko euskaran ohikoa den ‘aditz izena + ra’ (adlatiboko marka) egitura.

Ta erropak garbitzeko be danak hantxe, andra danak haraxe juten zien erropak garbitzen. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Eta etorri zanien lelengo-lelengo etorri zan aber etxia zutik euen ikusten. (Maria Igarza)

Eta bialdu eben Madrillera estudixetan mutikuoi, eta estudixetan dauela mutikuoi, mutilla ixa eindda, mutikuoi, geixotu. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Ta aguazilla etorten zan horrax abixetan. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)

Eta hori Motxoia Elorrixora be asko etortzen zan ardaa saltzen-da. (Herminio Urizar)

Ta gero erre kara jueten zan hak garbitzen barrido. (Margarita Lasuen)

Atzo illuntzixen dantzan plazan ein ebenak barrido konfesetan jueteko, esaten dau. (Maria Aizpurua)

Subjuntiboa

Otia sartu ta sartu ta sartu ibili biha ziñien, berotu in daitten. (Angel Gallastegi)

Da ilbarrix zanian buelta emon satsai, ze-zeia egon daitten. (Martxel Eguen)

Ta gero ha burdiñari az edo brabanaz edo nahastau eitten dozu lur azpira joan daitten. (Angel Gallastegi)

Ta gero ur berua botaten dxakon, hastrapua esaten dxakon, ehunezko tela-zati haundi bat ifintten [dxakon] hari gaiñien ta surteko hautsa botaten dxakon hari gaiñien apurtxo bat hartu deixen harek. (Margarita Lasuen)

Iñoz mutxurak be bai, euri-urtia edo, hola mutxurtxuak zertu ez daitten. (Claudio Egidazu)

Presia agintzen otsen sikatu daitten gero garbitzeko. (Claudio Egidazu)

6.3.8.- Kausa-perpausak

Era askotara osa daitezke kausa-perpausak. Hona hemen Elorrioko euskaran erabiltzen diren zenbait bide:

-(e)lako

Enotsan kontestau onddioko gaztetxua nintzelako. (Mari Aizpurua)

Hau etxiau dau biziik tontorra dauelako hor. (Iñaki Gallastegi)

*Ba eztakitt, hurrien hartzen **zalako**, herri txikixa be bazan, oin haundi eindda dao baiña bai. (Genara Eguren)*

*Uztapide. Onena **zalako**. Gaur be dauzen danen artien ezin leike eiñ ha besteko bat. (Iñaki Gallastegi)*

*Hamentxe ibilli mozkor-mozkor eindda astebete baten. Batien astelena **dalako**, bestien zapatua **dalako** ta... (Martxel Eguen)*

-(e)la (e)ta

*Ein otsan bisittia erregiñiorri eta esan i otsan erregiñiorrek estudixetako, kolokauko **da-bela ta**. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Amaitzeko, erresaixua hasi bihar **zala barruen eta**. (Mari Aizpurua)*

*Horretxeatik esaten dotsut ba kaletarrak hasi zienien, gero beste mutillok hor zien, **harek aprobetxauko giñuzela ta**. (Mari Aizpurua)*

Eta

Perpausaren bukaeran jarrita, *eta* juntagailuak ere kausa zentzua har dezake. *Eta* edo haren aldaerak (*ta*, *da*, *tta*, *dda*) erabiltzen dira kausa adierazteko Elorrioko euskaran. Egitura hau sarri erabiltzen da, gainera.

*Piñuak euki [dxok] gora-behera-gora-behera-gora-behera. Nik etxakixat ba, nik ezautu jittuat hiru-lau bidar gorabeherak **eta**. Etxakixat ba nik noz. (Juan Ardanza)*

*Eta esan jonan Pedrok: “Juen in bihou Mariana, Mari txarto dau **ta**”. (Maria Aizpurua)*

*Bai, pasauta izango die, treintaiunuan zan **eta**. (Pantxi Treviño)*

*Ba hoixe pentsetan dot nik pe, txikitxue nintzen **eta**. (Pantxi Treviño)*

*Ta jueten giñien domeka atsaldien mutikuok eta, ta haundixauek pe bai tta danok, besteik ez euen-**da**, haintxe. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

*Oiñ kortan ganauak pe danak; bentanak -zuek “leihua” esaten dotsazue, ezta-, harek pe zerrau, haxeik pe etxakuela komeni behixe **tta**. (Martxel Eguen)*

*Da gaztaiak, e, oin ba etxako igarten, **ze** oin makiniakin eitten da **eta**, frigorifikuak daukozuz-**da**, gaztaie kuretako... (Angel Gallastegi)*

*Gero Santa Lutzia. Bueno, baiña behien eitten zan erremeixia, hara ezkiñen joaten **ze**, karo, jueteko be bidiak be txarrak **eta**. (Genara Eguren)*

Azken adibide hauetan *eta* morfemaz gain kausa adierazten duen *ze* (*zegaittik*) menderagailua ere ageri da. Baina beste zenbaitetan *ze* bera bakarrik ere agertzen da. Hona adibi-deak:

Zegaittik, ze

Morfema hauekin osatutako kausa-perpausen egitura gaztelaniatik jasotakoa izan arren, kausa-perpausak osatzeko egitura erabilienetakoa da Elorrioko euskaran *ze* morfemaz osatua. *Zegaittik*, ostera, ez da erabiltzen.

Zozo-bidigarrotan eittia piñua dauen lekuen edo arbolia, pagadixa edo, a(ra)zteixa dauen lekuen gatxa ixeten dok, **ze** txit, alde batian eta txit! beste aldera jueten dok, eta txit! beste aldera, eta azkenian ez dok jakitten nun dan. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Ez euen libertadeik hona etorteko, baiña seguramente ardixegatik, e, **ze** hiru-lau egunien edo ardixak etara barik euezen eta gosiaz kortan eta. (Claudio Egidazu)

Hamen holakoxe bat izen biher, **ze** ostantzien traste [...] (Frantziska Arietaleanizbeaskoa)

Nire aitta zanak-eta neri zapaldu eraitten osten gaztaia, **ze** ni esku hotzekua beti izan naz. (Angel Gallastegi)

Kare-atxakin samurra da, **ze** karobixak asientu bat eukitten dau behian. (Angel Gallastegi)

Eta gero bestekaldien euen balde bat abarketakin; **ze** orduen abarketakin ibiltzen giñien danok, eta gu asko giñien da abarketak pe asko. (Maria Igarza)

Gernikakua be gogorra ixen zan, **ze** orduen be tokau yakun egotia Mendatan basarri baten, da Gernikatik bastante onduan. (Herminio Urizar)

Motxioia esate(n) otsen eta gure aittak asko ezautzen eban **ze** berak saldu otsan itxuria motorren bat edo zeozer. (Herminio Urizar)

-nez (gero)

Egitura hau ere erabiltzen da Elorrión kausa-perpausak sortzeko¹⁷³:

Aistia datorrenez, bazkaltzen juengo ga basarrire. (Espe Beitia)

Kalera doienez, errekauek eitten bialduku. (Espe Beitia)

Zelan... -n

Ze orduan ez euen telaik, eta **zelan** ez euen gerra ostien telaik ba... Zakuaz be eindda nau. (Dominga Irazola)

Bueno, guri **zelan** ez doskuen ezer eskatu ba ezin jakin. (Pedro Eriz)

Lelengo bizi giñuazen ointxe urte bi arte goixen. Ta gero **zelan** ezkondu zan semia hona behera, ta familixa hasi dxakun [esaten]... (Pedro Eriz)

Baiña **zela** manantialak onak euezen, segittuen bete zan depositua, itxuria. (Claudio Egidazu)

Onen aittitta san Abadiñoko Astolako mutil bat, da subastara **selan** urteban ba arek erosi eieban (...) Da gero berak eieban, **selan** itturrixa be or euen... ori isenoi ipiniotzan. (Mari Ugarte, TOP).

-t(z)earren

Aipatu dugun moduan, atzizki honek helburu zentzuaz gain kausa zentzua ere har dezake:

Gure andriai aurten be akordau dxako baiña ba!, elixara ez juete**arren**... (Jose Aizpurua)

Gurian, ezta esati**arren**, baiña egoten zan ogixa ondo, ta zaragi-ardaua kortan. (Pedro Eriz)

¹⁷³ Eibarren -nez menderagailua bera bakarrik erabiltzen omen da era honetako perpausak sortzeko (Sarasua et al., 2005). Mallabian, oster, *zelan... -n* erdal egiturak hartu omen du honen lekua (Mugarza, 2006; 186. orr.).

-t(z)eagatik

-t(z)earren atzizkiaren antzera, -t(z)eagatik atzizkiak ere kausa edo helburua adieraz ditzake, baina Elorrioren erabilera hau (kausa zentzuarekin) da ohikoena.

*Ni mutikua nintzan-da... ingles batek esat**iarren** le cai en gracia, mutikua-da, mutil tti-ki-ttikixa-da, gudmornin esat**iaittik**... errialai or sulua eukan da olan begiratu notzan, da andik aurrera egun gustietan emotostan gudmornin esan, da taka erriela. (Jose Domingo Azkarraga-Urizar, TOP.)*

-etik

Zenbaitetan, NONDIK kasuari erantzuten dion -etik atzizkiak ere kausa zentzua har dezake -(e)nez atzizkiaren zeregina betez:

*Txanberi nundik etorriko san? or bentia euen**etik** or igual Madrillekon batzuk etorriko sien da Txanberittik igual da orrexegaittik? (Maritxu Igarza, TOP.)*

6.3.9.- Perpaus kontzesiboak

Perpaus kontzesiboak sortzeko bide bat baino gehiago dago: *nahiz eta*, *arren*, *-agatik*... Bildutako testigantzetan honakoak jaso ditugu:

Arren

*Orko ura neguen be egoten san epel-epela, manantialetik selan etorren, klima otza eon **arren**, osea asko be, errekakua buu! amak esate ban: -otza ura, errekakua!- Da enkanbio amengua oso epela. (Mari Carmen Arregi, TOP.)*

*Gerra sasoia antxe triste, ogi baltza jaten, erroia lotuoskuen da esebe esin ein... da esin eser eindda, etxien eukin **arren** garixa ta artuoi, geldia egon bier, da ogi baltzoi txisko... olako txisko baltxo bat egun gustirako. (Antoni Arginzoniz, TOP.)*

Nahiz eta

*Nik pentzetot danai esaten xakola ori Erdellai da Pagatzai bixai esaten xakela, Pagatzagaña, da Pagatza estakiser, bai danai esaten xakela pentzetot, **naís ta** Erdella esaten dou guk danien, baña nunbaitten kusitta daukot Pagatzak diela. (Isidro Berrio, TOP.)*

*Da orduen ermandadekuak sienak obligasiñua eukitzebe ba, estakitt senbatek baña baten batzuk obligasiñua eukitzebe ferixara etortia, **naís ta** saldu es... ermandadiak eukitzebe obligasiñua euren ganauakin ferixara etorteko. (Antonio Kortazar, TOP.)*

***Naís da** nere arlua isen es, or etxe bat dau deitzeotzena Belengua, bueno nik entzunda daukat, ni baño sarrauñ ori estala Belengua baisik Berengua. (Jose Kortazar, TOP.)*

Partizipioa + -ta/-da be

*Orduen berriz lehenau mezaik be ez zan egoten Santo Tomas eguna ixenda **be**. (Antonia Kortazar)*

*Hori domeka guztixetan. Denpora ona ein, eurixa ein, gura dabena eindda **be**. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

-agatik

Elorrioko euskaran *-aga* aldiera erabiltzen da. Dena dela, ez da asko erabiltzen eta gazteen artean galtzen ari da:

Nik igual-igual. Hori jakiñaaittik be nik sekula esan be ez hori dakittenik eta eztakittenik eta ezebez. Nik josi ta kitto. (Dominga Irazola)

6.3.10.- Baldintzazko perpausakBaldintza-adizkiekin sortutakoak

Baldintza adizkiekin sortutako perpausak errealak, irrealak edo iraganekoak izan daitezke, baina ahozko jardunean sarri nahasi egiten dira:

Gaur ixeten bada, ti-ti!, zuk zeuria ta nik neuria. Hamentxe. Hori neria da eta zuk zeuria. Gaur izan balitzonan, baiña orduan oindi..., bueno! (Mari Aizpurua)

Hartzen ezpadabe eztabe ikesiko. (Pantxi Treviño)

Garixuman okelie jan gure bozu, buldia pagau ta okelie jatia libre. (Isidro Valenciaga)

Arlo haundixa badau ba ezin ziniike danian ondo bota. (Claudio Egidazu)

Ta holan barrankura, zulueta ta jueten bazan-eta, arrena, zarata asko intxarrixak etaraten baeben, hurrengo egunian denpora txarra. (...) Ta intxarrixak-eta zaata asko etaraten berutz juten bazien barrankuetara ta sakonetara, hurrengo egunien denporale txarra jeneralian. (Patxi Esteibarlanda)

Bai, hobe izango zan eskolia ikasi baneu nik holan. (Maria Igarza)

-ez gero

Elorrioko euskaran *ezkero* aldiera erabiltzen da:

Ta gero ba, joe, eskupetia ikusi ezkero barriz beti euren atzian eta zerian. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Holan denporale txarren bat jo ezkero igual egun erdin bat edo egunen bat geratzen badok bandadan bat edo, eta gero akabo. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)

Trumoiak jotzen dabenien ixeten da hor Anboto aldién-da jotzen dabenien, hor, orduen-txe. Han da jotzen badau, ba!, hamen etxok eingo, Udala aldién-da jo ezkero. (Isidro Valenciaga)

Arbolia, izardixa botaten dau ilbarrixan zertu ezkero. (Patxi Esteibarlanda)

Ezean (ezien)

Ezeko baldintzetarako erabiltzen da morfema hau:

Garixa eta artue erain esien, bisimoruk eseuén. (Antoni Arginzoniz, TOP.)

6.4.- Lokailuak

Testuak antolatzeko eta testuari zentzua emateko erabiltzen dira testu antolatzaile edo lokailuak. Batzuetan ez dago argi lokailu eta juntagailuen arteko muga, izan ere, batzuetan hitz berberak bete baititzake bi zereginak. Sailkatzeko orduan sarritan zalantzak izan arren, hona hemen Elorriko erabiltzen diren zenbait lokailu.

6.4.1.- Emendiozko lokailuak

Emendiozko lokailuak bi multzotan bana daitezke: a) *ere, ez ezik, gainera, bestalde* eta *halaber* eta b) *behintzat, behinik behin, bederen* eta *bederik*.

Horiez gainera, badago emendiozko lokailuek adierazten duten gehitze zentzua nabarmen adierazten duen partikula bat: *eta*. Berez juntagailua izan arren, askotan lokailu moduan funtziona dezake testu mailako lotura eginez.

Hona hemen Elorriko euskaran erabiltzen diren zenbait emendiozko lokailu:

Ere

Elorriko euskaran **be** aldaera erabiltzen da. Lokailu hau ezin da perpausaren hasieran joan, beti izen sintagma, aditz edo adizlagunen baten laguntzan erabiltzen delako:

*Kuarta-denborak eta ilbarri-ilberak eta gaur baiño fede gehixau euan len asko **be**. (Paxi Esteibarlanda)*

*Nik etxakiñat ba, heu **be** eongo hintzanan igual, beti alkarrekin [ibiltten gintzonazen]. (Maria Aizpurua)*

*Biheko juen. Da ura ekarten **be bai**. (Maria Aizpurua)*

*Harixa **be** gurien asko euen-da. Ixerak eta **be bai**, asko, asko. Asko euen. (Dominga Irazola)*

Perpaus koordinatuetan ere erabiltzen da lokailu hau: ‘eta X be bai/ez’.

*Ta gero ba, joe, eskupetia ikusi ezkerro barriz beti euren atzian eta zerian. Ba bera be kon-forme **ta ni be bai**. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Sarri, ‘bai+eta’ eta ‘ez+eta’ elementu autonomotzat jotzen ditu hiztunak, *baitta* edo *ezta* ahoskatuz, eta ‘ezta X be’, ‘baitta X be’ segidak sortuz:

*Neskak? Ez. Keba. **Ezta** pentsau **be ez**. (Genara Eguren)*

*Ez xakiat (etxakiat) horregatik ala zegaittik, oin pasau eitten dok baiña ez dala geratzen bertan lengo moruan, **ezta** gutxiagorik **be ez**! (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Gainera

Lokailu honek ere aurreko perpausaren azaldutako informazioari zerbait eransten dio. Perpaus hasieran, amaieran nahiz barnean joan daiteke. Elorriko euskaran *gaiñera* eta *ganera* aldaerak erabiltzen dira.

*Gasteizen egon nintzianian entrenatzaile egon zan Oveja, Atletixena izen zan defensa bat. Ona **gaiñera**, durangarra. (Herminio Urizar)*

*Bai, harrixe be bai, eta ona geuken errekoa. Ur ona **gaiñera**, ur garbixe. (Margarita Lasuen)*

*Erdixen daus piñu batzuk-ta eta antxe gureben ausotarrak ermittia eittia, da itxuria asi be ein sien santuoi ipintzeko-ta, da santuoi ipintzen eixeben da urren goixien santuik es, Samartiñera eruenda gora, Samartiñoi, da gero an goixen eieben, ermitta politta san **gañera**. (Genara Eguren, TOP.)*

*Serak sien **ganera** onek ugasaba aundixenak iseten sien danok da geuria be bai, danak errenteruak iseten giñien geixenok emen leenau. (Alberto Ibarrondo, TOP.)*

*Selebria san **ganera**, aren anedotak itzelak die. (Alejandro Ardantza, TOP.)*

Eta gero

Eta gero egitura ere lokailu gisa erabil daiteke batzuetan:

*Hamabost-hamasei bat lagun edo. **Eta gero**, klaro, Bergarak pe beste ekipo bat eukan, esaten otsen Txiki. (Herminio Urizar)*

*Plazara, granbolie euen da, hortxe ikesi giñuen dantzan. Dantzan bere berezkue neuken nik. Dantzan ikusi hamabi urtegaz edo. **Eta gero** bestetik auzoko neska ta mutil danok batera bejatzan giñen kalera. (Alejandra Eguren)*

*Hola joten oskun don Anastasiok (txaloak), barrura! Gu ezkuta. **Eta gero** hori baiño haundixaua, akordauko haz hi Hijas de Mariena, han goittik behera grada guztiak beheko barrerariño ta, pulpittora juen, eta enon akordetan abadia zein zan. (Maria Aizpurua)*

*Eta ha kazan afeziño handikua zuan. Ta haretxeaz hasi gintzuan ba mutiko-mutikotan bertakua ixen ta ba tratua beti gehixau. **Ta gero** ba, joe, eskupetia ikusi ezker barriz beti euren atzian eta zerian. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

Behintzat

Elorrian behintzet aldaera ere erabiltzen da behintzat formarekin batera. Perpaus hasieran, bukaeran edo tartean joan daiteke:

*Eztakit, ideiaik pe eztaukat, e. Nik neuk ez **behintzet**. (Isidro Valenciaga)*

*Ori Txaria, Jaral de Bedoia ori isena estaitt nik selan daukan orrek, sekula estau serikusi, edo **beintzet** nik estot jakin onekin serikusirik eduki dabenik, basarrisas. (Juanjo Salterain, TOP.)*

*Eurei apenas eietzen eser baña **beintzet** oixe eietzen, bonbardeau etxia. (Teodora Arbulu, TOP.)*

*Elixalden, bueno errementarixia euan or etxe txikixen... errementarixia euan... nik errementarixia es baña aren arrastuak bai ikusittut, errementarixien ba... isanda ba onek suteixa-ta egoneikua, oin biarren estot e... bai etxe txikixen bai, bire kontra dauena... ba **beintzat** errementarixia euana baakitt (Alejandro Ardantza, TOP.)*

*Estaitt nik gaixuen seoser basan baña, askenien **beintzat** prostituta-ero olako ser bat be baeuen an da ara jueten sien mutil da gisonak. (Juan Larrabe, TOP.)*

Beñipein (behinik behin)

Adibide bakarra jaso dugu bildutako testigantzen artean behiñipeñien aldaerarekin:

*Ba! Saltzen giñuen **behiñepeñien** ta... (Dominga Irazola)*

6.4.2.- Hautakariak

Bestela

Bestelan aldaera erabiltzen da Elorrion:

*Hori da, neska-laguntziak. Baiña nobixo ez, **bestelan** ba lagundu. (Genara Eguren)*

*Ardaa be bakizu, holakotxen baten, **bestelan**... Ura, iturrikua, hangua, Mendrakakua. (Martxel Eguren)*

*Eta etaraben ixerie ba pentzau daixen jentie e... jentie dauela ta es iltzeko, da olantxe salbau san **bestelan**... (Margarita Ugaldea, TOP.)*

*errotatxiki esaten xakon, da gero autobii-ta sertu sanien-da ori sertu san, galdu san, da **bestelan** be galduta euen. (Mariasun Agirre, TOP.)*

*ta eskiñuen ixo goiko deskansilloraiño, joten dau atia urak golpien da atia bota da eskillarak gora ura! da esotzan tiok: -ik, ser esaotzut Jakoba-, -Arrasoia eukiok, arrasoia eukiok- urak eruen biegiñuasen **bestelan** da. (Teodora Arbulu, TOP.)*

Ostien

Lokailu hau *bestela*-ren parekoa da, bizkaieraz maizago erabilia. Bere kokalekua perpaus hasiera izan ohi da. *Ostian* forma ere erabiltzen den arren, *ostien* aldaera da ohikoena Elorrion:

*Ta gero zelan ezkondu zan semia hona behera, ta familixa hasi dxakun esaten: "Aitta, ba guk beste leku batera juan bihou, hemen ezka kabitzen. Eta gura bozue ba zuek bajau behera ta guk igoko dou gora, **ostian** kanpora juan bihou. (Pedro Eriz)*

*Bai. Bai-bai-bai, baiña jota..., arnasaik hartu barik. **Ostien** holan ardaa eraten dan moduan..., pentsau be ez, klau! sartu ta begixak itxi-tta gero egon. (Pedro Eriz)*

*Bai, enjeneral, neguen-da bai; **ostien**, bero baeuen kanpuen be igual edo. (Patxi Esteibarlanda)*

Batzuetan *baina* juntagailuaren ondoan ageri da:

*Kanpora saldu be asko ez zan eitten orduen, ba ezagunen bati edo, **baiña ostien** ez zan... (Angel Gallastegi)*

*Eztakitt onenak ero zer. Soiñojollak zien. Plazan ez, plazan granbolie, baiña **ostien** soiñojollak zien. (Alejandra Eguren)*

Ost(i)antzien

Ostantzien aldaera erabiltzen da Elorrioko euskaran:

*Hamen baikizu nor egoten zan sarri? Itxua, Felix. Hamen sarri haxe. Hamen holakoxe bat izen biher, ze **ostantzien** traste [...]. (Frantziska Arietaleanizbeaskoa)*

*Eurek jakingo eben; **ostantzien** ez eben kobretan. Mutillak izengo zien soziedadeko zerrok. (Frantziska Arietaleanizbeaskoa)*

***Ostantzien** be etorten sien ona banaka bat eta, ogi satin bat-ero, arto satin bat-ero emoten baxakon etxerako be faltan da, da alantxeik eskien, eskien jentia bisi san lenau, txar-to! (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP.)*

*Da aretxek emoban baten mesia antxe, antxe egonda nau baten gerra denporan mutikua nitzela mesetan; **ostantzien** or gitxi usau da ori ermittioi. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa, TOP.)*

*Eske guk errotiai itxi giñutzan ura kenduoskuelako, errirako ura artu eben amen, klaro presetara datosen urak, da orduen ba kenduoskuenien ya itxi giñuen; bueno **ostantzien** be ya galtzen xoién, se ya gerua da gari gitxiau da ser gitxiau euen, da ba orreatik be bai. (Mari Carmen Kortabarria, TOP.)*

6.4.3.- Aurkaritzakoak

Emendiozko lokailuetan *eta*-rekin gertatzen den antzera, aurkaritzako lokailuetan ere *bai-na*-k lokailu bezala joka dezake batzuetan. Hala ere badira, aurkaritzako lokailu gehiago (*berriz, ostera, dena dela, hala ere...*). *Ostera* erabiltzen da Elorrioko euskarán, bildutako testigantzetan honen adibiderik jaso ez arren. *Berriz* lokailuari dagokionez, *barriz* eta *barrez* aldaerak erabiltzen dira:

*Ta gero ba, joe, eskupetia ikusi ezkeru **barriz** beti euren atzian eta zerian. (Lorenzo Arietaleanizbeaskoa)*

*Nire gisona **barres** ebillen mangera batas, se geunken or ure traktorrendako da presiñoko bonbias, ta areas ebillen amatetan, ba ure botaten pentzetaban ba, estakisu? salbauko ebalá seoser. (Julia Sarraoa, TOP.)*

Barrez lokailuak, aurkaritzakoa izan arren, ez du aurretik esandakoa guztiz ukatzen aurkaritzako beste lokailu batzuk egiten duten moduan. Emendiozko kutsua ere izan dezake¹⁷⁴ eta badirudi, gainera, zentzu horrekin erabiltzen dela gehienbat Elorrión:

*Bai zera!, kalien. Orduen **barriz** lehenau mezaik be ez zan egoten Santo Tomas eguna ixenda be. Ez. (Antonia Kortazar)*

*Gero **barres** selan giñen lau aista, lau aista giñen ta eskiñuken mutilli pe, ba su mutillen moruen biarra be danera. (Tere Eguen, TOP.)*

Beste zenbaitetan indargarri gisa ere erabiltzen da, zerbait azpimarratu nahi denean, edo baita harridurazko perpausetan ere:

*Uxerrekako erreka... iturrixa be antxe dau metaliturrixa, minerala... urten eitten dau, da urten eitten dau gausa politta **barres**, urteten dau Mendittik da arrixai etarata, arrixai etarata dauka ganauen muturren formia (Asensio Arbulu, TOP.)*

*Ori san Kasajaren etxia san ori, politta **barres**, bisitza bigas (Jesusa, Tere eta Blanca Egidazu, TOP.)*

6.4.4.- Ondoriozkoak

Ondoriozko lokailu ugari dago euskaraz (*beraz, bada, hortaz, horrenbestez, orduan...*), baina gaztelaniatik mailegatutako *os(e)ake* ‘o sea que’ eta *asike* ‘así es que’ ere sarri erabiltzen dira. Hona hemen Elorrión bildutako zenbait adibide:

¹⁷⁴ EGLU-III (Euskaltzaindia, 1990 - 99. orr.)

Orduan (orduen)

*Da personaje bat aguasil bat egon san emen... **Orduen** ba etorri san baten bat eta -Y esta calle como se llama?-, -Carlos Setimo - baten batek esaban da -No, no, no, esta es la calle de las pelotas de Carlos Setimo- salaua san aguasilla. (Adolfo Arriolabengoa, TOP.)*

*Ortxe bisi giñen... Da **orduen**, au da Pinttona, da Tetuan emen esta? **Ba** or eskillarapien geratu, gorde san neskasarra dan antxe jausi bonbia da esplotaues. (Jose Kortabarria, TOP.)*

Bada (ba)

Ba (bada) elementuak jokamolde ugari ditu; baina, zenbaitetan, beraz-en parekoa da, eta ondoriozko lokailu zeregina bete dezake.

*Eta halantxe juan zan, nungua zan-da, ba Bixkaikua, famelixa pobrekua zala. **Ba** osatutakuen eitteko bisitta bat berai. (Eusebio Arietaleanizbeaskoa)*

Os(e)ake (o sea que) / Asike (así es que)

Gaztelaniatik mailegatutako egitura hau ez dago oso sartuta Elorrioko euskaran, baina zabaltzen ari dela dirudi:

*Eta gero bezkaixe be koziñerakin-eta baserrixen. **Asike** baserrixen oingo zerien barik ba orduen be ahal dana eindda baiña. (Alejandra Eguen)*

*Buldie zer dan? Garixuman okelie jan gure bozu, buldia pagau ta okelie jatia libre. **Ose-ake...** (Isidro Valenciaga)*

6.4.5.- Kausazkoak

*Badira zenbait kausazko lokailu euskaraz (zergatik eze, izan ere...). Elorrioko euskaran, besteak beste, izen **be**, **ze**, **zegaittik** (**ze**) eta gaztelaniatik mailegatutako **eske** erabiltzen dira:*

Ze

*Erropak garbitzen be eiota nik an, labaderua, Polionekua, da gañera an iturrixen ura ona etorten san. **Se** gu Txanberiniñen lau etxe gengosen baña uda gustietan lau bat illebetien urik eskiñun ikusten. (Maritxu Igarza, TOP.)*

*Selan ebagi xuek ori? **Se** olako adorno bat daka, da ebagitta dau onetara karruak sartzeko. (Miguel Ugarte, TOP.)*

Zegaittik (ze)

*Saso baten egon san astoi pe eseikien pasau, moioiak ipinita eusen tramuetan, da astoi pe eseikien pasau, **segaittik se** astuak banastakin selan jueten sien esniakin, esin iseten sien andik juen. (Tomas Basauri, TOP.)*

Eske

*Ba trikitikixa asko. Sultua, bai. **Eske** saso baten euen abade bat, agarrauen ez eban ixten, e! (Genara Eguren)*

***Eske** hemen kaliau danak euki giñun behixa orduen, gehixenok. Ta orduen denporetan garixe be bai. (Pedro Eriz)*

*Hamalau? **Eske** orduen... Uste-ot hamalau urte edo zea. Nik beste eskolaik eztekot. (Maria Pilar Iñurriagarro)*

| 7 |

Hiztegia

Herri bateko hiztegi osoa jasotzea eta lantzea urte askotako lana da, gure ahalmen eta baliabideetatik kanpo geratzen dena. Ondorengo hiztegitxoak *Elorrioko Ahotsak* eta *Elorrioko Toponimia* proiektuetako grabazioetan interesgarri ikusi ditugun berbez osatu dugu (gutxi erabiltzen direlako, Elorrioko bereizgarri direlako, eta abar). Esanahia euskaraz eman ondoren, batzuetan gaztelaniazko itzulpena ere gaineratu dugu.

| A |

Abarka-ezten, -a. Abarkak egiteko burdinazko zirria. *Abarka-eztenaz lelengo zuluak ein abarkiai.* (Margarita)

Abarka-galtza, -k. Galtzak eta abarkak. *Abarka-galtzakin plazan dantzan eitten.* (Genara)

Abarkol, -a. Abarka-ohola, abarkak egiteko erabiltzen zen zurezko plantilla. *Gero abarkolak esaten dxakuen, hoixe formia eukitten eban.* (Margarita)

Aboko miñ, -a. Ahoko mina, behien gaitxotasuna. (Klaudio)

Abreja, -ia. Alberga, aska. *Teilla bat buruen ipini ta abrejara erropak garbitzen.* (Genara)

Adarrak jo. Fabrikako sirenak jo. *Larenetik hogeikora jotzen eban adarrak.* (Eusebio)

Ademas. Gainera. (Jose)

Aeiua ikasi. Irakurtzen ikasi (a-e-i-o-u). *-Zer ikasten zenduen eskolan? -Aeiua.* (Patxi)

Afeziño, -ua. Zaletasuna. *Ha kazan afeziño haundikua zuan.* (Lorenzo)

Agarrauan. Dantza lotuan. *Eske saso baten euen abade bat, agarrauan ez eban ixten, e!* (Genara)

Agindun intei, -xa. Garia ebakitzeko igeteia. (Jose) Ik. **intei**.

Aguentau. Iraun. *Zortzi hillebete aguentau eben hor frentiak.* (Klaudio)

Aidoso, -ua. Arina, lurrari buruz. *Garixak lur gozua eta lur aidosua biha dau.* (Patxi)

Aienaka. Minez intzirika. *Regliaz jo (atza-marretan) ta aienaka itxi.* (Alejandra)

Aiketa. Harik eta. *Aiketa pixkat lelengo astunetan, kriston sailak.* (Klaudio)

Aillorbe, -ia. Belar-klasea; ‘alholba’. *Aillorbiak esnial gustua emoten otsan, aillorbegustua.* (Klaudio)

Ainbaten. Seguruenik, dirudienez. *Kurutzebarrikua be bai, orretzek ainbaten metal urak.* (Jose Luis Eriz, TOP.) *Ba orduentxe isengo san askena ainbaten, gero ya jentia suntu san Sanantoniuas be aastu.* (Teodora Arbulu, TOP.)

Aiña. Inudea. *Aiña juen zan ama, txakurtxikirik be ez giñuken eta.* (Alejandra)

Aiña seka. Umezaintzailea. *Aiña seka, ‘no de bular’, umezaillia.* (Genara)

Aiñube, -ia. Laiotza, ospela. *Igurixara, euzkibegittik aiñubera.* (Pantxi)

Aittapuntako, -ua. Aita pontekoa. (Alejandra)

Aittitta-amamak. Aitona eta amona, orokorrean. *Ira ebaten aittitta-amamak be juten zien.* (Alejandra)

Aittu. Aditu, entenditu. (Nor-Nori) *Kaballerixa asuntuan, itxuria, aitzen jakon baiña ganau asuntuan ez.* (Klaudio)

Akaberabako, -ua. Itzela, neuririk gabekoa. *Bestie zan trabieso akaberabako bat.* (Margarita)

Akordu, -ua. Oroimena. *Zeoze emongo dxakon, ez daukat akorduan.* (Alejandra)

Aldatz, -a. Aldapa. (Patxi)

Alegera; Alegere. Alai, alegre. *Apur bat alegera antzian be jungo zian igual.* (Klaudio). *Zein da arkal ikusten giñuenian alegere berba eitten zan.* (Alejandra)

Alemanixa, -ia. ‘Animalixa’ren aldaera. *Personei edo alemanixei, ez dakit ba nik zer.* (Pantxi)

Allakuidaos! Hor konpon. (Genara)

Alta. Animalia susa, astoa, esaterako. *Alta astuai esaten xake.* (Klaudio)

Altz-txori, -xa. *Aegithalos caudatus.* (Lorenzo).

Ama difuntia. Ama-zana. (Dominga)

Amabirjiña Karmengua. Karmengo Amabirjina.

Ama guria. Gure ama. *Ama guriak esan eban, behin joan ei zan Pazkuetan konfession.* (Pantxi). *Hortan ama guria erropia garbitzen gutxin morukua zan.* (Margarita). *E-reparatu hitzen ordenari.*

Amaiñarreba. Amaginarreba. (Tertulia)

Amantal, -a. ‘Delantal’. *Nik amantala beti.* (Margarita)

Amapuntako, -ua. Ama pontekoa. (Alejandra)

Amaraun, -a. Armiarma-sarea. (Genara)

Amillana. Haize hotza. Hurrengo esaeran agertzen da: **amillana, txamarra zarren billa dabillena.** *Anboto aldetik jotzen dau amillanak, hor Otxandixo aldetik, Otxandixo hotza da ba.* (Jose)

Amorrañ, -a. Amuarraina. (Klaudio)

Amorratu, -ua. Zaletasun handikoa. *Ha be holantxe kazari amorratua.* (Lorenzo)

Anae-arreba, anai-arreba, -k. ‘Hermanos’.

Anae-difuntu, -a. Anai zena. (Klaudio)

Anboto-haixe, -ia. Anboto aldetik jotzen duen hegoaizea. (Jose); (Isidro)

Anbotoko Señora, -ia. Anbotoko Mari. *Anbotoko Señoria dama dotoria ei da.* (Patxi). *Anbotoko Señoria lepuan burdiñaria-ta juten ei zan.* (Pantxi). Sin. **Anbotoko Sorgiña.**

Anbotoko Sorgiñ, -a. Anbotoko Señora. (Genara).

Anboto-sakona. Anboto barrena. *Garbi garbi danian, laiñoik pe ez, eta han Anbo-*

to sakonian laĩnua. Ba egun bat edo bi barru edo eurixa. (Jose)

Andanduen. Martxan, funtzionatzen. *Oĩn sertuta dau (errota) baĩa gure aittitta Mendrakara juen sanien, Igurixakuak sien gure aittitta ta amama, da arek Mendrakara juen sienien ondiĩo au andanduen ebillela.* (Juan Arregi, TOP.)

Andero, -ua. Hildakoaren kaxa eramaten duena. (Patxi)

Andraketan. Kozineketan. Ume-jolasa. (Maria A.)

Andrazko, -ua. Emakumea. (Genara)

Anea-erdiko, -ua. Garauak neurtzeko ontzi karratua, anegaren erdia hatzen duena (24 kilo inguru garia bada). *Umia anea-erdikuan hartu ta solora.* (Pantxi)

Angila, -ia. Aingira. (Klaudio)

Anguzar. Angiozar. (Genara)

Antzar, -ra. *Anser anser.* (Lorenzo)

Antzotu. Antzutu, aberea esne barik gelditu. *Beste batzuk agurutxuao antzotzen zien.* (Klaudio)

Ariĩeketan; aĩniketan. Lasterka. *Mutiko guztiak harek harrapetan aĩniketan han ibiltten zien.* (Jose); (Eusebio)

Apata. Apatamonasterio. *Abadiĩotik edo Apatatik edo hortik etorten zien mutillak.* (Genara)

Apo, -ua. Hazitarako txerri arra; ‘verracó’. (Jose)

Arabazozo, -ua. *Sturnus vulgaris.* ‘Estornino’. (Lorenzo)

Arangixo. Aramaio gaineko mendia. (Patxi)

Arasa, -ia. Balda. ‘Estante’. (Genara)

Araztei, -xa. Hariztia. *Zozo-bidigarrotan eittia piĩua dauen lekuan edo arbolia, pagadixa edo, a(r)zteixa dauen lekuan gatxa ixeten dok.* (Lorenzo)

Arbel, -a. Harri-klase biguna. *Korta, lehen lurra edo arbela edo.* (Klaudio)

Arbitza, -ia. Arbi-soraa. *Orduan denporan ba arbitzak, eta erremolatxa artien eta artotzetan eta.* (Lorenzo)

Ardatz, -a. Haria egiteko tresna. *Beste batzuk ardatzien eitten eban, baiĩa berak txabillan gustora eitten eban.* (Margarita)

Areneta. Areeta auzoa (Getxo). *Hemeretzi urteaz juen nitzen Arenetara Bilbora.* (Genara)

Aretx-tantai, -xa; **aretx-tantan,** -a Haritz luzea. *Tantaiak, aretx-tantaiak botata.* (Klaudio). *Aretx-tantan bat edo bi.* (Jose)

Argal, -a. Mehea. *Garixa ein ein zan baiĩa argala.* (Patxi); (Genara)

Argi-diru, -a. Argindarragatik ordaintzen zen dirua. (Alejandra)

Argi-inddar, -ra. Elektrizitatea. (Klaudio)

Argittako, -ua. Elizan botatzen den limosna.

Argittu. Agertu. *Andres Portale eta Txomin Azkondo argittu zien nunbaitetik.* (Alejandra); (Isidro)

Arin. Azkar. *Gutxi kobratzen giĩuenien etxera arin.* (Alejandro)

Arka, -ia. 1. Urdaizpikoak gordetzeko kutxa. 2. Garia-eta gordetzeko kutxa handia. *Gurian euazen arkak edarrak.* (Klaudio)

Arkal; alkar. Elkar. *Arkal hartuta.* Ados jarrita. *Elorrixoko karnazueruak pentsetan dot arkal hartuta eozela.* (Klaudio)

Arkilla, -ia. Txerrikume emea. *Arkilla, ordotza ahal dala, ze arkillaik askara txixa sarri.* (Jose)

Arlo, -ua. Lursaila. *Arlo haundixa badau ba ezin ziĩike danian ondo bota.* (Klaudio). *Zortzi urterako arluen ibiltten giĩien biharrian.* (Pantxi)

Arlosa, -ia. Harlauza. *Hortxe arlosak ipini, ta zabaldu euzkittan denpora ona dauenien.* (Eusebio)

Armozau. Gosaldu. (Eusebio)

Arpel, -a. Alperra, mokilak apurtzeko zilindroa. *Oin naharrai lehenau arpela, mokillak apurtzekuai arpela.* (Jose)

Arpelik. Alperrik. (Patxi); (Klaudio). **Arpelik galduta**. Hondatuta. (Patxi)

Arra, -ia. Luzera neurria; ‘palmo’. *Honen beste oiñ, arra, kana.* (Patxi)

Arraipardo; arripardo, -ua. *Buteo buteo*. ‘Ratonero común’. Hegazti harrapari handien izen orokorra ere bada. *Eta haundixak die-nai edo arripardua edo sa(g)apardua.* (Lorenzo)

Arranke, -ia. Ganora, ‘arranque’. *Baina gero gaztiak ez euken arrankeik.* (Pantxi)

Arreglia. Konponketa, arreglua. *Haren arregliaz euken aiuntamentuak kargua itxittta arregletako.* (Eusebio)

Arren, -a. Arrana, ardi zintzarri handia. *Arrena, zarata asko intxarrixak etaraten baeen, hurrengo egunian denpora txarra.* (Jose)

Arrio, -ua. ‘Arreo’. *Ezkondut zanian burdi bi arriuaz.* (Alejandra)

Artakusu, -a. Txorimaloa, txoriak izutzekoa. *Nik ipiñi neban hor goixen artakusuak, monigote bat, artakusua.* (Jose)

Artarri, -xa. Artoa ehoteko errotarria. *Goi-xan dauz gariarrixa eta artarrixa, bi dauz.* (Jose)

Arto-bizar, -rak. Artaburuaren bizarra. *Harren ura ona ei da txiza egiteko. Artobizarrak be hartzen zittuen, txiza igual detenidu eitten jakonien.* (Genara)

Artotza, -ia. Artasoroa. Ik. **arbitza**.

Artua zurittu. Artaburuari estalkia kendu. (Klaudio)

Askaurre, -ia. Kortako asken aurreko pasabidea. *Artua zuritzen-da, urkultzen-da. Askaurrian hori.* (Jose)

Askojakintzaille, -ia. Gauzen berri dakiena. (Genara)

Asteguen, -a. Asteburua. *Zapatu edo bari-ku edo, asteguenera.* (Alejandra)

Astiro. Poliki, soseguz. [Abioi]bat *astiro-astiro ibiltzen zana, ‘Cabroni’ esaten otsen.* (Eusebio)

Asto-otzara, -k. Astoari ipintzen zaizkion otzara edo banastak. *Burdi bi eta asto bi asto-otzaretan.* (Alejandra)

Ataka, -ia. Labe eta karobien atea. *Atakia kanpora labiak.* (Patxi)

Atxarri, -xa. Kare-harria. (Eusebio)

Atxekixa, -ia. Aitzakia. *Karnazeruei be etxaken haundixa gustetan. Atxekixia ipintten eben.* (Klaudio)

Atzerakada, -ia. Eskopetak sorbaldan ematen duen kolpea; ‘retroceso’. *Billurrez, aberzelako atzerakadia ta, oingo moduko esku-petak be etxaezen.* (Lorenzo)

Ausi. Hautsi. (Isidro)

Ausika. Zaunka. *Txakurra ausika kanpuen.* (Klaudio)

Autsa; euts, -a. Hautsa. *hari gaiñien ta surteko hautsa botaten dxakon hari gaiñien apurtxo bat hartu deixen harek.* (Margarita). *Antxe urrorras da eosi eitteben, eosi-ero irakin eraiñ-ero erropiai, da eutze botatotzen.* (Felipa Ugaldea, TOP.)

Austrapu, -a. Lixiba tinan egiten zenean, hautsa arropekin nahas ez zedin, iragazki gisa erabiltzen zen izara. (Margarita)

Austu. Apurtu. *Lurra puxkat austu edo apurtu, lurra lixotu.* (Klaudio)

Auzo-errota, -ia. Auzotarren artean kudeatutako errota. *Auzo-errotia giñukan, partia.* (Patxi)

Auzo-jan, -a. Auzo-bazkaria. *Hemen bestela ezta eitten auzo-janik.* (Genara)

Auzuna, -ia. Auzounea. *Zortzi milloi auzuna guztiak ez zittuen balio.* (Jose)

Axegorri, -xa. Ifar haize hotza. (Isidro)

Axezko eskupeta, -ia. Balinezko eskopeta. (Lorenzo)

Azartau. Igarri, asmatu. *Nik etxeko umiak be, semienak be, askotan azartau be ez ditut eitten.* (Genara)

Azatz, -a. Garia-eta ereiteko egiten den zabalera-marka. *Azata esaten geuntsan ba hoi-xe, noberak markau holako zabalera baten.* (Klaudio)

Azeliña, -ia. Errotako ur-depositoa. (Patxi)

Azpiegur, -ra. Gurdia atzean frenatzeko narrras ipintzen zaizkion egurrak edo abarrak. *Azpiegurra enjeneral... Horri Gipuzkuan samia esaten dotse.* (Jose)

Azukera, -ia. Azukrea. (Pantxi)

Azunbre, -ia. 2 litroko isurkin neurkina. *Hogetaka azunbriak erueten nittuen bizikletan.* (Margarita)

| B |

Baba-baltz, -a. ‘Haba’. (Klaudio)

Bajeza, -ia. Desohorea. *Bajeziagaittik? Grandiak garielako?* (Jose)

Bajill, -a. Bagilla, ekaina. *Milla irureun da berrogeita amaseixen fundau san Elorriko, ogeitaspixen bueno ekaña esatotzasue, guk bajilla esatotzau.* (Felix Urrejola, TOP.)

Baketsu, -ua. Lasaia, on egitekoa. *Baketsua izan naz, mesede eitteko, bere martxan.* (Alejandra)

Baliñezko eskupeta, -ia. Haizezko eskopeta. *Baliñezko eskupetiaz egon ixen nok keixapian.* (Lorenzo)

Baltzittuta. 1. Belztuta. *Arpegixa dauka baltzittuta.* (Genara) 2. Hotzak pasatuta. *Itten dxuan hotz bat han! Jota baltzittuta!* (Lorenzo)

Baltzuka, -ia. Beltziska. *Baltzuka batzuk be bai. Baeuzen raza diferentia be.* (Klaudio)

Bandotza jo. Bandoa jo, pregoia jo. *Sekulako bandotza jo eben republikiak urten eban egunian.* (Patxi)

Baneka. Banaka. *Banekatxo batzuk bai.* (Patxi)

Barkillero, -ua. Barkillo saltzailea. (Pantxi)

Barrabana. Arraioa (Arratiako berbatzat esaten du). *Ume barrabana.* (Pantxi)

Barrez. Berriz, ostera, gainera. *Axe etxia san Katxarrona, lenau txikixa san; arkua, barres, eukan etxiak, etartiak, goguen dakasue?* (Jose Luis Eriz, TOP.)

Barriztau. Berriztu. *Etxia barriztau ei eben milla zortzirehun eta larogeta bostian.* (Patxi)

Bartz, -a. Zorriaren arrautza. (Tertulia)

Basarri-etxe, -ia. Baserria. *Gaiñera gure basarri-etxiak tximinixaik be ez eukan orduan.* (Klaudio)

Basoillar, -ra. *Upupa epops.* Argioilarra. ‘Abubilla’. (Lorenzo).

Batan, -a. Menda, etxeari usain ona emateko erabili ohi den belarra. *Usain ona? Batanak ixeten zien lehena; harek botaten zien noixian behin uran (udan).* (Margarita)

Bebarru, -a. Ataria. (Tertulia)

Bedar-ur, -a. Infusioa. *Ez, ez, bedar-urik ez dot hartu nik.* (Margarita)

Begira. Pisatu gabe; ganadu- tratua egiteko modua. *(Tratua) begira be bai batzuetan, eta beste batzuetan ba erraldeko hainbeste.* (Klaudio)

Begizko, -ua. ‘Mal de ojo’. *Subedeinkatua. Behixe hauts apur bat eitten xakuen begizkoa ez eitteko.* (Jose)

Behaixe, -ia. Zornotza aldetik jotzen duen haizea. Euria dakar. (Jose)

Behealde, -ia. Bilbo aldea. *Orduen sasoi*en behealdien erderia bastante orduan. (Jose)

Beheko su, -a. ‘Fuego bajo’. (Patxi)

Behi kastaño, -ua. **Behi kastañau**, -a. Behi klasea. (Klaudio)

Behi normanda, -ia. Behi normandiarra; behi klasea. *Behi normanda* bat az hamendik behetik gora juen zan. (Patxi)

Behin edo behin. Halakoren batean, noiz-bait. *Burdi-irioi, eta behin edo behin* etxeratu giñien. (Alejandra)

Behiñepeñian. Behinik behin. *Saltzen giñuan behiñepeñian eta*. (Dominga)

Behizain. Ganaduak zaintzen. *Eskolara eurix*a zanienda; *ostian behizain*.. (Patxi)

Beinke! Pentsaizu, ene bada, jakina, ahor ba... *Ori nik akorduen, beinke! se ni akordetan nas gu mutikuak da basarriko andrak etorten sien merkaus.* / *Eun milla peseta kostau san ori terrenuoi ... urrin, beinke!* (Vidal Mari Zuazua, TOP.)

Bejau. Bajatu, jaitsi. *Auzoko neska ta mutil danok batera bejatz*en giñien kalera. (Alejandra)

Bela nausi, -xa. *Corvus corax*. Bela handia. *Ha dok bela nausixa. Hau beste bela normala baiño bela haundixaua zuan*. (Lorenzo)

Bela, -ia. *Corvus corone*. (Lorenzo). Ik. **bela nausi**. (Lorenzo).

Belatxinga, -ia. *Pyrrhocorax graculus*. Bela txiki hankagorria, ‘Grajilla’. (Balén Irazola)

Bendeja, -ia. Tratua, baserritarrek kalean saltzen duten jeneroa. *Hasi nitzan bendejiaz Durangora*. (Maria A.). Ik. **tratu**.

Berde-antzak. Ik. **tirrin-tarranguak**.

Berdeloi; **berduloi** -a. *Carduelis chloris*. ‘Verderón común’. (Lorenzo)

Berezkua euki. Jaiotzez dohaia izan zerbaitetarako. (Genara)

Besuetako, -ua. Haur besoetakoa. *Zapatilla batzuk edo soiñokotxo bat bere besuetakua naizelako*. (Genara)

Bete. Haurdun utzi. Dejar embarazada. *Alabioi bete dotsa, Bergarako tratante bat zan*. (Eusebio). **Beteta**. Haurdun. (Patxi)

Betuna(r)ixo; **betenarixo** -ua. Beterinarioa, albaitaria. *Betunaixuai errazoe txarren bat ibal*. (Jose); (Klaudio); (Alejandra). *Hemen Elorrixon euen betenarixua uniko aitzen xakona txaal etaraten*. (Klaudio)

Bezela. Bezela (Gipuzkeraz bezela). *Oingo bezela*. (Genara). *Giputxak bezela*. (Patxi)

Bezino, -ua. Etxokona, teilatupe bereko etxekoa. (Jose)

Bezka; **bezka**, -xa. Bazkaria. (Jose) *Gero bezkarixe falta*. (Alejandra)

Biae, -ia. Bigantxa. (Eusebio)

Bialeku, -a. Beharлакua, arazoa. *Nahikua bialeku*. (Antonia)

Bidearro, -ua. *Turdus philomelos*. Birigarroa, ‘Malviz’. (Lorenzo)

Bidearro hegogorri, -xa. *Turdus iliacus*. (Lorenzo).

Bidezidor, -ra. Bidexka estua. *Bidesidor batek beetik gora da susen bertara erueten saittu*. (Asensio Arbulu, TOP.)

Bihar, -ra. Beharra, lana. (Eusebio).

Bihergin, -a. Langilea. *Gizona bihergiñe zan bere lekuan*. (Alejandra)

Bikotx, -a. Bikoitza. (Patxi)

Birrinddu. Xehetu, txikitu. *Nik estaitt se gaittik ba erdi-erdixen jo ta birrinddu eben palasiua*. (Asensio Arbulu, TOP.)

Birritan. Bi aldiz. *Hillian birritan Mondraora*. (Jose)

Bixenbittartien. Bitartean. *Bixenbittartien parterriak esan eban: 'honek tardau eingo dau eta nik peskaderixie daukot'.* (Alejandra)

Bizikeleta, -ia. Bizikleta. (Patxi)

Bizipide, -ia. Bizibidea, bizipoza. (Alejandra)

Bizixan, -a. Minbizia. (Genara)

Bota erain umia. Abortatu, abortoa eragin. *Bedarren batzuketan bota erain otsan umioi.* (Eusebio)

Botara; botadera, -ia. Hazialdia, mejora. *Ensegida ganauak eitten eben kriston botaderia.* (Klaudio)

Brusa, -ia. Blusa. *Brusak ibiltzen giñuzen orduen, brusa barrirak eskolan.* (Eusebio)

Bularreko, -ua. Bularreko gaitza. (Genara)

Burdi-bire, -ia. Gurdibidea. (Alejandra)

Burdiñara, -ia. Burdinazko area. *Anbotoko señoria lepuan burdiñaria-ta jueten ei zan.*

Burubaltz, -a. *Sylvia atricapilla.* (Lorenzo). *Parus cristatus, Parus caeruleus, Parus major.* (Balen Irazola). Ik. **txinbo burubaltz**.

Burzaldi, -xa. Trongotan-eta egiteko burdi motza. *Burzaldixa, txikixa. Han gaiñien tronguak lotu atzian narras ekarteko.* Klau65

Busti. Mozkurtu. (Tertulia)

Buztarri, -xa. Uztarria. (Alejandra)

Buztengorri, -xa. *Phoenicurus ochruros.* Txori bat. (Lorenzo)

Buztenikara, -ia. *Motacilla alba.* 'Aguzanieves'; txori txikia.

Buztenzuri, -xa. *Oenanthe oenanthe.* Txori txikia. (Balen Irazola)

Buzterrigiñ, -a. Uztargilea. *Bera buzterrigiña zan eta Berrixon ebillen buzterrixa eitten.* (Dominga)

| C |

Cabroni. Gerra denboran astiro-astiro ibiltzen zen abioi bati esaten zioten izena. Faxisten alde zebilen italiarra, ziur asko. *Bat astiro-astiro ibiltzen zana, 'Cabroni' esaten otsen, beti astiro-astiro ibiltzen zan abioi bat.* (Eusebio). Ik. **Rum-rum!**

| D |

Daiñu, -a. Kaltea. *Orduen baserrixetan kanpuan ipintzen zien oilluak etxe onduan daiñuik in etzeixen.* (Klaudio)

Dagonil, -a. Abuztua. *Dagonillen, abustuen leenengo domekia iseten da, baña seroi besperan eitten da, tripakarioi-ero janoi.* (Patxi Esteibarlanda, TOP.).

Debakau. Debekatu. *Horrek debakauta eozen ibiltten.* (Genara). Ik. **galazo**.

Denporale bat. Denboraldi bat. (Genara).

Denporale txarra. Eguraldi txarra. *Denporale txarra zanian, kopetetan ipintzen zien (gari -eskutak).* (Jose). *Kopetia esaten zan, iñoz euri-urtia ta.* (Klaudio). *Denporale txarren bat jo ezkerro egun erdin bat edo geratzen dok bandadan bat edo, eta gero akabo.* (Lorenzo)

Derrefente. Derrepente. *Eta bestiak atzian derrefente eraitten.* (Jose)

Desein. Desegin. *Garrak ero suak pasauta eoten san arrixa, da dana desein eitten san ba karia.* (Juan Arregi, TOP.).

Diabrukerixa, -ia. Okerra, gaiztakeria. (Jose)

Diarixo. Egunero. *Ez diarixo lenaoko moruan jateko, baiña.* (Klaudio)

Dindilizka. Zintzilik. (Genara)

Dindirri, -xa. Esaldian, arboletako parasi-toa, migura zihurrenik. *Sagar-arboletako dindirri batzuk, akordetan naz onak ziela* [umetokiko karena botatzeko]. (Klaudio)

Dirukua izan. Diruduna izan. *Gurasuekin eitten eben tratuoi, eta dirukua bazan ba...* (Genara)

Doministiku, -a. Eztul klasea. (Pantxi)

Donienatxa, Donialatxa. Erromeria lekutan jartzen den arbola apaindua. Artoa, larrosak eta abar ipintzen zitzaizkion dotoretzeko. (Tertulia). *Ermittetan danetan. Donialatxa.* (Pantxi). Etim.: ‘*Donibane aretxa*’, ziurrenik.

Dote, -ia. Dotea. *Amak emundako dotiaz erosi neban (josteko makinia).* (Margarita)

Draga, -ia. Gurdi-frenoa. *Draga ordeaz azpiegurra.* (Patxi)

Droga, -ia. Iskanbila, jaleoa. **Drogan ibili.** Jaleoan ibili.

Drogoso/a, -ua/ -ia. Jaleo zalea.

Dukat, -a. Antzinako dirua. ‘Ducado’. *Berrehun dukat.* (Patxi)

Dunba, -ia. Abereen intxarri handiena. *Bihorrak-eta erabiltzen dabe hori dunbia, haundixa.* (Genara)

Durdula, -ia. *Turdus viscivorus.* ‘Zorzal real’. (Lorenzo)

| E |

Ebatu. Obatu, oratu, heldu. *Besotik ebaturta juetie be, bueno!* (Alejandra)

Ebali. Erabili. *Jeneraliakn traillak, abarkak ebaltzen ebena.* (Jose).

Eberdi, -xa. Eguerdia. (Tertulia)

Egiñal, -a. Eginahala, egin daitekeen gutzia. *Jaixo ezker egiñal dana.* (Eusebio)

Egoe, -ia. Hego-haizea. (Jose)

Egotaldi, -xa. Egonaldia. *Kartzelan egotaldixa Aitzik pe.* (Jose)

Ehun, -a. Linuzko oihala. **Ehun-erropa,** -ia. Ehunezko arropa. *Orduen ehune ixeten zan dana, ehun-erropia.* (Margarita)

Eittekua izan. Eginzalea izan, langilea. *Ni beti eittekua ixen naz.* (Alejandra)

Eitzako Kondia. Eitzagako (Zaldibar) erro-taria. (Jose)

Elai, -xa. *Hirundo rustica, Delichon urbica.* Enara. (Lorenzo)

Elixan sartu. Umea izan ondoren ama elizara lehen aldiz joan. (Genara)

Elixospe, -ia. Elizpea, eliza ataria. *Elix barrenien, elixospien eitten eben sua.* (Jose); *Jentie etorten zan hona auzora elixa ospien pelotan eitten.* (Eusebio)

Elixtar, -rak. Elizako ‘bezeroak’. *Gu elix-tarrak Elorrixokuak barik San Agustinekuak.* (Lorenzo)

Enee! Harridura espresioa. (Pantxi)

Engantxada, -ia. Bidegurutzeta. *Hortxe engantxadie euen, kanposanturako bidie.* (Alejandra)

Enjeneral. Gehienetan. *Artua zuritzen-da, urkultzen-da. Askaurrian hori, enjeneral.* (Jose).

Eper, -ra. *Alectoris rufa.* ‘Perdiz’. (Lorenzo).

Eperdi, -xa. Ipurdia. (Maria I.)

Erabagi. ‘Decidir’. (Genara)

Erantzun. ‘Responder’. (Genara)

Erauntz, -a. Ereinotza. Etxe berriari teilatua egindakoan, ereinotza ipintzen zen teilatuan. *Amaittu zanian erauntza ipiñi otsen banketia eitteko.* (Jose).

Erauntz-orri, -xa. Ereinotz orria. Lixibari usain ona emateko erabiltzen zen. *Surteko hauts apur bat eta erauntz-orrixe gaiñien.* (Margarita)

Erderazko personak. Erdaldunak. *Baiña erderazko personak be, koiñetue be erderazkua neuken eta. Erderaz in biher eta ezin ein.* (Alejandra).

Erlamiño, -ua. Avispa. (Genara)

Erlojulari, -xa. Erlojeroa. *Hi, mutikua, erlojularixe nun bizi dok hemen?* (Eusebio)

Ermitta, -ia. Ermita. *Mezara juten giñen gora, ermittara.* (Genara)

Ernai. Haurdun. (Patxi)

Ernegau erain. Haserrarazi. *Ernegau erain giñutzen aittai.* (Alejandra)

Ernego, -ua. Ikusiezina. *Harek neretako euki eban ernego bat, lengusuak ixen arren.*

Eromai, -xa. Ore-mahaia, ogi-orea egiteko mahaia. *Espek dio Leizen eromaixa esaten dela eta Igurian, berriz, ispiria.* (Pantxi)

Eroso. Eskura, erraz. *Hau [Pulla baserria] mendira [joateko] eroso egon be.* (Jose)

Erralde, -ia. Ganaduen pisu-neurria, 5 kl. *[Tratua] begira be bai batzuetan, eta beste batzuetan ba erraldeko hainbeste.* (Klaudio)

Errebañu, -a. Artaldea. (Klaudio)

Errebentau. Lehertu. *Barre..., errebentau bihar.* (Jose)

Erredondo, -ua. Borobila. *Ogi haundixek eitten giñuzen, erredonduak.* (Alejandra)

Erregalo, -ua(k). Txerria hiltzen denean auzoan banatzen dena. (Pantxi)

Erregenak; Erregen eguna. Urtarrilak 6. *Erregen Egunian, Erregenetan.* (Jose)

Erregular. Jakina, noski. *Fasillaua da, erregular, erderia, baña guk erderiai kasu aundi pes.* (Maria Uriarte, TOP.)

Erreka-estarta, -ia. Errekaren ondotik zertorren estrata. *Lelengo bakar bat txapelgorrixaz edo, erreka-estartia-edo, gora etorri zan.* (Patxi)

Erremalatxa, -ia. Erremolatxa. *Len eraitten zan erremalatxia, edarrak hartu be bai erremalatxia.* (Klaudio)

Erremate, -ia. 'Subasta'. *Hau errematian Durangon ei euan etxiau.* (Margarita)

Erremerixa; erremeixa, erromeixa -ia. Erromeria. *Erremerixara Elorrixora.* (Alejandra). *Gero Gazetan be bai egoten zan erremeixa Gabonetan.* Genara. *Behiñ ikusi giñuen gauza bat Patxik eta nik, parrapien euen erromeixa.* (Maria)

Erremu, -ua. Erromeroa. (Jose)

Errentadore, -ia. Maizterra, erreteroa. *Errentadoria zan gure ama.* (Eusebio)

Errentero, -ua. Maizterra. (Jose) *Errentadore* dio Eusebiok.

Errepublikiak urten. Errepublika aldarrikatu. *Errepublikiak urten eban egunian.* (Jose).

Erriel, -a. 'Real', pezetaren 25 cm. *Harek emun itten eben erriel bat edo zezer.* (Jose).

Erroibena. Behien gaixotasuna, 'mamitis'. *Erroibena, gogortu errapia.* (Klaudio)

Erromara, -ia. Ume txikiak zaintzeko itxitura. *Oin eztau erromaraik, baiña orduen euen erromarie, ta erromaran itxi lau umiek euren zezer ahalegiña eindda, jugetetxoren bat edo.* (Alejandra)

Erronda, -ia. Eztegu, auzoko jai, gorueta eta horrelakoetan etxeetan egiten ziren gau-pasa festak (ez gau guztikoak). *Eta gero gabian errondara. Han gabien ardaa ta zezer emoten eben eta.* (Eusebio)

Erroskillero, -ua. Erroskila saltzailea. (Pantxi)

Errotu. Errestu, gari hazi batetik landara asko erne. *Leku batzuetan asko errotzen da, beste batzuetan ez. Hamen guretan bai.* (Jose)

Errukarri, -xa. Errukia ematekoa. *Neguen ba, ibilli, baiñe urabarrixe ixeten zan errukarrix.* (Margarita)

Esakera, -ia. Esaera. *Halan esakeria lehenguak esaten eben.* (Jose)

Esanezin, -a. Hitz-toteltasuna. *Gure alaba nausixak, eta gizonak be bai, esaneziña dauke.* (Genara)

Eskapularixo; eskupularixo, -ua. ‘Escapulario’. (Genara). *Eskupularixue beti ibiltzen giñuen*. (Margarita)

Eskatz, -a. Sukaldea. (Patxi)

Eskegi; esegi. Eseki. (Klaudio); (Genara)

Eskeko, -ua. Eskalea, etxerik etxe eskean dabilena. (Genara)

Eskillaraso, -ua. *Garrulus glandarius*. ‘Arrendajo’. (Lorenzo)

Eskojiduak. Banan-banangoak, ondo aukeratuak. (Jose)

Eskolante, -ia. Ikaslea. *Eskolantie gogorranitzen ni*. (Margarita)

Eskuetako bihar, -ra. Punttoa (egitea). (Patxi)

Eskuta, -ia. Gari-azaoa. (Jose)

Esne-golpe, -ia. Behien gaixotasuna. *Hurrengo esne-golpia esaten eben, errapia gogor-gogor eindda*. (Klaudio).

Estartarro, -ua. Baserri-bide sakona. *Gero estartarruak galantak*. (Patxi)

Estimau egon. Estimazio handia izan. *Iria estimau euen orduan, satsa bihe zan eta*. (Eusebio)

Etarte, -ia. Ataria. (Tertulia)

Etarte-buru, -a. Ateburua. ‘Dintel’. (Patxi)

Etxaun, -a. Etxejabea, maiorazkoa. (Eusebio)

Etxazpi, -xa. Etxearen behekaldeko terrena. *Eta kortatik etxazpire. Kortatik terrenuek dauz segixen*. (Alejandra)

Etxe bikotx, -a. Bi bizitzako etxea. (Alejandra)

Etxe-aldera, -ia. Etxe aldaera. ‘Mudanza’. *Lenao izeten zien etxe-alderak Domusantuetan-eta; pagau ezin errentia eta hara*. (Jose).

Etxekandra, -ia. 1. Etxekoandrea. 2. Etxeko ‘mairozka’. *Hori etxekandra batek, propietarixo batek*. (Jose). Ik. **etxaun**.

Etxekarteko, -ua. Senidea, etxe ingurukoa, auzotarra. *Oin be txala hiltten dounien, beti etxekartekuei emuten dutseu [erregalua]*. (Jose)

Etxeko jirak. Etxeko lanak. *Etxeko jirak ein in bihar ixeten zien eta jira danak eindda gero edo*. (Alejandra)

Etzun. Etzan. *Zenbat bidar etzunda egoten giñan gu*. (Genara)

Euki; eukin. Eduki. *Errotia eukin arren, ixotera juen biher Eitzan*. (Patxi)

Eukittaldi, -xa. Denboraldia. *Karzelan eukittaldi bazuk bai*. (Patxi)

Eutsi; eutsin. Eutsi. *Kargia eta goittik behera eutsin ezin*. (Klaudio)

Euzkibegi, -xa. Eguzkiak jotzen duen isurialdea, egutera. (Klaudio). *Igurixara, euzkibegittik aiñubera*. (Patxi)

Eze. Izan ere. *Kuadrilla haundixe jueten giñen erremerixara, hainbeste lagun euen eze*.

Ezetariko, -ua. Inolakoa. *Ez dosta urteten ezetarikoik be ez* [kanturik].

Eztegu, -ak. Ezkontza egunetako ospakizunak. *Ezteguen be akordetan naz behin garbantzuak eta azak jan giñuzela*. (Eusebio)

| F |

Fardel, -a. Nagia, arlotea. *Fardela esaten dabe batzuk, baiña guk ez, guk nagixa*. (Genara)

Fot, -a. Ogi klasea. *Goxien armozetako fota ekarten ei eben*. (Margarita)

Fraka, -k. Prakak. *Eta frakak-eta holakoik be ez*. (Genara).

Franko. 1. Ugari. *Ura posuen, posuen ura franko urteten olantxeik.* (Juan Arregi, TOP.) 2. -ua. Eskuzabala, jatorra. *Gontzales san gixon diruduna da frankua... esan gurotena dirua emoteban arek pobriai-tta.* (Felix Urrejola, TOP.)

Frankoliñ, -a. *Burhinus oedicnemus.* ‘Alcaraván’. (Balen Irazola)

Frantses-bedar, -a. Pagotxa. (Klaudio)

Frantzia-ipar, -ra. Ipar-ekialdetik jotzen duen haize hotza. (Isidro)

Fratel, -a. Platera. *Errebaño edarra da ha fratel baterako.* (Jose)

| G |

Gabilloi txiki, -xa. *Falco tinnunculus.* ‘Cernícalo’. *Txiki-txikixa ba, gabilloi txikixa.* (Lorenzo)

Gabilloi, -a. 1. *Accipiter nissus.* Gabiraia. 2. Hegazti harrapari txikien izen orokorra ere bai. *Eta holan bestiai honei bestioi gabilloia, txikixa dienian danoi gabilloia.* (Lorenzo).

Gaillur, -a. Teilatuaren bizkarra. *Jositta teillatuan punta-puntan, gaillurrian.* (Jose).

Galazo. Galerazi, debekatu. *Metalure san-da, oiñ errikue dau ipinitte medikuek galaso ebalako, baña len sera euen or; metalitturrixe.* (Juan Larrabe, TOP.). Ik. **debakau.**

Galiñ, -a. Artoaren burutik gorako landare-zatia, ganajaterako erabiltzen dena. *Bai, artuai puntia, galiña esaten jakon.* (Klaudio)

Galtza esporrak. Galtzerdi “*sport*”ak. (Margarita)

Galtzada; galtzara, -ia. Kaltzada. *Galtzadak hemendik Elorrixora eta San Agustinerara.* (Eusebio). *Galtzaria arregletan hau kamiñuau egiñ aurretik.* (Martxel)

Ganajateko, -uak. Zelai edo sorotik egunean ekartzen den ganadu-jakia. *Bedarra ebai bihe zan, eta ganajatekotan be bai.* (Alejandra)

Gaineko; ganeko, -uak. Gainekoak. “Gaineko erropak”, esaldian, “barruko erropak”en oposizioan. *Eta ganekuak be txarrak ez zittuen erosiko [dirua] baeuken.* (Margarita)

Gaiñera; ganera. Gainera. *Gasteizen egon nintzanian entrenatzaile egon zan Oveja, Atletixena izen zan defensa bat. Ona gaiñera, durangarra.* (Herminio). *Erminttia galanta ganera.* (Lorenzo)

Ganora, -ia. Fundamentua. *Hori andrioi tripa haundixaz, burdixa jausitta, ze ganora.* (Alejandra)

Ganorabako, -ua. Fundamento gabekoa. *Da gero kontrán euen eindda etxe bat, ganorabako bat, Benansiok eindda.* (Jose Luis Eriz, TOP.) *Bialdu eustan ganora bako asto bat, txiki-txiki bat, ganora bako astua.* (Domínguez)

Garatu. Landareei gara hazi. *Arbixa dxeuan garatuta ta arbola zapotxo bat dxeuan onduen.* (Lorenzo)

Garaun, -a. Garaua, alea. *Garaun gorri-gorrixa.* (Klaudio); (Isidro)

Garbatu. Damutu. Nor-Nori. *Nik behin bakarrik emon notsazen (kalabazak) eta bertan garbatu dxatan eta kitto.* (Alejandra)

Gari, -xa. Garitxoa, garautxoa, ‘verruja’. *Garixak urteten dabenak erozein lekutan.* (Genara)

Gari-arri, -xa. Garia choteko errotarria. *Goi-xan dauz gari-arrixa eta artarrixa, bi dauz.* (Patxi)

Gari-ebaten. Garia ebagitzen. (Klaudio)

Garitza, -ia. Gari saila. (Isidro)

Gatx, -a. Gaitza, zaila. *Ha hartzie gatxa zan.* (Alejandra)

Gaubela, -ia. 1. Hildakoaren inguruan egiten zen gaupasa. 2. Gauezko gorueta saioa. *Nere aman sasoién bai gorulak bazien. Eta gaubelak pe bai.* (Margarita)

Gautxori, -xa. *Caprimulgus europaeus*. Chotacabras gris. (Balén Irazola). Gaueko txori guztien izen orokorra ere bada.

Gelatzu, -ua. Laratza, beheko suan galdarak eskegitzen diren burdina. *Gelatzua edo esaten xakon, hola baztatu itten zan, tiratu ka-taia goittik behera ta*. (Klaudio)

Gere. Gure. *Gerian*. *Tabernia gerian euan bakarrik*. (Iñaki)

Giputx, **kiputx**, -a. Gipuzkoarra, gipuzkerazkoa. *Dauka beste tonada bat, giputxa*. (Genara). *Garixak, kiputxak bezela buru ariñak*. (Jose)

Gizaldi, -xa. Mendea. *Halan lau-bost bat gizaldixan*. (Patxi)

Gizongai, -xa. *Senargaia*. *Bere gizongaixa Elorrixokua da*. (Genara)

Gogait eragin. Amorratu eragin. (Pantxi)

Gogorapen, -a. Oroitzapena. *Nik nere kaza denporako gogorapen onenak orduantxe denporakuak dittuk*. (Lorenzo)

Gogoratu. Oroitu. *Gogoratzen naz zelan etorri zien soldauak*. (Genara)

Golda, -ia. Arado. **Goldaketan**. *Esan nutsen: neuk ingo dot goldaketan eta itxidazue neri*. (Dominga)

Gorpu, -ua. Hilotza. *Burdixan ekartzen zittuela esaten eban gure amak, gorpuak hildakuak kanposantura*. (Genara)

Gorpusti (Eguna). Corpus Cristi eguna. *As-tesantue eta Gorpusti, horrek prosoziño egunetarakuek ixeten zien*. (Margarita)

Goru, -a. ‘Rueca’. *Gorue be bai aureko burdi baten, bista-bistan*. (Alejandra). **Goruetan**. *Gabian danak kandela-argixaz goruetan*. (Dominga)

Gorulari, -xa; **gorula**, -ia. Goruetan haria egiten duen emakumea. *Gorulak esaten otsen harei, goruetan eitten ebenak*. (Margarita)

Granbola, -ia. Gramola. *Plazara, granbolia euan eta*. (Alejandra)

Grulla, -ia. *Grus grus*. ‘Grulla’. (Balén Irazola)

Guzur, -ra. Gezurra. *Bestiak guzurrak, ez-takizu, oindiño haundikerixak esaten*. (Genara)

Guzurtero, -ua. Gezurria. *Esaten dxuek kazadoriak guzurteruak gariela eta exajerauak gariela*. (Lorenzo)

| H |

Hainbat. Asko, batzuk. *Orduen tximinixaik bako etxiak be hainbat zien*. (Eusebio)

Hala-hola. Zelabait. *Bat hil zan eta bestiak be hala-hola*. (Genara)

Halantxe, halantxek; holantxek, holantxeik; holantxik; halaxik... Halaxe, horrelaxe. *Eta halantxe juan zan*. (Eusebio). *Len be halantxek eta oin be holantxek*. (Antonia). *Ta ni bentanan holantxek makiñan josten*. (Dominga). *Batzutan geldi egoteko eta holantxik kalien geldi egon nintzen*. (Eusebio) *Eta halaxik enterau giñien ze pasetan zan hor “Kale Bizixuen”*. (Maria I.) *Nik beti esautuot olantxeik, dauen moruen*. (Felix Urrejola, TOP.)

Harixa. ‘Rosca’. **Harixan egon**. Roskan egon. *Ha harixan euan ta buelta emon*. (Klaudio)

Harrijolla, -ia. Errepidegintzan-eta harria xehetzen jarduten zuen langilea. *Harrijoillak zien horrek, Amorabetatik Uberaraiño es-kuz joten horrek harrixak*. (Eusebio)

Harrika. Harriak botatzen; elkarri, gehienetan. *Eskolan orduan harrika izaten zan famosuoi*. (Eusebio)

Hartuemon, -a. Harremana. (Alejandra)

Haundikerixa, -ia. Harrokeria. *Bestiak guzurrak, ez-takizu, oindiño haundikerixak esaten*. (Genara)

Haustrapo, -ua. Iragazi gisa lixiba egiteko erabiltzen zen ehunezko oihala. *Ur berua botaten dxakon; haustrapua esaten dxakon hari, ehunezko tela zati haundi bat.* (Margarita)

Hegabera, -ia. *Vanellus vanellus*. ‘Avefría’. *Han [Landako pantanuan] hainbat gauza egoten zuan, mingorrak eta, hegaberak be bai.* (Lorenzo)

Herri-ganau, -a. Bertako behi gorria. *Hau herri-ganaua edo, gorrixak.* (Klaudio)

Hezi bako, -ua. Uztarrian erakutsi gabeko ganadua. *Ganauek hezi bakuek zenbat bider.* (Alejandra)

Holandres, -a. Holandesa, behi klase pintoa. *Iri-turanguak eta beste behi bi, honek holandresak edo pinttuak.* (Klaudio)

Horraittio. Horrario, baina, behintzat. *Horraittio holakoik eittia be.* (Genara)

Hortikoz hemetikoz. Batekoak eta beste-koak. *Gure taillarrera etortzen dittuk hortikoz hemetikoz.* (Lorenzo)

Hotzittu. Hoztu. (Genara)

Hutsittu; hustu. Hustu. *Hori hustu edo hori hutsittu, bixak.* (Genara)

| I |

Ibili, -xa. Ibilaldia, ibilera. *Badakizu zelako ibilixak eitten zittuen Naparruatik hona?* (Jose)

Intei, ientei, -xa. Igitaia. (Klaudio). Ik. **agindun inte**.

Ifer, -ra. Ipar-haizea. (Isidro). **Ifertxo dultzia**. Ifar haizea, Eibar aldetik jotzen duena. *Ifertxo dultzia esaten gontsan, hotza.* (Jose)

Ifñi; ipiñi. Ipin. *Logroñon eukun ifinita.* (Margarita). *Garitzan artakuxuak ipini. Artakuxuak ba txapel haundi bat edo kapela bat edo, ta monigote bat ipini.* (Isidro)

Igo; ixo; ixon. Igo. Nor-nork, gehientsuen ahotan. *Kojo bat euen Elorrixon eta igo eban*

aiuntamentu onduen mailla batera. (Maria I.). *Vuelta España sarri pasatzen zuen hamendik eta Urkiola ixo ta be bai.* (Jose Luis). *Kalera bejatu alkarraz neska ta mutil, ta ixon be bai.* (Alejandra)

Ikutu, ukutu. Ukutu. *Errejaik ukutu barik basue etxazpire.* (Alejandra)

Ilbandu. ‘Hilvanar’. *Dana, ilbandu edo ilbantzen edo.* (Dominga)

Illuntabar; illuntamar, -ra. Ilunabarra. *Illuntabarrien urten eben Sagastako direziñuan.* (Klaudio) ; (Juan)

Infernu, -a. Infierno. (Genara)

Iñozentzixa, -ia. Inozentzia. (Genara)

Iñausi, iñusi. Zuhaitzari adarrak moztu.. *Arbolie iñusten ebillela, jausi eiñ arbolatik.* (Felix Salterain. TOP.).

Iñutill, -a. Elbarria. *Bat iñutilla zan, gerri-
ttik beherakua iñutill eukun; makuluekin ibil-
tzen zan.* (Eusebio)

Ipoiñ; ipuiñ -a. Ipuina. *Liburu txikitxo batzuk, ipoiñ moruan, ipoiñak edo.* (Margarita). *Lehenaoko ipuiñak, lehenaoko ipuiñak.* (Pantxi).

Ira, -ia. Garoa. **Ira ebaten**. Garoa ebakitzen. *Umiekin ama itxi eta ire ebaten.* (Alejandra).

Iritzi. Iruditu, pentsatu. Nor-Nori-Nork. *Basarritarre bajuek irizten otsen.* (Eusebio). *Zer deritzazu?* (Pantxi)

Irripa, -ia. Erripa, aldatza. *Irripa ta lokatza, ta zatarra giñukan bidie.* (Alejandra)

Irun. Haria egin. (Margarita). Ik. **izpittu**.

Iruntz, -a. Ihintza. *Ni juenda nao San Joa-
nera Leiztik, boziuagatik, ortosik. Goxian
iruntzaz.* (Pantxi)

Ispia. ‘Espia’. *Hor ibiltzen zan, Mondraue-
kua zala esaten eben, ‘Kulebra’ esaten otsen
bat, kaballo bat az ispia moruan edo.* (Klau-
dio)

Ispira, -ia. Oremahaia. Ik. **eromai**.

Iritargi, itargi, -xa. Ilargia. *Zelan gertu neuken, itargixaz sartu nituen (landarak)*. (Alejandra).

Ittaurren. Itulan. *Ittaurren ganauen atzian*. (Eusebio). Ik. **itulan**.

Itulan. Uztarria gidatzen, soroko lanean. *Itulan aurrien, ganauen aurrien, itulan*. (Jose). Ik. **ittaaurren**.

Itxes-antzar, -ra. *Anser anser*. Paseko antzarra. *Guk beti horrei danoi itxesantzarrek*. (Lorenzo)

Itxuldu. Itzuli, irauli. *Burdixa neuri itxuldu barrido*. (Alejandra)

Itxuli. Irauli, buelta emon. (Klaudio)

Itxuria. Dirudienez, nonbait. *Baiña hau, itxuria, gauza handi barik operetako juen zan*. (Genara)

Itzel, -a. Oso handia. *Euen tunel itzela*. (Jose).

Ixera, -ia. Izara. (Pantxi)

Ixipula, -ia. Azaleko gaitza, 'erisipela'. *Be-launian ixipula moduko kostra bat*. (Margarita). **Ixipula baltza** esaten zitzaion azaleko gaitz txar bati, azaleko minbizi motaren bati, ziur asko.

Ixko, -ua. Idiskoa. (Eusebio)

Ixo. Eho, irindu. (Patxi)

Ixo; ixon. Ik. **igo**.

Izardi, -xa. 'Savia'. *Arboliak izardixa botaten dau ilbarrixan bota ezker*. (Patxi)

Izeko; ixeko -ua. Izeba. *Eta hori izekuoi ezkondu zanien, hori izekuoi edo, eruen zittuen arriue, amaz, geugaz bizi zan, ezkondu zanien burdi bi arriuz eta asto bi*. (Alejandra). *Ixequaz itxi umiok eta ospa*. (Genara)

Izentau. Izendatu. *Bakotxak eguna izentauta noz ein*. (Klaudio)

Izpittu. Izpiak egin, artileaz edo linuaz adibidez, irun ahal izateko. *Berak izpitzen eban [ardi-lania], iruten eban txabillan, pastore etxekua zan eta*. (Margarita)

| J |

Jagi. Jaiki. *Ama difuntiak goxetik ohetik jaggittakuan baba-lapikoa ipintten eban han pipi-pi...* (Klaudio)

Jaixoera, -ia. Jaiokera, jaiotzeko unea. *Ordubixetan ixen zan jaixorie beste ume horrena*. (Alejandra)

Jaixotetxe, -ia. Norbait jaio den etxea. (Klaudio)

Jatun, -a. Jateko gogoa duena, 'jatun ona' edo 'txarra'. *Basarritarrak kejaz, jatun eskasak ekartzen zittuela ta*. (Jose)

Jazman, jazban, -a. Bateria. *Semiak be jotzen eban jazmana gero*. (Pantxi)

Jazo. Gertatu. *Eibarren gerra moduan edo zeoze jazo zan*. (Pantxi)

Je! Interjekzioa. (Maria I.)

Jeneralian. Gehienetan. *Jeneralian traillak, abarkak ebalten ebena*. (Jose)

Jilgero, -ua. *Carduelis carduelis*. 'Jilguero'. (Lorenzo)

Jirau. Lortu. *Hi, gasolinia jirauko bahuke...* (Eusebio)

Jokera, -ia. Beti leku berera joateko ohitura, joera. *Zozo-bidigarriak jokerak eukitten dxuezek, jokerak*. (Lorenzo)

Joko, -ua. Karta-jokoa. *Beti eguenien jokora*. (Alejandra)

Jokolari, -xa. Karta-joko zalea. (Alejandra)

Jope! Harridura esklamazioa. *Baiña gero astuna don [gaztaina], jope!* (Pantxi)

Jorraill, -a. Martxoa. (Patxi)

Josle, -ia. Jostuna. *Emakume bat, joslia, er-nai euela zatittu eban.* (Patxi); **jostun**; -a. (Dominga)

Juen. Hil. *Gaztiaua be juen xaku, lengusi-ñien alabien gizona.* (Jose)

| K |

Kaballerixa, -ia. Zaldiak, orokorrean. *Kaballerixia Santamainara gora ixoten ebenien, 'denpora ona da bixer'.* (Patxi)

Kaja -ia. Hospizioa. *Bilbotik, kajatik jeneralian.* (Maria A.)

Kalabazak emon. Dantza-eske datorrenari ezetz esan. *Eitten zenduen dantzan eta bestelan kalabazak emon eta holan.* (Genara)

Kalandrixa, -ia. *Alauda arvensis*. 'Calandria'. (Lorenzo)

Kamailla, -ia. 'Camilla'. *Sagastatik behe-
ra kamaillak.* (Klaudio)

Kamara, -ia. Ganbara. (Pedro)

Kamixa, -ia. Oherako-eta emakumeek erabiltzen zuten barruko arropa luzea. *Azpikogonia beti eta lena-lena kamixa be bai.* (Margarita)

Kana, -ia. Luzera neurria, 'cana': 88,3 cm.

Kanbio, -ia. Kamioia. *Soiñojollie be geuk eruen giñuen, kanbio baten joan giñien.* (Alejandra)

Kanpo-arto, -ua. Arto hibridoia. *Hori kanpo-artua, bai, horixaua, luzia.* (Klaudio)

Kantin, -a. Marmita. (Jose)

Kantulari, -xa. Kantaria, kantuzalea. *Aitte dantzarixe eta kantularixe zan.* (Pantxi)

Kapau. Irendu. (Jose)

Karen, -a. Ume-lohia. 'Placenta'. *Txala einddakuan karena esaten xakon. Emoten otsen zeozar karena botatzeko.* (Klaudio)

Kargu ein. Zaindu. *Eta hori eliza ondoko palaziuoi kargu itten otsan, bertako batek itten otsan kargu.* (Genara)

Karraska, -ia. *Lanius collurio*. 'Alcaudón dorsirrojo'. *Karraskia; honek beti sasi artian itten dxuek apixia.* (Lorenzo)

Kastañau, -a. Behi mota. *Eta beste batzuk kastañauak be bai, intxaur koloreko batzuk be bai.* (Klaudio). Ik. **behi kastaño**.

Katxaba, -ia. Bastoia. *Ta aittaitta makilla biaz, katxaba biaz iñora juan ezindda.* (Jose)

Kautan, kautetan, kautarako (bere). Bere artean. (Pantxi)

Kiputx. Ik. **giputx**.

Kiputxena. Etxe-izena. *Kiputxenien.* (Genara)

Kobazulo, -ua. *Anbotoko Señoria han kobazuluan dama dotoria ei da.* (Patxi).

Koittau, -a. Gizajoa (emakumez eta umez). *Arrazolako umiak-eta zela eingo eben ba erderaz, koittauak.* (Genara)

Komerixa, -ia. Arazoa, gorabehera. *Hala-ko komerixaik! Bertan hil txala.* (Eusebio)

Komestaziño, -ua. Solasa. *Porrejenplo komestaziñuen: 'hori etxaune da'.*

Komuniño, -ua. Komunioa, jaunartzea.

Konjuro; konfuro, -ua. Conjuro. *Konjurue..., "konjuro-garixe" ta horrek esaten zien.* (Isidro).

Konjuro-gari, konfuro-gari, -xa. Abadea-ri konjurua egitegatik eman behar izaten ziztaion garia. *Ibilitta gaus konfurugarixa batzen astuas abarientzako, sakristaua san gure aitta-ta, konfurua eitten san trumoia jo-tebanien, eta astuas.* (Isabel eta Asun Orbegozo, TOP.)

Konpesau. Konfesatu. *Orduen konpesau in biha zan hillian-hillian kasik.* (Eusebio)

Kopeta, -ia. Trentza. *Baina kopetie lehena, trenzak ixeten zien.* (Margarita)

Kopetetan ipini. Gari-eskuten buruak lurra ez ukitzeko moduan jarri, elkarrengan apoiatuz.

Korse, -ia. ‘Corsé’. *Lenau fajia, korsia barrillakin.* (Dominga)

Koskondu. Hazi, koskortu neska-mutikoak. *Mutiko koskondua zan.* (Eusebio); *Koskon-duta.* (Klaudio)

Krixau, -a. Morroia. (Tertulia)

Krixeda, -ia. Neskamea. (Pantxi)

Kuarta-denborak. Tenporak. *Kuarta-denporak eta ilbarri-ilberak eta gaur baiño fede gehixao euan lehen.* (Jose)

Kuartillo, -ua. Litro erdi isurkin (azunbre laurden). *Bost kuartilloko botillia.* (Pedro)

Kubara, -ia. Garia eta artoa errotarrira zuzentzen duen ontzia. ‘Tolva’. *Honenbeste zentimetro dia, kubariak tiruak daukoz batendako eta bestiendako, tiro bi daukoz.* (Jose)

Kuku, -a. *Cuculus canorus*. ‘Cuco’. (Lorenzo)

Kukurruku eztul, -a. ‘Tosferina’. *Kukurruku eztula, hori da toferina esaten xakona.* (Genara)

Kulepien. Kulepe karta-jokoan. (Alejandra)

Kulpatzaille, -ia. Salatzailea, salataria. *Gehixen kulpatzaillia zuan beste hori.* (Patxi)

Kurloi, -a. *Passer domesticus*. Hormatxoria. *Honek izen asko dxeukazek, baiña hemen kurloia ixen dok beti.* (Lorenzo)

Kurutze, -iak. Erramu-egunez elizan bedeinkatzen diren sahats-makilekin egindako gurutzetxoak. *Kurutziak, sortak zeñek baino zeinek ederrauak.* (Jose).

Kutun, -a. 1. Begizkoaren kontrako amuletoa. *Beste kutun txiki batzuk be ixeten die,*

umiei paxan ipintzen dxakuezenak gerrixen. (Margarita) 2. Jostorratzak edukitzekoa, ‘acerico’.

Kuxkur, -ra. Koxkorra, ogi-goxkorra. *Gabon Egunien kuxkurra kendu eta gorde hurrengo urtera artian.*

| L |

Laixatu. Laiaz lurra irauli. *Etxe bakotxetik lagun bi edo junda kriston saillak laixatu zittuen.* (Klaudio)

Lamiña, -ia. Lamina. *Barrutiko Frantzisko? Hari lamiñiak urten otsala ta.*

Landa, -ia. Zelaia. *Bidigarrua landetan eta geratuta egoten zuan.* (Lorenzo)

Lanparoi, -iak. Behien biriketako gaitza. *Ganauen gaixotasuna esaten eben lehenao lanparoiak.* (Klaudio)

Lantzien bat. Aldiko bat. (Klaudio)

Lantzien behin. Noizean behin. (Tertulia)

Larratxori, -xa. *Anthus trivialis*. ‘Bisbita’. *Gure zerien larratxorixa izan dok beti. Oin gutxiao ikusten dxuat. Hazteko lekuek pe gutxituaz jueten dxakuek.* (Lorenzo). Sin. **txitxi**.

Lasto-eskuta, -ia. Lastazaoa; argi egiteko erabiltzen zen. *Lasto-eskutak orduan saltzen ei zien.* (Pantxi)

Latz, -a. Gogorra, neketsua. *Eztau premiñaik personiak horrek hain latzok eitteko [lanak].* (Alejandra)

Lau-bost. Lau edo bost. *Lau-bost bat gizaldixan.* (Patxi)

Lei, -a, -xa. Izotza. *Leie euen behian eta laban.* (Margarita)

Lena. Lehenago. *Azpikogonia beti eta lena lena kamixia be bai.* (Margarita)

Lengosiña, -ia. Lehengusina. (Alejandra)

Lengusiña-lengusuak. ‘Primos’. (Antonia)

Lez; letxe. Bezala. *Zein da zintta bat lez.* (Genara). *Horren ura eran be bai erremei-xo lez.* (Genara). *Belartxiki an bi eusen emintxe letxe.* (Isabel Arietaleanizbeaskoa)

Libertade, -ia. Baimena, permisoa, adibidean. *Moruak ez euken libertadeik hona [Gazetara] etorteko.* (Klaudio)

Linbo, -ua. Hilerri ondoko lekua, haur baitaiatu gabeak-eta lurperatzeko. (Genara)

Liñazi, -xa. Linuaren hazia. *Enplastuak eitten zienien-eta, katarruagatik liñaziaz eta mostaziaz.* (Margarita)

Lixiba-ontzi, -xa. Lixiba egiteko ontzi handia. *Lixiba-ontzixa esaten dxakon hari, eta ha lixibie eitten zan ohe-erropie ta erropa zurixe.* (Margarita)

Lixotu. Leundu. (Klaudio)

Lizundu. Lizuna egin. *Pixkat lizundu be bai batzutan [ogixa].* (Alejandra)

Loka, -ia. Kolokan ibiltzen dena, sujezio gutxikoa. *Harek be ipini eban gomazkua [burdixa], baiña behixakin-da ha lokiao geratzen zan.* (Klaudio)

Lopatza -ia. Lupetza, lokatza. *Han kriston traguak eitten zittuen lopatz artian.* (Klaudio); *Urtero san Joanetan errotako presak garbittu eitten zien, lopatzia etara presakua.* (Klaudio)

Lope. Odoloste handia. *Odoloste eta lope, lope holako haundi bat ixeten zan, haxe azkenien danon artia jatia, haxe txarri-bodioi.* (Jose)

Lorraz, -a. Arrastoa. *Len ez euan piñuik lorrazik be ez.* (Genara)

Lotsari, -xa. Lotsa handia. (Tertulia)

Luzero. Luzaro, denbora luzez. *Luzero artian bizi ixen ga.* (Patxi). **Luzeruen.** Luzeruen geldi daonak dauko arriskua jatekoa. (Dominga)

| M |

Mailluketa, -ia. Mailua. *Malluketiaz harri joten.* (Eusebio)

Mailluki, -xa. Marrubia. (Genara)

Maiormention. Jeneralean, gehienetan. *Maiormention etzanda eitten eben txala.* (Klaudio)

Maittetasun, -a. Maitasun adierazpena, gozotasuna. *Gurien etzan maittetasunik-eta umiekin; biharra ixeten zan.* (Margarita)

Maiuskulua. Ipuinetako pertsonaia. *Pernilla ei euen esegitta ta, 'Ama, zer da hau?'. 'Hori Maiuskulua doterrenian jateko'. Gero etorri da jitano bat, eta zein dan, eta Maiuskulua, ta emun dotsa pernilloi.* (Pantxi)

Maixo-maistrak. Maisua eta maistra. *Mai-xo-maistrak euzen [Leizko eskolan].* (Alejandra)

Makalkote, -ia. Makal samarra. (Klaudio)

Makatz, -a. Madaria. (Klaudio); (Genara)

Maketo, -ua. Kanpotarrei eman zitzairen mesprezuzko deikera. (Bittori)

Makillau, -a. Bakailaoa. (Martxel)

Makinetxe, -ia. Argindar etxea, turbina etxea. (Eusebio)

Mallubixa. Mallabia herria. (Alejandra)

Manantial, -a. Iturria, ura jaiotzen den lekua, erreka. *Manantiala euen, etxetik bas-tante urrintxo euen.* (Klaudio)

Mantar, -ra. Ume txikia lepoan erabiltzeko oihala. *Ni ez nintzan ba mantarretik galdu ziñuzena?* (Jose)

Marti, -xa. Martxo. (Jose)

Martin peskador, -a. *Alcedo atthis.* (Lorenzo)

Martizozo, -ua. *Turdus merula.* Zozo arrunta, baina lehen umealdikoa. *Martizozuak eukitzen dxuan lehenau pikua asko be horixaua.* (Lorenzo)

Martxau. Alde egin. *Pentsatzen dxuat bidigarruak martxau eitten dabela.* (Lorenzo)

Maskal, -a. Trinkotasun gutxikoa, ahula. (Tertulia)

Masustra, -ia. Masusta. *Gero han sastratza artian ba porrejenplo pikua badak arbolan bat edo, edo masustrak edo holakuak badazek, ba jokeria.* (Lorenzo)

Matxaka, -ia. Garia jotzeko makina txikia. (Klaudio)

Mazeta, -ia. Txirikila jotzeko makila sendoa. (Eusebio)

Mendebal-euri, -xa. Mendebaleko haizeak jotakoan egiten duen euria. (Klaudio)

Mensula, -ia. Habeen euskarria, etxeko hormetan ezarrita egon ohi dena. ‘Mensula’. *Lehen mensula ganetan egon zien, eta gero mensulak kendu ta...* (Patxi)

Merixenda, -ia. ‘Merienda’. *Aberatsen umiek etorten zien hona merixendia eitten.* (Genara)

Merzi bokú. Eskerrik asko; broma antzean (frantseseko *merci beaucoup*). (Genara)

Metro kuadro, -ua. Metro karratua. *Hamar-dozena bat mila metro kuadro artua eraiten dittuu.* (Jose)

Miarma, -ia. Armiarma. (Genara)

Mika, -ia. *Pica pica.* ‘Urraca’. (Lorenzo)

Mingor txiki, -xa. *Lymnocyrtes minimus.* ‘Agachadiza chica’. (Lorenzo)

Mingor, -a. *Gallinago gallinago.* Istingorra. ‘Becacín’. *Han [Pantantuan] hainbat gauza egoten zuan, mingorrak eta, hegaberak be bai.* (Lorenzo)

Miru txiki, -xa. *Falco tinnunculus.* (Lorenzo)

Miru, -ua. Hegazti harraparien generikoa. (Lorenzo). Ik. **gabilloi**.

Mokil-hauski, -xa. Zokor-mazoa. *Eskuz be bai, mokil-hauskixa esaten gontsan, eta haundiñak joten.* (Klaudio) ; (Isidro)

Mokor, -ra. ‘Cadera’. *Hamendik mokorre-tatik oso txarto dabil.* (Genara)

Mokotz, -a. Aita edo ama puntakoak beso-etakoari Pazko Egunez oparitzen dion opila. *Pazko egunien mokotza.* (Alejandra) ; (Genara)

Mondraar, -ra. Mondragoarra. (Jose)

Mondrao, Mundrao. Mondragoe, Arrasate. *Hillian birritan Mondraora.* (Jose) ; (Alejandra)

Montxor, -ra. Teilatua egindakoan nagusiak etxegileei ematen dien afaria. *Amaittu zanian erauntza ipiñi otsen banketia eitteko, montxorra eitteko.* (Jose)

Morokill, -a. Artirinari esnea nahastuz egiten den jakia. *Morokille ona itten zan orduan arto-urunaz.* (Alejandra)

Morroí, -a. Kriadua. *Mutillak be bai morroi, Anguzarren egoten zien.* (Genara)

Mosu, -a. Laztana. *Mosui pe ez aittai ta amai ta ezebez.* (Alejandra)

Mozola, -ia. Tonta. *Zer esaten hasi naz? Ahaztu xata mozolioni.* (Alejandra)

Mozolo, -ua. 1. Hontza eta mozoloaren familiako hegaztiei ematen zaizen izen generikoa. *Da or urtero umiek asteittue mosoluek, amen basarriren, seosegaittik eukikoban arek isena Mosolotei.* (Patxi Aranzabal, TOP.). 2. *Tyto alba.* ‘Lechuza común’. 3. *Strix aluco.* ‘Cárabo’. (Lorenzo). 4. Tontoa.

Muna, -ia. Ezponda duen gaintxo. ‘Ribazo’. *Apixak munetan eta holako lekutan.* (Lorenzo)

Munarri, -xa. Mugarria. *Gero daukoz munarrixek alde bixetan.* (Eusebio)

Muntei, -xa. Mintegia. (Jose)

Musu-gitarra, -ia. Musika-tresna. *Gero musu-gitarra be joten zan.* (Genara)

Mutikote, -ia. Mutikoa. *Eta mutikotiak harrika inguru guztia harriz bete.* (Jose). *Gu artian mutikotiak.* (Jose)

Mutxur, -ra. Gari-azaoz edo belarrez egiten den metatxoa. *Iñoz mutxurak be bai, euriurtia edo, hola mutxurtxuak zertu ez daittien.* (Klaudio)

| N |

Naar, nar -ra. Lurra zapaltzeko erpilarria, alperra. (Klaudio). *Oin naharrai lehenau arpela, mokillak apurtzekuai arpela.* (Jose)

Nahi. Nahiz (lokailua). *Bi tokatzen bazien nahi hiru tokatzen bazien.* (Alejandra)

Nahigabe, -ia. Ondoeza, mina. *Joan dxa-tazen nahigabiok be ta.* (Alejandra)

Napar-hegoe, -ia. Nafarroa aldetik jotzen duen hegoaizea. *Hamendik napar-hegoia, hontza eta sikuaua hori.* (Jose)

Narras. Arrastaka. *Burzaldixa, txikixa. Han gainien tronguak lotu atzian narras ekarteko.* (Klaudio). **Narrasian**. Trongo bi lotu eta atzian narrasian. (Klaudio)

Narruko, -ua. Golpea, zartada. *Alkondararik hartuta zelako narrukuak emon...* (Jose)

Naustu. Nagusitu, adinez aurrera egin. *Naustuta puxkat ezkondu zien.* (Jose). *Andra naustua.* (Genara)

Negar-arpulu, -a. Negar-malkoa. *Negar-arpuluak urten dotse.* (Genara)

Negu-bedar, -ra. Ereinda, neguan etortzen den belar-mota. *Beste bedar bat eraitten dabe oin, negu-bedarra edo, ta da korte asko, korte bi edo, baiña sanua ganauendako.* (Klaudio)

Noizipeñian. Noizean behin. *Gustora jaten giñuan babia; oin be noizipeñian, e...* (Klaudio)

Nox. Noiz. *Nox hil zan Arratetik enterau nizen.* (Pantxi)

Nozeronoz. Noiz edo noiz. *Txokolatia da ogixa da noseronos postria, zeozer sagarren bat.* (Julian Garaizabal, TOP.)

| O |

Odolak hartu. Gaixotu. *Etorri zanian odolak hartu eban eta Logroño ospitalian hil zan.* (Margarita)

Ogerleko, -ua. Hoge errealekoa, 'duroa' (5 pezeta). *Orduan hogerleko bat jornala eukien gudarixak.* (Patxi) ; (Alejandra)

Ogi-kopau, -a. Ogi-bokadua. *Ogi-kopau bat jaten euen, itxi horma gainien.* (Klaudio)

Ohe-erroa, -ia. Oheko jantziak, izara, almoda-azal eta abar. *Lixiba-ontzixa esaten dxakon hari, eta ha lixibie eitten zan ohe-erropie ta erroa zurixe.* (Margarita)

Ohittu. Erabili. *Hika ez, eztou sekule ohittu etxien.* (Alejandra)

Oillagor; oillogor, -ra. *Scolopax rusticola*. *Gu zozo-bidigarrotan ibili arren, oillagorren bat urtero botaten genduan.* (Lorenzo)

Oillo-txabola, -ia. Oilategia. (Klaudio)

Ointxu. Oraintsu, orain dela gutxi. *Pentzetot oindiño pe, ointxu kendu espadabe, ortxe euen indikauta bat, bi, iru.* (Jose Kortazar, TOP.)

Oiñ, -a. Luzera neurria (27 cm). *Honenbeste oiñ, arra, kana.* (Patxi)

Oiñezian. Oinez. *Berriztik hona eskolara, Miñotara, oiñezian gero.* (Eusebio) ; (Tertulia)

Okil txiki, -xa. *Dendrocopos minor*, *Sitta europaea*. (Lorenzo)

Okill, -a. *Picus viridis*. 'Pájaro carpintero'. (Lorenzo)

Olgetan. Jolasean. *Beti mutikotan olgetan.* (Patxi). *Auzuan mutiko asko eta olgetan itten giñuen hor ermittan.* (Eusebio)

Olo, -ua. ‘Avena’. *Ereitten zan apur bat olua.* (Klaudio)

Ordotz, -a. Txerrikume arra. *Arkilla, ordotza ahal dala, ze arkillaak askara txixa sarri.* (Jose)

Oriox, -ua. Olíoa. (Jose)

Ortosik. Oinutsik. (Pantxi)

Ortuko gauza, -ia, -k. Barazkiak. *Danera, ortuko gauzak. Eta gero arrautzak eta babak eta.* (Dominga)

Osaba, -ia. ‘Tio’. (Eusebio)

Ospa. Ihes, alde. *Ixequaz itxi umiok eta ospa.* (Genara). **Ospa ein.** Alde egin (Ez da beti adierazkorra). *Egoten giñien eurek ospa ein artien han iturri gaiñien begira.* (Genara)

Ostantzien. Osterantzean, bestela. *Baiña orduen ezin horrei ikutuik ein, ostantzien barrura juen bihar ziñun-da.* (Jose).

Ostera. Berriz. *Ni, ostera, larrittu itten nau.* (Jose)

Ostian. Bestela. *Kantuan eta ostian ez eukan zerik, baiña bersuak bai.* (Klaudio)

Ostiengo. Bestelako. *Ostiengo ganauai, gurien be erremolatxia ereitten zan.* (Klaudio)

Ota, -ia; **ota-bedar,** -ra. ‘Argoma’. *Urte biko ota-bedarra.* (Pantxi)

Ota-karobi, -xa. Ohiko karobia. Karobi industrialarengandik berezi nahi denean esaten da. (Angel)

Ota-kerten, -a. Ote-landarea, ote-makila. *Ota-kertenak, ota-estakian moruan [ileak].* (Margarita)

| P |

Paga-egur, -ra. Pago-egurra. (Jose)

Paitta, -ia. *Anas sp.* Ahatea. (Genara); (Lorenzo)

Palokada, -ia. Makilakada. *Deittu osten maistríorrek, Txepetxorrek eta ipiñi holantxe atzamar-puntak eta zortzi palokada.* (Eusebio)

Papargorri, -xa. *Erithacus rubecula.* Tantzangorria. *Hemen beti papargorrixa ixen dok.* (Lorenzo)

Pardillo, -ua. *Carduelis cannabina.* (Balén Irazola)

Partemaiorra. Gehiengoa. *Kaletarren partemaiorra bai.* (Jose)

Paseko bidearro, -ua. *Turdus iliacus.* Ik. **bi-dearro.**

Paseko durdula, -ia. *Turdus pilaris.* (Balén Irazola) Ik. Durdula.

Paseko txonta, -ia. *Fringilla montifringilla.* (Balén Irazola). Ik. **txonta.**

Paseleku, -a. Paseko hegaztiak pasatu ohi diren tokia. *Paselekua be berezekua badok hata [Urbasa].* (Lorenzo)

Pazkuak. Berbizkunde Eguna. **Bergarako Pazkuak.** Pentekoste Jaiak.

Paternoster, -ra. Aitagurea. *Jaterakuan be paternoster bat beti errezatzen genduan.*

Patxadazko, -ua. Egokia, testuinguru honetan. *Esan nutsan: ‘niri patxadazko asto bat bialdu biher dostak’.* (Dominga)

Paxa, -ia. Ume txikien faja. *Beste kutun txiki batzuk be ixeten die, umiei paxan ipintzen dxakuezenak gerrixen.* (Margarita)

Pendiz, -a. Erripa. (Klaudio)

Pentsa! Pentsaizu, pentsa ezazu. (Genara)

Perratoki, -xa. Abereak perratzeko lekua. (Genara)

Pikutxori, -xa. *Sylvia borin*. Txinboa. *Pikutxorixa, honi txinbuai esaten geuntsen*. (Lorenzo)

Pilarikien Eguna. Pilarika Eguna, urriak 12. *Pilarikien Eguna zan eta barrido bueltan guardazobillek Elorrixon*. (Alejandra)

Pi-pi-pi... Baba-lapikoa egostearen onomatopeia. *Ama difuntiak goxetik ohetik jaggittakuan baba-lapikoa ipintten eban han pi-pi-pi...* (Klaudio)

Pirinaika, -ia. ‘Pirenaica’ behi-klasea. *Neri pirinaikak gustaten xataz*. (Klaudio)

Pla-pla-pla! Amuarrainak uretan ateratzen duen zarata. *Errotapian pla-pla-pla! zaratia*. (Klaudio)

Politto. 1. Ondo, itxuraz. *Kantatzen zan politto*. (Pantxi). *Artua politto hartzen zan*. (Jose). 2. Poliki, astiro. (Genara)

Poltsillo, -ua. Poltsikoa. (Eusebio)

Pornal, -a. Porlana, zementua. *Oin asko dao pornala, pixkat ranplan*. (Klaudio)

Pospoliñ, -a. *Coturnix coturnix*. Galeperra. *Pospoliña ezautu dxuat nik*. (Lorenzo)

Pótxoka. Intxaurrekin egiten zen ume-jolasa. *Eta potxoka intxaurrekin? Intxaurrekin bardin samarrek topauta*. (Pantxi)

Pozu, -a. Putzua. *Pozutxuak edo, ura epelaue do*. (Klaudio)

Pregoia jo. Bandoa jo. (Maria I.)

Propietarixo, -ua. Propietarioa. *Orduan ezkontzak eitten zien propietarixuak propietarixuekin*. (Eusebio). Ik. **etxaun**, **etxe-kandra**.

Pujau. Andregaia edo senargaia disputatu. *Nobixo-kontuak eta, pujau jeneralian, itxi baiño gehixao pujau*. (Maria A.)

| R |

Rum-rum! Hegazkin frankista bati Gazetan ematen zioten izena. *Eta hemen abioi bat ibiltten zan, kasik egunero bez baiña, ‘Rum-rum’ esaten giñutzan*. (Klaudio). Ik. **cabroni**.

| S |

Sa(r)apardo, -ua. Buteo buteo. Ik. **arraipardo**. (Lorenzo)

Sahats, -a. ‘Sauce’. *Sahatsaz inddakua da [zirixa]*. (Jose)

Sai, -a. 1. Hegazti harrapari handia (orokorra). *Guk hola saia, gauza haundixa ikusten bada holako buitre antzerakua, ba saia*. (Lorenzo). *Gyps fulvus*. ‘Buitre’. (Lorenzo)

Saill, -a. Arloa. *Sail itzelak laixatu*. (Klaudio)

Salada, -ia. Grazia handikoa. *Ama saladie zan, hari be gustatzen dxakon dantzan eta kantuen be bai*. (Alejandra)

Salida, -ia. Ausarta. (Genara)

Sama, -ia. Lepoa. *Ganglixuak eukazen saman*. (Margarita)

Samar, -ra. Zikinkeria txikia. ‘Brizna’. *Zabaltzen eban erloju-tapia, samarren bat edo zeozar eta putz ein eta ipintten eban mar-tan eta aurrera*. (Eusebio)

San Balandran. Existitzen ez den santua. *Esaten oskuen, Leiketan ‘treintaydos de agosto’ San Balandran dauela han. Ez euen, ez euen. Eztauela, ez euen eta*. (Pantxi)

San Blas kordioi, -a. San Blasetan Abadiñon erosi eta bedeinkatzen den kordioa. *San Blas kordioa, ha beratzi egunian euki ta gero erre*. (Pantxi)

San Droke. San Roke. (Alejandra)

San Gregorixo eguna. Maiatzak 9. Zenitan, ur bedeinkatua botatzen zen soloetan. *Oin-*

txe astian izan da ba, egunien edo egustenian edo. San Gregorixo. (Jose)

San Juan Eguna. Leizen ohitura dago San Joan egun goizez ortosik joateko ermitara iruntza zapalduz. *Ni juenda nao San Joanera Leiztik, boziuagatik, ortosik. Goxian iruntzaz. (Pantxi).* Beste ohitura bat: etxeko atean larrosak, elorria, lizar adarra... jostea. *Larrosak, elorrixe edo beste zer bat be igual. Eloorrixe topetan ez bada leixarra edo, holan ate ezkiña bixetan. (Pantxi)*

San Juan ida, -ia. San Joan ospakizunetan erabiltzen den ira mota berezia. *Bide baztarrretan eta urbide ezkiñetan urtetan dabenak. San Juan idia. (Pantxi)*

Santa Lutzia. Santa Luzia ermita, Igurian. (Genara)

Sasi-kurloi, -a. *Prunella modularis*. ‘Acen-tor común’. *Honek horma ganetan-eta hazten dxuek, hola sasi antza egon daittela. (Lorenzo)*

Sasó, -ia. 1. Sasoia, osasuna. *Sasó ona daukat. (Genara).* 2. Garaia. *Hau etorten dok hona piku sasoian. (Lorenzo)*

Sasoko, -ua. Sasoikoa, gaztea. *Danok sasokuek. (Alejandra)*

Sasoz. Sasoiz, garaiz. (Klaudio). *Dantzaldi batzuk eiñ kristonak eta gero etxera sasoz. (Alejandra)*

Sastratza, -ia, -ak. Sastraka. *Ba holako lehenen zangak-eta, sastratzak eta. Gero han sastratza artian ba porrejenplo pikua badak arbolan bat edo. (Lorenzo)*

Sastu. Simaurtu. *Solo guztia sastu naban umiek erromaran eta. (Alejandra)*

Sats, -a. Simaurra. *Etara nittuen bost biaje sats. (Alejandra)*

Segittuen. Berehala. (Klaudio)

Segixen. Jarraian. *Eta kortatik etxazpire. Kortatik terrenuek dauz segixen. (Alejandra)*

Sendotu. Loditu. *Sendotuta ixten dau harek gatzaz. (Jose)*

Sepultura, -ia. Elizan andrak jezartzen ziren tokia, kandelak eta ipintzen zirena. *Pazko-erdiko egune zan, sepulturan ixotu kandelioi eta altare aurrera. (Margarita)*

Serseta, -ia. *Anas crecca*. ‘Cerceta común’. (Lorenzo).

Sikieran. Gutxienez, behintzat. *Juen zaiz Argiñetara sikieran. (Genara)*

Sikute, -ia. Lehortea. *Sikutia in eban haundixa. (Klaudio)*

Sobresaliente, -ia. Destakatua, nabarmena. *Enaz izan sobresalientia (kirolean). (Eusebio)*

Soinkurutz, -a. ‘Homóplato’. *Aurreko soinkurutzian buelta emon sokiai. (Klaudio)*

Soiñojola; soiñojolla -ia. *Plazan granbolia baiña ostian soinojollak zien. (Alejandra)*

Soortu. Sorgortu, torpetu. *Soortu einda ointxe. Larogetahiru edo lau bat urte. (Jose)*

Sorta, -ia. ‘Haz’, ‘manejo’. *Kurutziak eiñ, sortak eiñ zeiniek baino zeiniek ederrauak eta haundixauak. (Jose)*

Subedeinkatu, -a. Bedeinkatutako sua. *Pazkuetan subedeinkatua. Mutikotan honen tia bataz, tia solteria ta haretxegaz juten giñen subedeinkatutan. (Jose).* Begizkoaren kontra erabiltzen zen.

Suertau. Tokatu, gertatu. *Neuri etxata suertau zigortzeik. (Genara)*

Sujeziño, -ua. Lotura. *Lan gogorrik ez baiña sujeziñua. (Genara)*

Suriza; suiza -ia. Behi suitzarra, ‘suiza’. *Esne-behixak surizak gurian. (Klaudio)*

Surteko hauts, -a. Suaren errautsak. *Surteko hautsa botaten dxakon gaiñien apurtxo bat hartu daixen harek. (Margarita)*

| T |

Tajada, -ia. Xerrada. *Amai gustatzen dxa-kon okela tajadatxo bat bigun-bigune.* (Pantxi)

Tanda, -ia. 1. Umealdia. *Tanda bat az me bi hazi zittuen.* (Alejandra). 2. Belaunaldia. *Zelan hau tandiau umiekin dabillen berbetan, umiei berba in biher dotse ta asko dauz amak umien antzera berba eitten dabenak.*

Tangaik be ez. Ik. **tautik be ez.**

Tangista, -ia. Tangoa ondo dantzatzan duena. *Orduan tangistak be baeozan.* (Alejandra)

Tantai, -a. Zur-arbola luzea. *Tantaiak, arextantaiak botata.* (Klaudio)

Tarin, -a. *Carduelis spinus*. Tarin. (Lorenzo)

Tartamudixo, -ua. ‘Tartamudez’. *Tartamudixua kendu jakon.* (Genara)

Tautik be ez; titik be ez; tangaik be ez. Tautik ere ez, batere ez (hizkuntza bat jakin). *Onak basarritarrok esekixien tauti pes erderas da barre eitteotzen.* (Jose Kortazar, TOP.). *Euskerarik ez ekixen titik pez.* Genara Eguren. *Ez dakixe euskeraik tangaik be ez.* (Jose)

Teillar, -ra. Tailerra. *Teillarian ibili zanien, teillarrera sartu zanien.* (Alejandra)

Teki, -xa. Txerrikotia. *Hari ipintten xakon tekixen baztarrien txapa bat.* (Jose)

Testigantza, -ia. Lekukotza. (Patxi)

Tingulu-tanguluen. Dantzan trebetasun gutxirekin. *Tingulu-tanguluen ibili barik beren martxie.* (Alejandra)

Tiro, -ua: Garia eta artoa errotarrira zuzentzen duen kanaltxoa. **Tiro biko errota.** Gariarentzat “tiro” bat eta artoarentzat beste bat duen errota. *Izan daittela tiro bikua, honenbeste arra, edo kana. Kana bi tterdi uste dot daukala.* (Patxi)

Tirrin-tarranguak. Nola-halakoak. *Erdi tirrin-tarranguak eta puxkat berde antzak fuera, fuera!* (Genara)

Tirrin-tirrin. Mugimendu azkarraren onomatopeia. *Oin be pasadobiak-eta jotan dabienian tirrin-tirrin ibiltzen non, holako batzuk einda.* (Pantxi)

Titik be ez. Ik. **tautik be ez.**

Tonada, -ia. Hizkeraren doinua. *Tonada diferentia auzo bakotxian.* (Jose). *Dauka bes-te tonada bat, giputxa.* (Genara)

Topez egin. Trink egin, topo egin. *Hiru miliziano paisano txapelakin eta topez ein eben hantxe bertan.* (Eusebio)

Tortola, -ia. *Streptopelia turtur*. Uso-tortola. (Lorenzo)

Total. Zeharo. *–Diferentia orduan aitta ta ama? –Total.* (Pantxi)

Trailla, -ia. Artilez egindako abarka-soka. *Jeneralian traillak, abarkak ebaltan ebena.* (Jose)

Trapero, -ua. Tranposoa. *Trapero-antzak karnazeruak.* (Klaudio)

Tratu, -ua. Baserritarren plazako salmenta. *Tratuen be bai. Hartu otzaria halan buruen eta plazara.* (Dominga). Ik. **bendeja**.

Trebola, -ia. Trebedea. Laratzaren zentzuan darabil Genarak: *Gero tximinixatik behera katae batzuk, trebolia esaten geuntsan ipintteko esegitta kazuelak eta dana.* (Genara)

Tremes, -a. Artirina eta ogirina nahastuz egiten zen ogia. (Tertulia)

Trikitikiki, -xa. Dantza suelta. *Trikitikixa asko, sueltua.* (Genara). **Trikitixan**. Dantza suelta. *Premixuak etarata euazen trikitixan.* (Genara)

Tril egin. Trink egin, topo egin.

Trillau. Xehetu, hondatu. *Bedarra ebagi genduan eta igual han trillauko zuazen (pospolinak).* (Lorenzo)

Trillu, -a. Sarraskia, esaldiaren testuinguruan. *Oin txalupa bat etorriko balitzakek, tamaiñuko trillua ingo gendukek.* (Lorenzo)

Tripeki, -xak. Tripakiak. *Hamarretakua eitten giñuen, tripeki erraziñotxo bat edo.* (Alejandra)

Tronko, -ua. Enborra.

Trope, -ia. Handia eta gogorra (gurdia buroz). *Azkenego burdixa Berrizen eindda; tropia, e!* (Klaudio)

Troska, -ia. Ur karetsuak hodie-eta eransuten dien geruza. *Troskia dauko honek erre-kako urak.* (Jose)

Turango, -ua. Cantabria aldeko jatorria duen idia. ‘Vaca tudanca’. *Lemonan erosi zituen iri-turanguak.* (Klaudio)

Txaaldun jarri. Ernari jarri behia. *Beste batzuk barrero txahaldun jartzen zien.* (Klaudio)

Txabilla, -ia. Artilezko haria egiteko karretea. (Margarita). Ik. **izpittu**.

Txakarra-txakarra. Oinez ibiltzearen onomatopeia. *Neskatua, txakarra-txakarra banoian kalera.* (Margarita)

Txaka-txaka! Berriketan egitearen onomatopeia. *Bestiak onduen lo ein ezindda, ta honek txaka-txaka-txaka!* (Genara)

Txakur-amorratu, -ua. Amorrut gaitza duen txakurra. (Pantxi)

Txapa, -ia. Ekonomika, burdinazko sukalde. (Jose)

Txapar, -rak. Artaburu matxarrak, artaburu erreusak. (Isidro)

Txaplia. Mozkortuta, erdarazko esaldian. *Gizona ibilita egon zan ‘un poco txaplia’.* (Genara)

Txarakilla, -ia. Maratila. *Atiak atzetik palanka bat, txarakillia, giltza da gero palanka bat ipintzotzen.* (Begoña Agirre, TOP.)

Txarrama, -ia. Txerri ama. (Jose)

Txarri-boda, -ia. Txarria hiltzen den egueko afaria. *Odoloste eta lope, lope holako haundi bat ixeten zan, haxe azkenien danon artia jatia, haxe txarri-bodoi.* (Jose)

Txarri-eme, -ia. Zerri emea. (Jose)

Txarto. Gaizki. (Genara)

Txatal, -a. Puxketa, sobratutako larru-zatia. *Narrua..., zapaterixetara jueten zan eta zapaterixan txatalak, holan sobrauta euzenak.* (Margarita)

Txatxala, -ia. Buruarina. *Gizonen berbia kuriosuaua, andrak ixen diela txatxalak galantak.* (Margarita)

Txepetx, -a. *Troglodytes troglodytes.* (Lorenzo)

Txibita, -ia. Idagurra. ‘Mayal’. Indabak-eta jotzeko erabiltzen den tresna. (Isidro)

Txilin, -a. Intxarri txikia. *Irixak txilintxuekin apainduta.* (Alejandra)

Tximutx, -a. *Parus caeruleus, P. ater; P. major*, etab. ‘Piñadiko tximutxa’ igual, baina bestela ‘tximutxa’. (Lorenzo)

Txinbo burubaltz, -a. *Sylvia atricapilla.* (Lorenzo)

Txinbo, -ua. *Sylvia communis, Sylvia borin*. Txori txiki familia baten izena. *Hau etorten dok hona piku sasoian. Hau etorten dok hona setienbrien lelengo astian eta Domusantuek baiño lehenao martxau eiten dxok.* (Lorenzo). Ik. **pikutxori**.

Txingor, -ra. Kazkabarra. (Margarita)

Txintxorta, -ia. *Saxicola torquata*. Txori txikia. *Honek txin-txort!, txin-txort!, eta ba txin-txortia.* (Lorenzo)

Txio, -ua. *Phylloscopus collybita*. Mosquitero común. *Txiua, txepetxa baiño apur-apurtxo bat haunditxuaua.* (Lorenzo)

Txipristin, -ñak. Zipristinak. (Genara)

Txirikilla. Txirikila jolasean erabiltzen den makilatxoa, bi puntetatik zorroztua. **Txirikillan.** Txirikila jolasean. *Gero Garizuman txirikillan itten giñuen mutikuak eta.* (Eusebio)

Txirribiri, txinbirri, -xa. *Apus apus.* ‘Ven-
cejo común’. (Lorenzo)

Txirrinkola, -ia. Jolaserako uztaia. (Pantxi)

Txirrintxon. Aulki-jokoa (jolasa). *Gero txirrintxon, hola jarri kuadrillie, ta paiño-lua edo zeoze hartu ta bueltaka txirrintxon, txirrintxon.* (Pantxi)

Txirriskilla, -ia. *Serinus serinus.* ‘Serín’. *Txirriskillia, arbi-hazixa jatera etorten dana, txirriskillia.* (Lorenzo)

Txirta. 1. Harri-koxkortxoa, grabilla. *Be-launbiko ifintten giñuzen txirteen ganien euskeraz eitten baginuan eta.* (Margarita). 2. *Anthus trivialis.* ‘Bisbita arborea’. Txori txikia. (Balén Irazola)

Txitxi, -xa. *Anthus trivialis.* Larratxoria. *Hor Berriz aldian eta ‘txirtia’ eta horrek esaten otsek guk txitxixai esaten dotsauna.* (Lorenzo)

Txitxiparra. Etxekoren baten urtebetetze eguna denean, gailetak ardo gozotan bustita hartzea. (Espe Beitia)

Txokau. Harritu. *Txokatzen dxata neri.* (Pantxi)

Txolet, -a. Heldulekua duen edalontzia; metalezkoa normalean. (Genara)

Txolokota, -ia. Zotina.

Txonta real, -a. *Pyrrhula pyrrhula.* ‘Cama-
machuelo común’. (Lorenzo)

Txonta, -ia. *Fringilla coelebs.* ‘Pinzón vul-
gar’. *Hau txontia dok eta honi beste honi txonta reala esaten giñutzan guk.*

Txonten gidxoi, -a. *Coccothraustes coc-
cothraustes.* ‘Picogordo’. (Balén Irazola)

Txopika. Jolasa. (Eusebio)

Txori-ikesten. Txoriak habia non egiten duen ikertzen. *Lenao txori-ikesten, denpo-
ria hortxe pasatzen genduan eta.* (Lorenzo)

Txori-mahats, -a. Landare igokaria, baso-
zigarrotzat erabiltzen dena.

Txorokil, -a. Lokotxa, artaburuaren barru-
koa. *Da gero ser bat euken, olako txorokil
bat modokue, da gero erain eta emon ei-
tzotzan, ser aundixe da, galtzak eitteko, ar-
dilanasko galtzak eitten sien.* (Felipa Ugal-
dea, TOP.)

Txurlita, -ia. 1. *Tringa totanus.* 2. *Limosa
limosa.* (Lorenzo) ; (Balén Irazola)

Txurlita nausi, -xa. *Numenius arquata.*
*Txurlita nausixa ikusitta dxakat urte asko
dala.* (Lorenzo). Sin. : **txurlito.**

Txurlito, -ua. 1. *Numenius arquata.* 2. He-
gazti hankaluzeak orokorrean. (Lorenzo) ;
(Balén Irazola)

| U |

Uer, -ra. Ugarrá, herdoia. *Ultzak uerrak jan.*
(Jose)

Ugarixo, -ua. Igela. *Baiña ur asko, ugari-
xuak-eta or, bueno! Or erreka aundixa
euen.* (Miguel Ugarte, TOP.)

Ulixé lekutan, ulixé ordutan. Halako le-
kutan, halako ordutan.

Umal-di, -xa. Abereak umea egiten duen aldi
bakoitza. *Hiru umaldi ero hartu gontsazen
[txarrama] bati.* (Jose). *Umiekin dauzen den-
poran pena haundixa emuten jostek pentsetia
umaldi bat jodidu biher dotela.* (Lorenzo)

Umeske. Behia susara. (Klaudio)

Umezailla, -ia. Ume-zaintzailea. *Aiña seka,
‘no de bular’, umezaillia.* (Genara)

Unamonixo, -ua. Armonia ona. (Angel)

Unikamente. Soilik. *Nik unikamente beitzen
notsan dantzarixa bazan.* (Alejandra)

Uniko. Soilik, bakarrik. *Hemen Elorrixon euen betenarixua uniko aitzen xakona txal alataraten.* (Klaudio)

Upategi, -xa. Sotoa. *Neska sasoko gaztiok horko beheko upategixan gordeta egon zien.* (Patxi)

Ur. Hurbil. *Ur zan ha orduen, Memarixako puntara-ta jueten zien.* (Alejandra)

Ura, -ia. Uda. (Genara)

Urats, -a. Ur sulfurosoa, usain txarrekoa. (Pedro)

Urdinddu. Lizundu, esaldiaren testuinguruan. *Behin etara ostezen zopak indda ogi urdiñaz, urdindutako ogixaz zopak indda. Ha nok jan?* (Dominga)

Urdiñ, -a. Argia, zurixka, azalaren kolorekoa. *Zurixe edo, urdiñe ixeten zan lehena, kolore, urdiñe ixeten zan, kolore argixe.* (Margarita)

Urixola, -ia, -ak. Uholdea(k). *Urxoliak urteten dauenien, nun egoten da ur geixen? Ba, Urarka kalien eta Buskans kalien./ Len be urixolak ixeten sien, da arkia eruen eixeban.* (Felix Urrejola, TOP.)

Urkuldu. Artoa aletu. *Artua zuritzen-da, urkultzen-da.* (Patxi)

Ur-negar, -ra. Lurrean edo agortutako iturri batean agertzen den ur apurra. (Jose)

Uroillo, -ua. *Gallinula chloropus.* (Lorenzo)

Urretxindor, -ra. *Luscinia megarhynchos.* ‘Ruisenior’. (Balén Irazola)

Urrintxo. Urrunegi. *Urrintxo eitten da.* (Genara)

Urundu. Irindu, irina egin. *Garixa ekarri eta etxian urundu.* (Jose)

Urzozo, -ua. *Cinclus cinclus.* ‘Mirlo acuático’. (Lorenzo)

Usau. Erabili, ohitura izan. *Artialdena (baserri-izena) usau dou beti, Artialdena.* (Jose)

Uso erdiko, -ua. *Columba oenas.* ‘Paloma zurita’. (Lorenzo)

Uso nagusi, -xa. *Columba palumbus.* ‘Paloma torcaz’. (Lorenzo)

Uso, -ua. *Columba palumbus.* Usoa. (Lorenzo)

Usotortola, -ia. *Streptopelia turtur.* ‘Tórtola’. (Balén Irazola)

| Z |

Zabalkote, -ia. Zabala. (Pantxi)

Zaldua. Zaldibarren izen zaharra. *‘Alcalde de Zaldua’ ta. Orduan erderaz Gernikan eittia txoketan xata neri.* (Pantxi)

Zama, -ia. Gurdiari frenatzeko atzean narras jartzen zaizkion abarrak. (Jose)

Zan bedar, -a. ‘Llantén’. *Zan bedarrak sekulako efetua in otsala berai.* (Genara)

Zantzo, -ua. Oihua. *Itto in bihar, eta iiii!, zantzuak jotén zittuen.* (Genara). *Hamendik etorten zien errebañuak, neska ta mutil eta gizon-eta zantzo baten illuntzixen.* (Jose)

Zapaburu, -ua. Ugarixo jaio berria. *Sapaburuak eta useiña da sera, ba saneamientoko serak-eta, arkeau eiaben arrixas.* (Miguel Ugarte, TOP.)

Zapo, -ua. Txikia, nanoa, esaldian. *Arbixa dxeuan garatuta ta arbola zapotxo bat dxeuan onduen.* (Lorenzo)

Zarraparra, ía. 1.-Hondakinak. Zarraparrak. (Genara). 2. Zarata, zurrumurrua. *A ba eskritoria, da istoriadoria isengo san apurbat, da sarraparra aittukoban-da.* (Alberto Ibarondo, TOP.)

Zartau. Zartatu, brintzatu. *Sikutiaz zartau eitten zan ba hurra, eta hondatu eitten zan koxetxia.* (Jose)

Zatarto. Itsusi. *Horrek zatarto emoten dau.* (Genara)

Zemendi, -xa, Azaroa. *Garixa erein zemendixan*. (Jose)

Zenteno, -ua. Zekalea. *Zentenua, garixa baiño bastotxuaua*. (Klaudio)

Ze-zeia. Xehe-xehea. (Angel)

Zeziña, -ia. **Zeziñ**, -a. Okela gazitua. *Lehena zeziña itten zan*. (Margarita)

Zezipal, -a. Ezpala. *Ilbarrixan siku-siku itten zan satsa, zezipalan letxe dana sekatu*. (Jose)

Zibiri-zabara. Esku-soinuaren hotsaren onomatopeia. (Pantxi)

Zigarro-puru, -a. Puroa. (Eusebio)

Zimetz, -a. Zumitza. *Satsa-ta erueteko gu rien be baeuen, zimetzekoa, burdixai kolo ketako*. (Klaudio)

Zittel-usain, -a. Zitalkeria. (Alejandra)

Zixara, -ia. Zizarea. (Genara)

Zotza ein. Zozketa egin. *Ein eben zotza, eta haundiña etaraten ebenai lelengo egunian*. (Klaudio)

Zozo, -ua. *Turdus merula*. ‘Tordo’, ‘mirlo’. (Lorenzo)

Zozo-bidigarro, -uak. Zozoak eta bidigarroak, ehiztarien ohiko harrapakina. *Gu zozo-bidigarrotan ibili arren, oillagorren bat urtero botaten genduan*. (Lorenzo)

Zurittu. Artoa zuritu, estalkia kendu. *Artua zuritzen-da, urkultzen-da. Askaurrian hori*. (Jose)

| 8 |

Esaerak eta esamoldeak

Elorrioko Ahotsak proiekturako egindako grabazioetatik honakoak jaso ditugu:

8.1.- Esaerak

- **Aittiaren eta semiaren ein orduko.** Berehala. *Aittiaren eta semiaren ein orduko tratokara bi bedar ebai zittuan segadoriaz.* (Genara)
- **Aitzen dxakon.** Ulertzen zuen zerbaitetaz. *Hari aitzen dxakola txaal etaraten.* (Klaudio)
- **Akorduan euki.** Gogoan euki. (Alejandra)
- **Ama guriak.** Gure amak. *Ama guriak esan eban, behin joan ei zan Pazkuetan konfesetan.* (Pantxi)
- **Amak itxi ein etsan ardura danei.** (Alejandra)
- **Amak oso erdera gutxi eukan.** Erdara gutxi zekien. (Genara)
- **Amantala dala, izaria dala...** (Margarita)
- **Anbotoko Señoria burdiñariatz pasatzen zan.** Anbotoko Señora hegan. (Pantxi)
- **Ardaua gure aiña.** Asko. (Martxel)
- **Argixa ‘media luna’ ipini.** Makinetxean indar gutxi eman argiari gauez. (Klaudio)
- **Argixai emon.** Argia piztu. *Kable bat turbinia daon lekura, ta etxetik emuten otsan argixai.* (Klaudio)
- **Asko esatia izango da baiña.** Esajeratzen ez dabilela adierazteko formula. (Jose)
- **Azien azpiko orrixa ez izan.** Edozein ez izan, bere buruaz harro egon. *Bera be ez zan azien azpiko orrixe nere ama.* (Margarita)
- **Barrabanak daukez eta ikusiko dabie.** Arratiako esaera. (Pantxi)
- **Barreguriak emon.** Barrez hasi. *Hori esan ustanian barreguriak emun ostan.* (Dominga)
- **Basarrixen biharra astuan moduen egin.** (Antonia)
- **Baten baiño sarrixauten.** (Alejandra)
- **Behin baiño sarrixau.** (Pantxi)

- **Berbetia urriñ bakua euki.** Elorrio inguruko berbeta izan. (Eusebio)
- **Bere burutatik asko eitekua be ez.** Oso langilea ez. (Margarita)
- **Berezkua euki.** Jaiotzez dohaiak izan zerbaitetarako. (Genara)
- **Bi dan moruen dantzan.** Behar den bezala dantzan. (Alejandra)
- **Bilboraiño joan.** *Noraiño* forma. (Klaudio)
- **Bitsa darixola.** Aparra dariola. (Jose)
- **Dana dago kanbixauta uretik ardaura baiño gehixau.** (Margarita)
- **Dantzarixek dantzarixe gura eban dantzan eitteko.** (Alejandra)
- **Dingi-danga euren martxan.** Oinez pausuan. (Alejandra)
- **Egun argiz etxera.** Ilundu baino lehen. (Eusebio)
- **Endreau burutik.** Burua galdu. (Eusebio)
- **Entzutia daukat.** Entzunda nago. (Jose)
- **Erderaik ez daukat bape.** Erdararik jakin ez. (Jose)
- **Erderaz zartadak bota.** Erderakadak bota, gaizki berba egin. (Jose)
- **Erdi tirrin-tarranguak eta puxkat berde antzak, fuera- fuera!** (*tirri-tarranguak*: ‘nola-halakoak’. *Berde-antzak*: ‘lizunak’) (Genara)
- **Errekreorako ordua emon ebanian.** (Eusebio)
- **Eskribitzen be politte neuen ni.** Itxuraz idatzi. (Margarita)
- **Esku gogorrekuak izan.** *Guarda zibillak txarrak dia baiña, esku gogorrekuak dia, baiña horrek hemen bertako...* (Klaudio)
- **Etxando rayos kaballo gaiñien.** Abiada bizian. (Klaudio)
- **Eulixak beste indar ez euki.** Indar gutxi euki. *Ez eukan eulixak beste indar:* (Jose)
- **Euskerarik ez ekixen titik pez.** Tutik ere ez, batere ez. (Genara)
- **Euzki begitik aiñubera ezkondu.** Pantxiren kasua, Leiztik Iguriara. (Pantxi)
- **Ez dakixe euskeraik tangaik be ez.** Tutik ere ez. (Jose)
- **Ez indiziño eta ez prosoziño.** Ezer ere ez. (Pantxi)
- **Ezin egon ezegaittik be!** (Alejandra)
- **Eztakit zeñek, badakit zeñek.** (Margarita)
- **Eztok ixengo atzo goixekua.** Aspaldikoa izan. (Pantxi)
- **Eztou sekula ohittu etxien hika.** Ez dugu hika egiteko ohiturarik izan. (Alejandra)
- **Garixak, kiputxak bezela, buru ariñak.** Giputxek buruarin fama dute Elorrion. (Jose)
- **Gaur be dauzen danen artien ezin leike eiñ ha besteko bat.** (Uztapide bertsolariari buruz dihardu). (Iñaki)
- **Gauza hustxon bat erregalua Erregenetan.** Huskeria bat. (Alejandra)
- **Gatzetarako be ez egin.** Gutxi irabazi. *Zuen amama zanak esaten dxonan*: ‘guk horren moduan eingo bagiñukek, gatzetarako be ez. (Maria A.)
- **Geuriak pasau.** Sufritu. *Eztegua esan dot, baiña eztegue orduko geuk pasau giñuzen geuriek.* (Alejandra)
- **Gitxi zan nahikue.** Gauza gutxirekin konformatu. (Alejandra)
- **Glorixia izeten zan.** Zoriona izaten zen. (Klaudio)
- **Gogorra nintzen ni, harri-koskorra lakoxie.** (Margarita)
- **Goxian goxago hasi.** (Klaudio)

- **Graziatan hartu.** Begi onez ikus). *Graziatan hartu otsan teniente horrek eta berak sartu eban asistente.* (Eusebio)
- **Guapie haxe neskiet!** (Margarita)
- **Guk ia lapikua hoztuta dxakonau.** Sexu-kontuetarako zahartuta. (Pantxi)
- Gure eztala. Nahi barik. (Jose)
- **Hainbat txarrau!** Orduan eta okerrago. (Margarita)
- **Halan lau-bost bat gizaldixan.** Lau-bost mendez. (Patxi)
- **Harek eukan jan biharra!** (Jose)
- **Harixan egon.** ‘Roskan’ egon. (Klaudio)
- **Hau be hartu in bihar datorren moduan.** Gauzak datozen moduan hartu behar direla. (Pantxi)
- **Hau dok hau Elgetako don Potros!** (Jose Garaizabal)
- **Hi haiz hi Aingeru San Gabriel!** (Jose Garaizabal)
- **Horrek gauzok.** (Margarita)
- **Hotzak tragauta.** Hotzak akabatzen. (Margarita)
- **Illetak jo.** Koitak edo penak kontatu. *Ezeidazuz hilletak jo.*
- **Itxi baketan.** Bakean utzi. (Lorenzo)
- **Jangoikue zan.** Zerbait zoragarria zela adierazteko. *Gero etorri zien gomazko abarak eta harek etorri zienien jangoikue zan.* (Margarita)
- **Jangoikua hil dan barririk pe ez dok eta!** (Jose Garaizabal)
- **Kabiru-ezinda egon.** Haserrez edo pozez gainezka egon. *Beste batzuk galtzen badabe, kabiru ezindda eta txarto esaten be bai.* (Alejandra)
- **Kamiñoik kamino.** Errepidez errepide. *Bostak edo seirak aldera urten eta kamiñoik kamiño.* (Alejandra)
- **Komulgetaz juen.** Komulgatzeraz joan. (Margarita)
- **Kuatro eindda.** Hotzak gogortuta. *Gogortuta, cuatro eindda.* (Margarita)
- **Kurutziak ein, sortak ein zeñek baino zeñek ederrauak eta haundixauak.** (Jose)
- **Kustiñua da behintzet ein eben zotzoi.** ‘Kontua da zozketa egin zutela’. (Klaudio)
- **Lagun ein.** Lagundu. *Aittai ta amai lagun eitten basarrixan.* (Klaudio)
- **Lantzian bat.** Aldiko bat. (Klaudio)
- **Larremotzien hazittakua.** Gabezian hazitakoa.
- **Len be halantxek eta oin be holantxek.** (Antonia)
- **Leña emon.** Egurra eman. (Klaudio)
- **Lue juen.** Lorik ezin egin, insomioa izan. *Lue juenda konpletamente.* (Alejandra)
- **Lurrien bueltaka karakolen moduan.** (Margarita)
- **Mekasuen diez!** (Eusebio)
- **Mekatxis la porra!** (Genara)
- **Mezara juen.** (Genara)
- **Neketabarrien.** Kostata. *Neketabarrien eruan dot txala kale ondoraiño.* (Eusebio)
- **Neu nitzen eittekue.** Gauzak edo lanak egin zalea zela adierazteko. (Alejandra)
- **Nun eta Etxebarrin han goixen, ez argirik eta ez prosoziñoik.** Etxebarrin, urrun, ez argi eta ez ezer. (Antonia)

- **Odola euki.** Fakultadeak. *Harek euen odola! Harek erromarak-eta be salto.* (Eusebio)
- **Ofreziduta euki Arantzazuko Amabirjiñiai.** Promesa eginda. (Alejandra)
- **Orduan denporan.** (Jose)
- **Orduen ez euen oingo kontuik, zein da alkar ikusten giñuenien alegere berba eitten zan.** ('Zein da...') (Alejandra).
- **Orduen sasoién diru asko zan.** (Jose)
- **Patxigaz krixau egon.** Soldadutza egin. *Iruñan soldau egon nintzanien hiru urte ta erdi ein nittuan nik, krixau Patxigaz.* (Patxi)
- **Pinu sartu.** Pinuak landatu laborantza lurrean. (Pantxi)
- **Puxkat arin-antza zan.** Kaskarina. (Eusebio)
- **Sartixok txitxitxoi erriel bikua buztanpetik!** (Jose Garaizabal)
- **Siku kedarran moruen.** Oso lehor. (Jose)
- **Sobra larregi!** Gehiegi. (Patxi)
- **Tingulu-tanguluén ibili barik.** Dantzan grazia barik. (Alejandra)
- **Tirrin-tirrin dantzan.** Aidoso. (Pantxi)
- **Trankil itxi eta onian itxi.** Dantza eskatzera datorren mutilarekin egin behar dena; dantza bat behintzat eman. (Alejandra)
- **Tratu oneko jentie.** (Genara)
- **Txakurtzikirik euki ez.** Dirurik batere izan ez. (Alejandra)
- **Urriñik bakua.** Nahiko hurbilekoa. *Urriñik bakua hango berbetia eta hemengua.* (Eusebio)
- **Urrintxo eitten da.** Urrunegi. (Genara)
- **Zatixa gehixao. Zatixa merkiao.** Askoz ere... (Jose)
- **Zein da obligaziñua zeozer eitteko, bai.** ('Zein da...' moduzko esaldiak egiteko, esaldi honetan eta hurrengoetan). (Alejandra)
- **Zein da Santurzetik sardinerak etorten zien moruen.** (Alejandra)
- **Zein da txabolatxo bat.** (Genara)
- **Zein dda obligauta letxe ezkondu nitzen ni.** (Alejandra)
- **Zein dda zintta bat letz.** (Genara)
- **Zer kristo ete dok hau!** Harridura esaera. (Klaudio)
- **Zertzuk ein bihar zien bizi izeteko, gaur be esaten da baiña.** (Alejandra)
- **Zezena baiño gogorraua izan.** (Margarita)
- **Zezipalan letxe dana sekatu.** Lehor-lehor egin. (Jose)
- **Zoratzen danok pozen pozaz.** (Klaudio)

8.2.- Zenbait esamolde eta ohitura zahar

- **Amillana, txamarra zarren billa dabilena.** *Amillana* Anboto aldetik jotzen duen haize hotza da. (Jose)
- **Arin eta ondo antxiñan hasarretu zien.** (Miriam Eriz)
- **Arka ona, gari ona, etxetik saltzen da.** Gauza ona eskaini gabe saltzen da. *Arka ona, gari ona, etxetik saltzen zala, ta kalera jueten ez otsen ixten mutillei.* (Jose)
- **Belia baltzaua ez da izengo.** Egoera ez da gehiago okertuko. (Miriam Eriz)
- **Doministiku!, Jangoikua lagun!** Doministiku egitean esaten dena. (Pantxi)
- **Esanikuak esanda daz, txarto badaz oin akabo, sartu daixela karzelan, urten daixela Bitorixako kalabazan.** *Hola bazan, ez bazan, urten dadila Derioko Plazan* zentzuko formula bitxia. (Margarita)
- **Eskatzia libre da eta ez emotia be bai.**
- **Eztula eitten danien, san Blas!** (Pantxi)
- **Gero be lapurra ta putia ez zala faltako.** Lapurrak eta putak ez direla inoiz falta-ko da esaera. (Jose)
- **Han, bajoien ‘much a carga poco porte, mucha carga poco porte...’** Trenak esaten ei zuena bere hotsarekin. (Pantxi)
- **Haundixa banintzen, txikixa banintzen, maietzien burua nintzen.** Gariari buruzko esaera. (Patxi)
- **Iñori lotsak hartu.** Kontuak eskatu. *Nor da hori neuri lotsak hartzeko?*
- **Iñuxente potente txakurrak buztana tente.** Inuzente Eguneke esaera. (Pantxi)
- **Iñuzentien ogixa, jaun an miserikordixa.** (Pantxi)
- **Ixkur urte, edur urte.** (Pantxi)
- **Juan Debalde antxinan hil zuan.** Gauzak debalde, kobratu gabe eginez gero, go-seak hil. (Patxi)
- **Karobixak baiño jan gehixago bihar dabela behixak.** Behiak asko behar duela ja-teko adierazten duen esaera. (Pantxi)
- Lehengo zaharrak esaten eben laster etorriko dala etxia etxien gaiñien, kamiñua ka-miñuen gaiñien, tabernia tabernien gaiñien, dendia dendien gaiñien, eta arkal ikusi eziña, eta mutillak arbolan gora igoko dabela neskak atzian. (Pantxi)
- **Miñotarrak fastidixetako, egunez berotu ta gabian hego-azixia.** Miota aldeko lu-rrak onak baina erraz lehortzen direnak. (Jose)
- **Mundua geldi dau baiña mundukuak aurrera.** Mundua aldaketa etengabea dago. (Genara)
- **On billa, on billa, bonbilla.** Hobeagoaren bila dabilena beti, ezer barik geratzeko arriskuan dago. (Maria A.)
- **Osabia ta loibia, ez dakigu zein dan hobia.** (Pantxi)
- Txakurrak amorratu ez daitten: Gabon egunian ogixai kuxkurra kendu eta sikatuta-kuan animalixa bati emon. (Pantxi)
- Zaldibarko alkateak erdaraz Gernikao Batzarrean. Zaldibarko alkateak (Alcalde de Zaldúa) ez ei zekien erdaraz. Pantxi Treviñok bere aitari entzundako kontu bitxi bat kontatzen digu. Gernikako Batzar Nagusietara joan zen batean, berandu heldu zen,

eta zergatik esplikatu zion batzarrari, erdaraz. *Lehenao Gernikara jueten ei zien al-katiok. Zaldibarren basarritarrak, orduan basarrixo Zaldibar dana zan gehixena ta. 'Alcalde de Zaldua' ta. Orduan erderaz Gernikan eittia txoketan xata neri. Bai-ñe gure aittak etaratako kontun bat ixengo da. Ta 'Alcalde de Zaldua' ta, ez dala agiri ta ez dala agiri. Ta halakon baten presentau ei zan kaballuen juenda. 'Alcalde Zaldua?'. Ta 'Carro caer, erropas manchar, hortikoz hemendikoz denpora pasar. Los papeles en la korkotxa'.* (Pantxi)

- **'Zaldibarren abadiak dabitz preso trumoiak sartzen'.** Hori esaten zen Leizen uda-berrian konjuroa egiten zenean. *Eta setienbrien hamalauen: 'ointxe librau dxonen'.* (Pantxi)
- **San Gregorixoko eguna.** Maiatzak 9. Zenitan, ur bedekintua botatzen zen soloetan. *Ointxe astian izan da ba, egunien edo egustenian edo. San Gregorixoko.* (Jose)
- **San Juan Eguna.** Leiz eta Miñota aldean ohitura dago San Joan Egun goizez ortozik joatekoa ermitara iruntza zapalduz. *Ni juenda nao San Joanera Leiztik, boziugatit, ortosik. Goxian iruntzaz.* (Pantxi). Bizirik dagoen beste ohitura bat: etxe-ko atean larrosak, elorria, lizar adarra... jostea. *Larrosak, elorrixo edo beste zer bat be iguel. Elorrixo topetan ez bada leixarra edo, holan ate ezkiña bixetan.* (Espe Beitia); (Pantxi)
- **San Juan ida, -ia.** San Joan ospakizunetan erabiltzen den ira mota berezia. *Bide baztarretan eta urbide ezkiñetan urtetan dabenak. San Juan ida.* (Pantxi)

| 9 |

Kantak eta errezitatuak

Ondorengo kanta eta errezitate guztiak Pantxi Treviñori jasotakoak dira.

9.1.- Ume kantak eta errezitatuak

Txikitxo polit hori

ez egin lorik basuan,
azeritxuak jan ez zaritzan
txoritxua zarielakuan.

Arre-arre mandako

bixer Tolosarako,
ta etzi Arabarako,
handik zer ekarriko,
zapata ta gerriko.

Txikitxo polit hori

zer dezu negarrez,
aitak tabernarako
dirurik eman ez,
amak emon balosta
hamar hamaseiko,
ezkonduko nintzala
udebarrireko.

Marixe, eutsi zarra ta emun barrixe.

Hagina atera edo jausitakoan esaten dena. Goiko hagina bada, solora bota behar da, behekoa bada, teilatura.

Zana tiratu, zana trokatu, zana bere lekuan sartu.

Bere lekutik irtendako hezurra sartzeko esaera.

9.2.- Maite kantak eta bestelakoak

Maitia nahi badezu

nerekin ezkondu,
goizian goizetik
jaiki beharkoizu,
zetako, hatako,
tabernarako, jokurako,
nerekin bizimodua
etara nahi bozu.

Ai de mi, ai de mi

bostek maitte nau ni,
alperrik lau ibili
batek biher nau ni.

Perretxikutan nenbillenien

Mendiolako basuan,
dama gazte bat billatu nuen
elorri baten onduan,
gaztea nitzan txorua nitzan,
jarri niakon onduan,
amantaltxua zabaldu eta
hartu ninduen altzuan.

Itxasuan noianian

ontzixe kristalezkua,
handixik ikusten neban
Birjiña Begoñakua.

9.3.- Gabon ingurukoak

Gabon gabian ohittuten dogu

guztiok afari ona,
bixigu, lebatz makaillu saltsa
ahal duenak ahal duena,
gero txurrun-plin-plan,
ardo ta patarra,
sagu-sagukan!

Gabon-gabonetan

Errez-errezetan,
Jesus jaio da ta
jo daigun krisketa,
aingeruak dira,
zerutik datoz,
ekatzu agillando
por amor de dios.

Kutxa (kurtxo?) bete gari

kanteretan bat,
mailleretan bi,
ekatzu agillando
jangoikuagaittik.

Urte barri barri

daukonak eztaukanari,
nik ez daukot eta neuri
emoten ezpostazu
txarri belarri.

Erregen-erregen marimontaña

zazpi intxaur eta zortzi gaztaiña,
haren gaiñian lau sagar,
nik bai altzua zabal-zabal.

9.4.- Udaberri eta udakoak**Abe maria jeup**

etxeoandriak bialdu nau
modu honetan,
kuarta-denporak diela
aste honetan,
asteazkena, ostirala, zapatuetan,
olixo puxkat emoteko
katillu honetan.
(kuarta-denporekin lotutako esaera)

San Juan san Juen

arrautza bi kolkuen,
beste bi altzuen,
sorgiñek eta lapurrek erre-erre,
artuek eta garixek gorde-gorde,
biba san Juen!

Iez ere san Juan zan

eta aurten ere san Juan Bautista,
ume guztiak errekan igeri dabitx...
(Eibarren ikasitakoa. Erdi ahaztuta du)

9.5.- Erdarazkoak

Abreme puerta Lola

Que vengo herido,
que vengo herido,
Que soy capitán del barco
Que se ha hundido,
Que se ha hundido.

Abreme puerta Lola

Que soy Enrique
Que soy Enrique,
Que soy capitán del barco
Que se ha ido a pique
Que se ha ido a pique.

| 10 |

Transkripzioak

10.1.- Kalea, Urkizuaran eta San Agustin**Maria Igarza Zubiate (1924). Kalea**

Elorrioko Plazan dagoen Parra taberna-jatetxean jaioa eta hazia. Aita eta ama ere Elorrioko kalekoak. Hamaika neba-arrebatatik laugarrena eta lau seme-alabaren ama. Bizi guztian tabernan egin du lan, familiako Parran lehenengo eta “Bizio-kalean” ipini zuen Jakobanean ezkontuta gero. Errepublikaren etorrera, gerra zibila eta mila gertakizun ikusi ditu Elorrioko Plazako eta bere tabernako talaia pribilegiatutik. Sukaldari preziatua, berak presatzen dituen hainbat plater; legatza edo atuna, esaterako, oso estimatuak izan dira eskualdeko mokofinen artean.

Errepublika aldarrikatu zen eguna

-Behin ikusi giñuen gauza bat Patxik eta nik, parrapien euen erromerixia. Ze gerra aurretik beti euen mitiña batena, mitiña bestekua ta beste... Eta gu juaten giñien hara eta “ha norena izen da?” eta “eztaitt, baiña esan dau Gil Robles”, da igual, e. Eta bestien Prieto, eta bestien nor dan be ez.

-Plazan beti egingo zan?

-Bai. Eta juen giñien behin, egon giñien Patxi ta ni begira, da kojo bat euen Elorrixon eta igo eban aiuntamentu onduen mailla batera, maillatxo bat euen han, eta igo eban hara eta esan eban: “Abajo el clero, viva la República!” Eta danak: “Viva!, eee!”, zarata baten eta. Juan giñien ariñeketan eskatzera eta esan otsan amak, Don Justo abogau bat euen gurien, e, “Juez de Paz” zan orduen Elorrixon. Esan otsan, badatoz honek, badakarre honek zeoze. Zer dau plazan? Ta zer dan be ez “abajo el clero”, eta “viva la República” be ez ta. Don Justok: “Nok esan dau ba?” “Felixek esan dau, igo dau maillara ta danak”. Eta, klaro, urten eben eta efektibamente. Plaza euen...! Eta zan, Eibarren ipiñi eben banderia, hortxe egunien, “el día de la República”. Hori egu-noi be guk...

-Goguan daukazu?

-Honbré! “Abajo el clero” eta zer zan be ez. Eta gero esan oskunien kasik pekatua zan hori. “Abajo el clero”, jo... Hori geratzen xatzu... Hori edadioi da nik pentseteot...

-Dana grabauta.

-Bai, hobe izango zan eskolia ikasi baneu nik holan.

-Zazpi urte edo eukiko ziñuan zuk?

-Hamaika, hamaika.

-Republikia.

-A, republika ez, hori, hori, gaztetxuaua.

-Orduan juntaizu haundixa egin zan, jente asko batu zan?

-Republika egunien? Plaza guztia. Herriko jentia etortzen zan eta plazia bete. Eztait nundik eze kanpokuak pe etortzen zien. Eta esaotena, e, mitiñak eta be egoten zien asko. Eta guretzako, bueno, kalien denpora guztien da, ezebe ez zan egoten baiña, kalien egoten giñien.

-Eta nazionalisten mitiñak?

-Bai. Etortzen zan hona, “Zabala dator”, esaten eben, hau eta bestia ta. Hori zan nazionalista. Eta ikusten giñuen ba alkatia be zan Ariño, nazionalista zan, eta guk ezautzen giñuzen danak.

Gerra hasierako mugimenduak; kainonazoak

-Gerria lehenengo nun somau ziñuen hemen?

-Hamen ensegida, ensegida. Ez tiroik-eta, e. Baiña zeozer dauela ensegida, ze danak hasi zien, kotxietan sartzen zien eta gora ta behera, fusillak bentanan da paiño-lo gorrixa ta, hamen sozialistak pe baeuezen, da ensegida. Baiña ez zan ezebe pasetan. Hamen hasi zan mobidia oktubre inguruen, oktubre inguruen. Eztakit zer egon zan hor Intxortan ero Irun be erre. Eztakit exakto egunak, baiña danak betetan [...], dana pasetan zan...

-Entzuten ziñuen Elgetakua izan zanian tiruak edo?

-Elgetakuak ez. Udalakuak entzuten giñuzen Igurixan basarrixan egon giñenien. Eta ez zan bihar Intxortakoik entzuteik, e. Ze hor Elorrixoko... ez herrira, baiña Txanberi inguruen, Txanberitik gora egun bat bai tta hurrenguen be bai kaiñonazuak egoten zien hor zazpirak inguruen. Bergaratik botatzen zittuen. [...] Gero enterau giñien Bergaratik botatzen zittuela. Eta guk giñukan han artillerua, militarra, orduen zan tenientia. Eta harek esaten eban: “Siempre andábamos «antes de Elorrio, antes de Elorrio!»”. Eta etorri zanian lelengo-lelengo etorri zan aber etxia zutik euen ikusten. Eta esaten eban: “Pues nosotros hemos tirau, e. Jolin, por poco...”. Jo eban behin Tribulin etxia da nere etxien onduen dagona, ezta, eta jo eban alerue, esplotau eban kaiñonazo batek eta sartu zien ba holako... eperdixa obusena, jo eban hormia, sartu bentanatik, sartuko eban etxando txispas. Jo eban hormia aiuntamentukua, buelta ein eta jo eban pixu bat, holako bi kiloko pixua, ta zatittu ein eban. Eta gero bestekaldien euen balde bat abarketakin; ze orduen abarketakin ibiltten giñien danok, eta gu asko giñien da abarketak pe asko. Eta euezen baldien lejiatan ipinita. Jo baldia ta taberna guztia bete zan abarketaz. Jente guztia: “ Pero qué... zer dok, baiña hau?” dana, dana abarketa pillua lurrien.

“Bizixo Kalia” eta bertako putetxea

-Ta gero, je, ordurako gu txikixak giñienien hala esaten oskuen, ez etortzeko hona. Hau kaliau zan Julian Zapateruenetik honutz ondo, ta panaderixatik harutz be ondo. Baiña hor erdixen eztait zer euen. Gero Buzkantzera, gu Buzkantzera joaten giñien. Pixkat haundi ein giñienien baten batek esan oskun, e, “que ahí estaba ‘La Marquesita’, ‘La Condesita’ y ‘La Tremens’”. Baiña ezkiñuan jakin zertzuk zien. “Sí, está ‘Tremesita’ eta ‘La Marquesita’ eta. Aillegau da gerria, ta gero kolia soldauena (barreak). Ta bagoiaz etxera preguntez, eta esaten amai... Jooo! Bueno, ixilik!, zarata baten, hasarre. Eta halaxik enterau giñien ze pasetan zan hor “Kale Bizixuen”. Y eran tres chicas, pues, ‘cariñosas’.

-“Neska txikixak” edo Eibarren esaten zotsena.

-Hori! Orduen zien ba, pekatua zan eta. Baiña gerra-denporan dana liberau zan, li-bertade haundixa egon zan. Elixia be itxi egin zan, bai, zakuak eta ipiñi ebezen “intendencia” moruen, azkenetan, ezta. Eta elixara be ezin zeikien juan eta bueno...

-Etxe hori Errepublikan denporan be egon zan ala bakarrik gerra denporan egon zan?

-Ez, aurrerao. Gero ya dendia egon zan. Gero...

-Esan nahi dot gerriak iraun zeban bittartian egon zan hiru señoiriten etxia?

-Hori etxioid?

-Bai.

-Bueno, baiña iñok..., eurak ekixen, soldauak eta eurak ekixen zer euen han. Ze jentia jakingo eban baiña berbaik..., kontau ez. Gu enterau be ez giñien eitten.

-Gero gerria pasau zanian desegin egingo zan etxe hori..

-“La Marquesita” joan zan nunbaittera ta. Tremens hamen geratu zan, e. Bai, ikurriña berak ipiñi eban, osea, banderia. Esaten eban...

-Berak ipiñi eban Españako banderia?

-Berak lapurtu eban han eskolan. Harek eitten eban kanposantutik bajatu. Esango eban: “Nik zetako ingo xuat ba”, ezin zeikien erosi, “ba hauxe eruango xuat”. Kalien ba hartu eta eruan. Baiña harek, e, pregoia be jo eben aber entregetako, harek entzungo eban hori baiña keba!

-Elorrixokua zan?

-Nik pentsetan dot baietz. Zan enterradorien alabia. Ta eztakit zelakua zan be, ezin neike esan ezautu neban be ez. Entzutez bai, baiña.

-Zuek gaztetxuak artian.

-Hori ba.

Pedro Eriz Arbulu (1925). Kalea

Elorrioko kalean jaio zen, San Agustin alderako irteeran dagoen Arbillo kale-baserrian. Orduko kale-baserrietan ohi zenez, behia, txerria, solotxo bat eta ortua zituzten, besteak beste, eta nekazari-lanak ere ezagutu zituen gazte denboran. Futbolista izan zen, Amorebieta, Bergara eta Elorrioko taldeetan jokatu zuen. Ezkondua, hiru seme-alabaren aita. Autoen sarrailagintzara dedikatzen zen lantegi batean egin zuen lan, administrazioan. Elorrioko alkate izan zen 1970 eta 1979 artean. Trantsizioko urte zailak tokatu zitzaizkion, atentatuak, ikurriñaren legeztatzea, lehen hauteskundeak eta abar.

Arbillo kale-baserria

-Umetan ezaaututako etxia ta oingua oso diferentiak dittuk?

-Bai. Lelengo bizi giñuazen ointxe urte bi arte goixen. Ta gero zelan ezkondu zan semia hona behera, ta familixa hasi dxakun [esaten], “Aitta, ba guk beste leku batera jua bihou, hemen ezka kabitzen. Eta gura bozue ba zuek bajau behera ta guk igoko dou gora, ostien kanpora jua bihou. Eta esan giñuan, guk daukun edadian iñor barik geratzia etxien be, ba esan giñuan: “Ez, gu juango ga behera eta zuek etorri gora. Eta orduen ein eben obria goixen eta harek bizi die goixen eta gu hemen behien.

-Lehen igual ganbaria izango zan goixa, ezta?

-Kamaria ta sabaie gaiñera. Kamaria ta sabaia, bixak.

-Eta kamaran eta sabaixan jenerua eukitzen ziñuen?

-Jenerua bai, guk orduan denporan giñien sei neba-arreba, ta hartzen giñun hor soluen artua ta patatia ta babak. Ta urtien hazten giñuzen ba saso baten txarri bi. Gurian, ezta esatiarren, baiña egoten zan ogixa ondo, ta zaragi-ardaua kortan. Aittak eukitten eban bost kuartilloko botillia, ta danei emoten oskun ardaa ta ogixa. Hori sekula ezta fal-ta izen. Gero babak, lentejia edo gura dana; lujoik bapez. Baiña jana bai. Eta orduen soluen itten giñun biharra. Ta kamaran eukitten giñun ba artua ta patatia.

-Ganaurik ez?

-Ganaua bai, behi bat. Bai, gero ya kendu giñun, baiña lelengo behi bat euki giñun.

-Kale-baserritxua zan orduan.

-Eske hemen kalia danak euki giñun behixa orduen, gehixenok. Ta orduen denpo-retan garixe be bai. Ni eindde nau San Ferminetatik etorri eta gari ebaten eindda.

-Zeuk be garixa...

-Neuk pe bai, neuk pe bai ereindda nau. Ta ida ebaten be bai basuen, e. Ez, ez, danak inddakuak ga gu. Eta orduen denporan egoten zan kalia, pentsaizu zelako trafikua egongo zan, garixa etaraten zan hemetikaldetik betik, enjeneral [...] euzkixak hona jotzen eban ba. Ta kamiño erdixa eta honek zera danok garixa jo bihar zanian ipini harri haundi bat edo bi zerien eta han jotzen giñun garixa. Gu mutikuak lastua altzau kamarara. Guk ez, guk ez [giñun] asko hartzen, baiña ni ibilitta nau hor beste etxe baten lastua altzetan.

-Eta garixa jotzen heu bai?

-Ez. Ikusi. Klaro, ni oinddiok ba gazte.

-Hori gerra ostian galdu zan.

-Ni gerra ostian egon nitzan, San Ferminetara joateko, ba nik hogeit urte edo eztatit

zenbat eukiko [nebazen] orduen.

-Orduan gari asko ez ziñuen hartuko.

-Ez, solo txiki bat, solotxo bat. Ohitturia zan eta zerian ba horretxegaittik.

Bainuetxeak eta beraneanteak

-Balnearixuak aittatu dittuzu, sasoi batian balnearixuak egon zien, ezta?

-Bai. Bat euen Belerin, hor Mondraora goiazela eskumatar, ta bestia Delicias, oin dauan zerak, Convento de... Bueno, konbentua zan, oin eskola moduan dau, Asuncionistas, eta han dau aparte uratsa. Sasoe baten fama haundixa eukan harek, [Bilbotik] be etorten zan jentia, esate(n) eben hau “ezemas” ta zerendako, granuendako-ta ona zala. Baiña, joe, hori hartutakuen korroskaria eitten [ziñuenien] usain bat!, bueno!

-Heuk hartu dok?

-Bai. Bai-bai-bai, baiña jota..., arnasaik hartu barik. Ostien holan ardaua eraten dan moduan..., pentsau be ez, klau! sartu ta begixak itxi-tta gero egon.

-Ona izan leike hori?

-Nok jakin. Etxaixak pa nik, neuk ezin neikek esan.

-Ze jente etortzen zan balnearixotara.

-Hona asko, ni akordetan naz... Orduan Elorrixon udan-eta dana beraniantiak. Bai-bai-bai, beraniantiak. Hasi hemen [...] eta Txanberiniñera edo San Juan kalera arte, ta Kuarteronak han Mondraora goiazela, Gravesena, bueno, asko beraniantiak.

-Gehixenak balnearixora etorritta?

-Ez, ez, nik balnearixoik eztot ezautu. Ostien euren etxietara.

-Hire denporan balnearixuak amaituta?

-Bai, bai, nere denporan bai. Hona ba holan famosuenak Casa Cadena, Tolenak (Tola), Gravesenak, Valientenak, Gonzalezena...

-Horrek beraniantiak.

-Beraniantiak bai, udan etorten zienak.

-Ze jente zuan?

-Onenak honek elegantiak, honek Etxebarrienak, horrek kaballuen-da ibiltzen... Orduen esaten [zien] hillien milla pezeta emon otsela; orduen denporetan. Gu haren atzien ibiltzen... tabako rubixuen usaiña hartu ta. Joe! Rafa, Jaime... horrek zerekuak, Etxebarria Bilboko tailler zerekuak.

-Eta nun bizi zittuan?

-Hementxe, hortxe, hortxe, hortxe.

-Eta urtian zihar, Madrilen?

-Bilbon. Hona Madriletik [etozian], nere zeretik, haraxe Txanberinera etozenak. Zelan izena eukan harek, enok akordetan. Neretako Madriletik haretzek, eta zerak be bai, Valientenak be bai, Buzkantz Kalera, horrek be bai, Madriletik.

-Buzkantz Kalia orduan?

-Jente aberatsa izango zuan, eztok?

-Bueno, guri zelan ez doskuen ezer eskatu ba ezin jakin. Eurak pe ez emon ezer, e!

Herminio Urizar Suinaga (1927). Kalea

Elorrioko kalean jaio zen. Uste du bigarren abizena berez Zurinaga dela, eta erregistroan oker idatzi zutela. Ama Elgetakoa eta aita Arrazolakoa. Bost neba-arreba. Bilboko Sale-sianoetan ikasi zuen enpresa administrazioa. Elorrioko fundizio lantegi batean egin zuen beharra jubilatatu zen arte. Futbolista izana, Bilbon ikasle zela hasi zen kurtsoko ekipoan jo-katzen. Bergarako Or Konpon-en (errejionaleko taldea), bigarren mailako Alavesen eta Elo-rrioko taldean jokatu zuen, besteak beste.

Durangoko bonbardeoa

-Gu orduan Durangon, eta Durangoko bonbardeua gogorrena orduantxik izen zan. Ordurako Durangon bota zittuen, hille batzuk lehenau, bi-hiru lehenau edo, han fron-toi bat euen, Ezkurdin, frontoi luze bat, da han bonban bat, bi edo hiru jausi zien eta hil zien, hilddako bi edo hiru egon zien itxuria. Baiña gero izen zan gogorra. Hori izen zan, bonbardeua izen zanien goxeko zortzitterdittan agertu zien abioiak, lau-edo honek bonbardeokuak, eta beste beratzi edo “de cazas” esaten dienak, eta horrek ba atzien protejitzen. Eta gogoratzen naz, ba sirenia entzun giñuenien orduentxe ni, amak armozue emon ostan eta jueteko [...] ia gertau [nauen] nere anaiakin. Barria kalien, Calle Barria han dau bat, Konbentu kalia ez hurrengua harutz, ta haraxe jueten gi-ñien egunero ba eskolara, Maristak euki eben han pixu bittan edo etxe baten Barria kalian, da hara jueten giñien. Eta orduentxe gertu jueteko eta abioiak agertu zien. Si-renia jo eban eta ikusi nittuen nik abioiak hametik Elorrixo aldetik. Klaro, hamen bon-bak bota ebazen bi edo hiru eta gero segidu ein eben harek abioiak. Da han gero han izen zan, e...

-Esaten dabe oso gogorra izan zala, ezta?

-Puff! Hara, Gernikakua be gogorra ixen zan, ze orduen be tokau yakun egotia Men-datan basarri baten, da Gernikatik bastante onduan.

-Ze diferentziakin izan zien Durangokua eta Gernikakua, zenbat egunen aldia egon zan?

-Bueno, ba, itxain. Elorrixokua izen zan, o Durangokua izen zan martixen pentse-tan dot izen zala, hogetaseixen edo... Ez, ez, eztaitt ointxe. Hori bonbardeuoi Dura-gokua treinta de marzo edo, martixen hogetamarrien edo ixen zan. Da han izen zan hamen Intxortako hau frentia apurtu ebenien, hiru egun edo lau lehenau Gernikakua ixen zan. Da Gernikan egon giñen han basarri baten ze ama Durangon hor bonbar-deuen metrailliak holatxik besuan, da hankan euki ebazen punto bi ta ama aittak eruen eban zerera, kotxien hartuta, ospitalera zera eitten, osatzera, da gu bestiok, aittak nere anai nausixai esan otsan “hartizuz danak eta jun zaitte zeera”, Abadiñoکو auzua...

-Ze aldetara?

-Batek eukan tabernia hantxen Abadiño, eta gero, zelan da bestia? Abadiñoکو au-zua, Durangotik Matixenara, Matixenan. Motxoia esaten otsen eta gure aittak asko ezautzen eban ze berak saldu otsan itxuria motorren bat edo zeozer. Eta hori Motxoia Elorrixora be asko etortzen zan ardaua saltzen-da. Da han, Motxoianera juen zaittie eta esaiozue neuk bialdu zaittutela ta ni amakin zeera noia, ospitalera. Eta ospitta-lera juen zanien dana jentia baiño ez euen, heriduak o danak. Eta Duragokua izen zan, e... Pasau zienian abioiak hametik Elorrixo aldetik harutz, Ixurretaraño juen zien,

bostak holantxik, deskargau ebezen ba ehunetik iguel larogei bonbak danak golpien, osea, pasaizuen bota zittuen.

-Zu orduan Durangon zenden.

-Klaro, gu Durangon bizi giñien.

-Eta errefujixuan zendeten ezkutauta momentu horretan edo zela ein ziñuen?

-Ez, gu geure zerien, gure etxian, lokalian. Orduentxek amak armozua emon oskun da ba gu zeera, Konbentu kalera, ez, Barria kalera jueteko giñien ba eskolara, Maristetara. Eta orduantxek izen zan hori. Goxeko zortzitterdixak edo izen ziran. Goxian goxau izen zan.

Masajistak arropa garbitzaile

-Asko aldatzen zan ekipua domeka batetik bestera ala titularrak titular zien betiko?

-Bai, e, titularrak, bueno, orduen oingo moduan ez da. Oin igual ba hogetabi lagun ekipu baten, baiña orduen ziran hamaika titular, titularrak edo jokatzek ebanak, eta gero ba beste hiru edo lau. Hamabost-hamasei bat lagun edo. Eta gero, klaro, Bergarak pe beste ekipu bat eukan, esaten otsen Txiki. Or Konpon Txiki. Ta han be nau-situak eta be baeuezen batzuk. Eta handik iguel pasatzen zittuen falta eitten ebanian.

-Masajistaik eta bai?

-Bai, masajistia bai. Masajistia zan jokatzeko erropak eta garbiketa eitten ebanak, haretzek. Baiña zerien bai, Gasteizen han masajistia euen.

-Masajia astero hartzen ziñuen ala ez?

-Ez. Nesezidadia eukanak bai. Automatikamente ha etzunda ipintten zan eta. Gero beste gauza bat ahaztu naz. Gasteizen egon nintzanian entrenatzaile egon zan Ocejá, Atletixena izen zan defensa bat. Ona gaiñera, durangarra. Eta haxe egon zan, nik debuta in nebanian Ocejá. Baiña denpora gutxixan, ze Alavesa bastante, klasifikaziñuen bastante atzien ebillen. Ta Ocejá ibilli zan tenporada baten edo. Baiña gero harek itxi ta beste bat jarri eben ekipuen defensa jokatzek [zana] baiña beterano bat, Elgoibarkua zan. Ta zan Realien defensia ixendakua, ya beteranua zan, eta ba gero Bitorixara fitxau eban. Gabilondo. Elgoibarkua. Ondo, harekin Gabilondoaz be edarto, oso ondo.

Genara Eguren Amiano (1929). Urkizuaran

Urkizuaran auzoko Pulla baserrian jaio zen. Familia aldatu berria zen baserri horretara. Aita Elorrioko Torrekoa baserrikoa zuen eta ama Gazetako Amaritakoa. Aita hargina zenez, amak ei zeroan etxeko martxa. Artalde dezentea izan dute beti. Hamar neba-arreba ziren. Zazpi urte egin zituen kriada Areetan (“Arenetan”, bere hitzetan), aberats etxe batean; bi emakume ezkongabek bi etxe eta zortzi neskame omen zituzten eurentzat. Getxotar batekin ezkondu eta jaiotetxera itzuli zen, eta berak eraman du baserriaren martxa. Hiru seme-alaba izan dituzte.

Etxera etortzen laga ez erdaraz ez baldartzeagatik

-Erderaz be orduan ikasiko ziñuan, ezta?

-Zu, ni zortzi hillebetien ez osten itxi baserrira etorten “porque me iba a entorpecer con el castellano”. Pentsa, e, pentsa. Ni telefonoko neukan kargua, telefonokua, atia eta mahaixa. Eta ni telefonotik berbetan eta eurak entzuten egoten zien “a ver cómo hablaba el castellano”. “No, no, usted no puede ir al caserío porque allí se va a entorpecer”.

-Eta gaizki esan ezkerro zeozer?

-Ba-ba-ba-ba! Egon zien hamen bi señoritak, egun baten etorri zien “a ver en qué ambiente vivía”. “Qué cosa!”. Ze gauzia, e! Esaten otsen, nigaz egon zan donzella bat, zan Santardergua. Berriotxoa, bakizu, jaixak ixeten die Elorrixon. Etorri gintzazen eta esan otsen: “María, usted mire a ver en qué ambiente vive esta chica”. Nigaitik, e. Aber. Ta gero jun zanién, esaten otsen: “María, qué tal vive esa chica allí?”. “Uuuu, señorita, yo no sé cómo está sirviendo”, ondiño eztakizu?, “tiene un ganao!, tiene una cantidad de tierra!”. “Ai, no le diga usted nada porque sino se nos va a escapar”. Bestiak guzurrak, eztakizu, haundikerixak esaten. “No le diga usted nada porque sino se nos va a escapar”.

Dantzaldiak eta erromeriak

-Zuk erromeixen lehenengo akordua?

-Elorrixon. Abarka-galtzakin neguen-da, abarka-galtzakin plazan dantzok itten.

-A bai?

-Buenooo! Danok giñen dantzarixak, bai.

-Eta kaletarrak ez zotsuen begiratzén...

-Bo, allá kuidaos! Baiña gero, askotan illundu orduko etxera. Klaro! Zelako bidiek euzen lehen ba, oiñezien etorteko?

-Ez dago urrin ba (zure baserria).

-Ez, baiña ez euen kamiñoik eta. Zera, abarka-galtzakin, klaro, derrigorrez.

-Abarkak zelakuak, narruzkuak?

-Ez, gomazkuak, ondo lotuta barrenian.

-Zelakua izaten zan plazako erromeixia?

-Ba trikitikixa asko. Sueltua, bai. Eske saso baten euen abade bat, agarrauen ez eban ixtén, e! Gero ba ia ohitturie kendu zan baina, o! Bai, bai. Gero, bakizu, elizia ta pla-

zia, bertan dau. Da abadia ikusten, begiratzen.

-Eta soiñujole bat edo gehixao edo?

-Bai, soiñujolle bat normalian egoten zan, bai.

-Beste erromeixa-lekuak?

-Honbre! San Blas, Asentzio, San Lorentzo, horrek guztiok. Baiña oiñezien juen da etorri, e.

-San Blas Abadiñon?

-Bai.

-Zeintzuk zien zuendako erromeixaik onenak?

-Zeintzuk zien?

-Bai.

-Honbre, igual San Blasekuak.

-Zergatik?

-Ba ezta kitt, hurrien hartzen zalako, herri txikixa be bazan, oin haundi eindda dao baiña bai. Oiñezien juen da etorri. Trena baeuen baiña (diruaren keinua atzamarrekin). Ta oiñezien juen da etorri, bai. Gero Gazetan be bai egoten zan erremeixia Gabonetan. Gero egoten zan Berrixon be bai; horrek egoten zien. Gero Santa Lutzia. Bueno, baiña behien eitten zan erremeixia, hara ezkiñen joaten ze, karo, jueteko be bidiak be txarrak eta. Mezara jueten giñen gora, ermittara.

Santa Lutzia?

-Hori, Besaidetik buelta.

-Asentziora?

-Be bai. Hara be erremeixara jueten giñen eta hara be oiñezien. Hamendik mendiz mendi...

Nobio-kontuak

-Zure kasua diferentia izango zan baiña, hola nobixua ta noiz topatzen zan, edo zela edo?

-Bai, bai. Honbre, ba etorten zien porejenplo ba Abadiñotik edo Apatatik edo hortik etorten zien mutilak, ta itten zittuen hori, dantzan edo, ta gero lagundu ta batzutan esaten otsen ba bueno ba “ez etorri gehixao”. Baiña bai.

-Neska-laguntziak eta?

-Hori da, neska-laguntziak. Baiña nobixo ez, bestelan ba lagundu.

-Eta nobixo izateko (kasu bakoitzian diferente izango zan baiña), mutillak esango zotsan normalian neskiai.

-Normalian bai, neskiai ez.

-Eta lelelengo eguna ze izaten zan, geratzen zien zer bait hartzera, edo erromeixan dantzan...

-Ez. Erromeixan dantzan, ze lehen hartzera ezer etzan joaten tabernara ta neskak. Bo... Keba! Neskak zan apuntauta atzamarraz. Ez, ez, ez.

-Nobixo eindda gero be ez?

-Umm! Gutxitxuao. Oingo moruen eta bueno-bueno-bueno. Keba-keba! Eta zigarrua

erretan, bueno... Ez eraten be ez eta ezebez. Erremeixatik, erremeixa [amaitzen] zannen etxera.

-Zinera?

-Bueno, ni Arenetan bai. Arenetan bai joaten nitzen, baiña hamen bertan Elorrixora gutxi, gutxi.

-Zigarrua erretzen zeban baten bat ezagutu dozu?

-Neskak? Ez. Keba. Ezta, ezta pentsau be ez. Oingo bezela? Booo.

-Erropiai ta asko begiratuko jakon, ezta, eskotiak eta.

-Bai, bai, honbre!, hoixe bai. Honaiño tapauta.

-Gonia be...

-Ez motza. Belaunetik behera. Eta frakak eta, holakoik be ez sekula. Booo!

-Baiña izango zien puxka bat atrebidatuak.

-Honbre! Batzuk beti dana, beti. Batzuk salidatuak edo gehixao [jakintzailliak] edo.

Maria Pilar Iñurriagarro Aranzibia (1934). Urkizuaran

Elorrioko Txanberi baserrian, “Fonda Chamberi” izandakoa, jaio zen. Aita zuen bertakoa eta ama, berriz, Zaldibiako Katika baserrikoa. Hiru seme-alaba izan zituzten. Elorrion eskolatu zen lautik hamalau urtera bitartean. 17 urterekin Belerin lantegian jardun zuen, galdaketarako moldeak egiten, urte eta erdiz. Bilbon egon zen gero neskame bost urtez, “Naviera Sota”ko alaba baten etxean. Handik itzuli zenean Legutiora ezkondu zen, Txomin Viteri Arrasaten jaio eta Legution hazitakoarekin. Hasiera batean denetariko saltokia zuten: denda, estankoa, telefono publikoa, taberna eta jatetxea. Geroago, denda bakarrik utzi zuten. Hiru seme-alaba dituzte.

Eskolan dena erdaraz

-Eskolan zenbat urtekin hasi ziñan zu?

-Eskolan? Ba eztaikit ba, zenbat urte [ingo] naban. Ba lau urte edo holan. Orduan lau urte arte etxien iguel. Etxe inguruen. Oin bai, oin urte bi edo hor dao. Baiña lehen ez. Eta dana erderaz. Dana erderaz.

-Lau urtekin?

-Bai. Nik ez nekixen erderaik ezer, baiña iguel lau edo urte uste-ot hasi giñiela. Ta, bueno, dana erderaz. “Cara al sol” kantau te...

-Euskeriagatik gogor eitten otsuen?

-Bueno. Hor etxe onduen euen bat, eta esan otsan behiñ gure aittai: “habla en cristiano!”, esan otsan harek. “Hable usted en cristiano!”. Pasau zan beste aldera. Eta hori esan otsan gure aittei, e, eta gure aittek, e, “hable en cristiano?”. Bueno... Hari, e...

-Baiña eskolan gogor eitten otsuen? Kastigoik eta?

-Ez, ez. Horeaikk ez. Ez, horreaikk ez. Nik eskolako gogue daukot, bueno, ondo.

-Hasieran gogorra izango zan, ezta?

-Bai ba. Entendidu be ez ezer. Entendidu be ez ezer. Baiña bueno.

-Zenbat urte arte ibili zinen eskolan?

-Hamalau? Eske orduen... Uste dot hamalau urte edo zea. Nik beste eskolaik eztekot. Defendidu naz baiña beste eskolaik eztekot ya.

Dominga Irazola Arietaleaniz (1919). San Agustin

San Agustin auzoko Etxebarribein Barria baserrian jaio zen eta han bizi izan zen baserriko lanak eginez, Elorrioko kalera ezkondu zen arte. Aita San Agustingoa eta ama Leizkoa, sei neba-arreba ziren. Atzera-aurrera asko egin zuen gaztetan Elorriora, baserriko generoa astoan edo burugainean hartuta. Josten ikasi zuen hogeita hiru urterekin. Jostun bikaina, instituzio bat da Elorrion. Askok eraman du hark egindako arropa, eta askok ikasi du berearekin josten. Oraindik ere (elkarrizketa egin zitzaion egunean 91 urte) kanporako josten jarraitzen du, ohi bezala. Materiala erostera ere bera joaten da Bilboko denda batera.

Linua eta ehuna

- Zuk liñua ereitten zebela-ta entzun dozu, zure aurrekuak edo?
- Bai, bai. Gure ama difuntiek arriua eñ eben berak goruetan. Zien hamahiru, hamaika, ezkondu zien hamaika; ez, hamar, hamar ezkondu..., hamahiru zien, hamaika bizi; hamar ezkondu ta bat soltero. Danendako arriua eñ eban liñuaz berak.
- Eta hemen ereiñ egitten zan liñua edo beste nunbaitetik ekarriko zan ordurako?
- Ez, ez, ez, beste nunbaitetik ekarri.
- Zeuk ez dozu ezagutu liñu-soroik eta ez, ezta. Horrek die lehenaoko kontuak.
- Bai. Eta goruetan, egunez josten eitten eban etxeik etxe, eta gabian, klaro, gabien goruetan danak, kandela argixaz goruetan. Eta arriua neba-arrebenak danendako eñ eban liñua berak eindda.
- Gorua zelakua da?
- Ba gorua da holako [...] bat, holako zer bat, holako bat, eta hemen holako buelta bat, holan emuten otsen buelta, holan emuten otsen buelta. Buelbaka. Hemen bolatxo bat, eta holan bueltaka holan batu... Holan zertu ta bueltaka holan emuten otsen buelta.
- Zeuk ikusi dozu goruetan?
- Bai, ikusi dot.
- Errondak edo eitten zan, gorularixak juntau gabian eta?
- Bai... Ez. Errondak ingo (e)bazen baiña ez; gabien ba berandu arte ez.
- Zeuk ehunezko erropak ezagutu dittuzu?
- Bai, bai, bai. Harixa be gurien asko euen-da. Ixerak eta be bai, asko, asko. Asko euen.
- Ze moduzkua da? Ez da latz samarra geratzen edo?
- Ez, behiñ ohien ipiñi ezkeru ezta geratzen latz, ez. Ondo.
- Hor be egongo da hari fiñaua ta...
- Bai. Senduaua ta mehiau ta bastuaua ta. Zelan eitten dan gorua, zelan eitten dan gorua. Gorua zelan itten dan be bada.
- Zeuk josi dozu harizko edo?
- Ez. Bueno, gerra denporan bai josi giñuen zakuzkuak eta [...] eta danak gerra denporan. Ze orduan ez euen telaik, eta zelan ez euen gerra ostien telaik ba... Zakuaz be eindda nau.
- Bai, e?
- Orduen josten ikesi barri neuen baiña. Nire aiztiek pe afan haundixe euen josten eitteko. Ta aiztiek josi itten oskun, ta lagundu ta ba.
- Zakuaz akordatzen za ze josi?

- Bai, zakuaz be akordetan naz.
- Zer, erropia ala beste zeozer be bai?
- Gonak. Gonak eta. Enjeneral zakuakin gonak.
- Eta txukun geratzen zien edo?
- Bai, ondo. Ba eruen eitten zan da ba eruen.
- Modan jarriko zan eta.
- Modan jarri zan. Besteik ez euen eta dauena. (Barreak). Gerra ostian euen.
- Hola izaten die gauzak.

Josten erakusten: puntada

- Jostun batek zer erakusten dau lelengo eta zer gero, eta zer pauso eruaten da?
- Enjeneral ba puntadia erakutsi eztakixenai. Ze puntadia ezpadaki ezin leike josi.
- Ze puntada klase dare?
- Lelengo ba albpuntadak, sobrelauek eta halako gauzak. Pespuntiek eta holako gauzak. Pespuntiek, albpuntadak, sobrelauek, ojaliek eta holakuek. Lentxo baten batek; eta enekixen, akordetan nintzen ibili zala, baiña gehixao enitzen akordetan, ze. Ta lehentxo baten jokuen ibili nintzen arkalaz, eta esan notsan ze: “zu gurien ibilite zaoz, ezta, josten?”. Ta “bai”, esan ostan. Denpora gitxi ein eban, e. Harek pentsau eban igual emongo gotsazela erropak edo, eztait pa. Lelengo puntadia erakutsi biha da, ze puntadie ezpadakizu. Eta esan ostan, e, “zu ibilita zaoz gurien. Ni akordetan naz gauza bataz”, esan notsan. “Bai” esan ostan. Ta gero esan ein notsan ze zan. Zan “Abadetxue” edo esaten otsen, Apatako abadien loibie zan. Ta kamiño ezkiñan euen gure etxia, ta balkoik ez euen orduan, bentanak zien. Ta ni bentanan holantxek makiñan josten eta. Preguntau osten atzekaldien “Zela da, zein pasetan da?”, eta esaten dotsat: “Abadetxuena”. “Ez!”, kontestaziñua berak. Ez! Eta hoixe esanien barreguriak emun ostan. Eta behera jun nitzen, eta barre pillo bat inda gero jun nitzen atzera. “Maixuen alabia” esan biherrien, “Abadetxuena”. Beroi zan Abadetxuena. Eta abadia zan txikixa, ta. Maixuena esan barik Abadetxuena esan (barreak). Hoixe akordetan nitzen etorri zala eta. Berak esan ostan: “Bai, e, gero arbolatik jausi ein nitzen eta enitzen gero juen gehixao”. Eta esan neu, hau, seguramente, pentsauko eban emungo notsazela erropak edo. Lelengo puntadie erakutsi bihe da. Puntadie ezpadakizu...

10.2.- Berriozabaleta, Lekeriketa, Leiz eta Miñota

Lorenzo Arietaleanizbeaskoa (1958). Berriozabaleta

Berriozabaleta auzoko Berriozabalgoitian jaioa, ezkonduz gero kalean bizi da. Ehiztari eta mendizale amorratua, gaztea izan arren ehizaren eta txorien inguruko hainbat kontu eza-gutzen ditu.

Gazterik hasi zen kazan eta 16 urterekin erosi lehenengo eskopeta

-Kazan zeinekin hasi ziñan, aittakin?

-Ez. Gurian aitta ez dok kazarixa ixen sekula be. Baiña gure basarrixa, esan doten moduan lehen, bizitza bikua zuan. Oin be bai. Geuria ez dok basarrixa, beste propietarixo bat dxakok. Ta han beste bizitzan bizi zuazen hiru neba-arreba, solteruak zuazen, eta haren ama. Eta haren ama ba ni ondokua, ta amama, beti amama zuan ha; gure amama amama. Ta han hiru neba-arreben artian dxeuan bat gerra-denporan hanka bat kendu otxen ta ba koje dxeuan eta muletakin ibiltten zuan. Eta ha kazan afeziño handikua zuan. Ta haretxeaz hasi gintzuan ba mutiko-mutikotan bertakua ixen ta ba tratua beti gehixau. Ta gero ba, joe, eskupetia ikusi ezkerro barriz beti euren atzian eta zerian. Ba bera be konforme ta ni be bai. Ta noizikpeñian ba holako tiro bat botatia ta. Nik lelengo tirua botako naxuan sei-zazpi bat urtegaz edo. Ta billurrez zelako atzerakaria ta; oingo moruko eskupetak be ez zeuazen. Ba holantxek, haretxeaz hasi. Ta gero han beste, bertan auzuen, beste basarri baten bizi zuan beste bat, beste mutil bat. Bueno [ondio bizi dok], ni baiño nausixaua zuan, nik baiño lau urte gehixao dxeukazen, eta ha be holantxek kazari amorratua. Ta harek aurretik eitten dxuan eta gero nik hamalau bat urte naixuazenen ba eitten genduan, gu kalian bizi giñian, eta orduan be bai, aurretik be bai. Eitten genduan ba guk alkarrak kaletik urteten genduan, hemendik bueltia ein Miñota Leiz aldetik ta gero basarriara [...]. Ta han nik hartzen naxuan kojua eskupetia, ta haregaz batera, ta gero barriro beheruzkuen barriro bertan itxi eskupetia ta... Ba holan nik hamasei bat urte ein arte edo. Hamasei bat urte ein nittuenian aittan permisuz ibili zeikian eskupetia. Aittan permisuz. Eta orduak erosi naxuan nik lenengo eskupetia, usaua, kaiñoi bikua, Aguirre y Aranzabal, AIA. Ondio be holaxe dakat ondio.

-Oindio dakazu?

-Bai. Ta lau milla pezeta pagau naxuan orduan denporan, barri-barrixa dxeuan, e. Ta gero ba haregaz, eta ya permisuz ba handik hasi, ta-ta-ta-ta, rekorridua betikua, beti oiñez, e. Elorrixon urten, Elorrixa, Toloto, Leiketa, Mendakara gutxittan baiña bueno. Toloto, Leiketa, zera, [Usturbe], Leiz, Miñota, hamendik Beerrekatik [Basaltara], Aramiñora, eta gero Aramiñotik berriro Basaltara eta Basaltatik, Araunetatik Elorri-xora. Hori domeka guztixetan. Denpora ona ein, eurixa ein, gura dabena eindda be.

-Mendirik mendi...

-Bai.

-Buelta guztixoi Elorrixoi.

-Hori buelta guztioi beti. Ta ba asko ez genduan [ezkenduan] harrapetan baiña bueno, gure afiziñua haxe izaten zuan. Haxe edo; nik nere kaza denporako gogorapen

onenak orduantxe denporakuak dittuk. Gero ba bai, oin be ba bai, ibili, ibili. Ibili edo, basarrira juen eta ba!, bueltan bat ein harutzatxuao, honutzatxuao, eskupetia lepuan hartu, ta hamaikak inguruan hamarretakua ein, eta kendu amai hamarretakua, salda apur bat eta bata ta bestia, ta bale, bale.

Azken 30 urtean asko gutxitu da bidigarroa

-Gero lehenauko moruen beste gauza bat pasatzen dok, hamen urte batzutan Bizkaixan, ez xakiat /etxakiat/ zenbat urtian, hiru-lau bat urtian edo zozua prohibiduta egon dok.

-Baiña ointsuan edo?

-Bai, ointsuan, ointsuan. Oin joan dan azkenengo urte bixan edo zabaldua dak. Edo hiruan, baiña atzeraoko hiru-lau bat urte edo prohibiduta egon zuan. Ta alde batetik zozua hil ezin. Ta gero beste gauza bat pasau dok hamen, bidigarroa ta lehen hasi hor Domusantu inguran edo ta Erregenak ingurura artian edo landetan-eta geratuta egoten zuan bidigarroa. Landetan eta hau bestia ta. Oin...

-Pasekua?

-Bai, pasekua, pasekua. Bertako bidigarroa beti egoten dok, eta oin be badak. Baiña ugarixa ez dok ixeten, eta pentsatzen dxuat barriz bertakua martxau eitten dabela. Hamen bertakua beti ixen dok puxkat haunditxuaua pasetik etorten dana baiño. Baiña hamengua bai beti geratu..., baiña nik pentsatzen dxuat hamendik martxau eitten dabela, baiña hori sekula ez juat /etxuat/ kontrolau. Baiña lehen esaten hasi nazena, hamen lehen asko be gehixao bidigarroa bertan geratu eitten zuan landetan eta. Gero lehen orduan labrau be gehixao eitten zuan solua ta. Orduan denporan arbitzak eta erromolatxa artien eta artotzatan-eta. Ba horrelako lekutan jana topetan eta. Oin egon be ez dak eitten holakoik eta igual horregaittik izango dok; ez xakixat /etxakixat/ nik zegaittik ixen dan, baiña ya ez dok geratzen. Paseten dana paseten dok eta akabo. Holan denporale txarren bat jo ezkeru igual egun erdin bat edo egunen bat geratzen badok bandadan bat edo, eta gero akabo. Gehixau...

-Oin pinuekin eta tokirik be...

-Piñua..., nere denporan be piñua badxauan.

-Hainbeste ez zan egongo.

-Bai, bai, bai. Nere denporan piñua ointxe beste. Bai. Banekan bat gehitxuao-gutxiatxuao egon leikek baiña ez, lehen beste. Bai, bai. Baiña nik pentsatzen dxuat ixen dala hori, lehen ba basarrixetan labrau eitten zala gehixau. Oin ba dana landak itxitta dazek. Lehenao arbixa, artua, erremolatxia ta. Ba han janarixa edo topetan dxuen, eta gordelekua be beti zeraua ta. Ez xakiat /etxakiat/ horregatik ala zegaittik, oin pasau eitten dok baiña ez dala geratzen bertan lengo moruan, ezta gutxiagorik be ez! Ez-ez-ez, ez, ez da geratzen.

Zozo-bidigarrotan non egin

-Zozo-bidigarroak jokerak eukitten dxuezek, jokerak. Porrejenplo zozo-bigarrua ton-torretan-eta nekez egoten dok. Zozo-bidigarroa-ta sakon-sakonien, bidigarroa gutxiao; zozua bai. Beti be holan bixkar aldetxueta eta holan. Ta gero ba total garbi dauen lekuan be ez. Ba holako lehen zangak eta sastratzak eta. Gero han sastratza artian ba porrejenplo pikua badak arbolan bat edo, edo masustrak edo holakuak badazek

ba jokeria.

-Bide baztarretako eskeretan eta?

-Bai, hoixe, landa-baztarretako sasi artietan eta. Eta han arbola banekatzua eta holakuak. Zozo-bidigarrotan eittia piñua dauen lekuen edo arbolia, pagadixa edo, a(ra)zteixa dauen lekuen gatxa ixeten dok, gatxa ixeten dok. Ze txit, alde batian eta txit! beste aldera jueten dok, eta txit! beste aldera, eta azkenian ez dok jakitten nun dan. Zozo-bidigarrotan-ta ein bihar dok garbixen. Garbi-garbixa be ez. Baiña bihar dok egon daittela bai zangia, egon daittela sasi artia, arbola banekia eta holan.

-Jarraitzeko, ez?

-Bai. Jarraitzeko edo ba... Jokerak, jokerak egoten dittuk hor zerian. Sagastixetan, sagastixak baztarrien. Porrejenplo, sagasti garbi-garbixa bada be ez, baiña sagastixetan porrejenplo baztarrien sasi arten bat edo bajak, ba han sagarra jaten edo han beti holako lekuetan. Jokerak, jokerak eukitten jittuezek zozuek eta bidigarruek. Edozein lekutan ba ez dok egoten. Normalien piñadixetan-eta ez dok egoten holan, ze esango dostat, kasan eitteko moruen. Bai, gordetan-eta, gabien-eta igual piñadira jungo dittuk baiña gero kasan eitteko ez dok, piñadixa ez dok ona.

Eusebio Arietaleanizbeaskoa Agirrezabal (1922). Berriozabaleta

Berriozabaleta auzoko Berriozabalgoitia baserrian jaioa, bertan bizi da, ezkontuta. Aita Leizkoa zuen eta ama jaiotetxekoa. Aita etxaun etxekoa zenez, ez zioten amarekin ezkontzen utzi nahi "errentadorea" zelako. Hamaika anai-arreba ei ziren eta denak propioetarioekin ezkontu ziren. Eurak bost anai-arreba dira. Errenteroak (maizterrak) dira oraindik ere, inguruan geratzen diren bakarrenetakoak. Berrogei urtez burdinlangintzako lantegi batean jardun zuen arren, beti egin du lan baserrian. Oso ganaduzalea, oraindik ere hamaika buru ditu, emaztearen eta iloba baten laguntzaz hazten dituenak.

Berriozabaletako iturri famatua

-Gero hemen iturrixia dau famosua.

-Elorrixon?

-Elorrixon ez, hementxe auzuen. Ikusi dozu?

-Ez.

-Ikusi biozu gero. Ikusikozu iturrixia sekula ikusi eztozun morukua.

-Zer dauka ba?

-Ura ona dau, baiña gero bihera eindda halantxek. Erropak garbitzeko lehenau auzo guztiko [...] danak hantxe. Ta erropak garbitzeko be danak hantxe, andra danak haraxe juten zien erropak garbitzen. Ura erateko be haraxe, ganauentako be haraxe, eta iturrixia elegantia. Gero daukoz munarrixek alde bixetan, harrizkuak; da munarrixek, eta munarrixek dauke erdixen zulotxo bat, da ha iñok eztaki zetako etorten dien han eta zetako dien be eztaki iñok ha munarrixia. Nik entzunda daukat gure uezabai, Bengoa, abogaua zan da, harek esate eban petrolixua ero holakua bota da gabien argi eitteko ha zulotxua. Zera bizi zan ba hemengo zeroi, fundadorioi ero zeroi. Hemen esateban harek, hemen etxien jaixo ei zan hor Herreritonian ero ba mutillen bat listo samarra zana. Historixioi iturrixana. Eta bialdu eben Madrillera estudixetan mutikuo, eta estudixetan dauela mutikuo, mutilla ixa eindda, mutikuo, geixotu, txartu, hil bihar [...], elixakuek eruan otsazen, "viáticos". Han suertau zala "la Reina Isabel la Católica". Joño, gaixuo hantxe elixakuek-eta eruenda; berak be bisitta bat ein bihar otsala gaixuorri ero. Eta halantxe juen zan, nungua zan-da, ba Bixkaikua, famelixa pobrekua zala. Ba osatutakuen eitteko bisitta bat berai. Ta halantxe mutilla osatu eiñ ei zan. Ein otsan bisittia erregiñiorri eta esan i otsan erregiñiorrek estudi-xetako kolokauko dabela ta. Da halantxek estudixau ei eban, da orduko abogau karrerria ero orduan akabau. Da Perura kolokauta bialdu eben. [...] Baiña ha be beren parajera etorri atzera, bertara etorri. Ta handik hona etorri eta in zittuen hori iturrixoi, hori etxioi palazixuoi, da hori ermittioi eta galtzadak hemetik Elorrixora ta San Austiñera, kamiñua, orduko zerak, galtzadak, aldamenien losak, erdixen gantxue ta galtzadak, elegantiek ein zittuen. Gero haren konserbaziñorako, galtzaden konserbaziñorako, itxi eban etxe bat hortxe, oiñ konejuen granjia dau han, eta ni etxia ezautau nau han, etxia ondo ganauekin eta danekin. Eta harek emuten zittuen errentia aiuntamientuak itxi otsan haren kargu hartzeko, haren errentiaz galtzadak arregletako. Galtzadak elegantiek hemetik Elorrixora eta San Agustiñera gero hortik.

-Bixetara.

-Bai, bixetara. Harekek arregletako. Hor hortikaldekuek -orduen San Agustiñera elizara danak etorten zien-da- horrek eurok arreglau eitten zittuen, eta guk ez, guk bapez. Haren arregliaz aiuntamentuek euken ha kargua itxitta ha arregletako. Eta honaxe etorten zan horretxe Herrerito lehen esan doten horrek, horrek zien argiñek-eta orduen. Horretxe arregletan zittuen kaltzadak. Lau pezeta euken jornala egunien. Eta idixekin harritten eittie kanteratik sei pezeta, ta ni mutikua etorten nintzen, ta aguzilla etorten zan horrax abixetan. Ta galtzadak egoten zien elegantiek.

Errondak eta ezteguak

-Errondarik-eta ezagutu dozu?

-Ezkontzen [zietzenien] eta bai. Ezkontzen [zietzenien] gabien lelengo ba izeten zien, bezkeixek eukitten zittuen horrek eurok inbitauok eta. Ta gero gabien ba errondara, hara juenda. Han gabien ba ardaua-ta emuten eben-da; orduen ardaua-ta be gauza haundixa ixeten zien-da. Ogi edo [...] haintxe emun-da, haintxe errondan. Haxe ixeten zan orduko errondioi.

-Musikaik egoten zan?

-Bai, bai, musikia egoten zan. Soiñujollie enjeneral, soiñujollan bat.

-Hori basarrixan bertan?

-Basarridxen, basarridxen, basarrira ezkonduakuen, basarridxen bertan egoten zan bazkaixoi.

-Ezteguak esaten zontsen?

-Ezteguak, bai, ezteguak, ezteguak.

-Eztegurik akordatzen jatzu, ezteguen bat? Zeuria akordauko jatzu.

-Bai, bi be bai. Hor Leizen bat, eta beste bat Aiztekua, lehengusu-lehengusiñak. Ta harekin zela egonda nauen ni ezteguen. Ta ni mutikuoi, ta haintxe. Ta ezteguen ba akordetan naz baten garbantzuak eta azak jan giñuzela.

-Eztie txarrak.

-Bai, orduan esaiezu honei... Bai, ta orduen pozik, joño!, ezteguak eta ezteguak.

-Oilaskon batzuk be hilko zien baiña.

-Bai, gero okelia be egoten zan-da, bai.

-Zeu ezkondu ziñanian zela izan zan?

-Ni ezkondu [nintzanien] ia aurreratua euan, nik tabernan ein naban bezkaixoi, bai, Elorrixon [...] ezkondu nintzanerako. Orduko ya kanbixauta.

-Kanbixo haundixa egon zan hor gerra ostian?

-Bai.

Fusil-kartuxo batez istripua mutikotan

-[...] Gerra denporakua daukat hamentxe zeoze eindda. Metrailliaz. Orduen eguerdi-domeketan, eguerdi-atsaldetan mutiko [kuadrillia] jueten giñien eta. Ni ta beste mutiko bat juntau giñien bakarrik [...], bixok. Eta kartutxuek errebetetan eta hola-koxiak iten giñuzen guk ordun be mutikuok, ze in be ez eta. Kartutxo bat giñuken bakarrik. Bixok bakarrik, ondio bestiek etorteko, ta jueten giñien domeka atsaldien mutikuok eta, ta haundixauek pe bai-ta danok, besteik ez euen-da, haintxe. Da kar-

tutxo bat, ein suoi, eta “errebentau erain bihar [jotsau] honetxi, kartutxo honi”. Ta ein [dogu] suoi, ta sua ein da ipiñi kartutxuo i han da gero sua ixoteko. Ta gu baez-pada be horma oster a salto ein. Horma oster a salto eiñ dou, ta kartutxuo rrek pau!, tirue ein eban. Ta kartutxue pistoiekin, fusillen kartutxua zan, ta pistoiekin. Ta ein dxok, ta salto eitten dot hormien bestekaldera ta, gero kartutxuek berak esplotau. Ta hemen [zati batek]. Ta jun zan eta gero odol asko, odol asko, ta medikuana [juen biher gazela gurien], ta batek lagundu osten ta medikuana erueten-da. Ta Goikoetxea medikua orduan famosua. Horrek Goikoetxeak, “Zinturón de Hierro” eiñeikua... Famosuoi. Ta haretxen anai bat.

-Medikua orduan?

-Bai, medikua. Ta injiñiruek pe bi bazien, listuek horrek. Baiña mozkor rak zien gehi-xenok. Listuek. Haretxek kurau ostan eta. Zana hartu ostala esan ostan. Eta egun batzutan geld i egoteko eta holantxik kalien geld i egon nintzen eta. Eta holantxik, e...

Alejandra Eguen Zabala (1928). Lekeriketa

Lekeriketa auzoko Telletxe baserrian jaioa. Aita etxekoa eta ama Mallabikoa. Lehengusuak ziren. Lau ahizpa izan dira, bera nagusiena. Ama alarguna zuen, eta bera “maiorazkia” zenez, gazte ezkondu behar izan zuen, 18 urterekin. Bost seme-alaba izan ditu eta beharra gogor egitea egokitu zaio bere bizitzan, etxeko zein kanpoko lanetan. “Gizonen lanak” egi-tea ere sarri tokatu izan zaio: satsak atera, ira-gurdiak kargatu eta gidatu eta horrelako-ak. 2000. urtean jaitsi zen kalera bizi izatera. Dantzazale amorratua, oso erromeria zalea izan da. Dantza lotuko baltsa, runba, tangoa, zein askatuko fandango edo arin-arinak oso maiteak izan ditu. Kartetan ere astero jokatu izan du bere lagunekin, kulapean edo briskan batez ere. Gazetako lehiaketan txapeldun geratutakoa da briskan.

Gaztetatik dantzan

- Akordatzen zara lelengo aldiz erromeixa batera noiz joan ziñan?
- Plazara, granbolie euen da, hortxe ikesi giñuen dantzan. Dantzan bere berezkue neu-ken nik. Dantzan ikusi hamabi urtegaz edo. Eta gero bestetik auzoko neska ta mut-il danok batera bejatzan giñen kalera.
- Asko ziñaten?
- Bai, kuadrillia giñien, kuadrillia giñien, hamabost bat ero iguel. Da bai kalera be-jatu alkarraz neska ta mutill da bai ixon be bai.
- Zenbat urtekin esan dozu?
- Hamabi bat urte arte ero.
- Plazan orduan eitten ziñuen dantzan. Sueltua edo agarraua be bai?
- Bai, danera, danera. Baiña sueltue be asko. Da agarraue gero gizonai kobrau eitten otsen plazan, txapatxo bat ipintten otsen, ta kalabazak emoten botsazuz ba ha galdu itten eben, ha pagau eben-da.
- Ze pagatzen zeбен, pieza bakoitzeko ala?
- Ez, baten, baten. Baiña ha pagau dabe ba dantzan eitteko. Ta gero ba neskak pe oke-rrak eta saso baten kalabazak pe emon itten giñutzezen. Da, bueno, nik behin baka-rrik emon notsazen, behin, da bertan garbatu xatan da kitto.
- Hasarretu eitten zien mutilak?
- Hasarretu itten zien. Pagau eben txapie ta, bai. Bueno, ba holan.
- Erromeixa-lekuak kaliaz aparte, nora joaten ziñaten erromeixara?
- Juen kanpora ni enintzen jueten, e.
- Hemen inguruan baiña, auzuetan?
- Auzuetan. Auzuetan eta gero granbolie euen plazan, da herrixen.
- Zeintzuk zien hemen erromeixa onenak auzuetan?
- Eztakitt onenak ero zer. Soiñojollak zien. Plazan ez, plazan granbolie, baiña ostien soiñojollak zien. Da jaixetan, Elorrixoko jaixetan Durangoko musikie da Mundra-gokue etorten zien, etorten ez, ekarri itten zittuen, da harek jotzen zittuen piezak mar-katzen giñuzen, bueno!, bueno!

Izekoren eztegu izugarria

-Eta hori izekuoi ezkondu zanian, hori izekuoi edo, eruen zittuen arriue, amaz, geugaz bizi zan, ezkondu zanian burdi bi arriuez eta asto bi. Eta beste guztiok oiñez, soiñojolliaz, hori Gelatxoaz. Orduan Gelatxoaz. Ta soiñojolliaz. Ta Elorrixo guztie pasau. Eztakitt noz aillegauko giñen bezkeitteko. Elorrixo guztie pasau zan, ta harrezkero eztakitt halako ezteguik zertu zan. Baiña zoragarrix! Zoragarrix! Soiñue jo, saltoka, danok sasokuek...

-Arreo bi burdi esan dozu.

-Burdi bi ta asto bi. Asto bi asto-otzaretan ba jeneruaz. Ha zan, harek bai merezi eballa etaratie. Gaurko egunien...

-Ze edade zeunkan zuk orduan?

-Bai nik orduen neukezan hamahiru urte inguru. Tia ezkondu zanian hamahiru urte inguru neukezan nik. Ze lagun neure gizonaz ba hango anaiek zien. Aiztak anaiekin aiztak. Gaurko egunien neuk be ahaztuta daukot neure familixiaz be. Ta, baiña zoragarrix...

-Ze baserritik ze baserrira izan zan ibilaldixa?

-Ba ibilaldixe zan neure etxetik, Telletxetik Gazetara.

-Joanaldi edarra.

-Juenaldixe kristona.

-Eta akorduan daukazu burdixak eta irixak eta zela zoiazan apainduta?

-Bai, bai.

-Kontauko ziñuke puxkat?

-Ba burdixek... Burdixen eztakitt oin zer eruen giñuan. Baiña mueble ta gorue be bai, gorue be bai, gorue be bai burdi baten, aurreko burdixen.

-Bistan?

-Bai, aurreko burdixen gorue be bai bista-bistan. Eta, zer esangotsut nik; eruen zer in zan? Etxata akordatzen, baiña maletak pe bai, erropetan batu beste erropa batzuk eta, ba maletak pe bai. Mueblik pe bai baten batzuk.

-Eta irixak apainduta zoiazan, hola zamarrak edo zeozer?

-Bai, txilintxeekin. Ta ardi-narrue zuri-zuri-zurix, horrek irixok eruen eben. Gero besteko bezinuek, bestekaldeko osabie zan neure partetik, harek eruen eban behixek, behi gorrixek. Behi gorrixek eukezan eta behi gorrixek. Narru zuri-zurixaz. Eta harek eztakitt eruen zittuen txiliñak, eztakitt eruen zittuen harek, enaz akordatzen.

-Gero entzunda dauka entzuteko-edo ardatzari zeozer emoten jakola irrintza edo, zaratia etartzeko...

-Soiñujollie giñuken, soiñujollie giñuken guk Gelatxo, ta eztakitt beste zarataik. Baiña ganauek dingi-danga, dingi-danga euren martxan, ta asto bi ba, astuek pe sokatik, muturretik astuek pe. Ta zan zoragarrix!

-Eta hari jarraitzen zuen familixia.

-Atzien, ezteguna giñoiezen danok, danok.

-Eztegu egunian bertan hori, edo bezperan?

-Ez, ez, egunien, eztegu egunien. Ta ezkondu eztaitt nun ein zien... Elorrixon ezkonduko zien.

-Eta hori zan ezkondata gero?

-Ez, orduentxe egunien; orduentxe egunien. Eta gero bezkaixe be koziñerakin-eta baserrixen. Asike baserrixen oingo zerien barik ba orduen be ahal dana eindda baiña. Hainbeste jente ta baserrixen beheko sue euen bakarrik. Beheko sue.

-Oillaskon batzuk edo...

-Oillasko edo gixau edo. Zer jan giñun eztakitt.

Margarita Lasuen Ugaldea (1923). Lekeriketa

Lekeriketa auzoko Legorreta baserrian jaioa, bertan bizi izan da beti. Guraso biak Elorriokoak, ama Aramiñokoa eta aita jaiotetxekoa, Zaldibartik etorritako familia batekoa jatorriz. Lau anai-arreba ziren. Emakumea izan arren, bera izendatu zuen maiorazko aitak. Ezkondua, bi seme-alabaren ama. Baserrian egin du lan beti. Arrasate eta Durangoko plazetara mila buelta eginga generoarekin. Durangora eta Elorrion bizikletaz joan ohi zen askotan, manibelean arrautza-saskia eta abar hartuta. Arrasatera astoaz, goizeko hiruretan ilunetan ir-tenda, hiru orduko bidea eginez.

Belauniko euskaraz egiteagatik

- Nere aittek erderaz ondo ekixen, e, nik paiño hobeto.
- Zuk zeuk erderaz noiz ikasi ziñuan?
- Eskolan erakutsi oskuen, belaunbiko ifintten giñuzen txirten ganien euskeraz eitten bagiñuen.
- Zigorra? Kastigua?
- Kastigue izeten zan belaunbiko txirten ganien. Grabillie, grabillie. Iñ in biher.
- Orduan egonda zare belaunbiko txirtan gaiñian?
- Bai, grabillien ganien egoneikue naz ni. Bueno azkena [...], laster ikasi nittuan nik. Eskolantia gogorra nintzen ni. Eskolan... Diputaziñoako eskolak zien horrek, da bieltzen oskuezen hillien behiñ edo holako liburu txikitxo batzuk ipoiñ moduen. Ipoiñek edo oso zien zerak. Maistriak leidu itten oskuezen harek, eta “onduen eitten dabendako berendako”. Euezen danak etara nittun nik. Ta neuken holakoxe pillue, eta atzenien esaotsen, e, “Todo saca Margari, para que vamos a hacer?”.
- Osea, zeuk irakurtzen ziñuan onduen?
- Bai, leitzen ona izan naz ni. Eskribitzen be politte, ondo.
- Dana erderaz egiten ziñuen?
- Eskolie erderaz. Euskeraz eitten giñuen geuk, baiña erderaz eskolia ikasi giñuen guk.
- ... noiz, sasoi hortan?
- Ba gaztiek giñen; nik hamaika urte [orduko] eskolia itxi neban. Da gero batek, hemen maixue zan, hemen auzoko batek ba bakaziño denporan eskolia emoten eban. Hantxen [ibilli] nintzen, hillebete terdi edo eztakitt zenbat. Eta hantxe ikesi neban hasta regla de interés tresera arte; baiña lau zerak bai baiña bestiek ez.

Lixiba eta ehuna

- Zelan eitten ziñuen lixibia?
- Lixibie, hementxe euen beheko sua, kanpae haundi bat. Tximinixau goraiño zan libre hau, kanpaie lakoxe tximinixie, hor beheko sue ta hemen holan barrikie eukitteko lekutxo bat askatxo bat, eta lixiba-ontzixe esaten dxakon hari; ha lixibie zan oherropie ta erropa zurixe. Eta azulak azpixen ifintten zien.
- Zertzuk?
- Erropa azula azpixen. Bai, ta bestie gaiñien. Ta harek jabonau ta sartzen zien han. Ta gero ur berua botaten dxakon, hastrapua esaten dxakon, ehunezko tela-zati haun-

di bat ifintten [dxakon] hari gaiñien ta surteko hautsa botaten dxakon hari gaiñien apurtxo bat hartu deiken harek. Ur berue bota handik. Lelengo urek kendu itten dxa-kozen danak. Handik askatik etara ta fregaderatxo bat euen hor eta handik behera botaten zien. Eta gero handik aurreraoko urek behekie hartu ta gora bota. Ta gero erre-kara jueten zan hak garbitzen barrido. Errekan eitten zien. Hortan ama guria erro-pia garbitzen gutxin morukua zan.

-Errekara akklaratzeko edo?

-Errekara akklaratzeko danak. Akklaratzeko errekarra, hartu...

-Errekan bazuenken lekuik...

-Bai, harrixe be bai, eta ona [geuken] errekie. Ur ona gaiñiera, ur garbixe. [...], eta akabo oiñ. Baiña orduan ur ona egoten zan.

-Zeozer botatzen zontsen usaiñandako?

-Erauntz-orrixe. Erauntz-orrixe han ipintzen dxakon, ta hastrapue esaten dxakon hari [gani] jartzekuai. Ta ha trapue ifintten dxakon eta surteko hauts apur bat eta erauntz-orrixe gaiñien.

-Harek usain gozua eukiko eban.

-Bai, haretkek etaraten eban zeroi. Baiña lelengo urek hara etortzen zienak goittik behera, fregaderatik behera. [...] ostera berua egoten zala ta ba behera. Eta gero erre-kara.

-Eta zelakuak geratzen zien?

-Kolore ona. Eta usain bat... Orduen ehuna izeten zan dana, ehun-erropia.

-Ehuna latza geratuko da ba, ez?

-Garbitzen-garbitzen argitzen da. Garbittuta bai, mehetu eta argittu itten da. Eta findu.

-Egiten zan hemen ehuna?

-Ama guriak-eta eitten ebela esaten eben. Eta lehenao basarri-etxe askotan halako propietarixo haundixek itten zittuen, "gorulak" esaten otsen harei. Goruetan eitten eben. Eta ama guriak eonda dauela esaten euen holako lekuetan eitten. Auzuen han eztakit zeñek, badakit zeñek. Nere ama zan, Aramiño esaten dxako, Berriozaletatik harutz hiru-lau etxe. Hantxe, hemetikaldeko etxia, jausitta dao, [etxekue] zan nere ama.

-Gorulak orduan bazien zuen aman denporan eta.

-Bai. Nere aman sasoiñ bai gorulak bazien. Eta gaubelak pe bai.

-Zeuk ezautu dozu gorurik?

-Ez, nik ez.

-Eta etxia garbitzeko, usainandako eta mendarik edo?

-Usaiña? E, batanak izaten zien lehena. Harek botatzen zien noixien behin udan, ne-guan etzan izaten. Jabonau areiaz. Zuri-zuri.

Pantxi Treviño Agiriano (1926). Leiz

Leiz auzoko Ogitzatzikia baserrian jaio zen. Errenteroak ziren. Iguria auzoko Uriaganekoa (Urikogane, Pastorrena) baserrira aldatu zen hango Jose Mendizabalekin ezkondu zenean. “Eguzkibegitik aiñubera” aldatu zela dinosku, umorez. Arrasateko plazara atzera-aurrera asko egindakoa astoaz baserriko generoarekin. Ez dute seme-alabarik izan. Urte asko daramate kalean bizitzen. Denda bat izan zuen.

Otea ebakitzen basoan

-Zuk ota-jotia ta ezagutu dozu?

-Jotie ez baiñe ebatie bai. Basuen. Eta aittittek, e, aitte taillerrien ebillen. Eta aittittek “juen in biko dxonau”; holakoxe denporia. “Juen in biko dxonau”. Bai, zer... [...]. Urte biko ota-bedarra. [“zelan juengo ga?”]. “Ba jueten ezpagaittun etxonau ebai-ko, etxonau ebaiko ba”, ta. Piper-txorixeruek hartu merixendetan eta bagoiez. Segie zorrozten ez zekixen aittittek, eta aitte sekie ekarri ebanien etxera, guk hartu, ze ige-teixak eta ibiltten giñen eta. “Egunen baten hainkan bat ebai bixok honek, hainkan bat ebai bixuek honek umiok!”. “Hartzen ezpadabe eztabe ikesiko”, aittek. Eta juen ga. Nebie be bai, e, Iñaki be bai. Ta juen ga eta ni hasarre, berua euen eta ezin zeikien ebai ta. Etorten da honen amen osaba bat Gasatik. Bakizu nun dauen Gasá? Tio Euxebio. Etorri hadi geurea kridxeda, horrenbeste bihar ezton eingo ta”. “Zuk eztozu iñor biheko geldi egoteko”, nik. Eske...

34ko “iraultza”ko oroitzapena

-Akordaten naz, nik eztakit zenbat. Zenbat urte da Eibarko zeroi urten ebanien? Setenta?

-Bai, pasauta izango die, treintaiunuan zan eta. Eibarko zer?

-Hori..., gerra moduen edo zeoze jazo zan.

-Bai, bai.

-Eta gure ama jun zan esniekin Eibarrera, eta illuntzera arte ez zan etorri.

-Treintaikuatrua.

-Eta gure aittek hara tontorrera junda, handik basotik etorten zan eta, Zaldibartik. Zenbat buelta eitten eban? Eta ez zoskun ezebe esaten. Eta illuntzixen astuaz etorri zan.

-Ta zer pasau jakon Eibarren egun horretan?

-Ba ze zan jazo zana? Republikia.

-Ez, hori izango zan Hogetamalaiko Reboluziñua edo modukua egon zanian, ezta? Zuk zenbat urte orduan?

-Eztakit ba, larogeta hiru daukadaz oin eta.

-Bost edo hola?

-Ba hoixe pentsetan dot nik pe, txikitxue nintzen eta.

-Hogetamalaui izengo zan, bai, egon zan halako zer bat eta.

-Ba orduentxe. Ta ama iluntzixen etorri zan.

Kuarta-denporak eta eguraldia

-Kuarta-denporena kontau bihotsut. Aittittena.

-Zela da?

-Ba kuarta-denporetan eitten zan bijilixia, ta bijilixia itten zan eta ba auzuen, etxe haundixe euzen, krixau euken-da. Krixau bialdu dau auzora, ta: “Abemaria jeup! Etxekoandriak bialdu nau modu honetan/ kuarta-denporak diela aste honetan/ Asteazkena, ostirala, zapatuetan, olixo puxkat emoteko katillu honetan”. Lehenaoko ipuiñak, lehenaoko ipuiñak.

-Eta kuarta-denporak zer die?

-Elixienak. Honek esango dotsu. Pellok esaten dau hori, Pellok. Datorren astien die.

-Badaukazu fedeik kuarta-denporetan edo.

-Honek Zaragozanua.

-Azertatzen dabe?

-Batzutan bai, beste batzutan ez. Pellok esaban, Pellok esa-ban udebarrixe eingo eballa, lelengue ez, bigarren hille, ... edo eztakit pa zelan esaban, hotza eingo dabela. Bai, hori esaban, hoixe esaban.

-Esaeraren bat hola, “edur urte...”. Zer izaten da?

-Edur urte, gauza asko, ona.

-Gizona-Ixkur asko badau... Ixkur urte edur urte.

-Bai. Baiña edur asko itten badau, kanpuek barrue ondo buzten diela ta...

-Hori onerako izaten da, ezta?

-Bai.

Isidro Valenciaga Gacetabeitia (1930). Miñota

Miñota auzoko Arespakotxaga baserrian jaio zen. Abizen “ilustrea” da Arespakotxaga, Madrilen goi karguak izandakoak baitira leinu horretakoak, bai Francorekin eta bai lehena-go. Aita Abadiñokoa zuen eta ama Miñotakoa. Bost neba-arrebatatik gazteena. Bi urte zituela ama hil zitzaion eta Elorrioko Mertzedarietan hazi zen mojekin. Hamar urte bete arte egon zen han. Sor Estefaniaren ondoan zegoen pinudian ezkutatuta abioi-bonba baten metrailak moja hil zuenean. Baserriera ezkondu zen eta bi alaba ditu. Baserriko lanetik bizi izan da, baina Funcor kooperatiban ere egin zituen hainbat urte.

Konjuroa eta bulda

- Udaberrihan abadia etortzen zan konjurua eittera edo? Ezautu dozu sekula?
- Konjurue..., “konjuro-garixe” ta horrek esaten zien.
- Eta zer zan hori?
- Ba honenbesteko bat gari abariai emon. Ta gero ba buldie be bai.
- Zer da buldia?
- Buldie zer dan? Garixuman okelie jan gure bozu, buldia pagau ta okelie jatia libre. Oseake...
- Asko pagau bihar zan?
- Eztaikit zenbat, ideiaik pe eztaukat zenbat izeten zan.
- Zeuek hartu ziñuen sekula buldaik?
- Eztaikit, ideiaik pe eztaukat, e. Nik neuk ez behintzet. Eta gure aitte be etzan hola-ko...
- Baiña ezautu dozu hemen abadia bedeinkaziñuak eittera monagilluekin edo konjurua eittera edo?
- Hona ermittetara edo eztaikit zelan zan, errogatibak edo, eurixa eskatzen.
- Txorixak uxatzeko zeozer ipintzen ziñuen?
- Garitzan artakuxuak ipini. Artakuxuak ba txapel haundi bat edo kapela bat edo, ta monigote bat ipini.
- Ohitturia bai, ezta?
- Bai, bai. Oin be, porejenplo, ointxe be, oin CDIak, cediak. Horrek ikera itten dabenien. Holakoxiak ipini. Keixai ta, makatzai ta.

Haize-klaseak

- Egualdixagatik zertuko dotsut. Euki dozu zaletasunik, egualdi hau ingo jok bihar edo etxok ingo edo?
- Keba! Nik seguru-seguru hurrengo egunien atzo ze iñ aben. (Barreak)
- Baiña haiziai edo erreparauko zontsan, ez? Haize hau dago edo bestia dago.
- Bai, hego-haxie ta. Horrek bai, ze haxe dabillen, horrek bai. Lehenguan be haxe-putz edarrak denpora asko eztala in zittuan.
- Ze haize klase bereizten dittuzu bere izenaz eta?
- Hego-haxie, iferra, be-haxie. Gero Anboto-haxie be esaten otseu ta.

- Eurixa ekartzen dabena ze haize da?
- Be-haxia, be-haxie.
- Nundik joten dau?
- Gutako behia hori da (eskuaz seinalatuz).
- Anboto aldetik?
- Ez, ez, beherautik, beherautik. Trumoiek joten dabeni en ixeten da hor Anboto al-
dien-da jot en dabeni en, hor, orduentxe. Han da jot en badau, ba!, hamen etxok ein-
go, Udala aldi en-da jo ezker o.
- Beheragotik esan nahi dok, hemen Zornotza aldetik edo?
- Bai, bai. Itxesotik datorreni en, itxesotik datorreni en.
- Gaillegua edo bai? Holako berbaik?
- Gaillegue e iñoz bai, baiñe ez, ez.
- Eta egualdi hotza, nundik?
- Egualdi hotza iferrak. Hau, iferra esaten otseu guk. Haxe gorrixe edo.
- Eta frantzi-iparra edo esaten da?
- Frantzia-iparra, bai.
- Eta egualdi sikua?
- Egualdi sikue hego-haxiek eta...

10.3.- Zenita, Mendraka eta Berrio

Jose Aizpurua Murgoitio (1931). Zenita

*Zenita auzoko Artealde baserrian jaio zen Errepublika aldarrikatu zen egun berean. Aita gerran hil zitzaion berak sei urte zituela. Ezkondua. Baserrian lan asko egindakoa, gana-
duekin batez ere. Elkarrizketa egin zitzaionean, oraindik ere 33 abelburu zituen. Elorrio-
ko Funcor kooperatiban urte luzez jarduna.*

Erramu eguneko gurutzegaiak

-Atian kurutzia edo?

-Lehen bai, lehen kurutziek erueten zien baiña oiñ kurutzeik pe eztau iñok erueten da.

-Lehen sasoi baten?

-Hoixe! Zelako sortak erueten giñuzen geuk pe!

-Zein egunetan?

-Erremu Egunien. Erremu domekaz. Erremu Sapatuen Bergako ferixia, da Erremu Egunien kurutziak eiñ, ba sortak eiñ zeñek baiño zeñek ederrauak eta haundixauak. Baiña zelako mutiko pilluak! Elixia dana beteta kurutzez. Harek erdiko gradak pe danak beteta egoten zien.

-Zela eruaten ziñusten kurutze-makillok edo?

-Sortak eindda, kurioso eindda. Da gero ba batzuk sokiaz, beste batzuk euren azalaz lotuta erueten zittuen, da kurutziak dotore beren zera eindda, eta erremua eta erauntzaz. Eta beste batzuk laranjak pe bai eta beste gauza asko; eta mutiko guztiak harretzek harrapetan.

-Naranjak sortan ipinitta?

-Bai, goixen. Da mutiko guztiok harek harrapetan ariñeketan han ibiltten zien. Bai, bai.

-Eta ze soka zan lotzekua?

-Jeneralien traillak, honek abarkak ebaltzen ebena, jeneralien.

-Da gero elizatik pasautakuan ze eitten jakuen harei?

-Harei, etxetara partidu. Eskatu eitten [...], neri sei ero, beste batek zortzi, beste batek hamar igual, da harei eruen, eta harek emon eitten eben erriel bat ero, ba zeozer. Eta orduen sasoi en diru asko zan.

-Gauza dotoria izango zan, ezta?

-Hoixe, hoixe, orduen karamelo bat pe asko zan. Oiñ ez.

-Etxetara kurutzia eginda eruaten zan, ala?

-Etxetara lotuta pixkat, lau-bost edo zortzi [...] Solo bakotxien bat ipinteko. Gero, atzo izengo zan, San Jurgi edo zera, urbedeinkatuen eguna. [...]. Ointxe astien ixen da ba, eguenien, eguaztenien ero. San Gregorixoa! San Gregorixoa!, San Gregorixoa! Bai. Eta orduen egoten zan urbedeinkatuoi, hori kurutzioi eiñ eta soluen ipinteko. San Gregorixoa ixeten zan urbedeinkatua. Gure andriai aurtan be akordau dxako baiña ba!, elixara ez juetearren...

-Eta zela eitten zan San Gregorixo egunian ur bedeinkatuaki? Bota eitten zan?
 -Gero kurutziai bota eta horrek soluetan sartu eta soluetan bota eitten zan apur bat, soluetan be bota eitten zan apur bat. Lehenauko zera. San Gregorixo egunian. Hamen bai. Lehen hori urbedeinkatuoi ekarri barik... Pazkuetan ero hor izeten zan su bedeinkatua.

Eguraldiari zelan igarri

-Egualdixai zeuk zela igartzen jatzu?
 -Lengo zarren esakeria, mutikotia, basuen ibiltten giñenien, idetan ibiltten giñenien, ganaua illuntzixen ardixa-ta mendixen gora jueten bada, denpora ona hurrengo egunien. Ta holan barrankura, zulueta ta jueten bazan-eta, arrena, zaata asko intxarri-xak-eta, zaata azko etaraten baeben, hurrengo egunian denpora txarra. Halan esakeria lenaokuak esaten eben.
 -Zeozer eukiko dau.
 -Bai, bai. Ganaua gora jueten danien, jeneralien denpora ona hurrengo egunien. Hori hamentxe be bai.
 -Patxi Esteibarlanda: Kaballerixia zerien Santamainara gora ixoten ebenien -oin piñua dao eta ikusi ezta itten baiña-, gora jueten zienien, e, “denpora ona da bixar”. En-jeneral...
 -Satelite bihar barik.
 -Ardixekin gu Memarixan ibiltten giñenien, ardixekin beti illuntzixen, illunkerie igual eskasa laiñua ta, ardixek gora ta gora ta gora ta, ba!, bixar denpora ona dator, idetan bixar. Ta intxarriak-eta zaata asko etaraten berutz juten bazien barrankuetara ta sakonetara, hurrengo egunien denporale txarra jeneralian.
 -Kuarta-denporei eta kaso eitten jatzuen?
 -Kuarta-denborak eta ilbarri-ilberak eta gaur baiño fede gehixao euan len asko be. Lenau satsai buelta emoteko be ilberan beti. Ilbarrixan siku-siku eitten zan satsa, zez-palan letxe dana sekatu..., probetxuik ez eukan [harek].
 -Patxi: Zurittu.
 -Zurittu. Ta beti ilberan, ilberan satsai buelta. Eta etara be azpizak eta be jeneralien. Ulie ebai be bai. Ulie ebai be jeneralien ilberan. Gutxiao galtzen zala esaten eben asko be, ilbarrikua gehixao galtzen zala ulia. Esakerak.
 -Eta arbolak-eta iñausteko?
 -Arbolia be baita.
 -Patxi:Arbolia, izardixa botaten dau ilbarrixan zertu ezkerro. Ilbarrixan botatako pagua sutara botatakuan bitsa darixola.

Maria Aizpurua Murgoitio (1933). Zenita

Zenita auzoko Artealde baserrian jaio zen (Larrea ere deitua). Bi anai-arreba dira. Jose anaia-ren elkarriketa ere aurki dezakegu webgune honetan. Aita gerran hil zitzaion, lau urte zituela. Auzo bereko Zenitaldekoa baserrira ezkondu zen hogeitertekin. Hiru seme-alabaren ama. Etxeko eta baserriko lanetara emana igaro du bizi guztia. Oraindik ere 13 abel-buru gobernatzeko dituen semearen laguntza.

Bittori Gallastegi Berriozabal (1933). Zenita

Zenita auzoko Ortuguren baserrian jaio zen. Alaba bakarra. Elorrioko kalera ezkondua, sei seme-alabaren ama da. Maria Aizpurua auzokidearen lagun mina txiki-txikitatik.

Neska-laguntza, dantza eta apaizak

-Neskalaguntzia-ta esaten dabe izaten zala.

-Mari: Honbree, bai, bai. Honbre.

-Zela izaten zan neskalaguntzioi?

-M: Ba, etorri... (barreak). Lenago ezebe. Ahí no había nada. Oin die horrek oingo gauzok.

-Baiña nada...

-M: Lagunak, lagunak, lagunak.

-Bittori: Lagundu bata bestia, eta bestia bestekaldera, ta agur.

-M: Eta etxera. Eta punto.

-Eskutik helduta?

-M: Bai..., holan ala?, holan ala?

-Ikutu be ez?

-M: Ezta ikutu bez.

-Orduan be izango zien batzuk atrebidutxuauak.

-M: Horretxeatik esaten dotsut ba kaletarrak hasi zienien, gero beste mutillok hor zien, harek aprobetxauko giñuzela ta, bai, etorri hari! Etorri hari! Ikusikok bueltia zelan daukon. Honbree.

-Belarrondokua be errez orduan?

-M: Haunditxuaua be igual, belarrondokua be igual barik. Bueno.

-B: Dana pekatu zan, abaria eukitten giñuen eliza azpien zelan dantzan eitten giñuen eta dana.

-M: Hola josten oskun don Anastasiok (txaloak), barrura! Gu ezkutau. Eta gero hori baiña haundixaua, akordauko haz hi Hijas de Mariena, han goititik behera grada guztiak beheko barrenerañoko ta, pulpittora juen, eta enon akordetan abadía zein zan.

-B: Don Anastasio izango zonan, honbre, ha zonan Hijas de Mariena. San Luis, Hijas de Maria, baiña goizeko zortzitterdittan, e! Elizia dana bete-bete einda egoten zan goititik behera, medallakin.

-M: Atzo illuntzixen dantzan plazan ein ebenak barrido konfesetan jueteko, esaten dau. Nik etxakiñat ba, heu be eongo hintzanan igual, beti alkarrekin [ibiltten gin-

tzonazen]. Eta esan notsan: “jun bihon?” “Ez.” “Ba neuk pe ez. Berak in baxon pe-katu bera konfesau daixela. Guk etxonau bai holakoik eñ ezer, da konfesau daixela bera”. Ta asko buelta eñ eta barrido konfesonarixora. Zetan? Por aki!

-B: Ba penitentzixia hartzen.

-Mari: Bai...

-B: Eztakitt zenbat errosaixo edo, zenbat pater noster edo zenbat “zulora laster”. Besteik ezebez.

-Eta abadía begira?

-M: Pulpittuen.

-Dantza denporan, e.

-B: Bai, elixostien, elixostien.

-M: Amaitzeko, erresaixua hasi bihar zala barruen eta. Etzan amaitzen errormeixia, eta gu hantxe. Eta hona etorten zanién, ha hona etorten zan ba, eta aittaita eta amama ba, bueno, tio ta tia, bronkia. Eta behin sartain bat [...] beko atien, oin serrauta dauen atien, sartain bat esegitta, galdaria xauanan esegitta, eta haxiak [...] don Anastasiuoi sartu, joixon atiak eta halabiarrian etxonan buruan jo abadiói.

-B: Galdariak (barreak).

-M: Eta, klaro, etorten zan eta gure gizonai esaten otsan: “Asentzio, gero Marik babak erretzen dotsuenien bronkia bota, zaindu daitzula!” Enotsan kontestau oninddoko gatzetxua nintzelako, gaur ixeten bada, ti-ti!, zuk zeuria ta nik neuria. Hamentxe. Hori neria da eta zuk zeuria. Gaur izan balitzonan, baiña orduan oindi..., bueno!

-Bai, gaiñera abadiéi errespetua, billurra.

-Mari: Hamen hamabostian behin etorten zien, tia ohian eucla be, hamar hillebete ohian ein xonazen... Baiña don Austin etorten zonan eta don Austin zan un santo.

-B: Un santo, ha santo bat zan.

-M: Beditino (Benedictine) kopatxua ta mostotxo bi, da, klaro, nik ganauak neukazen, da zelan? Urten in bihar, [esaten notsan] “Bueno, Don Agustín, ni ganaunera noie solara eta zu be kantsetan zariénien, itxi atia, tiratu atiai ta juen”. Eta akabo, ta etorten zien. Baiña don Anastasio, buo!, menudo!

Mariri katua gonapean sartu zitzaionekoa

-M: Ba bagabitz kastillanuekin dantzan, esnie erueten [giñutzen] eta, kastillanuekin bagabitz dantzan, eta hori Anjelita Etxebarrian gizona, Josanton, sarjentuen semie edo zer zonan ha? Ba hori. Ta gu haretxekin, kastillano bixokin pieza bat eñ eta berbetan. [...]. Holakon baten in dxonan, zeozet etorri dxatanan hanka bittartera.

-B: Adios!

-M: Banao holantxek, ta Josanton etorri dxatan, sarjentuan semia.

-B: Azpittik ala?

-M: Bai. Plazan erdixen. Ta Josanton etorten dxata. “Mari, debajo de la falda tienes algo?”. “Yo no sé lo que tengo, pero sí hay algo”. Gengonazen mutil bi ta neska bi. Etorri-ttun lau edo bost mutil ta ni erdixan. Eta esan ostan: “haz un paso”. Katuan buztena.

-B: Ai ama!

-M: Katua etorri, hola. Harek hartu eben aurrian han Sixton etxe onduen, eta ekarri eben. Eta nora sartuko...

-B: Ai ama, menudo susto!

-Gona luziak eukiko ziñuzen...

-M: Ez, belauneraiñokuak. Abrigua neukan.

-B: Haundixak etzien erueten.

-M: Galtzak apurtu.

-B: Menudo susto, hija.

-M: [...] Pedro ta bixok Sixtonien behera [zetozen]. Eta esan onan Pedrok: “Juen in bihou Mariana, Mari txarto dau ta”.

-B: Ni horrekin enon akordetan ni.

-M: Nik hori gaur letxe. “Juen ein bihou, Mari txarto dau ta”. Etorri zonan eta: “Mari, zer pasetan dxatzu” ta, “ezebez? “Ezebez? Txarto zauz”. “Ez nau ba txarto”. Orduko pasauta neukan-da. Ta dantzan ein bihoula. Ze dantzan? Itxera, derrepente!, derrepentien! Etorri naz etxera, galtzak apurtuta, esan in bihar amai. Honbre!

-B: esan in bihar, menuda paliza.

-M: “Ama...”. Ez, palizaik eztostan emon. “Ama, galtzak apurtu dittut”. “Galtzak apurtu, zer?”. “Ba katua sartu dxat”. “Aiba laletxe, hoixe biha xonau. Katua? Zelan euki dittun ba hankok, holan?” (barreak). Goniak etxonan emoten asko eta nun koño... Bueno, zein! Eta gero horrek mutil horrek -San Luisenien bizi don, hospitalien gaiñien bizi don, gorengo..., eta lentxo-lentxo komentau dxonau bixok haraz. “Que no le he dicho a mi mujer todavía eso”. “Porqué no le dijistes?”. “Es que me diría cualquier cosa”. “Tú no me has hecho nada. Allí vino el gato, y cuando vino el gato...” (barreak). Katua, aibadio...

Iñaki Gallastegi Gorroño (1928). Zenita

Zenita auzoko Galartzatziki baserrian jaioa, handik metro gutxira dagoen Galartzaerdikoa baserrian bizi izan zen ezkondu zenetik. “Atxerua” familiako ezizena. 8 urte zituela hasi zen gerra, eta etxetik hurbil samar izan zuen Intxortako frontea. Francoren tropak Bizkaian sartu zirenean, Algortara aldatu eta han igaro zituen hilabete batzuk familiarekin. Funcor Kooperatibako sortzaileetakoa izan zen. Pilotazale handia, gertutik ezagutu zituen pilotari historikoak: Kortabitarte, Gallastegi, Atano, Arriaran anaiak, eta, nola ez, bere herritar Hilario Azkarate txapeldun handia. Bertsozale amorratua. Hamabost bat urterekin Baserri eta Uztapide Elorrioko plazan entzun izanak markatu zuen. Joxe Agirre eta Azpillagaren laguna. Elkarrizketa egin eta bi hilabetera hil zen.

Gerra hasiera: iheslariak eta taberna etxean

-Eta gerria urten zan urtian zuk...

-Zortzi urte neukazen.

-Eskolan edo bakaziñotan?

-Batian be ez. Gerria urte ebenien hor fraillietako eskoletxien ipiñi eben kuartela, UHP, Unión de Hermanos Proletarios. Gipuzkuanuak zien gehixenak.

-Zein aldetakuak? Eibartarrak edo?

-Gipuzkua danekuak, Donostia ta, Oñati ta, Eibar da, Bergara ta, Azkoitti tta...

-Dana dala, zuk zela gogoratzen dozu lehenengo eguna?

-Lelengo eguna?

-Gerria sortu zala ta... Bueno, hona aillegau zien eguna.

-Hona aillegau ziena, gu giñien ortuen, mahatsa giñuken, txakolin-mahatsa, ta etxe-ko danak, orduen etzan telebisiñoik eta, eta etxe-ko danak atxur banaz mahats arte-ko bedarrak-eta ebaten, eta etorri zien zortzi-edo mutil formauta, eta hor etxe aurrien jarri zien, euren konpañietan eta euren lekuetan, da gu illuntzen hasi ebenien danok etxera ta atiek itxi danak barrutik eta, iñoi ez dotsagula zabaldu biher ateik-eta. Eta eten barik hamen mutillak [atartien], atia jo ta atia jo ta. Euskaldunak. Ta zaraustar batzui zabaldu otsen aittak atia. Haren izena be goguen daukat: bat zan [...] eta bestia Ignazio Idiakez. Gero sukaldera sartu ta beste lagun batzuk pe ekarri ebezen, da sukaldien eurek kantau ta trikitixen dantzan-da [bortzegixekin].

-Hori lehenengo egunian.

-Lenengo gabian, bai.

-Gero izengo zien kontuak, ezta?

-Ez. Gero handik hille bi edo hirura gabe baten etorri zien, orduen “Comité de guerra” Casajarenien euen, republikanuena. Da gabe baten etorri zien goxeko laurak al-dien eta, benga! Etxie hustu ein biher zala tabernie ipiñi biher ebela hamen-da. Eta aittak: “Ta ni umiekin nora bialdu biher nozue ba?”

-Emaztea-Beratzi neba-arreba.

-Euki eben hor etxe aurrien folloe bat eta geratu giñien barrido ohien. Eta esan otsen ekarteko jenerua eta berak emongo otsela. Eta holan eitten eben. Bagoien ekarten otsen igual sagardaua, eta burdixaz ekarri, eta hurrengo egunien dana eraten eben.

Lehen tiroak eta kainonazoak

- Eta lelengo tiruak edo bonbardeuak edo entzuten ziñuen hemendik?
- Intxortan.
- Eta Elorrixora ez zan ailegatzen kaiñonazoik edo?
- Bai. Lelengo kaiñonazua bota ebenien [...], eta abioiaz zintta bateaz eitten otsen kontraseiña, abioneta bat az ta. Bota eben kaiñonazua ta, Guarda Zobillen kuartela apurtzia zan destinuoi, eta lelengo pasau ein eben, aurreragoko taberna baten sartu zan, ta neskia jo eban ta iztarra kendu otsan, ta hil ein zan segiduan. Tetuanengua.
- Tetuango neskia?
- Tetuanengua. Ta gero bigarren kaiñonazuak jo eban kuarteloi ta gehixao etzeben bota.
- Nundik botatzen zebeñ?
- San Prudentziotik, Bergatik.
- Joño! Urriñetik, e!
- Andrea-Handik hona, orduan denporetan?
- Bai. Hau etxiau dau biziik tontorra dauelako hor. Hona bota ebezen berrogei kaiñonazo baiño gehixao hona fraillietara, UHPko kuartelera. Baiña zelan mendixak ganetik, ganetik pasatzen zien.
- Bai, bai. Horregatik nahiko zebeñ tabernak eta kuartelak eta bazterrian ipini?
- Tabernia gerian euan bakarrik.

Basarri eta Uztapide, lehenengo entzundako bertsolariak

- Lehenengo bertsolariak noiz ezagutu ziñuzen?
- Nik Basarri eta Uztapide.
- Kontxo! Nun?
- Elorrixon.
- Ze lekutan?
- Plazan.
- Zenbat urtekin?
- Hamasei-hamazazpi edo.
- Gerra ostetxuan, ezta?
- Bai, hasi zienien batera ta bestera.
- Plazan nun eitten zebeñ, bentanan batetik edo?
- Aiuntamentuko balkoitik. Altaboz barik.
- Eta ondo entzun hala ta be, ez?
- Baiña jentia ixilik, e! Orduan entzuteko egoten zien [...] haxe ikusten.
- Eta ze inpresiño egin zotsun, ze zarrara lelengo aldixan entzutiak?
- [Asko gustau xatan]
- Nobedadia, ezta?
- Hoixe.
- Goguan daukazu ze gai erabiltzen zebeñ?
- Gaia? Ba hau Uztapide mutilzarra dala ta haren [anai] artian baten bat apartauko da-

bela ta holakoxe gaiak. [...] Baxarri eten barik.

-Basarrik ahotsa be...

-Ona eukan.

-Uztapidek ez dakit zelakua zeukan.

-Uztapidek pe ona.

-Zuretako zein hobia?

-Uztapide.

-Zergatik?

-Onena zalako. Gaur be dauzen danen artien ezin leike eiñ ha besteko bat.

-Danen artian be ez? (barreak)

-Andrea: Honek Egaña ta be...

-Horrek beste estilo batekuak dia. Ha zan bertsolarixa berez-berez. Pelotarixa ize-
ten dan moduan igual; barrutik.

-Orduan Uztapide zuretako.

-Andrea: Gero Lizaso aitta be gustatzen xako asko.

-Konturatzen naiz ze estilo gustatzen jakon, lehengo estilo berezko...

-Bersolarixak haretzek dia.

Martxel Eguen Belar (1928). Mendraka

Mendraka auzoko Mendrakagoia baserrian jaioa. Sei neba-arrebatatik hirugarrena. Mutiko txikia zela ezagutu zuen gerra, baina oso gogoan ditu orduko oroitzapenak. Ezkondua. Errentadoreak ziren, maizterrak. Baserrian lan asko egin bere denboran, eta fabrika ere bai. Elorrioko Funcor kooperatiba handian ibili zen lanean ia bere sorreratik, itxi zen arte.

Felisa Errasti Onagoitia (1926). Berrio

Berrio auzoko Onagoitia baserrian jaio zen. Baserriko lanetan jardun zuen gazte-denboran. Tratuarekin Eibarko plazara joan ohi zen, Elgetaraino astoaz eta handik autobusez. Alargun geratu zen gazterik, hamar urtez azpiko hiru seme-alabarekin. Baserria erre zitzairen sasoitsu hartan. Kalera jaitsi eta Funcor Kooperatiban egin zuen beharra hamazazpi urtez. Hamalau emakume bakarrik ei ziren ia 800 langileko kooperatiban.

Iratan

-Udazkenian iratan eitten ziñuen?

-Felisa: Baitta, baitta. Hori zetan esan be ezta.

-Nora joaten ziñaten idatara? Zela eitten ziñuen?

-Martxel: Irixekin, eta behixek beste pare bat, eta hor Santamaina, Erdella, Mendi-solo... Horra mendira. Egunien biej bi ekarri, da gero lepoka jaso.

-Nora?

-M: Gora. Ta gero artua zurittu, aparte. Da gero porrusaldia.

-Basora iratara zein joaten zan lelengo ebaitzera? Zeuek?

-M: Bai, klaro. Ebai tta preparau ein biher. Batzuetan haxiek erueten zittuen. Da bes-tiok ba...

-Eta oso urrin zeren ida-sailak ala ez?

-M: (...) Hortxe...

-Zegatik zan hain inportantia iria?

-M: Iria? Hogetaka burkarak ekarten giñuzen, hogetazortzi-beratzi bat burkara. Sabaiok itxi, bete, ta gero metak ein gaiñera.

-Lan gogorra, ezta?

-M: Satsa eitteko.

-F: Satsa eiñ eta ha gero solora atara-ta. Eneee!

-M: Da ilbarrix zanian buelta emon satsai, ze-zeia egon daitten.

-Ilbarrixa zanian?

-M: Ilberan emon buelta. Aai...

-Kortan emoten jakon?

-M: Kortan, kortan. Oiñ kortan ganauak pe danak-eta; bentanak -zuek "leihua" esaten dotsazue, ezta-, harek pe zerrau, haxeik pe etxakuela komeni behixei tta. Oiñ kan-puen txalok eta behixok eta. Edarto.

-F: Ipurdiko zulue be garbittu ondo.

-M: Aber zelan dien gauzak.

-Bai, zelan kanbixau dien, ezta.

-M: Dana zerrauta.

Felisa auzolanera alarguna zelako

-Auzolanik eitten zan zuenetan?

-M: Ez, e, holantxe bidegiñen itten zanien, bai. Basora urtien birritan eta hona gal-tzaria arregletan hau kamiñuau egiñ aurretik. Ta aiuntamentuek emuten eben garra-foe bat ardau. Orduentxe eraten eben hamengo jentiek ardaue gure aiña. Bidegintza egunian.

-F: Lasuenetan, Lasuenetik ekartzen ziñuen? Lasuenien, San Juen kalien, ha bode-gatzua, Lasuenenien.

-Egun ona izango zan haura, ardauakin-eta.

-M: Bai. Ardaue-edo baltza behintzet. Ardaue... (Barreak).

-Andrak-eta auzolanik-eta ez, ezta?

-F: Nik bai, ni jueten nintzen, neu joan [bihoten] gurien.

-Alarguna, alargunduta zeunden?

-F: Ni alargunduta neuen berrogei urte, berrogeta batekin, ez, berrogei. Baiña hiru umegaz. Kalien, kalien, etxie erre xakun. Orduentxe etxie erre xakun, handik sei hi-llebetera hil zan gizona.

-Etxia erre jatzuen, basarrixa erre jatzuen?

-F: Bai, Berrixon.

Argiñetako Kofradia jaiak

-Eta hemen Kofradixia edo zeozer bada.

-F: Bai.

-Kofradixia. Ze historixa da hori? Zeintzuk egoten zien?

-M: Lehen kofradixia, txala hiltten eben bertan, hamen. Berrogeta hamar bat edo (erral-de?), hamen inguruan topau dot nik haundiña. Hamentxe ibilli mozkor-mozkor eind-da astebete baten. Batien astelena dalako, bestien zapatua dalako ta...

-F: batien preparetan ta bestien [...].

-M: Eta zera, agura eta halako gure moduko zarrak eta, bata etzunda egon zala ar-bolapien, bestie zerien.

-F: Txarto, txarto.

-M: Txarto. Ardaue be bakizu, holakotxen baten, bestelan... Ura, iturrikua, hangua, Mendrakakua.

-F: Bai, edarra. Ha Reginan terrenuen egongo dok ha, ha bokia han dak, ha labade-rua ta?

-M: Bai. Ura.

-F: Ixilik egon hadi, ixilik.

-M: Ta holakotxiek aprobeztetan zarrak.

-Baiña erromeixa eleganten bat be ingo zan.

-F: Bai, sasafioia ta...

-M: Zenbat urtian sansafoia ta. Hamen, bueno, jaixak...

-F: Gero bezkeittan etortzen, eta neu be bai etorritta nak hona, Kofradixako soziua. Maletatxua ta noberen kubieltuak eta noberen basuak hartu ta ta etorri hona ta...

-M: Neu be ni aittaz mutikua nitzala birritan edo ta, garbantzuak eta makillaua beratu barik. Gazixaua...! Ta gero ardaua eran mordo bat, ardaua eran eta mozkorra ugeri.

Antonia Kortazar Agiriano (1918). Mendraka

Mendraka auzoko Mendrakabeiti txikia baserrian jaio zen. Ama Berriokoa eta aita Axpekoa; bederatzi neba-arreba ziren. Aldapera ezkondu zen eta bi seme izan zituen. Senarra gazterik hil zitzaion, eta bi semeak ere joanak ditu. Lekeition egon zen lanean ahizparen taternan; Gerra-denbora han igaro zuen. Baserrian egin du lan geroztik, 33 urtera arte Mendrakan, eta Aldapen ezkondu ezkeru.

Laiaketan ibilitakoa

- Biher gogorrek egingo ziñuzen ba basarrixen?
- Basarrixen biher gogorra dao betik, ein in biher da basarrixen bihera. Oin ez askorik, baiña lehen? Buenooo!
- Zer daukazu goguen, holan biher astuna edo, akorduan holan biher eskasa?
- Laixaketan eta danian eindda nao ni, laixaketan. Zuk ez dakizu zer dan laixaketia. Laixaketan; hartu, zerak hartu ta lurra bueltau. Hamabi urteaz kuadrillan. Eztao. Ixotza galanta-ta [...] kuadrillan. Holantxe, aurrera.

Orain pekatuik ez, dena libre

- Bestela mezetara ta zuek Santo Tomasen?
- Bai zera!, kalien. Orduen berriz lehenao mezaik be ez zan egoten Santo Tomas eguna ixenda be. Ez.
- Abareik ez, ala?
- Jentia astik ez eta zerik be ez. Akabo. Astik be ez. Oin egoten da mezia. Abadek edo gorabehera, egoten da. Oin andrak be emoten dittue mezak.
- Aldapen zenbat ermitta dare?
- Hiru zer dauz. San Juan, San Jurri (Jurgi) ta Santixo.
- Eta zelan ba hainbeste ermitta auzouna baten?
- Zer pentsetan dozu? Aldape nausi da.
- Zeozer izen biher.
- Jolin!, hoixe. Jolin!, hola.
- Ez dago Elorrixon holakorik.
- Hori ba, aber, Aldape nausi.
- Edo pekatu asko hemen?
- Bueno. Oin ez dao pekatuik. Oin dana libre da. Dana libre.
- Eta lehen ze pekatu egoten zan ba?
- Ez dakit ba nik. Lehenguok jun zien kokoraiñoko (?) baiña oin dana libre da; itten dabena dana parkatuta dao oin. Akabo. Ze ingo dotsazu ba. Gauzak kanbixau eitten dia; jangoikua ez da kanbixetan baiña jentia kanbixetan da. Akabo.

10.4.- Gazeta, Aldape eta Iguria

Claudio Egidazu Gongeta (1925). *Gazeta*

Gazeta auzoko Gazetabeitia (edo Gazeta Behetikoa) baserrian jaio zen. Guraso biak ere Gazetakoak. Bederatzi anai-arreba. Oroitzapen biziak ditu gerrateaz, bere baserria Intxortako frontetik oso hurbil baitzegoen. 14 urterekin hasi zen lantegi batean, baina baserriko lanari oso lotuta egon da bizi guztian. Ortua du orain ere. Gariaren eta artoaren lanak, ganaduen gorabeherak eta abar zehaztasun handiz kontatu dizkigu.

Gazetako errotak eta turbina

-Errotia zeuek ez ziñuen eukiko, ezta?

-Errotia hor ehun metro be ez, hur-hurrien etxetik. Gazetan euezen errota bi, baten euezen harri bi garixe eittekuak, eta gure etxe ondokua artua eitteko. Ipiñi errotia mar-txan, presia bertan euen, da taluak eta eitteko uruna, [gu mutikuak] holan bigun-bi-guna hartu da eskuen raa! pelotie eitten zan, ura oso latza euen ganauei ero emoteko. Harrixa altzau pixkat [da urteten eban granulaua], uruna ona eitteko ha hartu holan uruna, bra-bra! botatzen eban urunak kajora, da hola hartu ta pelotia eindda; ha izaten zan, e.

-Errotia ze zan, auzo-errotia?

-Auzo-errotia. Auzo-errota bi. Deposittua euen... Bueno, nik esangotsut lelengo argi-indarra. Nik lau urte; lehenao umetan ez euen argiik, karburua ero zera, ta eiben deposittua etxetik bastante... kilometrua ta baiño gehitxuao, eta eiben depositto haundi bat. Eta ha segittuen esateben bete zala deposittuoi. Hemen Elorrixon bastante jente ekixenak esan ei etsen ha deposittua txixa eitten jun biko zarie ero hori deposittuoi betetako. Baiña zela manantialak onak euezen, segittuen bete zan deposittua, itxuria. Eta Anguzarko bat zan zeroi, argi-indarreko jefioi, Paulino izena euken bat. Ta behien ein eben etxetxo bat, oin be han dau eta han ipiñi eben turbina bat, da handik kable bat gure osabia bizi zan lekura, da etxetik emoten otsan argixai, ipintten eban martxan turbiñioi be. Da ha zan pozan bonbillok ipinitta, argixoi ikusi giñuenien zoratzen danok pozen pozaz. Argixoi han [agertzen] dzzi... suabe-suabe bonbillok ixotu eben eta bueno! Nik lau urte neukazela. Da gero oiñ herrixek sartu zittuen urak, urak herrira bajatu zien eta oin argixa Iberduerokua ero dau emonda Gazetara.

-Goguan daukazu etxera argixa aillegau zan lelengo eguna?

-Eguna, eztaukat fetxaik eta. Lau urte neukazen. Da hori Anguzarkuoi Paulino ha zan jefioi, harek zertu eban dana. Honbre, hoixe akordetan nazena.

-Pozik, ezta?

-Bueno! Zoratzen danok etxian. Harek han kandillatxua eta behin illundutakuen gabien ohera aguro.

-Zenbat bonbilla egoten zien etxian?

-Ba bastante ipiñi eben, habitaziño bakotxien bonbilla bat, kortan da kamaran be bai, eta gero gure osabiak eitteban gabian hor hamarrak ero inguruen, “media luna” esaten moruen, argixa bajau eitteban, gutxiao gastetiarren ura ero, etxetik, bolante bat

euken kuartuen, da handik ipintten eban ba argixoi bajauta jentia erretiretako hola-ko orduen. Gau guztien egoten zan argixa baiña. Gero goxien kendu eitteban.

-Zela kontrolatzen zan, uran pasuakin edo?

-Urak zela goititik behera... Gaur be han eongo die oinddion honek kolauzko tubexia, [holakoxe] tubuak. Eta deposittua bastante haundixa ein eben goixen, ondo. Da han etortzen zan ura, bueno, leku bittatik, ur asko etortzen zan.

Nazionalak eta moroak sartu ziren eguna

-Txarrena ganauekin... Hona nazionalak sartu baiño egun bat edo bi, etorri zan hona gabeko..., eztaitt orduetan, pistola eskuen eta, “Hay que salir fuera, hay que salir, hay que salir derrepente”, ganauokin. Eta aber nora, aittak, koiñetuaz edo. “Dónde voy a ir con esta familia” ta. “Porque no llevais vosotros las vacas y todo el ganao?”. “No no, hay que salir, ya están saliendo todos. Ya vendré enseguida”. Laster etorri zan barrido be. “Cuando vengo yo ya tenéis que estar fuera”. Danok negarrez, zer ein be ez; eta urten eben anaiak eta arrebiak, ganauak hartuta Bilboraiñoکو juen zien. Ta beste bat veinticuatro de abril Elorrixon sartu zien. Gazetara jatzi zien moruak. Ez euken libertadeik hona etorteko, baiña seguramente ardixegaittik, e. Ze hiru-lau egunien edo ardixak etara barik euezen eta gosiaz kortan eta. Tiroteuoi akabau zanien arratsaldien ardixok etara zittuen kanpora. Ta Intxortatik edo ikusten zittuen ardixok. Beratzi edo bajatu zien, eta eztaikitt hamabi lagun edo zenbat eruan zittuen. Ta gure aitta difuntua salbau zeikien, baiña hortxe Bolungaraiko [neskokin] roze haundixa giñuken eta etorri in zien. “Pedro, joan in biha ziñake, hor eztaikit ba reunixon bat edo, fulano ta fulano ta fulano juen die eurakin eta. Zeu be joan in biha ziñake aber ze esaten daben edo. Eta joan [ingo ete non ba] [...] horma gaiñien eta atzetik ondora arrimau zanien, e, “Paiza”, kuadrillara. Nora doiazen be ez. Intxortara, Asentziotik ziher Elgetara. Elgetara aillegau ta ardixok “en un santiamen” desaparezidu. Dana moroz beteta Elgeta. Eta ardixok danok. Sartu ei zittuen han kuarton baten edo, dana bonbia ta muniziñua besteik ez ei euen, eta hantxe. Eta androk negarrez danok, alde batera, bestera. Gero bajatu zien domekan, hurrengo eguna domekia. Ta aber baten bat hemen, aiuntamentukon bat edo, zeozer baekixen. Baiña iñok, e... Horretako etorri zan kapitana gurera. Nik eztaikitt, e, gure arreba bat Donostian euen eta haren famelixakon bat edo. Hantxe Bolungaraiko etxe onduen mutiko-neskato kuadrilla bat, eta gure aitten preguntie ein oskun. “Pedro Egidazu dónde?”. “Pero no está, y la madre tampoco. Han ido el padre... Bajaron ayer los moros aquí y llevaron a no sé dónde. Ovejas y doce o no sé cuantos”. “Moros aquí? No puede ser”. Elgetaz itxuria libertade guztia euken Elgeta hartziarren moruok. Buelta eindda juen zan ta domeka gabeko hamarrak inguruan edo etorri zien gizonok etxera. Ardi barik. Hiru etxetako ardixak. Orduen errebañuek pe txikitxuak. Hogetamar edo berrogei edo. Kues-tiñua behintzet...

-Erendako hartu zittuela.

-Jateko. Bai. Segittuan desaparezidu zien ardixok.

Juan Ardanza Errasti (1927). Aldape

Aldape auzoko Maortua baserrian jaioa. Baserria erre egin zen 1971an eta etxe berria egin zuten leku berean. Aita etxekoa eta ama Berrioko Errasti baserrikoa. Sei neba-arrebaren artean bigarrena. Elorrioko herri-eskolan ibili zen txikitan. Gerra oso gertutik bizi izan zuen, beraien baserria Intxorta mendiaren magalean dago-eta. Aita, etxeko ganaduekin, Sopuertara joan zen gerra-denboran, eta neba-arreba guztiak etxean geratu ziren ama-rekin. Baserriko ohiko beharrez gain, Elorrioko zerrategi batean egin du lan bizi osoan. Ondo ezagutzen ditu basoko eta zerrategiko lanak.

Pinuaren neurketa eta salmenta

- Tirabira haundixa egoten zan? Erregateo haundixa?
- Klaro haundixa. Arreglau be ez makiña bat bidar. Eta beste bateana juen be bai.
- Eta kalkuluak zela etaratzzen dittu bai jabiak eta bai erosliak, “honek piñudi honek hainbeste jaukak edo”.
- Ba neurtu ein bihar.
- Zutik dagon lekuan?
- Zutik dagon lekuan neurtu. Alturia puxkat gora behera ta.
- Ta zenbat neurtu? Zenbat? Ehun piñu badare, zenbatekin eitten da kalkulua?
- Ehun piñu badaukazek ehunak neurtu bixuek uno por uno. Ta alturia batzuei gutxiao ta gehixao ta gero promedixua. Tanto.
- Heuk ezautu dittuken tratuetan, begira egindako traturik bai, ala banan-banan neur-tu die.
- Horrek lehenao eitten zittuan, oiñ berrogetamar urte-hirurogei urte eitten zittuan be-gira tratuak; Baiña oiñ eztok eitten begira tratuik. Oin danak neurtu uno por uno, [...].
- Ze prezio akordatzen jak heuri, aspaldi, e, lelengoko preziua, kubikua zenbaten?
- Gu salduta gazek zazpirehun pezetan be ta. Año cincuenta y tantosian eta. Millan be bai.
- Gero?
- Gero hogeixen be bai ta. Ya aber.
- Diru gehixen ein daben sasoia zein?
- Diru gehixen ein daben sasoia? Izengo zan dos mil sinco-seis baten edo hor ein dxuan diru gehixen piñuak.
- Preziuan bai baiña proporziñuan? Poporziñuan oin dala berrogetamar urte diru gehi-xao ez?
- Etxakixat ba nik hori, orduan zenbat proporziñuan. Proporziñuan orduan gehixao eingo dxuan oin baiño.
- Noiz hasi zuan asko bajatzen piñua?
- ”Ni idea”. Piñuak euki [dxok] gora-behera-gora-behera-gora-behera. Nik etxakixat ba, nik ezautu jittuat hiru-lau bidar gorabeherak eta. Etxakixat ba nik noz.

Jose Luis Ardanza Errasti (1929). Aldape

Aldape auzoko Maortua baserrian jaioa. Baserria erre egin zen 1971an eta etxe berria egin zuten leku berean. Aita etxekoa eta ama Berrioko Errasti baserrikoa. Sei neba-arrebaren artean hirugarrena. Elorrioko herri-eskolan ibili zen txikitan. Gerra oso gertutik bizi izan zuen, beraien baserria Intxorta mendiaren magalean dago-eta. Aita, etxeko ganaduekin, So-puertara joan zen gerra-denboran, eta neba-arreba guztiak etxean geratu ziren amarekin. Funcor kooperatiban egin zuen lan.

Txirrindulari holandesa Urkiola igo ezinda

- Vuelta España bat, esate baterako, jente asko mobitzen zuan ikustera ta?
- Bai, bai, kamiñuan asko. Vuelta España sarri pasatzen zuen hamendik eta Urkiola ixo ta be bai. Gogoratzen nok baten Urkiolan-da holandes batek bizikeletan, ni enintzuan bertan suertau baiña, Ixo ezindda eskuen-da, “esto no es cuesta, pared!” esaten ei [...] (barreak).
- Hori Urkiolan, holandesoi. Eta bultzaraik bai, edo?
- Eskuen hartuta bizikeletia gora.
- Baiña zuek bultza ta ez ziñuen eitten?
- Ni enitzuan suertau orduan. Lagunen batek esanda.
- Heuk sekula igo dok Urkiola?
- Bai.
- Baiña bizikleta horrekin bai?
- Samur.
- Geratu barik?
- Samur.
- Heuretako Urkiola baiño gogorraorik topau dok?
- Ez. Nik hamendik urten be ez, Euskal Herritik iñora. Ez, hamen Urkiola dok al-dapaik gogorrena askogaittik. Santo Domingo-ta be bai baiña motxauak dittuk eta. Urkiola aldatz haundixa dok. Oiñ kurbakin apur bat mejorau xuek baiña.
- Gogorrena, zatirik gogorrena zein dok Urkiolan?
- Dana. Txarrena hoixe esaten xuek, Txakurzulo ta. Kantsau be eitten dok hara orduko ta.
- Kanbixo barik?
- Kanbixua, kanbixuakin. Elorrixoko batek Urkiolara hogetamazortzi-berrogei kilogaz ixo xuan. Eta berak eukiko [ittuzek] larogetaka kiluek eta. Hor durangar batzuk posturia ein xuen, ta geratu barik ixo xuan.

Felisa Arietaleanizbeaskoa Altzerreka (1927). Gazeta

Gazeta auzoko Barrutibarria baserrian jaio zen. Ama ume txikia zela hil zitzaion eta aita-rekin hazi zen. Hiru ahizpetatik bigarrena. Ama kalekoa zuen eta aita jaiotetxekoa. Gerra ezagutu zuen zortzi urterekin, Intxortako frontea etxetik oso gertu zuten eta. Gasteizko Sagrado Corazón ikastetxean egin zituen ikasketak. Baserri itzuli eta hango lanetara emanda igaro du bizi guztia. Baserri indartsua izan dute: Idiak, behiak, behorrak, soroak eta pinudi handiak.

Frantziska Arietaleanizbeaskoa Altzerreka (1929). Gazeta

Goikoaren aizta. Gazeta auzoko Barrutibarria baserrian jaio zen. Aita baserri horretakoa zen eta ama Elorrio kalekoa. Ama ume txikia zela hil zitzaion eta aitarekin hazi zen, bere bi ahizpa nagusiekin batera. Gasteizko Sagrado Corazón ikastetxean ibili zen pare bat urtez. Berrizen ere ibili zen ikasten apaiz batekin. Baserriko lanetan jardun du bizi guztia.

“Nazionalak” Elorrio hartu bi lekutatik

-Nora sartu zien lehenago (Francoren tropak), hemen Gazeta, Berrixo aldetik ala Elorrioko kalera. Zeintzuk ailegau zien lehenago?

-Frantziska: Hoixe eztaikit.

-Felisa: Hortik sartu zien, Memarixatik sartu zien, da gero ba hau fallau ebenien Elgetako zeroi, ba bestiek ailegau zien da ba. Oñ hori horko batasunoi eztaikit zelan eiben /ein eben/.

-Batera samar, ezta, egun baten...

-Fra: Egun baten pasau zan hori danoi.

-Handik sartuko zien Memarixa aldetik, eta bestiak ikusi zeбенian harrapauta zarela atzetik, iges egingo zeбен...

-Fra: Bai. Baiña zan..., bueno. Txikixak giñien, bost-sei urte.

-Fel: Hona moruak sartu zien, [...] zien, argaltxo batzuk zien, bigotiekin-da. Ñee-ñee..., ajillak eta zerak zittunan. Oin, bal-baltzak ez, e. Oin dauzen moruko baltzak ez.

-Eske moruak, berez, marrokixak ezte baltzak.

-Fel: Moreno-morenuak bai. Ta ba gu bialdu giñuezen...

-Fra: “Manos abajo” itten ei etsen; “manos arriba!” itten ei etsen. Nik hori beorri entzunda.

-Fel: Hurrengo egunien be barriro jun giñien erresaixora. Da handik etorri zien, mutil batzuk etorri zien, da, kirrinn, atia zabaldu eben; da, klaro, prisioneruek [eruen] zittuen da bialdu zittuen da. Orduen be haraxe erresaixora ailegau zittunan. Da, klaro, horrek etxatzuz ahazten sekula. Horrek ikustozuz pelikulian letxek memorixan.

Auzoetako erromeriak eta errondak

- Auzuetako jaixetara joaten ziñaten, Berrixo edo?
- Fra: San Estebanetan-da. San Lorentzora be bai Miñotan, barrixua-eta. Gero zerian be bai, Gazetan be beti egoten zonan zeroi. Igurixan be bai. Euren santuen egunien fiestia.
- Eta zela izeten zan erromeixia? Ze soiñujole ta ze...?
- Fra: Hamen baakizu nor egoten zan sarri? Itxua, Felix. Hamen sarri haxe. Hamen holakoxe bat izen biher, ze ostantzien traste [...] Oiñ akaso...
- Fel: Hamen etorten zonan beste bat Isaak, Angiozarko tabernakua. Ha be etorten zan soiño-joten.
- Korro bat baiño gehixao ez zan egingo, ezta?
- Fra: Keba. Korro bat, korro bat.
- Kobrau-eta, mutillei kobratzen zotsen?
- Eurek jakingo eben; ostantzien ez eben kobretan. Mutillak izengo zien soziedade-ko zerok.
- Fel: Edo etxen baten; orduen ez euen soizedadeik pe, [...], han itten zan erremeixioi, ta txokolatie gabien eta errondia-ta, ba holakotxe gauzak. Lehenaoko kontuak.
- Errondia zer zan?
- Fra: Ba afalostian juntetia barrido. Dantzan ein da. Gero goixaldera txokolatadia.
- Fel: Txokolatia ta berakazopia.
- Osea, gaupasa eitten zan.
- Fra: Bai, bai. Hoixe izeten zan fiestioi.
- Fel: Baiña hamen esaten otsen “errondia”.
- Fra: “Gero etorri, e! Ez geatu etorri barik, e!”, eitten oskuen. “Etorri!”.
- Neskak be joaten zien errondara?
- Fra: Bai, bai, danak. Neska ta mutil.

Elorrion diferentzia txikia euskarak

- Elorrixon zuen ustez nun eitten da euskeraik onena? Edo danak antzerakuak die?
- Fr: Ez, “distintos hay, hay distintos”.
- Fel: Berrixon be diferente itten da.
- Fra: Bai. “Muy distinto”.
- Hemendik Berrixora...
- Fra: “Hay diferencia”.
- Zeozar, berbaren bat edo...
- Fra: “No sé qué pero algo sí”.
- Fel: Bai. Dauko ba... “Elorrixokuak” edo beste...
- Fra: Elorrixokuak kalekuak dittun horrek eitten dabena “xua” ta hori. Guk “Elorrixokuak”, “Elorrixokuak” barik, eta kalekuak “Elorrixokuak”.
- Fel: Baiña diferentzia dago hamenditxik zerera be...
- Fra: Apatara be zelakua... “Se nota la persona”.
- Fel: Hamen Igurixan, Gazetan, hamen Azkarretan...

-Fra: “Esto parecido”.

-Eta Miñotan edo Berriozabal edo?

-Fra: Berriozabaletan eta “no he notado yo así...”

-Diferentzia haundirik ez.

-Fra: Nik eztot notau.

-Fel: Nik gehixen Berrixo aldekuek.

-Jontxo! Ba eztago urrin, e!

-Fel: Berrixokuak.

-Elgeta alderako jokeria dauke?

-Fel: Eztakit zer dauken baiña zeozertxo diferentia.

Juana Arruabarrena Lazkano (1924). Gazeta

Elorrioko Gazeta auzoko Bolungarai baserrian jaioa. Bertan bizi izan da bizi guztia etxe-ko eta baserriko lanetara dedikatua. Aita etxe berekoa eta ama Elorrioko Lekeriketa auzokoa. Sei neba-arreba ziren. Ezkongabea, bere ahizpa Maria Jesus eta biak bizi dira bakarrik baserrian. Gazetako Kofradia Eguneko afaria gertatu zuen urte askoan. Paregabea ei da berak gertatzen duen bakailaoa. Errezeta kontatzen digu zehatz-mehatz.

Joanitaren bakailaoa famatua Gazetan

- Esan daixela bakillaua zelan ipintzen daben, ze kofradixako bakaillau onenak Juanitak ipintzen zittuen
- Juanita, kontau bakaillaua zela preparatzen dozun, gero bihar edo etzikuak jakin daixen.
- Nik gobernetan nittuen moruan Kofradixan iñork eztittu gobernau. Hori “como... yo digo la verdad”.
- Ezin leike. Juanitak eiten eban lana ezin leike eiñ.
- Ezin leike eiñ, iñok eztau eiñ. Esan otsen Aldapeko sozio batek neuk itxi notsan ezker biher dan moduko bezkairik eztabela jan.
- Kontaizu, Juanita, bakaillaua zela ipintzen ziñuan.
- Ba nik beratzen bota eguenien. (...). Eguenien ekarri ta beratu. Ur korrentan. “Que digan lo que digan”, bañeran ipintten neban. Eitten notsan gero kendu ura dana, eskuekin altzau... Ta bakillauak pe ez oingo morukuek, e. Osuek ekarri, neuk zatixak eiñ; da senduak pe ez. Gazixak pe sekula be ez.
- Eta puntua zela hartzen zontsan gatzian?
- Gatzian puntua, barikuen eskamau ta zatixak eiñ, ta gero barrido bota uretara. Ta gero zapatu goxien goixau jagi, kendu ura ta ipini siketzen, gastetan uroi, ta gero hartu katxarruetan eta eruen soziedadera, da gero han ipiñi, soziedadien ipiñi. Ta nik jenerue eruen bihe dan modukua gertetako.
- Baiña han ipiñi be zeuk eitten ziñuan.
- Neuk ipintten neban.
- Eta? Zer botatzen zontsan?
- Jenerua eruen ona ta ekarri be ein deiztela ona, olixua ta biher nittuen gauzak onak ekarri be hara be. Nik erueten nittuenak be bai eta hara ekarten ostezenak pe bai.

Angel Gallastegi Egidazu (1932-2011). Iguria

Iguria auzoko Olakoa baserrian jaio zen. Errentero etxea. Aita Olakoa eta ama Gazetakoa. Hiru anai ziren, bera erdikoa. Ezkondua, alaba bi izan zituen. Baserriko lanez gain, artzain ere ibili zen gaztetan. Karegintzan ere bai, lehenengo modu zaharrear (‘‘ota-karobixa’’) eta gero industrialean. Funcor kooperatibaren sortzailetarikoa, Arrasateko kooperatiba batean jarraitu zuen, lantegiak hondoa jo zuenean. Bolari amorratua, txapel asko irabazia da joko horretan. Zinegotzi izan zen 2003-2007 legealdian. Auzoetako batzordeburua izan zen.

Gaztaia egiteko esku hotza komeni

-Gero gaztaigiñan.

-Gaztaia eskuz egiten ziñuen?

-Bai, eskuz, eskuz eitten zan orduen. Da gaztaiak, e, oin ba etxako igarten, ze oin makinakin eitten da eta, frigorifikuak daukozuz-da, gaztaie kuretako eta, bueno. En-fin. Baiñe orduen eskuz ein biher izeten zan, da gaztaia siketu ein biher zana urte guztirako, hodei bat etorten bazan ha sikatzen danian be ba txarra izeten zan. Gero eskua be ona bihozu gaztaia eiteko. Esku berua daukonak gaztaia ona ezin leike etarra. Eskua hotza bihe da, persona esku hotzekue bihe da gaztaia ona etarateko. Bai. Eta hori eztakit inportantziaik emoten otsien oin. Baiña lehenau inportantzia haundixe euken horrek. Nik etxien eitten zien gaztaiak, etxerako, ya urte guztirako sike-tzen zienak neuk eitten nittuen.

-Orduan zeu gaztaigiña izan zara.

-Bai, nire aitta zanak-eta neri zapaldu eraitten osten gaztaia, ze ni esku hotzekua beti izan naz.

-Bai, hori eztakit oin emoten otsien oiñ inportantziaik. Baiña lehenau inportantzia haundixa euken.

-Eta zuen etxeko gaztaiak fama ona eukan edo?

-Orduen ez euen famaik oingo moruen. Oin dauko gaztaiak ba Idiazabalgua eta bes-tekua ta. Orduen ez euen holakoik.

-Baina ona.

-Baiña gaztaia, gaztaia ona. Gari-arkan sartuta eukiten zan. Garixa garbittuta arke-tan, da han sartuta egoten zien gaztaiak urte guztirako.

-Zergatik, konserbau eitten dau garixak?

-Konserbau eitten dau garixak.

-Eta kerik emoten zontsen?

-Ez. Bueno, keia... Eskatzien egoten zien siketzen sarritan, ta ba hartzen eben, bai-ña hori ‘‘aumaua’’ esaten xakena, oiñ esaten xakena eta holakoik ez euen.

-Salmenta zer moduzkoa eukitzen zeban gaztaiak?

-Gaztaia ta? Ezin neiketzu esan.

-Kanporako.

-Kanpora saldu be asko ez zan eitten orduen, ba ezagunen bati edo, baiña ostien ez zan...

-Etxerako.

-Gero etxien gaztaia faltau barik, ba ogixen moruen jan.

“Ota-karobixa”

-Zuk ezautu dozu lehengo karobi zaharrik?

-“Ota-karobixak” esaten dxakenak? Bai. Eindra be bai karia. Eindra nao ni ota-karobixa. Lelengo kargetan zan, eitten dxakon bobedia, kargetan zan karobi-zuluoi, eta otia ebaten zan, otia euen orduen leku askotan, ta otia ebaten zan, arluak. Ta egunez otia sartzen dxakon, ta gabez abarra, sorta-abarrak ta egurra.

-Zergatik diferentzia hori?

-Ba gaba deskantsuz pasetako. Otia sartu ta sartu ta sartu ibili biha ziñien, berotu in daitten. Ta bestiak ba aguantia, aguantia.

-Lan gutxiao egiteko gabaz.

-Gabez ba lan gutxiao eitteko.

-Zenbat denpora bihar dau ondo erretzeko?

-Hiru egun. Gau ta egun.

-Bobedia zeiniek eitten zeban zuen kasuan?

-Erreza da eittia. Enaz gogoratzen nok eitten eban. Gure aittitta-zanak edo aitta-zanak edo eztakitt nok itten eban baiña. Kare-atxakin samurra da, ze karobixak asientu bat eukitten dau behian. Hasten zan altzetan eta puxkat kanporatxuau, kanporatxuau, kanporatxuau; betetan, betetan zerrau eitten dozu. Hori harri haundi samarrakin. Eta gero handik gora ba zehiaua kargau. Gaiñian torretu artian. Ta gero karia eitten zanian igartzen dxakon zelan eindra dauen. Hiru egun esan dot baiña lau egun bihar-ko littuke su gutxiaz ibili ezkeiño baiña. Botaten dauen keia ta llamia gora azul-azul-azula botaten dau ia eindra dauenian.

-Diferentia, igarri eitten jako?

-Bai, igarri itten dxako gaiñian azul-azula, brisa. Azul-azula.

-Eta geratzen da bobedia osorik ala hundidu eitten da?

-Ez, ez, osoik. Osoik gelditzen da.

-Eta gero ze eitten da?

-Ba gero etara, goittik. Goittik, goittik, husten, husten, husten.

-Eta haustu noiz?

-Karia haustu soluan ein biha dok.

-Ia hauts bihurtuta geratzen da haura?

-Ez. Ha harrixen dau. Ota-karobixen eta bestien be bai, ha harrixen urteten dau. Eta juen biha dau solora; orduen garixa ebaten zanian botaten dxakon arbixa ereitteko. Eta joan bihozu solora, harrixen eruen bihozu. Apurtzen dozu soluen eta zabaldu.

-Zela apurtzen dozu?

-Ba porrillua esaten dxako, zer bat; mailluketiaz be igual. Apurtu ta zabaldu soluan.

-Errez apurtzen da?

-Errez. Ta gero ha burdiñariak edo brabanaz edo nahastau eitten dozu lur azpira joan daitten. Ta lurra harrotu eitten dau harek.

-Asko ontzen da lurra kariak?

-Bai. Oin be lurrak karian premiñia badauke. Ortuetan eta. Eta oin hasitte dau jentia puxkat botaten.

-Artua, garixa..., danandako erabiliko zan karia? Laboriandako gehixenbat edo?

- Karia botaten zan garixa ebaten zanian, arbixa ereittek.
- Nundik ekartzen ziñuen harrixa?
- Harrixa bertan etaraten genduen guk. Bertan kanteria.
- Zelan esaten jatzue, “kare-harrixa”?
- Kare-harrixa, bai. “Atxarrixa” esaten dxakona.

| 11 |

Bibliografia

- Allieres, J. 1995. “*Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikoaz*”, in R. Gómez eta J. Lakarra (arg.), 45-58.
- Altuna, R., K. Elortza, K. Zumalde. 2014. *Oñatiko euskeria: ezagutu, aztartu, egin*. Oñatiko Udala.
- Aramaio, I. 2011. *Berriatuko euskararen zenbait alderdi*. Berriatuko Udala.
- Aranberri, F. 1996. *Ermua eta Eitzako Euskara*. Ermuko Udala.
- Arantzabal, I. 2007. *Elgetako aditz-taulak*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- Areta, N. 2003. *Eibarko euskara: izen sintagmaren deklinabidea*. Deustuko Unibertsitatea.
- Aurrekoetxea, G. 1995. *Bizkaieraren Egituraketa Geolinguistikoa*. Serie Tesis Doctorales. Argitalpen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea. Bilbo.
- Aurrekoetxea, G. eta X. Videgain (arg.). 1992. *Nazioarteko dialektologia biltzarra. Agiriak*. Euskaltzaindia, Bilbo. [Iker-7].
- . 1993. *Euskal Herriko Hizkuntza Atlas: Galdesorta*. Euskera, 1993 (3), 38. Liburukia, Separata. Bilbo.
- Azkue, R. M. 1923. *Morfología vasca*. Bilbo (1969ko edizio faksimila, La Gran Enciclopedia Vasca).
- . 1984. *Diccionario vasco-español-francés*. Berrarg. Euskaltzaindia, Bilbo. (lehenengo edizioa, 1905).
- Badihardugu Euskara Elkarte. 2013. *Ermuko aditz-taulak*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- . 2014. *Arrasateko aditz-taulak*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- Baraiazarra, L. 1986. *Markina-Xemeingo euskara aztertzen*. Euskera XXXI (1986,1): 143-159.
- Basauri, S. eta J. San Martin. 1972. *Eibarko euskerari buruz*. Egan, 1972 (1-6): 32-37.
- Basauri, S. eta A. Sarasua. (koor.). 2003. *Eibarko Hiztegi Etnografikoa*. Euskara Mintegia, Eibarko Udala.

- Basterretxea, I. 2004. *Hierro y Palacios, Elorrio y Sevilla*. Elorrioko Udala.
- Berriozabal, R. 2004. *Aberri Eguna 1934, Gasteiz*. Arabera.
- 2006. *Historia del nacionalismo vasco en Elorrio*. Sabino Arana Fundazioa. 2006.
- Berrio-Otxoa, V., Berriozabal, R. 1988. *Euskerazko gutunak*. Labayru.
- Berrio-Otxoa, V., Berriozabal, R., Arejita, A. 2006. *Neure amatxo maitia, Euskerazko gutunak*. Labayru.
- Bidart, A. eta M. Eriz. 2006. *Elorrioko toponimia*. Elorrioko udala eta Labayru ikastegia.
- Bilbao, B. 2002. *Bermeoko euskera kresaltsua. Aditza eta fonetika*. Bermeoko udala, Euske-
ra Zerbitzua.
- Echaide, A.M. 1984. *Erizkizundi Irukoitza*. Iker-3, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Eibarko Euskara Mintegia. 1997. *Eibarreraz idazteko oiñarrizko erizpidiak*. Eibarko Udala.
- 1998. *Eibarko aditza*. Eibarko Udala.
- Elexpuru, J.M. 2004. *Bergarako aldeko hiztegia. Leintz-Aramaio, Oñati eta Eibar inguruko
berbekin osotuta*. Bergarako udala.
- 2006. *Bergarako aditz-taulak*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- Elortza, J., E. Garro, J.L. Ormaetxea, J.M. Garai, eta E. Plazaola. 1999. *Arrasateko euskara*,
Arrasateko Udala.
- Errazti, A. 1994. *Iurreta elizateko euskara eta toponimia*. Iurretako udala.
- Etxebarria, J. M. 1991. *Zeberio Haraneko Euskararen Azterketa Etnolinguistikoa*. Ibaizabal,
Euba.
- 1991. *Euskal fonetika eta fonologia. Euskera biziaren azterbidean*. Labayru ikaste-
gia, Bilbao.
- Etxebarria, T. 1998. *Flexiones verbales y lexicon del euskera dialectal de Eibar*. 3. Argital-
pena. Eibarko Udala. (Lehenengo argitalpena, 1966).
- Euskaltzaindia. 1987. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1987. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-II*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1990. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-III (Lokailuak)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1993. *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus Bakuna*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1994. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-IV (Juntagailuak)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- 1999. *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-V (Mendeko perpausak- 1)*. Bilbo: Eus-
kaltzaindia.
- 2000. *Hiztegi batua*. Euskaltzaindia, Bilbo [“Euskera XLV 2”]
- 2000. *Ohiko Euskal Mintzamoldeen Antologia*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- Gaminde, I. 1988. *Bizkaiko Aditz Trinkoen Alokutiboak*. F. L.V. XX. 52 (1988): 181-240.
- 1991. *Abadiñoko euskaraz*. Abadiñoko udala.
- 1999. *Bakio barbarik berba*. Labayru Ikastegia.
- 2002. *Bizkaiko euskararen ezaugarri fonologiko batzuen inguruan*. Euskalingua 2002,
1, 4-14. Mendebalde Kultur Elkarte.
- 2003. *Zaldibar barbarik berba*. Zaldibarko udala.

- Gaminde, I. et al. 2005. *Derioztarren euskara*. Derioko udala eta Tximintx euskara elkarte.
- Gaminde, I. eta Salterain, M. 1990. *Abadiñoko Lexikoaz*. Abadiñoko udala.
- Garaizabal, J. eta M. Garaizabal, 1984. *I. Elorrixon euskararen eta hika formen egoera / II. Elorrixon hika aditz era*. Argitaragabea.
- Goenaga, Patxi. 1980. *Gramatika bideetan*. Erein, Donostia.
- Gómez, R. eta J. Lakarra (arg.). 1995. *Euskal dialektologiako kongresua (Donostia, 1991ko irailak 2-6)*. ASJUren gehigarriak, Donostia.
- Hidalgo, C. et al. 1988. *Colección documental del archivo municipal de Elorrio (1013-1519)*. Eusko Ikaskuntza.
- Hualde, J.I. 1997. *Euskararen Azentuerak*. ASJUren gehigarriak XLII, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Hualde, J.I., G. Elordieta, A. Elordieta. 1994. *The Basque Dialect of Lekeitio*. ASJUren gehigarriak, XXXIV. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Hualde, J.I., P. Mugarza, K. Zuazo. 2003. “The accentual system of Mallabia Basque”. *Studies in the Linguistic Sciences* 32 (2003): 39-56.
- Izagirre, K. 1970. *El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes*. ASJUren gehigarriak-VII. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Izquierdo, J. 1996. *Plazentziako aditzaren paradigma*. Argitaragabea.
- Kaltzakorta, X. 2004. “Una colección antigua de coplas vizcainas”. *Litterae Vasconicae*, 9 zb.
- Larrañaga, J. 1998. *Antzuolako hizkera*. Antzuolako Udala.
- Laspiur, I. 1999. *Eibarko euskeriaren deklinabidia eta entonaziñua*. Euskara Batzordea, Eibarko udala.
- Michelena, L. 1960. *Textos Arcaicos Vascos*. Madrid.
- 1990. *Fonética Histórica Vasca*. ASJUren gehigarriak, IV. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia. (Lehenengo argitalpena, 1961).
- Mogel, J.A. 1999. *Peru Abarka*. Edizio dijitala: Josu Lavin, Euskal Literatura Konputertzea, Eibar.Org Elkarteak interneten ezarria (<http://www.eibar.org/materixala/peru>), 1999.11. (Lehenengo argitalpena, 1883).
- Mugarza, P. 2006. *Mallabiko euskara*. Mallabiko udala.
- Oñatiko udal euskaltegia. 2002. *Oñatiko euskeriaren aditz-atalak*. Bedita Larrakoetxea Oñatiko udal euskaltegia.
- Oñederra, L. 1990. *Euskal Fonologia: Palatalizazioa. Asimilazioa eta hots sinbolismoa*. Argitalpen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Ormaetxea, T. 2003. *Aramaioko euskara*. Aramaioko udala.
- 2011. *Aramaioko aditz-taulak*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- Roman Bravo, I. 2001. *Berrizko euskera*. Berrizko udala.
- Rotaetxe, K. 1978. *Estudio estructural del euskera en Ondarroa*. Durango, Leopoldo Zugaza editor.
- San Martin, J. 1958a. *Burdin laneko zenbait tekniku itz*, Euzko-gogoa 9-1: 39-5 1.
- 1958b. *Eibar 'en erabiltzen diran burdin langintzako itz teknikuak*, Euskera 3: 141-158.

- 1959a. *Eibar 'en teknika gaietan egin dan eboluziñoari buruz*, Euskera 4: 127-139.
- 1959b. *Mogel, Agirre ta Galdos, Eibartar euskeltzaleak*. Revista Eibar 27 (1959): 10-11
- 1960. *Zirikadak*. Itzaropena, Zarautz.
- 1965. *Eztenkadak*. Itzaropena, Zarautz.
- 1975. *Perretxiku izenak Eibarren*. Euskera, 1975, XX: 317-324.
- 1981. *Eibarko aditz-laguntzailearen paradigmak*. IKER-1, (1981), (331-342).
- 1990. *Botanika lexikoa Eibarren eta Toribio Etxebarriaren Lexicon lanari gehigarriak*. Euskera 35-2: 337-365.
- 1992. *Francisco Arrate. Eibarko Aginaga auzoko parrokoaren sermoi argitaratuak. Juan San Martinek bilduak*. Euskaltzaindia, Iker 6 (1992): 435-449.
- 1997. *Eibarko hegazti-izenak*. Eibar aldizkaria, 1997, 16: 22-23.
- Sarasua, A. , A. Agirrebeña, L. Zenarruzabeitia. 2005. *Eibarko euskara: gure hizketaren doinu eta berbak*. Eibarko udala.
- Trebiño, I. 2001. *Administrazio zibileko testu historikoak*. HAEE-IVAP.
- UNED. 1988. *Bergarako Euskara*. UNED, Bergara.
- Villasante, L. 1974. *Palabras vascas compuestas y derivadas*. Serie “Luis de Eleizalde“, fascículo 3. Editorial Franciscana Aranzazu, Oñate.
- Yrizar, P. 1981. *Contribución a la dialectología vasca*. Donostia.
- 1992. *Morfología del verbo auxiliar vizcaíno*. Euskaltzaindia.
- Zuazo, K. 1998. *Euskalkiak gaur*. FLV, 30 (1998): 191-233.
- 1999. *Deba Ibarreko Euskeria*. Deba ibarreko udalak.
- 2002. *Deba Ibarretik Euskararen Herrira*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- 2003. *Euskalkiak. Herriaren lekukoak*. Elkarlanean, S.L.
- 2012. *Arabako euskara*. Elkarlanean, S.L.
- 2014. *Euskalkiak*. Elkarlanean, S.L.

Liburu hau Gertu Inprimategian amaitu da 2014ko azaroan.
400 ale kaleratu dira.

